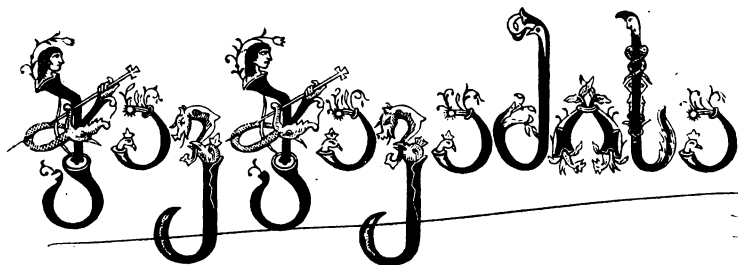

თხზულებანი

ივანე ბესარიონი-მ
მისილთავერს
ნიგნებირენ
მ. ბათუმი.

რელია

II

- 1) გლახის ნაამბობი
- 2) კატია-ადამიანი?
- 3) შავგერის წერილები

ტფილისი

სტამბა წიგნ. გამოცე. ქართულთა ამხანაგობისა.

1892

თხზულებანი

იღია

II

ტფილისი

სტამბა წიგნ. გამოცემა. ქართველთა ამხანაგობისა

1892

ვლადიკავკასილამ ტფილისამდე

I

ილის ექესი საათი შესრულდა თუ არა, იმ სა-
სტუმროს კარების წინ, რომელშიაც მე წინა-
ლამეს ჩამოვხტი, რუსის პირ-დაუბანელმა ზე თაე-
დაუვარცხნელმა „იამშიკმა“ ფოშტის პოვოსკა მოა-
ყენა. ეს იყო ვლადიკავკასში. საკვირველია! რუსის
მხატვრების სურათებზედ რა ლამაზად არის ხოლმე
გამოყვანილი ამ სქელ-კისერა „იამშიკის“ ბრიყვი
სახე, იმისი მიდუნ-მოდუნებული ზღაზენა და უადა-
მიანო და პირუტყვეული მიხერა-მოხერა. რამოდენა-
დაც სურათია კარგი, ორი იმოდენად ნამდვილი
საძაგელია. მაგრამ ამბობენ: И дымъ отечества намъ
сладокъ и пріятенъ. კვამლის სიტკბოებისა კი რა მო-
გახსენოთ და სიამოვნებისას კი ამას გეტყვით, რომ
კვამლი ფრიად სასიამოვნოა, ნამეტნავედ მაშინ, რო-
ცა თვალებიდამ ცრემლებს გვაყრევინებს ხოლმე.

როცა ავიბარგე, ესე იგი, ჩემი ერთად-ერთი ბოხ-
ჩის ოდენა ცალ-თვალა ტყავის ხურჯინი ჩავადდე პო-
ვოსკაში, მიეუბრუნდი ჩემს ახლად გაცნობილს ფრან-
სიელს გამოსასალმებლად.

— ეს ეტლი ვისი მოგონილია? მკითხა მან და მიმი-
შეირა ხელი ფოშტის პოეოსკაზედ, რომელზედაც
ჯერ არ გამოფხიზლებული „იამშჩიკი“ უგემურად
სთელემდა.

— რუსისა, ეუპასუხე მე.

— მგონი, არა ხალხი მაგაში არ შეეცილოს.
მებრალეებით მე თქვენ, რომ იძულებულ ხართ მა-
გას გაალაყებინოთ თქვენი ტვინი და გაადღევინოთ
თქვენი გულ-მუცელი.

— რა ექნათ? თუ მთელი რუსეთი მაგით დადის,
მე რალა დამიშავდება?

— იმიტომაც შორს არ არის წასული!... ღმერთ-
მა მშვიდობის მგზავრობა მოგცეთ. მე კი, სწორედ
გითხრათ, თავს ვერ გამოვიმეტებდი, რომ მაგაში
ჩაემჯდარიყავ. მშვიდობით. თუ შეეხედეთ ერთმანეთს
კიდევ როდისმე, გთხოვთ მიცნობდეთ.

ამ სიტყვაზედ მომაწოდა ხელი გამოსასალმებ-
ლად და ისე მჭიდროდ მომიჭირა ხელი, როგორც
მარტო ევროპიელმა იცის ხოლმე.

პოეოსკაში ჩაეჯექ.

„იამშჩიკმა“ ერთი შემომიბღვირა, მერე აკრიბა
სადავეები, „მწუო, მწუო“, დაუწოწუნა მჭლე ცხე-
ნებს და მოუღერა შოლტი. მჭლე ცხენებმა ყურიც
არ შეიბერტყეს. Ну, чо-о-ортъ, трогай што жи! დაუ-
ყვირა ცხენებს, აიქნივა სადავენი და ფეხებით ტყა-
პუნი დაიწყო. შენც არ მომიკვდე, ცხენებმა ფეხი არ
შესძრეს. ამ ყოფას ის ჩემი ნაცნობი ფრანსიელი

ფანჯრიდამ უყურებდა და სიცილითა სკდებოდა. რა უბაროდა იმ სულელს?

— მთელი რუსეთი მაგით დადის განა? ხა, ხა, ხა, ხითხითებდა იგი: მაგითი დადის? ეილა დაეწევა!

თუმცა მე სამხიარულო არა მჭირდა-რა, მაგრამ მეც გამეცინა. იამშჩიკმა თავისი ძროხის თვალები ჩემკენ მწყრალად მოაბრუნა და პირუტყვეულად ბღვე-რა დამიწყო. მერე ისევ ცხენებისაკენ მიიგრინა სქელი კისერი და ორიოდე შოლტი გადუჭირა. ცხენებმა, შეიტყეს რა რომ მეტი გზა არ არის, ყოველს დაკვრავდ ტყუპ-ტყუპი ტლინკები ჰყარეს, დაიძრნენ როგორც იყო ადგილიდამ და ძუნძულით გასწიეს. დანქლრეულმა ზარმა დაიწყო თავისი უგემური ჟღარა-ჟღური, პოვოსკამ ქვებზედ ხტომა და მე ლაყლაყი ხან აქედ და ხან იქით.

II

მ ყოფით განვშორდი ვლადიკავკასს და პირი ჩემის ქვეყნისაკენ ვქენი. თერგის ხიდი ისე გამოვიარე, რომ, არამც თუ წყალი დამელიოს, თვალიც არ ამიხილებია. მეშინოდა, რომ თერგ-და-ლეულობა არ დამწამონ-მეთქი. თერგ-დალეულები ჩვენს ქართველს კაცს როგორღაც არ ეჭაშნიკება და არ მოსწონს. ამაზედ ფრიად საფუძვლიანი საბუთი

აქეთ: პირველი, იმიტომ არ მოსწონთ, რომ თერგ-
დალეულები მართლა და თერგ-დალეულები არიან,
მეორე, იმიტომ.... იმიტომ, რომ მეორედაც თერგ-
დალეულები არიან, მესამე იმიტომ.... იმიტომ....
იმიტომ, რომ მესამედაც თერგ-დალეულები არიან.
მოდო და ამისთანა ჭკვიანური საბუთი საბუთით და-
ურღვიე ჩვენს დარღვეულს ქართველობას.

ეგ დასალუპავი თერგი! რა ორპირი ყოფილა!
დახე, როგორ მომკვდარა. რაკი ზურგი ჩვენკენ უქნია
და პირი რუსეთისაკენ, რაკი გაუმინდერებია და გა-
უყვანია, როგორღაც ის დევ-გმირული ხმა ჩასწყვე-
ტია. ჩვენი დამთხვეული თერგი ელადიკაეკასთან ის
არის, რომელსედაც ჩვენს პოეტს უთქვამს:

„თერგი ჰრბის, თერგი ჰღრიალებს,
კლდენი ბანს ეუბნებიან“...

იქ ისე დამდოვრებულა, ისე მიმკვდარა, თითქო
ან როზგ ქვეშ არის გატარებულიო, ან ღიღი ჩინი
მიუღიაო. მაგრამ იქნება თერგი იქ ეგრე იმიტომ
მიჩუმებულა, რომ მობანე კლდენი გვერდთ არ ახ-
ლავს, ის კლდენი, რომლის:

„კლდოვანთა გულთა ღრუბელნი
შავადა ზედ დასწოლიან
და მრისხანებით ქვეყანას
წარღვნითა ემუქრებიან“.

მაგრამ მაინც და მაინც, ვაი შენ, ჩემო თერგო!
შენ, ჩემო ძმობილო, ზოგიერთ კაცსავეთ, საცა მი-

სულხარ, იქაური ქუდიც დაგიხურავს. ცოდვა არ არის, შენი ჭეჭა-ქუხილი, შენი ზარიანი ხმაურობა, შენი შფოთვა და ფოთვა, შენი გაუთავებელი ბრძოლა ქვა-კლდე-ღრესთან, თითქო შენი განიერი წადილი შენს ეიწრო საწოლში ვერ მოთავსებულაო. ბევრი რამ საგულისყურაა შენში, ჩვენო დაუმონაო თერგო, შენს ძლევა-მოსილს და შეუპოვარს დენაშია. აქ კი მიმრჩეალხარ დამარცხებულ და ნათრევე ლომსავითა. ცოდვა ხარ და ცოდვას შერები!...

„ჰე, სოფელო, რაშიგან ხარ,
რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა?“

შუა დღე იყო, რომ ლარსის სტანციაში მოვედი. ლარსამდი ჩემმა გულმა ვერაფერი განსაკუთრებული სიამოვნება ვერა მიიღო-რა, გარდა იმისა, რომ რამოდენადაც ჩემს სამშობლოს ქვეყანას ეუახლოვდებოდი, იმოდენად გარემო ბუნებას ჩემის ქვეყნის ფერი ემატებოდა და თერგს შფოთვა და ღელვა.

შევედი სტანციის ცარიელს ოთახში, ჩაის დალევდა მინდოდა და ამის გამო სამოვარის დადგმა შეეუკუვეთე ერთს ფეხ-მოტეხილს სალდათსა, რომელიც ბოლოს სტანციის გუშაგად გამოდგა. მინამ სამოვარს შემოიტანდნენ, მივწექ გაფიცრულ ტახტზედ და თავი ფიქრებს მივეცი.

ოთხი წელიწადი იყო, რაც მე რუსეთში ვიმყოფებოდი და ჩემი ქვეყანა არ მენახა. ოთხი წელიწადი!... იცი, მკითხველო, ეს ოთხი წელიწადი რა ოთხი წელი-

წადია! პირველი რომ მთელი საუკუნეა მისთვის, ვინც თავის ქვეყანას მოშორებია. მეორე, ეგ ოთხი წელიწადი ცხოვრების საძირკველია, ცხოვრების წყაროს სათავეა, ბეწვის ხიდია, სიბნელისა და სინათლის შუა-ბედისაგან გაღებული. მაგრამ ყველასთვის კი არა. მარტო იმათთვის, ვინც რუსეთში წასულა, რათა ჭკუა აეარჯიშოს, ტვინსა და გულს მოძრაობა მისცეს,—ფეხი აადგმევინოს. ეს ის ოთხი წელიწადია, რომელიც ჭაბუკის ტვინში და გულში გამოჰყვანდაეს ხოლმე ცხოვრების კვირტსა. ეს კვირტი კიდევ ის კვირტია, რომელიდამაც მშვენიერი და ბრწყინვალე მტევანიც გამოვა და ძაღლ-ყურძენაცა. ოო, ძვირფასო ოთხო წელიწადო! ნეტავი იმას, ვისაც შენგან გაღებული ბეწვის ხიდი ფეხთა ქვეშ არ ჩასტყდომია, ნეტავი იმას, ვინც შენ რიგიანად მოგიხმარა.

III

ა კი გლადიკავკასიდან გამოვედი და ჩემის ქვეყნის სიომ დამკრა, გულმა სხვა რიგად დამიწყო ფეთქა. პოვოსკაში უკეთესთა ფიქრთა ქვებზედ ხათქა-ხუთქი დამიბნედა ხოლმე. ახლა კი, როცა სტანციის ოთახის ტახტზედ მამა-პაპურად გავიშობტე, ღეთის წყალობა შენა გქონდეს, რომ მე ფიქრს მივეცი სრული ჩემი გულის-ყური და ყურადღება.

ჯგუფად მომიგროვდა, რაც კი დამეტოვა ჩემს მშვენიერს პატარძალსავეით მორთულს ქვეყანაში, რაც კი მენახა, მეცადნა და მეცნო. მრავალნაირი ფიქრები ერთად, რეულად გონების თვალ-წინ წარმომიდგნენ, მაგრამ ელვის უმაღლეს ერთი ფიქრი მეორეზედ მეცვლებოდა, ასე რომ ჩემი გონების თვალი ერთ და იგივე საგანზედ ერთს წუთსაც ვერ გავაჩერე—ერთის სიტყვით, ჩემს ტვინში სრული რევოლუცია მოხდა: ძირს მილაგებულნი ფიქრები მალლა მოექცნენ, მალლა დალაგებულნი ძირსა და მერე აირივნენ ერთმანეთში.

ამ ყოფაში ვიყავ. ბოლოს, ჩემთა ფიქრთა ყოველმა თვითვეულად თავისი შესაფერი აღგილი დაიჭირა ჩემს გონებაში. მათ შორის ერთი უფრო ბრწყინვალედ გამოძეხატა, იმ ერთს მოჰყვა მეორე, მეორეს მესამე, ასე რომ ბოლოს ერთ განუწყვეტელ გრეხილად შემექმნენ. როგორ შედეყრები მე ჩემს ქვეყანას და როგორ შემეყრება იგი მე, ვიფიქრე. რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალს და რას მეტყვის იგი მე? ეინ იცის: იქნება მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი შემომამქციოს, როგორც სხვა ნიადაგზედ გადარგულსა და აღზრდილსა? იქნება მიითვისოს კიდეცა, რადგანაც ჩემში მაინც და მაინც ჩემის ქვეყნის ღვრიტაა დადებული. მაგრამ მაშინ რა ექმნა, რომ ჩემმა ქვეყანამ მამიყოლოს და მიაშობს თავისი ამბავი და მე კი, მის ენას გადაჩეულმა, ვერ გავიგო მისი ენა, მისი სიტყვა? იქნება მიმიღოს კიდეც და, როგორც თავისი შვილი, გულზედაც მიმიკრას და ხარბად დამიგდოს ყური, მაგრამ მე

შევიძლებ კი, რომ მას ღვიძლი სიტყვა ეუთხრა და იმ სიტყვით უნუგეშოს ნუგეში მოეფინო, მტირალს ცრემლი მოეწმინდო, მუშაკს შრომა გაეუადგილო და ის თვითოეული ნაპერწკალი, რომელიც არ შეიძლება რომ ყოველს კაცში არა. ჟოლაედეს, ერთად შევიგროვო? შევიძლებ კი? შევიძლებ გასაგონის სიტყვის თქმასა? გადავწყვიტე, რომ ჩემი ქვეყანა მიმიღებს და მიმითვისებს კიდეც, იმიტომ რომ იმისი სისხლი და ხორცი ვარ; იმის სიტყვასაც და ენასაც გავიგებ, იმიტომ რომ მამულს შვილი ყურს უგდებს განა მარტო ყურიითა, გულითაცა, რომლისათვისაც ღუმლილიც გასაგონია; ჩემს სიტყვასაც გავაგებინებ, იმიტომ რომ შვილის სიტყვა — მშობელს ყოველთვის ესმის. მაგრამ ამას სულ სიტყვაზედ ვლაპარაკობ, საქმე კი საქმეშია. შენმა ქვეყანამ საქმე რომ მოგთხოვოს, მაშინ რასა იქ? ვკითხე მე ჩემს თავს და გავჩერდი კიდეც. ვიგრძენ, რომ ამ კითხვამ შესწყვიტა ის ზემოხსნებული ჩემი ფიქრების ფერადი გრეხილი.

— მართლა და რა უნდა ექნა, ვკითხე ჩემს თავს ხმა-მალღივ.

— ჩაი უნდა მიირთოვო, მიპასუხა სტანციის გუშაგმა, რომელმაც ამ დროს შემოიტანა სამოვარი და ჩემს ტახტზედ დადგა.

— ჩაი!...

— სამოვარი იმისთვის არ მიბძანეთ, მიპასუხა სულელმა გუშაგმა და გავიდა გარედ. არ გასულა

ამის შემდეგ რამდენიმე წუთი, რომ კარი ისევ გაიღო და ერთმა აფიცერმა შემოჰყო თავი. იმისი სახის მეტყველება ამჟღავნებდა, რომ ღვინოსა და არაყს ძალიან დაახლოვებით იცნობდა. ზედ ეტყობოდა, რომ მგზავრი არ იყო.

— ნება მომეცით, მითხრა მან, გაგაცნოთ ჩემი თავი: მე გახლავართ პაღპარუჩიკი, აქ ლარსში ელგვეარ, როტა მამარია!

— ძალიან მოხარული ვარ, ეუპასუხე მე, წამოვედგე ფეხზე და ჩამოვართვი გამოწვდილი ხელი.

— საიღამ მობძანდებით?

— პეტერბურგიდამ.

— ფრიად სასიამოვნოა. ამ უდაბურსა და ვერანა ადგილას ერთი ეგ სიამოვნება-ლა მაქვს, რომ შეხედები ხოლმე მგზავრს განათლებულის ქვეყნიდამ. კაცი, რომელიც გონებითა სცხოვრობს, მოვალეა ღვთისა და ქვეყნის. წინაშე შეხედეს განათლებულის კაცს საბაასოდ გონების გასაფხიზლებლად. დიდად მოხარული ვარ. ბაასი ჭკვის საზღოა.

მითხრა ესა და კიდევ გამომიწოდა ხელი, მეც ხელმეორედ ხელი ჩამოვართვი.

— თქვენ ვინა ბძანდებით, მკითხა მან.

— მე გახლავართ ერთი სომხის სოვდაგრის დახლდარი.

— დახლდარიო!.. სთქვა და ტუჩები აიპრუწა.

— დიად, ბატონო!

ჩემმა ახალმა ნაცნობმა, რომ ეს გაიგონა,

მყისვე დიდკაცური სანახაობა მიიღო: მხრები მოიპარჯვა, ის პირველად მომარჯვებული ლაპარაკი სხვა ჰანგზედ შესცვალა.

— საიღამ მოდიხა-ა-ართ!... მკითხა გაკვირვებით და დაცინებითაცა.

— პეტერბურგიდამ.

— ჰმ, ჩაიცინა აფიცრმა: პეტერბურგიდამ. კარგია გლირსებით პეტერბურგის ნახვა. პეტერბურგი!... ძალიან კარგი ქალაქია, — სთქვა ესა და არხეინად ჩამოჯდა სკამზედ: პეტერბურგი!... ო, ო, დიდი ქალაქია. პეტერბურგი!... ერცელი ქალაქია!... არა ჰგავს თქვენ წითიან ქალაქსა. აბა რა ქალაქია თქვენი ქალაქი? ერთი თავიდამ რომ გადააფურთხო, ფურთხი ქალაქის ბოლოს დაეცემა. პეტერბურგი კი.... ხომ გინახავთ პეტერბურგი? რუსეთის გულია. მართალია, აქამდისინ მთელი რუსეთი ჰფიქრობდა, რომ მისი გული მოსკოვია, მაგრამ მთელს რუსეთს მე განუფანტე ეგ ცრუ და უგუნური აზრი: მე მწერალი გახლავართ. გთხოვთ, რომ მიცნობდეთ. ეგრე კი ნუ მიყურებთ. მე დავამტკიცე, რომ პეტერბურგია მთელის რუსეთის გული. იზღერის ბალი ხომ გინახავთ?

დაფუგდვეი ყური ამ აფიცრს და გულში კი ეფიქრობდი, ხომ არ გაგიჟებულა-მეთქი, მაგრამ გარდა ამგადარეულის ლაპარაკისა არა შევატყვე-რა.

— არა, იზღერის ბალი გინახავთ, თუ არა? მკითხა კიდევ იმან.

— პეტერბურგის გულობა რით დამტკიცეთ? ცკითხე მე და არ მივეცი პასუხი მის უკანასნელს კითხვაზედ.

— არა, ჯერ მე მითხარით: იზღერის ბალი გინახავთ, თუ არა? თქვენ, აქაურები, სამეცნიერო ლაპარაკს ჩვეულნი არა ხართ, ამიტომაც ერთის საგნისადმე მეორეზედ გადახტებით ხოლმე. თქვენ ზედმიყოლებითი, რიგიანი სჯა არ იცით. ეგ, რასკვირველია, გაუნათლებლობისაგან მოვლით, მგონი, თქვენ არც კი იცით—რა არის ცივილიზაცია, ასოციაცია, არლუმენტაცია, ინტელიგენცია, კასსაცია და ფილოლოლია. მაგრამ ეგ არაფერი, წარმავალია. თქვენც გაიწურთნებით. მადლობა ღმერთს, აფიცრობა და ჩინოენიკობა ბევრი მოდის რუსეთიდან თქვენს გასანათლებლად. არა, ჯერ მითხარით, იზღერის ბალი გინახავთ, თუ არა? თუ ეგ არ გინახავთ, პეტერბურგიც არ გინახავთ.

— მინახავს.

— გინახავთ? მაშ თქვენ განათლებულებში ფეხი ჩაგიდგამთ. ფრიად მოხარული ვარ, ფრიად მოხარული ვარ. იზღერის ბალი? როგორი ბალია, ჰა? ფერიებით სავსე სამოთხე ის არის, აი! ფერიები, ზომ იცით, რა არის? ეგ სამეცნიერო სიტყვაა, იქმნება არ იცოდეთ. ეგ მდაბიურად რომ ეთარგმნოთ, იმასა ჰნიშნავს, რომ ის ბალი სავსეა ჟუჟუნა თვალეზიან ქალებითა. გინდა ერთს ჩაავლე ხელი, გინდა მეორეს. აი განათლებას რა შეუძლიან. თქვენი ქა-

ლები კი კაცს დაინახავენ თუ არა, იმალებიან. არა, პეტერბურგი.... დიდი ქალაქია, ფრიალ განათლებული, და იზღერის ბალი განათლების გვირგვინია, ასეთი ბალია, რომ „მწუ“.

ამ სიტყვებზედ მეცნიერმა აფიცერმა თითებზედ იკოცა.

— მე იმედი მაქვს, რომ ეს სამოვარი ამ სტოლზედ თქვენთვის სდგას.

— თქვენმა იმედმა არ მოგატყუათ თქვენ.

— მე იმედი მაქვს, რომ თქვენ, როგორც განათლებულის ქვეყნიდამ მოსული კაცი, მეც მითავაზებთ ჩაისა?

— არც მაგ იმედს გაგიმტყუნებთ.

— რომიც, რასაკვირველია, გვექნება?

— მაგაზედ კი უკაცრავოდ.

— ეგ ვერაფერი ნიშანია. თქვენ სომეხი ხართ, თუ ქართველი?

— ქართველი.

— ძალიან მიამა, რომ ქართველი ხართ. თუმცა ჩვენი ლერმონტოვი კი ამბობს, რომ *дѣтали робіе грузины*, მაგრამ მაინც ქართველები სჯობია იმ პოეზებსა. პაპიროზები კი, რასაკვირველია, გვექნებათ.

— გახლავთ.

— იმედი მაქვს რომ მითავაზებთ.

— დიდის სიამოვნებით. ინებეთ.

— აბა, მაშ თქვენ ჩაი დაასხით და მერე მოვეყვით სამეცნიერო ლაპარაკსა. თუმცა თქვენთვის

ძნელი იქმნება სამეცნიერო ლაპარაკის გაგება, მაგრამ მე შიგა-და-შიგ სამეცნიერო სიტყვებს მდაბიურად გითარგმნით და ამ რიგად სამეცნიერო ლაპარაკის გაგებას გაგიადვილებთ.

მე ჩაი დავისხი და ერთი ჭიქა იმას დავუდგი. ჩაი რომ მოსეა, გამოაბოლა პაპიროსი და მოჰყვა ლაპარაკსა.

— თქვენი ქვეყანა, მეცნიერის ენით რომ ეთქვა, განათლებული არ არის, ესე იგი, მდაბიურის ენით რომ ეთქვა, გაუნათლებელია, ხომ გესმით?

— ძალიან კარგად.

— აკი მოგახსენეთ, გაგიადვილებთ-მეთქი სამეცნიერო სიტყვის გაგებასა. ახლა დავიწყო იქილამ, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის, ესე იგი, გაუნათლებელია. ეს ჩაი მოსკოვისა უნდა იყოს?

— არა, სტაეროპოლში იყიდე.

— სულ ერთია. ახლა დავიწყოთ, როგორც წელანა ეთქვით, იქილამ, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის, ეგ იმასა ჰნიშნავს, რომ თქვენი ქვეყანა ბნელია. ხომ გესმით?

— დიად, კარგად.

— ახლა რაკი იქილამ დავიწყეთ, რომ თქვენი ქვეყანა განათლებული არ არის, ისიც უნდა ეთქვათ, რომ განათლება არ არის. მე ამას მაგალითებით აგიხსნით: წარმოიდგინეთ ბნელი ოთახი, წარმოიდგინეთ, თუ არა?

— წარმოვიდგინე.

— არა, იქნება სადმე ერთი ფანჯარა ღია და გრჩათ, ისიც დაკეტეთ.

— დავკეტე, ეუბასუხე კი და სიცილი მომივიდა.

— ძალიან კარგი. რაკი ის ფანჯარაც დაკეტეთ, ფარდაც ჩამოათარეთ.

— ჩამოვათარე.

— რაკი ფარდაც ჩამოათარეთ, ოთახიც დაბნელდება, ველარაფერს დაინახავთ. უეცრად შემოიტანეს სანთელი, განათდა ოთახი. განათლებაც ეგ არის. სწორედ მოგახსენოთ, არც ეს პაპიროზია ურიგო. პეტერბურგიდამ იქნება?

— არა, ვლადიკავკასში ვიყიდე.

— სულ ერთია.

— ახლა ხომ გესმით განათლების მნიშვნელობა?

— ძალიან კარგად.

— ახლა, რადგანაც აგისხენით განათლების მნიშვნელობა, თქვენ უნდა ერთი რამა გკითხოთ: თქვენში ცივილიზაცია როგორ მიდის?

— მაგისას ვერას მოგახსენებთ: დიდი ხანია ჩემს ქვეყანაში არა ეყოფილვარ.

— ეგ არაფერი, მე ეხლავ შევიტყობ, როგორ მიდის: გენერლები გეყოლებათ თქვენ, ქართველებს?

— იქნება ერთი ოციოდე მოგროვდეს.

— რაო, ოციოდეო!... ო, ო, ეგ დიდი საქმეა, წარმოსთქვა დიდის ყოფით ჩვენმა მეცნიერმა აფიცრმა: ოციოდეო!... ამ ერთ მუჭა ხალხში და ოცი გენერალი!... ეგ, ბატონო, დიდი ცივილიზაცია გქონიათ. ვერ უყურებთ, ოციოდე გენერალი! არა მჯერა. იქნება

თქვენ, მეცნიერების ერთ რომ ვთქვათ, დეისტეიტელნი სტაცკის სოფეტნიკებსაც მართალ გენერლებშია სთელით, ესე იგი, მდაბიურის ერთ რომ ვთქვა, იქნება შტაცკის გენერლებსა, ანუ, უფრო მდაბიურად რომ ვთქვა, უეპოლეტო გენერლებსა, ანუ, ამაზედ უფრო მდაბიურად რომ ვთქვა, უუღლვაშო გენერლებსაც მართალს გენერლებში სთელით? უთუოდ ეგრე იქნება.

— არა, თქვენმა მზემ, — დავუფიცე მეც: არა, თქვენმა მზემ, სულ მართალს გენერლებს მოგახსენებთ.

— ოციოდ მართალი გენერალი! ბარაქალა მართლ-მადიდებელ რუსეთს! სახელი და დიდება! საცა ფებს შესდგამს, დამყარებს ხოლმე ცივილიზა ციას. სულ რამდენი წელიწადია, რაც რუსეთი აქ შემოვიდა?

— იქნება სამოც-და-ათი.

— შეიღს წელიწადში ორი გენერალი? დიდი საქმეა, დიდი ცივილიზაცია არის. მერე როგორი გენერალი?! მართალი გენერალი! თუ ღეთის ძალით თქვენში ცივილიზაციამ ეგრე იარა, სამოც-და-ათ წელიწადს უკან კიდევ ოცი გენერალი მოგემატებათ და სულ ორმოცი შეიქმნება. დიდი საქმეა. მე ეგ არ ვიცოდი. ან საიღამ უნდა შემეტყო? სულ არ იქნება სამი წელიწადი, რაც ამ ქვეყანაში ვარ. სწორედ მოგახსენოთ, არც მოცლა მქონდა, რომ თქვენის ქვეყნისათვის მეცნიერი თვალი დამეკვირვებინა. მე ერთს დიდს საოსტატო საგანს გამოვეყიდე, მრავალი ვიძიე, ისტორიები წავიკითხე და ჩემი დრო სულ ამ

სამეცნიერო საქმეზედ გადაეგე. მაგრამ ცუდად არ წახდა ჩემი ღვაწლი, შთამომავლობა მოიგონებს ჩემს სახელსაცა.

— რა იმოქმედეთ?

— რა ვიმოქმედე! ადვილი სათქმელია. აი ბატონო, რუსეთში მეზატონებს ყმები ჩამოართვეს. მეზატონეს ბიჭი აღარ შერჩა. მოჯამაგირეს ანაბარას ღარჩა. შეწუხდა ქვეყანა, მოჯამაგირეებმა დაუწყეს ყველაფერს სახლში პარვა. მე, როგორც გულ-მტკივნეული შვილი, ჩავუფიქრდი ამ ჩემის ქვეყნის მწუხარებას,—ვთქვი: ქვეყანას შველა უნდა-მეთქი. მაღლობა ღმერთს, ვუშველე კიდევ. ასეთი რამ მოვიგონე, რომ მოჯამაგირეს სახლში პარვა აღარ შეუძლიან. ერთმა უბრალო შემთხვევამ კი მაპოვინა წამალი. ჩემი ღენშიკი ფრიად დიდი ქურდი იყო, საშაქრეში შაქარს აღარ უშვებდა. ვიფიქრე, ვიფიქრე, როგორ ვუშველო ამ საქმეს-მეთქი. დავიწყე ყუთის დაკეტა, მაგრამ ხან დაკეტა დამავიწყდებოდა ხოლმე და როცა სახლიდამ გავიდოდი, ღენშიკი შაქარს მომპარავდა. ბოლოს ავიღე ორი ბუზი დავიჭირე და ჩავსვი საშაქრეში, თავი დავხურე და არ დავკეტე კი. ახლა მკითხავ — რისთვისაო? იმისთვისა, რომ თუ ღენშიკი კიდევ შაქრის მოპარვას დააპირებდა, ხომ ყუთი უნდა გაეღო. რაკი ყუთს თავს ახდიდა, ბუზები მაშინვე ამოფრინდებოდნენ. მერე, როცა შინ მოვიდოდი, ავხდიდი ყუთს და შიგ რაკი ბუზებს აღარ ენახავდი, აშკარა იქნებოდა, რომ ყუთის თავი აუხ-

დია ვისმე. ეინ ახლიდა, თუ არ ჩემი დენშიკი. რაკი ეს გამოვიგონე მე დენშიკი შაქარს ველარ მპარავს. ეხლა ყოველ დილას ჩაის გავათავებ თუ არა, ოთახში ბუზებს ვიჭერ. დავიჭერ ბუზებს, ჩავსვამ შაქრის ყუთში და მთელი ღამე არხეინადა ვარ: ვიცი, რომ არაეინ მომპარავს. როგორ მოგწონთ ჩემი აზრი! იაფი და ქურდობის წამალია. ეგ წამალი ყველაფერში იხმარება, რასაც კი ჩვენს ოჯახში ყუთში ვინახავთ ხოლმე. ეს აზრი ჯერ არაეისათვის არ გამიმჟღავნებია, მაგრამ თქვენი ქვეყანა ისე მიყვარს, რომ თქვენ ეგ გაცნობეთ და გთხოვთ — თქვენც გაუნათლებელს მებატონეებს აცნობოთ. ერთი ეს არის, რომ არაყის ქურდობას ჯერ ვერა ეუშეველე-რა. არაყის ბოთლშიაც კი ეცადე ბუზების ჩასმა, მაგრამ ეგ წყეულები შიგ ირჩობიან — *губа не дыра*. მაგრამ მაგის წამალსაც მალე მოვიგონებ. არა, როგორ მოგწონთ ჩემი ოსტატობა? ფრანკუცებმაც იციან ხოლმე მაგისთანა ეშმაკობის მოგონება, მაგრამ იმათის მაშინების ყიდვა ძვირია. ეს ჩემი ოსტატობა გროშიც არ დაჯდება. აბა რა არის ორის ბუზის დაჭერა და ყუთში ჩასმა? დიდი არაფერი. აბა ეხლა ჰნახეთ, რა შედეგი ექნება ამ ჩემ მოგონილ საქმეს: ეს ჩემი ოსტატობა რომ გავრცელდება, მაშინ შეიძლება რომ ბუზების აღებ-მიცემობა დაიწყონ. აი ქვეყანაში ახალი აღებ-მიცემობაც გაჩნდება: ჩაივლით ერთს მშვენიერს დილას თქვენს ქალაქში და დაინახავთ ბუზების მალაზიასა. ცუდია თუ? რამდენი მშიერი კაცი ლუკმას იშოვნის ბუზების მეოხებითა. ეხლა კი ბუზები რანი

არიან? არაფერი. რის გამოსადევნი არიან? არაფრისა. აი მეცნიერის და ჰკვიანის კაცის ნამოქმედებსა და ნაღვაწლს რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ქვეყნისათვის. მე აქ არ მოვდიოდი, თუმცა კი ბევრს მეხვეწებოდნენ. ჩემს გულში ეამბობდი: ღმერთს თუ ნიჭი მოუცია რამე ჩემთვის, ისევ ჩემებს გამოვადგე-მეთქი, მაგრამ ამ ახლად დაჭერილ ქვეყნებს უფრო განათლება უნდამეთქი; აქ განათლებული კაცები საჭირონი არიან. აბა ცოტა ხანი მოიცადეთ, რა მოხდება. მე ხომ, ზევით რომ ვთქვი, ის მოვიგონე, ახლა სხვა ჩემისთანა სხვას მოიგონებს, იქნება იმისთანა კაციც გამოვიდეს, რომ თქვენს ქალაქშიაც იზღერის ბალი გამართოს: მეცნიერის კაცისათვის ყველაფერი "მესაძლოა. ამ ყოფითა მთელის პეტერბურგის განათლება აქ გადმოვა. მაშინ ჰნახავთ, რომ ერთს მშვენიერს დღეს სეირნობა გაიმართება იზღერის ბაღში, იმ ბაღში თქვენი ქალები თამამად სიარულს დაიწყებენ, გინდა ერთს უთხარ „შენი ჩირიმე“, გინდა მეორეს, ხმასაც არ გაგცემენ. აბა ხალხი მაშინ დაინახეს თავისს სამოთხეს, როგორც მეცნიერნი. იტყვიან, ესე იგი, სამოთხე რომ მდებარეა ვთქვათ.... მაგრამ რა ვთქვათ, მდებარეადაც სამოთხე სამოთხეა. ხომ გესმით?

— ძალიან კარგად.

IV

მ სალამოს სტეფანწმინდას ამოვედი. მშვენიერი სალამო იყო, ასე რომ იმ ღამეს იქ დავრჩი, რათა თვალი გამეღო მშვენიერის სანახავეების ხილვითა. ოხ, საქართველო!

„სხვა საქარველო სად არის,
რომელი კუთხე ქვეყნისა?“

ოთახილამ გარედ გამოვედი და შევხედე სტეფანწმინდის პირდაპირ აყუდებულს მყინვარსა, რომელსაც ყაზიბეგის მთას ეძახიან. დიდებული რამ არის ეგ მყინვარი. აბა მაგას შეუძლიან სთქვას: ცა ქუდადა მაქვს და დედა-მიწა ქალამნადაო. ცისა ლაყვარდზედ მოჩანდა იგი თეთრად და აუზღვრეველად. ერთის მუჭის ოდენი ღრუბელიც არა ჰფარავდა მის მაღალს შუბლსა, მის ყინვით შევერცხლილს თავსა. ერთად-ერთი ვარსკელავი, მეტად ბრწყინვალე ზედ დაჰნათიდა, ერთს ალავს გაჩერებული, თითქო მყინვარის დიდებულს სახეს განუცვიფრებიაო. მყინვარი!... დიდებულია, მყუდრო და მშვიდობიანი, მაგრამ ცივია და თეთრი. დანახვა მისი მაკვირვებს და არ მალეღევებს, მაცივებს და არ მათბობს, — ერთის სიტყვით მყინვარია. მყინვარი მთელის თავის დიდებულებით საკვირველია

და არა შესაყვარებელი. აბა რად მინდა მისი დიდება? ქვეყნის ყაყანი, ქვეყნის ქარიშხალი, ქროლვა, ქვეყნის ავ-კარგი მის მაღალს შუბლზედ ერთ ძარღვსაც არ აატოკებს. ძირი თუმცა დედა მიწაზედ უდგა, თავი კი ცას მიუბჯენია, განზედ გამდგარა, მიუკარებელია. არ მიყვარს არც მაგისთანა სიმაღლე, არც მაგისთანა განზედ გადგომა, არც მაგისთანა მიუკარებლობა. დალოცა ღმერთმა ისე თავზედ ხელ-აღებული, გიჟი, გადარეული, შეუბოვარი და დაუმონავი მღვრიე თერგი. შავის კლდის გულიდამ გადმომსკდარი მიდის და მიბლავის და აბლავლებს თავის გარეშემოსა. მიყვარს თერგის ზარიანი ხუილი, გამალეებული ბრძოლა, ღრტვინვა და ვაი-ვაგლახი. თერგი სახეა ადამიანის გაღვიძებულის ცხოვრებისა, ამაღლელებელი და ღირს-საცნობი სახეც არის: იმის მღვრიე წყალში სჩანს მთელის ქვეყნის უბედურების ნაცარ-ტუტა. მყინვარი კი უკვდავებისა და განცხრომის დიდებული სახეა: ცივია როგორც უკვდავება და ჩუმიან როგორც განცხრომა. არა, მყინვარი არ მიყვარს, მით უფრო, რომ მიუკარებლად მაღალია. ქვეყნიერების ბედნიერების ქვაკუთხედი კი ყოველთვის ძირიდან დადებულია, ყოველი შენობა ძირიდან ამაღლებულია, მაღლიდამ კი შენობა არსად არ დაწყებულია. ამიტომაც მე, როგორც ქვეყნის შვილს, თერგის სახე უფრო მამწონს და უფრო მიყვარს. არა, მყინვარი არ მიყვარს: მისი სიცივე ჰსუსხავს და სითეთრე აბერებს! მაღალიო! რად მინდა მისი სიმაღლე, თუ მე იმას ვერ ავწვდები და

ის მე ვერ ჩამომომწვდება. არა, არ მიყვარს მყინვარი. მყინვარი ღიდ გეტეს მაგონებს და თერგი კი მრისხანე და შეუპოვარს ბაირონსა. ნეტავი შენ თერგო! იმითი ხარ კარგი, რომ მოუსვენარი ხარ. აბა პატარა ზანს დაღევ, თუ მყრალ გუბედ არ გარდაიქცე და ევ შენი საშიშარი ხმაურობა ბაყაყების ყიყინზედ არ შეგეცვალოს. მოძრაობა და მარტო მოძრაობა არის, ჩემო თერგო, ქვეყნის ღონისა და სიცოცხლის მიმცემი...

დალაშქმდა. თერგისა და მყინვარის ყურებაში და ზოგიერთ ფიქრების გართვაში ღრო ისე გამეპარა, რომ თითქმის ვერ შევიტყე—მზე როგორ გამოესალმა მისგან გამთბარ ქვეყნიერებასა და როგორ მიეფარა მთებსა. დაღამდა, თვალ წინ აღარა სჩანს-რა, მისწყდა ხმაურობა ქვეყნისა, ქვეყანა დაღუმდა.

დაღამდა, მაგრამ არ ვიცი, რას ვიქმოდ, რომ იმედი არა მქონდეს კვლავ გათენებისა. სიცოცხლე სიცოცხლედ და ეღირებოდა?... მიყვარს, ბუნებაე, შენი დაწყობილობა, რომლის მეოხებითაც ყოველი ღამე თენდება ხოლმე.

დაღამდა მაგრამ მე მაინც სტანციის გარედავარ და დაჟინებით ყურ-აქქვეტილი გონებას ვაღვენებ

თერგის თავზედ-ხელ-აღებული დენის ზუილსა. ყველა დაღუმდა და შენ არ სდუმობ, თერგო! მერწმუნეთ, მე მესმის ამ ხმა-გაკმენდილს ქვეყანაში თერგის დაუჩუმარი ჩივილი. არის ადამიანის ცხოვრებაში იმისთანა წუთნი მარტოობისა, როცა ბუნებას შენ თითქო შენსას აგებინებ და იგი თავისას შენ გაგებინებს. ამიტომაც შეგიძლიან სთქვა, რომ მარტოობაშიც არსად მარტო არა ხარ, ჰოი ორ-ფეხო ცხოველო, რომელსაც ადამიანს გეძახიან. ამ ღამეს ვგრძნობ, რომ ჩემის ფიქრებისა და თერგის ჩივილის შუა არის რაღაც იდუმალი კავშირი, არის რაღაც თანხმობა. გული მიტოკს და მკლავი მითრთის. რისთვის? დროს დაეცალოთ ამის პასუხის მიცემა.

დაღამდა, მისწყდა ადამიანის ფეხის ხმა, მისწყდა ადამიანის მორჭმული ხმაურობა, აღარ ისმის მისის დაღლილის ზრუნვისა და წადილის გუგუნნი, ქვეყნის ტკივილმა დაიძინა, ადამიანი აღარა სჩანს ჩემს გარემოში. ვაი რა ცარიელია ეს სავსე ქვეყანა უაღამიანოდ!... არა, წარიღეთ ეს ბნელი და მშვიდობიანი ღამე თავის ძილითა და სიზმრებითა და მომეცით მე ნათელი და მოუსვენარი ღლე თავის ტანჯვითა, წვალებითა, ბრძოლითა და ვაი-ვაგლახითა! ჰოი ბნელო ღამე, მეჯავრები შენ მე! შენ რომ არ დაარსებულიყავ ქვეყნისათვისა, მე მგონია, რომ ნახევარი უბედურობაც ადამიანისა ქვეყანაზედ არ იქნებოდა. შენთა მოვლენათა დასცეს პირველად თავ-ზარი ადამიანის გონებასა და დაფთხეს იგი. მას აქედ შეშინე-

ბულოსა გზა თვისი ვერ უპოვნია,—და აჰა იბრძვის ადამიანი და დღევანდლამდე ათასში ერთსა თავისი ერთხელ დაფრთხალი გონება ფრთხილას ვერ გადუჩევია. აი მიზეზი ქვეყნის უბღურობისა. ჰოი, ბნელო ღამე! მეჯაერები შენ მე. შენის კალთის ქვეშა, ვინ იცის, რამდენი გაბოროტებული მტერი ადამიანისა ეხლა თავს იმალავს? ვინ იცის, ამ ბნელ ფარდის ქვეშ, რომელიც ეხლა ჩემს თვალს ჩამოაფარე, რამდენი მჭედელი და მტარვალ ქვეყნისა სჭედავს ბორკილთა ადამიანის ზედის შესაჭედად? შენ ხარ ხელის შემწყობი იმ ხელობისა, რომელსაც თვალთმაქცობას ეძახიან და რომელიც ადამიანის დაფრთხალ გონებასა უბედურობას ბედნიერებად აჩვენებს ხოლმე; შენ ხარ ქამი და დრო კუდიანების სერობისა, საცა ისმის სადღეგრძელო სიბნელისა. ჰოი, ბოროტო, წარვედ ჩემგან, დღეო ნათელო, მოვედ შენ!...

VI

სტანციაში შევიტყე, რომ მთებში დიდი დაბრკოლებაა ფოშტით მიმავალისათვის, რადგანაც სტანციებში ცხენები ხშირად თურმე აკლდებათ. მირჩიეს ფასანაურამდე ცხენი მექირაენა და ცენდა-ცხენ გადაესულიყავ. მე ეს რჩევა ჭკეაში დამიჯდა.

იმ ფიქრით მივეცი თავი ძილს, რომ ხეაღე საჯდომს ცხენს ვიქირავებ და ისე გადვივლი მთებსა.

გათენდა. რა მშვენიერი რამა ხარ, დილის რიჟ-რაჟო! რა მშვენიერი რამა ხარ, დილის ცვრით პირ-დაბანილო ქვეყანავ! მე მგონია, რომ ამ დილას ყოველი ტკივილი ქვეყნისა უნდა დაყუჩებულიყოს, მაგრამ თერგი მაინც ჰბლავის და იბრძვის. სჩანს ქვეყნის ტკივილი დაუყუჩავია.

გათენდა და გაიხმაურა ქვეყანამ ადამიანის ხმოთა. დღემ დაიწყო თავისი დაუდეგარი ფაცა-ფუცი. კარგია გაღვიძებული ადამიანი!... მაგრამ უფრო უკეთესია ადამიანი, რომელსაც ძილშიაც არა სძინავს, ქვეყნის უბედურობით გულ-აღტყინებულსა. ჩემო ლამაზო ქვეყანავ, არიან ამისთანანი შენში? მე მოვნახავ და, თუ ვიპოვე, ვეთაყვანები.

გავედი სტანციის გარედ და ერთს მოხვევს შეეხედი. ვიქირავე მისგან ცხენი იმ პირობითა, რომ თითონაც ცხენით გამომყოლოდა. ბოლოს არამც თუ ვინანე, დიდად კმაყოფილიც დავრჩი, რომ ჩემი საქმე ეგრე მოეწყო. ჩემი მოხვევე ძალიან კაცი გამოდგა. იგი იყო ჭალარა-მორეული, ხანში შესული კაცი. ბოლოს გამოჩნდა, რომ იგი თვალ-ყურ მადევარიც ყოფილა იმ პატარა ქვეყნისა, რომელიც მის გარეშემო ბედს შემოეხაზა და რომელიცა იმის უფერულის ცხოვრების მისაქცევ-მოსაქცევად დაენიშნა.

შევსხედით ცხენებზედ და წამოვედით სტეფან-წმინდიდამ. უკანასკნელად შევხედე მყინვარს. იგი

როგორღაც დიდ-კაცურად იბღვირებოდა თავის სიმაღლიდამ. ამან ამირია იმ დილით დამშვიდებული გონება. გულმა კვლავ ტოკვა დამიწყო ღმკლავმა თრთოლა. სრულის მძულვარებით მოვაშორე თვალი მყინვარის დიდებულებასა და უფრო დიდის პატივით გამოვეთხოვე მის ფეხთა ქვეშე გაგიჟებით მავალს თერგსა.

ჩემი მოხვევე სანახავად ღირსი იყო. იგი, თითონ ზორბად მოსული, იჯდა ერთს პატარა მთის ცხენზედ, რომელიც თითქმის მთელს გზას მგლურის ძუნძულით სასაცილოდ მოძუნძულებდა. ჩემს მოხვევს ჩამოეფხატა ბანჯელიანი ქუდი თვალეზზედ და ისე გარინდებული იდევ, განიერ უნაგირზედ გადაბოტებული, ისე არხეინად და გულ-აუმიღვრეველად აყოლებდა თავის ახოვანს ტანს ცხენის ძუნძულს, ისეთის დამშვიდებით და განცხრომით აბოლებდა თავის ჩიბუხსა, რომ გვეგონებოდათ—ამისთანა ქეიფში სხვა კაცი ძნელად თუ იქნება დედამიწის ზურგზედ.

— რა გქვიათ, ძმობილო? ვკითხე მე.

— ლელთ ლუნრას მიხმობენ, მომიგო მან.

— სადაური ხარ?

— საღწველ? გაიბოტნრდამ, აქნევ მთაჩრა, თერგ-კიდურზედ.

— ქართველი ხარ, თუ ოსი?

— ოფს რაიდ ვიქნები?! ქართველ ვარნ, მახტევე.

— კაი ადგილია ეს თქვენი ადგილი.

— არაა გონჯაი:*) ჩვენს ბეჩარბას შეჰფერობს.

— ამისთანა წყალი, ამისთანა ჰაერი სწორედ ბედნიერებაა.

— ჰმ! ჩაიცინა მოხევემ.

— რას იცინი?

— საცრნალს ვიცნნი. ცარბალ სტვამჭი მაგნით ვერ გაძღების.

— აქ ძალიან მოსავალი უნდა იცოდეს?!

— რაილ არ ეცოდინების? ადგრლ არაა გონჯაი, პატარ გვაქენ: თვითვანულს კაცს ორ-ორ შაბანდის ყანა არ ექმნების. ვიწორად ვარნ.

— ეს დიდი გზა დიდ ხელს მოგცემთ.

— რაი ბედენაა გზანი? იგ მისთვის ვარგობს, ვისეც თვის ნაშვრელ-ნამუშევრ გასანტან-გასანსყიდ აქენ.

— მაშ კირაზედ არ დადიხართ?

— რაილ არ დაედრვართ? დაედრვართ.

— მაშ კირით ფულს იშოვნით.

— ვშაუტლავთ. ჯიბეჩი არ რჩების: მთის კაცი მახტევე სვამების კერძია. ჭამადი, სმადი არაა სანხლი, ნაშრვერ ღუქანჩი მიდის.

— მაშ ისევე ბარი სჯობნებია: იქ ხალხი უფრო მაძლარია.

— ვინ უწყის? იქართაც სჭირ-ბოროტორა დარჩენა. ადგრლ ჰნაშმოვს. იქველ კაცს ფერი არა აქენ, ჯანი არა აქენ. აქველ ჯან-მრთელნი არნ. ცარგე-

*) გონჯაი—ცუდი.

ლის გამჩენმა განაგო: იქნით მადლორბა, აქნით სი-
მრთელე.

— რომელი ქვეყანა სჯობია, მადლარი თუ მრთე-
ლი?

— ორბენ ერთადა. უერთ-ურთოდ ქვეყნაი
გონჯაა.

— ორში რომ ერთი ამოგარჩეინონ?

— ორჩიდა? არჩევანზედ? ამ ღოღრან კლდეთ
ვიჯობდი, ჯან-მრთელა. აღმის ძეი ბალახბიტაც,
გაჭირდის, გაძღების, სატკივარს რაი გყვის?

ამ დროს ჩემს მოხვევს უეცრად თოკის უზანგი
ჩაუწყდა, თავი ვერ დაიმაგრა და ცხენს გვერდზედ
მოექცა. მერე ისევ გასწორდა, ჩამოხტა ცხენილამ და
დაიწყო უზანგის გამართვა.

— სჭირ-ბოროტორა შეკაზმულ ცხენ, — წამოი-
ძახა ღიმით მოხვევმ: დილოც შიშვალ ცხენ: ფეხ-
დაწვდრდი და გადაჯდრდი.

მე აღარ მოეუცადე მოხვევს და წინ წავედი.

VII

ერთი მითხარ, თუ ღმერთი გწამს, — ეუთხარი
მოხვევს, როცა მე დამეწია: აი სტეფან-წმიდის
პირდაპირ რა მონასტერია?

— თერგ-გაღმით?

— დიად.

— გიწყალობნოსთ ცოცხალთა, შეგინდნოსთ მკედართა, წმიდა სამების სახტარი არნ, უწინდალთ განძთა საფარი, ერთა სნბჟო.

— როგორ თუ განძთა საფარი, ერთა საბჟო?

— ქართველთა მეფეთა განძი აქილ უფარვან მტრიანობას, მცხეთილ საუნჯეი საფარად აქ ზილუ-ლა მრავალჯერ.

— საბჟო რალა არის?

— საბჟოი? იქილ არნ სენაკ, სად სამართალი ბჟეთჲან იბჟოდის. რაიც მძიმე სნჟმე ხტეფი ავარდის, მუნ იბჟობრდნეს..

— ვერ მეტყევი, როგორ იყო ეგ ბჟობა და რა-ზედ უფრო მოხდებოდა ხოლმე?

— რაილ ვერ გეტყევი? რაიც ვუწყუი შეგასმენ. როდეს ასტყდის ერობაჲი დიდ-დტეა, დიდ-სნჟმე, დიდ-არჩეენი, ერობას იქაილ გამართეინ, აარჩიეინ ბჟტდა-ბრძენ-ბერ-კაცნი, პეიტრობით*) სახელ-დებულნი, დასხმრან მათ იმსენჲკი საბჟობად. რაიც მტრედ სამების სახტლით, ხთისგან მათხანეილ მნდლით იგნ ბჟტნი სთჟმრან, გადასჟრიდრან, არეინ შემოლრან, არეინ გადავლრან.

— შენ მოსწოებხარ მაგისტანა ბჟობას?

— რაილ შევესწოვრდი? აღრინდალ თჟმულობას გიზრანხვენ.

— ეხლა რატომ აღარ არის ეგა?

*) პეიტრობით—მეტის გონებით სახელ-განთჟმულნი.

— აწინა?...

ჩაფიქრდა ჩემი მოხვევე და პასუხი კი არ მომცა.
 ცოტა ხანს შემდეგ თითონ მკითხა მე:

— შენ რაი მიღების ხარნ?

— ქართველი ვარ, განა ვერ შემატყე?

— რაილ შეგეტყვის? ტალწვარ*) არა გაქენ ქართველთა: რუსანდ მორთულხარნ.

— განა კაცს ქართველობა მარტო ტანისამოსზედ შეეტყობა?

— თვალთათვის ტყობად სამასელ არნა.

— ენა და საუბარი?

— ქართველთ ენად ბევრი საუბრობს: სვამეხიც, რესიც, თათარიც, სხვა მიღეთიც.

— ტანისამოსს ქართველისას კი 'ცოტანი იცმენ?

— ქართველის ტალწვრის იერი*) სრულანდ სხვარა.
 რუსულჩი ქართველ კაც მეუცხოვების.

— ქარუველი გულით უნდა ქართველობდეს, თორემ ტანისამოსი რა არის?

— მართალ ხარნ. მაგრამად გუთლჩი ეინ ჩაიხედნის? გუთლი შიგნად არნ, უხედველ, ტალწვარ გარედ არნ სახედველ.

— თუმცა მე რუსული მაცვია, დამიჯერე, რომ გულით ქართველი ვარ.

— იქნების.

არ ვიცი, ჩემმა მოხვევემ დამიჯერა, თუ არა. ეს კია, რომ ამის შემდეგ ამისთანა ბაასი გაევაბით.

*) ტალწვარი—ტანის-სამოსი.

*) იერი—შეხედულობა.

— წელანდელ სიტყვაზედ რომ პასუხი არ მომეცი, — დავიწყე კელაჲ მე: — მე გკითხე, ეხლა რატომ აღარ ბჭობენ-მეთქი სამეზბის სენაკში.

— აწინა?... ერობა საღა არნ? რუსობაჩი ეარნ. აწინა ყველანი გაცუდღის, ყველანი გაუქმღის. სამეზბის ძირჩი სოფელ გერგეთ არნ. იქაველ კაცთ მეფეთა შეუთქვეს სანტრის დარაჯობანი. მის სამაგერ მეფეთა თარხნობა მიანტრის სრულ სოფელს, გუჯარიც მანქის საშერილი-შერილად. ყვაველ ღამ აწინაც გერგეთიდ სამ-სამ კაც დარაჯად იგზენების. გერგეთელნ აწინაც სანტრის დარაჯობას თაე-დებულობენ, მაგრამად რუსობაჩი თარხნობა გაუცუდღის, მეფეთ გუჯარს რუსობამ ყური არ ათხრვის. გერგეთი აწინა სხვა-ერთა ბეგრობს. გაუქმღის აღრინდალ დაწყობანი, ხთის მათხნენილ მაღორთი ბჭობანიც სამეზბაჩი გადა-ევრღის.

— მაშ უწინდელი დაწყობა და დრო უკეთესი იყო?

— რაიდ არა?

— რით იყო უკეთესი?

— აღრევა ზეად თუ კარგად ჩვენ ჩენი თანენი ჩვენადე გვეყუნეს, მით რყვის უკედ. აღრდა ერი ერობღის, გული გულობღის, ეაქი ეაქაბღის, ქალანი ქალაბღის. აღრდა?! ერთ-ურთს დავეყუნით, ერთ-ურთს ეიხვეწებდით. აღრდა?! ქერიე-ობოლთ ეიფარტედით, შინ მიწრიელს,*) გარედ მანენს დავუ-

*) მიწრიელ — ეშმაკი.

ლანგმნდით, ხთისა და ბატონის იასაულოს მის ყუდ-
როს არ მიეკრძაღნით, ერთ-ურთს ლალ მტერთან
ჩაეფეფარებდნით, დაცემულ ვიურეგბდნით, ატირდრ-
მილს ეიხოიშნდნით და ესრედ იყვის ბრალება კა-
ცისა, ერთ-ურთობა. აწინა ერობა დაიშლის, მეძე-
მრუშობაი ჩამოვარდნის, ხარბობაი, ანგარი გვერბე-
ნის, ერთ-სულობაი დავარდნის, მტრობა-ბძარევი
გახშვრდნის. აწინა ქერიე-ობოლ ვინ განიკითხის,
ატირდრმილ ვინ გააცნის, დაცემულ ვინ აღადგენის?
აწინა არა არნ კაცნი და თუ არნ — პირად და გულად
ჯულუტ არნ. ქრი დავარდნილ, გალახულ არნ, ერდრ-
მილ-კრთობილ. წარხდა ქართველთა სახელი, ქარ-
თველთა წესთ-წყობაი. აღრდა ჩვენობა იყვის. წარხდა,
მოისრნა ქვეყანაი, რაი აწინა ჩენი დარჩენა? ჭამდ-
სმად სასყრდელ, ტყეი სასყრდელ, გზაი სასყრდელ,
ლორცვა-კურთხევაი სასყრდელ, სამართალ სასყრდელ,
რადილ დარჩების ბეჩაი მახტეე?...

— ეხლა რომ მშვიდობიანობა არის.

— რის ვაქნეე ცარალ მშვიდნბას ცარალ
სტეამქით. რაი არნ მშვიდნბა? უხმარ სატევარს ქანგი
დაქდვის, უსრბოლო წყალხი ბაყყნი, ჭია-ჭუნი, ქვე-
მძრომი გამრავლდის. უდგარ, უსვენარ თერგჩი კი
კალმანხი იცის? რაი არნ მშვიდნბა ცოცხელ კაცთ-
თეის? რაი არნ მტერობა თუ ქრი ქრობს? ცარალ
მშვიდნბა მიწაი გვეყრფის.

— მტერი რომ დაგეცემოდათ, აგიკლებდათ და
ცოლ-შვილს გიწიოკებდათ ხოლმე.

— აწინა მაქალე სვამეხი უფროს გეაწირკებს, უფროსს სახლს გეკლებს. აღრიდა მტერს მინც ფარ-ზრმალთ შვევთამაშით, ვიგერიებდით, სვამეხს რაი ტყვის, ვერ მოსაგერიებელ, ვერ შესათამაშებელ? აღრიდა მტერთან ბრძოლაში, სწორების ჯობინობაში, სხელ ვშარბდით, სვამეხთან ვაქაი რაი სხელ ჩამორჩების? აღრიდა, მართალ ხარნ, მტერ ტყვის, ერთგულთა ვაქათა ჩუქებაც დიდ-ტყვის: ადგილ-მამულ ებრძვის, თარხნობა მიეწყებოდის. აგრნა თერგ-კიდურზედ ხელთ-უქმნი ციხეი ჩნდების. იგ ციხეთ არშისა ციხელა ცნობილ არნ.

— როგორ ხელთ უქმნი?

— ხოთ არნ ციხელა, არ შეუვალ, არ შეუღეწ.

— მერე რა უნდა გეტქვა?

— იქილ აღრიდა კახთ-ლშქარ მისევირდის. ელშქრნათ, იგ ციხე ხელთ ეპყროთ. ხეესა შეძრწუნებულს ბატონთან შევლი ეზრახნა. მან შევლა ვერ მასცის. მაწუხდის უშველი ტრი. კახთა ვაქანი ხევისანი მრავალნი მოხრცნეს, მავრდენ ციხეი, აღმნი დასცის. ტრთი ყაფრლა პერტარ-ბერ-კაცი, მახევე. ქალი ჰყოლრა უთხრეარ, მზედ-უნახეელ. მან, მახევემ გაისაურნა*) კახთ-ლშქრის დათორბად. მაზრდნა ღეინრი, შაგზანა ციხეი. თვისა ქალსა მზედ-უნახეელს, მღეინრბა შეუტქენა, უანდტრძნა. კახთა ღეინრის მწყურვალთა, ლამაზ-ქალის მზირალთა, თავი იღორ-

*) გაისაურნა—გაისაზრა, მოიფიქრა.

ნეს, სრულ ბთერნენ ღვინრით. ქალბიმ განახენის ციხის კარნი, მახტვეთ ამცნის მოღორნა კახთ-ლშქ-რის. მრევს მოხევენი, შანეს უგებრად ციხეჩი, დ-სცის კიჟინა, კახნი სრულ მთერალნი მახრცნის. ხელთ ბგდის მახტვეთ კელავადა ციხე. არაგეთ ერის-თავს იგ ამცნეს. მან მასცა წყალბად იმ ქალბის მამას იგ ციხე, გუჯარიც მასცა....

— ეგ რა ვაჟ-კაცობა ყოფილა?

— რაბდ არა? ჭკუინი ვაჟ-კაცობაი ეგე არნ: სად ღონეი ვერ ჰღორნობს, იქაიდ ხერხს ემუდენის.

— მაგ კახელების ამოხოცვის ამბით რა უნდა გეთქვა?

— აწინა ყაველნი ქართველნ ძმანებრ ვარნ. არ მტრობით ვისაუბრე კახთათვის. იგ უნდა შემესმინა, რომ აღბრდა სამსახურს თავ-ვიდგელით, საჩუქარიც, ბოძებაც ღიდ-ბყეის; სახელით, ვაჟ-კაცობით სარჩო-საბადებელთ მაშრევრ ვიყვენით, კაცი უბრალად არ წახდის. აწინა ტყუობით, მეძავ-მრუშობით, ფიცთა გატეხვით, ერთ-ურთ ღალატით სარჩო-საბადებელთ მაშრევრ გაგვიხდის.“

VIII

ართალია თუ არა ჩემი მოხევე, მე მაგის გა-სინჯვაში არ შევალ. ან რა ჩემი საქმეა ეგა? მე გაკვრით, როგორც მგზავრი, ვიხსენიებ მას, რაც მისგან გამიგონია. ჩემი ცდა მარტო იმაშია, რომ

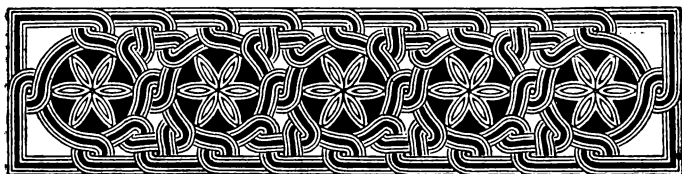
იმის აზრისათვის იმისივე ფერი შემერჩინა და იმის სიტყვისათვის იმისივე კილო. თუ ეს შევასრულე, ჩემი განძრახვაც შემისრულებია.

ჩემმა მოხვევებმა მე კიდევ ბევრი რამ სხვა მითხრა, მაგრამ ყოველი მისი ნაამბობი დასაწყერად არ გამოდგება შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა..... მე მარტო ამას ვიტყვი, რომ იმან თავისის სიტყვით თავის გულის ტკივილს მიმახვედრა.

მიგიხედი, ჩემო მოხვევე, რა ნესტარითა ხარ ნაჩხვლეტი. „ჩენი თავი ჩენადვე გვეყუნისო“ — სთქვი შენ და მე გავიგონე. მაგრამ გავიგონე თუ არა, რაღაც უეცარმა ტკივილმა ტვინიდან გულამდე ჩამირბინა, იქ, გულში გაითხარა სამარე და დაიმარხა. როდემდის დამრჩეს ეგ ტკივილი გულში, როდემდის? ოხ, როდემდის, როდემდის?... ჩემო საყვარელო მიწა-წყალო, მომეც ამისი პასუხი!...

გლახის ნაამბობი

I

რა ქმნას კარგმა მონარდმა,
დროზედ შაში თუ არ მოვა.

ე სწორედ, ნადირობის ტრფიალს რომ იტყვიან ისა ვარ. საკვირველად მიყვარს დაბურულს, ხმა-გაკმენდილ ტყეში ხის ძირას ჯდომა და მიღეულის გულის ცემით ლოდინი ნათვალევის ნადირისა. არის რაღაცა მოუწყინარი სიამოვნება ამ ხალისიან გართეაშია. თუ გნებავთ, ამასაც კი ვიტყვი, რომ ნადირობა ცოდვაა: ყოველი სულიერი ღვთის დანაბადია, ყველას აქვს თანასწორი ნება ამ თვალ-მიუწდომელ ქვეყანაში ცხოვრებისა, მაგრამ რა გაეწყობა?.. ტყუილად კი არ გვარწმუნებს ჩვენი საღმრთო წერილი, რომ პირველი სისხლი უბოროტო ქვეყანაზედ კაცმა კაცისა დაანთხიაო. კაცი მოსისხლეა, მეც კაცთაგანი ვარ. ბევრჯერ მინახავს ირემი დამფრთხალი ძაღლისაგან, ბევრჯერ მინახავს და ბევრჯერ გაუტაცნია ჩემი

გონება მის თავისუფალს სილამაზესა. გაღუწყვია რა ზურგზედ თავისი შტოიანი რქები, მორბის გამაღებული, ლამაზი და ამაყი, უკან მოჰყევს ნაგეში ძაღლი. ძაღლს მიუბრის საწყალი და ზედ კი შეეხლება ხოლმე კაცსა, რომელიც ამ შემთხვევაში ძაღლზედ უფრო შეუბრალებელია და დაუნდობელი. შორიდანვე ესმის ირმის ფეხის ცემა ყურ-მახვილ მონადირესა; ესმის და მისი მოსისხლე გული ღელდება და ღელდება მეტის მოუთმენელობისა გამო. აი მოვიდა თოფის მანძილზედა, ფოთლებ და ბუჩქებ შუა გამოჩნდა მისი დაღონებული, ნაღვლიანი თავი. ძაღლი დაუახლოვდა. იშვირა ფეხი ირემმა და ისარივით გადმოეშო ბუჩქნარზედ. გგონია, აგიქცევს გზას და მიეცემა საყვარელის ტყის განსაცდელით საესე თავისუფლებასა, მაგრამ არა,—დაუშტვენ. მაშინ უნდა ჰნახოთ, რა მწუხარებით შედგება, რა რიგ საოცარ მშვენიერებით მოიღერებს კისერსა, რა გაფეთებით და იმედ-გადაწყვეტილად დაიწყებს ნაღვლიანის თვალების ტრიალს, ყურების ცქვეტას, გაგანიერებულის ნესტოებით სუნის აღებასა!.. ისეთი ლამაზია, ისეთი ნაზია და იმ სინაზესთან ისეთი მიმზიდველი ამაყიცა, რომა, გგონია, რაც ბუნებისაგან მინიჭებული მადლი აქვსო სულ ეხლა შემოიკრიბაო, რომ სიკეთით და თავის სილამაზით მაინც შეაბრალოს თავი დამალულს მტერსაო! მაგრამ კაცი მაგისტანა გულ-ჩივილი არ არის, რომ მაგით მოტყუედეს. რაკი იყნოსა, კაცის სუნი აიღო, ირემმა დააპირა გაქცევა, მაგრამ თოფმა იგრიალა, და

2

ჩვენ სოფელს ქვემოლამ ერთი თხუთმეტიოდე ვერსტი რომ გაგველოთ, კაი სანადირო ადგილები იყო. რა იქ?.. ყველგან ჩვენს დალოცვილ ქვეყანაში, სადაც—გლეხისა არ იყოს—„ქრისტე ღმერთს თავისი უხვი კალთა დაუბლერტია,“ ყველგან კაი ადგილებია. რაც გინდა არის: დაიწყეთ მოხდენილ ირმიდამ და გაათავეთ დარბაისელ გარეულ ღორითა, ან გულისხმიერ დათვითა. ფრინველს ხომ თელა არ უნდა. მაგრამ, ჩვენ სოფელს ქვემოლამ რომ ესტქვი, ის ალაგები მეტად მიყვარდა. კარგად ვიცოდი იმათი ვითარება და შენიშნული, ნათვალევიც მყვანდა იქ ნადირი. ორის-სამის დღით წავიდოდი ხოლმე; როცა დამილამდებოდა, ავბრუნდებოდი ერთ პატარა სოფელში, სადაც მყვანდა ერთი პათიოსანი გლეხ-კაცი ნათელ-მირონად. ღამეს იქ გაეატარებდი და მეორე დილას, ტრედის ფრად რომ ინათებდა, დაევშვებოდი თავ-თავეკვე სანადიროდ. ორი თთვე აღარ ცყოფილვარ იქითკენ, ბოლოს მომინდა წასელა. ერთ მშვენიერს ზაფხულის დილას ეახსენე ღმერთი, ავიღე ორ-ლულიანი თოფი, დაეუძახე ჩემ მეძებარს და წავედი.

იმ ჩემ ნათლიმამის სოფლის სათავეში, ორლობეები რომ იწყებოდა, ზედ საურმე გზის პირას, იდგა ერთი ძველი საბძელი, გომურზედ მოდგმული. გომურის ჩასაყალში ჩარდახსავით იყო წინ წამოწეუ-

ლი. ამ საბძლის გარშემო ადამიანის კვალი არა სჩანდა. ის იყო, მგონია, აყრილის კაცისა, ან ამოწყვეტილისა, თავ-მინებებული და პატრონსავეთ დავიწყებული. რასაკვირველია, ხშირად შემხვედრია ამ საბძლისაკენ ავლა და ჩამოვლა, რადგანაც ზედ გზის პირას იდგა, მაგრამ, აი რამდენჯერ ამივლია და ჩამომივლია, არც ერთხელ არც ერთი სულიერი მე იქ არ დამინახავს. თუ იქმნებოდა, ისიც ხანდისხან ზურგ-წამხდარი, დაჭლევებული გლეხ-კაცის ცხენი, რომელიც უილაჯობით შორს ვერ წასულიყო და საბძლის გარეშემო სჯიჯგვნიდა გოლევისაგან გადამხმარ ბალახსა. ეხლა კი რომ ამოვიარე, ჩემდა გასაკვირვლად, დავინახე ერთი კაცი, გომურის კარებთან მიწოლილი. ეგ არაფერი. დილაზედ ჩამოვიარე, შევიხედე, ის კაცი ისევ ისე მწოლარე დავინახე. სალამოზედ, ჯერ ბინდი არ მოჰრეოდა სინათლესა, ამოვიარე—ის კაცი ისევ ისე ენახე. გამიკვირდა უფრო იმიტომ, რომ იმის მეტი იქ არაფერ მოჩანდა. დავაპირე, ამაღამ უთუოდ გამოვკითხავ ჩემ ნათლიმამას ამის ვინაობას-მეთქი. ჩემ კითხვაზედ ნათლიმამამ მომიგო:

— რა მოგახსენოთ, შენი ჭირიმე! მაგის ვინაობა აქ არაფერ იცის. ეგ ვილაც გლაზა არის დავრდომილი და უპატრონო; სნეულია, მოსულა და მანდ შეჰკედლებია, აი ეს თუნდ თთვე ნახევარი იქმნება.

— სულ მარტოდ-მარტო არის?

— რა ვიცი, შენი ჭირიმე! მანდ კი გულ-შემატკივარი არაფერა ჰყავს და.

— მაშ ვინ აცხოვრებს?

— ქვეყანა. იმ გზაზედ ხალხის ფეხი არ მისწყდება. ამგლეღლ-ჩამგლეღლი არ დაიღვევა: ერთი ღვთის კაცი იქმნება ვინმე და მიუგდებს ორიოდ ლუკმა პურსა. ისიც მეტს არაფერსა ჰთხოულობს, ცარიელ პურითაც იოლად მიდის.

— აქაური ხომ არ არის?

— რასა ბძანებთ!... აქაური რომ იყოს, ისე როგორ გაუწყრებოდა ღმერთი, რომ თავისიანი არ მიეცა. არა, აქაური არ გახლავთ.

— შენ გილაპარაკნია იმ კაცთან?

— რატომ? მილაპარაკნია.

— თავის აფალი არა უთქვამს-რა?

— არა. მაგრამ კაი სიტყვის კაცი კი ყოფილა ის უბედური.

— იქმნება შენ თითონ არ გამოგიკითხავს?

— როგორ არ გამომიკითხავს. „მეო,—ერთხელ მითხრა,—ერთი დაეიწყებულ კაცი ვარ, რად გინდა ჩემი ვინაობა? შამომხედე, ჩემო ძმობილო, და მიცანიო“. სხვა არაფერი უთქვამს თავის თავზედ. მეც აღარა გამომიკითხავს-რა მასუკან. მგონი, თავს იმალაეს.

მე გამოაცა ამანა. მე ბუნებითაც ცნობის მოყვარე ვიყავ და ახლა იფიქრეთ, ამ ნათლიმამის ნაწყვეტმა სიტყვებმა როგორ აღმიძრეს გული იმ კაცის ამბავის შესატყობრად. რა უნდა ჰქონოდა თავის დასამალავი? ვფიქრობდი გულში. გაღიზრახე, რომ

თითონ გლახას, რაც უნდა დამემართოს, გამოვათქმე-
ვინო თავისი ვინაობა.

ერთხელ ტყუილ-უბრალოდ ნათრევე-ნახეტი, და-
ლლილი და ხელ-ცარიელი მოედლიოდი ჩემ ნათლიმა-
მისაკენ. ჯერ მზე ისევ მაღლა იყო, კალოს ხარის
გამოშვების დრო იქმნებოდა. ის უბედური კაცი ისევ
ისე მწოლარე იმავე ადგილას დავინახე. ველარ მო-
მითმინა გულმა, ესთქვი, რაც უნდა იყოს, მივალ,
იქმნება ვათქმევინო რამე: მაინც ცოტად დალლილი
ვარ, ნათლიმამის სახლამდინაც კაი მანძილი იყო კი-
დევ. სხვა არა იყოს რა, ქარს მაინც ამოვალებინებ-
დი დალლილ მუხლებსა. მივედი, „გამარჯვება“ ვუ-
თხარი.

— ღმერთმა გადღეგრძელოთ,—მიპასუხა იმან
სნეულის ხმითა და წამოიწია პატივსაცემლად, რა-
დგანაც თავადის შვილი ვეგონე.

მე შეენიშნე, რომ ამ წამაწევამ ძალიან შეა-
წუხა, თითქო ტკივილები აეშალნენო, ისე მტკივნე-
ულად შეიკრიბა წარბები და დაეღმიჭა გაყვითლე-
ბული სახე. ის იყო სრულიად დათენთილი სნეულე-
ბისაგან. ყვითელი სახე, შიგა და შიგ ტყლაპსავით
ჩაჩნეული, შეშუპებული ჰქონდა, როგორც წყალ-
მანკის მქონესა, თმა და მოზრდილი ქალარა წვერი
ჭუჭყისაგან ისე გასქელებოდა, თითქო იმის თმას თა-
ვის დღეში არც წყალი მოჰხვედრიაო და არც სავარ-
ცხელი. რუსის ფარაჯის ნაგლეჯებში იყო გახვეული
ის უბედური, ქვეშ ეშალა ლეკური ნაბადის ნაგლე-

ჯი. გვერდთ ედგა ერთი პირ-მოტეხილი ლიტრა, იქვე ეგდო რუსული სხვილის ტილოს თოფრაკი და ერთი ნოზრდილი კომბალი—ეგ ერთგული და უმუხნანათო თანა-მგზავრი ყოველის უბედურისა. ძალიან გაქეცილი სჩანდა დაუნდობელ ცხოვრებისაგან, მაგრამ იმას-ში რაღაცა იყო იმისთანა, რომელიც ამტკიცებდა, რომ ცხოვრების ქარიშხალსა ჯერ კიდევ არ გაუქრია მისის სულის სიცხოვლე და სიძლიერე. მისი დაღლილი და არ-უგონო თვალები, პირმქუშად და შეწუხებულად მაყურებელნი, საესენი იყვნენ სიმტკიცითა და ღონითა; ეტყობოდათ ზედ, რომ ამათ პატრონს ბევრი ცეცხლი უნახავს, ბევრი აედარი შესწრებია და გამოუელია, მაგრამ არც ცეცხლს და არც აედარსა ისე არ მოუკლავთ, როგორც შეეძლოთ. საზიზლარი სანახაობა ჰქონდა, მინდა ესთქვა, საცოდავიცა, მაგრამ ამის თვალების სიამაყეს ვერ ეაკადრებ მაგას. დიდრონი შიშველი ფეხები საცოდავად ასიებოდნენ, დახეთქილ წყლულიდამ ჩირქი სდიოდა. ღმერთო, შეგცოდე, ეს რომ დავინახე, თვალი მოვარიდე, ისე მეზიზლა.

— გეზიზლები განა, შე კაი კაცო! მკითხა დაგვემილის ხმით. მაგრამ მე ის ხმა გამკიცხავ ხმად მეჩვენა. მე შეეხედე და ერთი მწუხარე, თუ მძულვარე ჩემი შემარცხენელი ღიმილი დამხვდა იმის სახეზედა. მე შემრცხვა და მაშინვე თავი დავიხარე, ვერ გაუძელი იმის თვალების მკაცრს მეტყველებას. ვგრძნობდი, რომ ჩემის სულმოკლეობის სირცხვილ-

მა სახეზედ ცეცხლი მომიკიდა ამ კაცის თამამ კი-
თხეაზედ. მე პასუხი არ მივე, და ან რა უნდა მეთქვა?

— მართალი ბძანდები, განაგრძელო იმ უბე-
ღურმა, თითქო მე შევეცოდეო, ჩემს დასამშვიდებ-
ლად: მართალი ბრძანდები! ცოცხალს კაცს მატლი
მეხვევა!.. თითონ მე მეზიზღება ჩემი თავი, შენი რა
საკვირველია!

ამან ვერ დამიშოშმანა სულ-მოკლე გული, თუმ-
ცა თითქო უგუნური ქცევა ჩემი თითონვე გამიმართ-
ლაო. მაგრამ ვაი იმ გამართლებასა!.. გული უფრო
ამემღვრა, მე იმ წამს ჩემი თავი შემძულდა. რას
ბძანებთ?... ჩემ წინ ნახევარ-მკედარი კაცი იღო, ეგ-
რე უნუგეშოდ დარჩომილი. იმას ისე ეჭირებოდა
გულმტკივნეული ქცევა და თბილი სიტყვა, მე კი
მხეცურად თვალი მოვარიდე და შევიზიზღე, მოდი
აქა და თავი გაიმართლე? უნდა წამოვმდგარიყავი და
ბოდიშით შემენანა ჩემი მხეცური ქცევა, მაშინ გაე-
მართლდებოდი, მაგრამ სულის ღონე ჩემი ამ პატი-
ოსნურ საქმისათვის უძლური იყო. სუსტი, რომ
იქმნება კაცი, იქმნება!...

— მე ეს ოთხი თთვეა, რომ ასე ვარ, — დაიწყო კი-
დე: დამიგლო ავად-მყოფობამ და ამ ღლეშინ მო-
მიყვანა. ესე უპატრონოდ ამ დაქცეულ ჩარდახის
ქვეშ ამომდის სული. ამოდენა დედა-მიწის ზურგზედ
დამტირებელი არა მყავს. სიკვდილსაც ისე დავავიწყ-
დი, როგორც კაცსა: ველი და არ მოდის. ისიც კა-
ცისავით კეთილი ყოფილა: როცა გიჭირს, მაშინ

გემალება. ნუ მოვა... მე უფალმა იმოღენა ღონე
კიდეე შემარჩინა, რომ ჩემს ბედს ბოლომდინ, საფლა-
ვის კარებამდინ მივიტან. ეს კია რომ, სადაური სა-
და ვკვდები!...

„ვაი, სოფელო, რა შიგან ხარ,
რას გეაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა?
ყოელიმც შენი მონდობილი
ნიადაგმცა ჩემებრ სტირსა;
სადაურსა სად წაიყვან,
სად აღუფხვრი სადით ძირსა,
მაგრამ ღმერთი არ გასწირავს
კაცსა შენგან განაწირსა!“

— მართალი უთქვამს ამის მოქმელსა, შენი ჭი-
რიმე! თუ ქვეყანამ პირი უკუმახრიდა და არ შემიკე-
დლა, ღეთის კალთა ხომ ფართოა!..

ეს რომ სთქვა, ღმერთს შეჰხედა. მე აბა, წარმოიდ-
გინეთ, რა რიგად გამიკვირდებოდა ძონძებში გახვეუ-
ლის გლაზისაგან ეს „ვეფხვის ტყაოსნის“ სიტყვები!..
ბარაქალა იმ კაცის მეტყველებას, რომლის სიტყვები
ამისთანა უნუგეშოსაც ანუგეშებს საფლავის კარამ-
დინა! მშვიდობა ძლიერსა სულსა შენსა, უკვდაო
რუსთაველო!

რა ექმნა? ვთქვი ჩემს გულში: ეს კაცი ის არ
უნდა ყოფილიყო, რაც ეხლა არის. ცნობის მოყვა-
რეობა ჩემი წრეს გასცილდა, მერე იმანაც სიტყვა
თითონვე ისე გამიგძელა, რომ იმედი მომცა, გამო-

მეთქმევინებინა რამე. მინდოდა მეკითხნა, მაგრამ ვერ გაეხედე: შევატყე, რომ დიდის ხნის ცნობილმა ქარმა უეცრად მოჰბერა გამოვლილი სევდა. ჯერ ვამჯობინე, სევდის ღრუბელი გადაეყარა, მერე მეკითხნა ვინაობა. ბოლოს ისევ ჩემსკენ მობრუნდა და დიდხანს დამაცქერა შავი თვალები. მე ისე მეჩვენა, ვითომც სახის პეტყველება შესცვლოდა. ეხლა კი ღროიყო, მგონი, დამეწყო საუბარი, მაგრამ ვიფიქრე, ვიფიქრე, როგორ მოვყალო, და ვერა მოვაგვარე-რა. ხომ ესეა ეს ოხერი, როცა გიჭირს, ხერხიც მაშინ გეკარგება და ღონეცა. ბოლოს ვთქვი: დავიწყობ, ჯანი გამეზარდეს, თუ უხერხოდ მომივა.

— შენ, ძმობილო, ეუთხარი მონაწილეობით: აქაური არ უნდა იყო, თორემ თავისიანი როგორ დაგელოდა?

— მართალი ბრძანებაა; მიპასუხა იმან: მე აქაური არა ვარ, ჩემი ქვეყანა აქედამ შორს არის, მაგრამ იქაც რომ ეყოფილიყავი, ესე ოხრად ამომივიდოდა სული, იმიტომ რომ იქაც ისე აღარა ვინა მყავს, როგორც აქა.

— დიდი ხანია, რაც ამ მხარესა ხარ?

— კარგა ხანია, ბატონო! აი ხუთი წელიწადი უნდა შესრულდეს ამ შემოდგომაზედ, თუ მინამდინ დამკალდა. დიალ!.. ხუთი წელიწადი იქნება, რაც სამუდამოდ დამაკარგინეს ჩემი მიწა-წყალი. თუნდა რომ მე ვაპათიო, ღმერთი მაინც მოჰკითხავს, ვინც ეგ სიკეთე მიყო.

— როგორ თუ დაგაკარგვინეს!.. განა ძალადა ხარ გამოგდებული!

— ეგ რომ გითხრათ, მითამ ჩემი ამბავი მიაშ-
ნია.

— თუნდ რომ მიაშხო, რა დასაძრახისია?

— არა, განა მაგას მოგახსენებთ, მაგრამ მე არ
მინდოდა, ჩემი ამბავი ვისთვისმე მეთქო.

ეს ისეთ ნაირად სთქვა, რომ მე იმედი მომე-
ცა დაწვრილებით თქმევისა, თუ რომ ცოტად მაინც
ძალას კიდევ დავატანდი.

— რატომ არ გინდა? რისა გეშინიან?

— ჰმ, ჩაიციანა გლახამა: რისა უნდა მეშინო-
დეს?...

— მაშ რა გაბრკოლებს? სთქვი, თუ ღმერთი
გწამს, დავეღრიჯე მე, რომ ევრა გავხდი-რა: რა წამ-
საც დაგინახე, ღმერთია მოწამე, გული შენკენ მომი-
ბრუნდა, თუმცა...

— თუმცა რა?

— არაფერი... მე მინდოდა მეთქვა, რომ შეგა-
ტყე, წუთის-სოფლისაგან დაჩაგრული ხარ, — გაუსხვა-
ფერე მე სიტყვა: მიაშბე, ვინა ხარ, გულ-ნაკლულად
ნუ გამიშვებ...

— ვინა ვარ?... მომიგო მან და შედგა, თითქო
თქმა არ უნდაო.

III

მე, სწორედ მოგახსენოთ,—დაიწყო ხელახლად გლაზამა,—ჩემს ეინაობას არ გეტყოდი, თუ ჩემი აღსასრული არ მოახლოვებულიყოს. ვიცი, ჩემი დღე დათვლილია. თუმცა ძალიან კი მეძნელება თქმა, მაგრამ რა გაეწყობა? გულში გაიღვიძა კიდევაც ძველებურმა საქმემა და ეხლა რაღა დროს დამალეა? გინდ ეგ არ იყოს, ეხლა აღარაფრისა მეშინიან, თუნდა გამცე კიდევ. მე როდესღაც ვფიქრობდი ჩემის ეინაობის დამალვასა, როცა სიცოცხლე ტკბილი იყო ჩემთვისაც, როცა იმედი მქონდა, რომ ქვეყანაზედ მეც, როგორც იქმნებოდა, შრომით, თუ ოფლით, ვიყიდდი ლუკმა პურსა და ისე დავლევდი წუთის-სოფლის დღესა. ეხლა კი, როცა სიცოცხლე ბალღამ-სავით გამიმწარდა და ის ერთად-ერთი, ჩემსავით ობოლი იმედი წამართო ჟამთა ვითარებამა, ეხლა მე ფიქრი აღარაფრისა არა მაქვს. გეტყვი ყოველ ჩემ გარდასავალს და დაე ღმერთმა ეს აღსარებად მიმიტვალოს, თუ რამ შეეცოდე და მონანება ვერ მოვასწარ,—შემინდოს. მე ვარ ნაყაჩაღევი. ჩემი თავი ერთ დროს წმინდი-გიორგის ჯვარად იყო დაფასებული, მაგრამ, ხომ მხედავთ, შესყიდულმა ტყვიამ აქამდისინ ვერ მიპოვა. მე, მართალია, ვიყავ ერთ დროს კაი მოსხეპილი, ხელ-მარჯვე ბიჭი, ძალი და

ლონე ყველაფერში შემწვედა, მაგრამ, ღეთის წინაშე ეალიარებ, მე საყაჩაღო კაცი არ ვიყავი. იქ ასეთი გული უნდა, რომ დედას კალთაში შეილი მოუკლა და ხელი არ აგიკანკალდეს. მე იმისთანა არ ვიყავ: გული მორბილებული მქონდა პატარაობითვე, მე ყმაწვილობითვე სხვა მზემ დამკრა და სხვა რიგად გამითბო გული; მაგრამ ქაშმა მიმუხთლა და კაცმა არ მიპატივა, მეც დავკარ ფეხი და გავვარდი ყაჩაღად.

— მე კახელი არ გახლავარ, — მოჰყვა კელაე მცირე ჩაფიქრების შემდეგ: ჩემი მიწა-წყალი, როგორც მოგახსენეთ, აქედამ შორს არის, და ვაი რომ ჩემ სიცოცხლეში იმ მიწას ველარ ვინახულებ და იმ წყალს ველარ დავეწაფები!.. შეიდის წლიდან მოკიდებული ოც წლამდინ ჩემის განთიადის დღენი ბატონის სახლში დამილამებია. ის ღმერთმა იცის ცაში და დედა-მიწაზედ — მე, რაც მე იქ გულმტკივნეულად მიწევნია უღელი; მაგრამ დამნახავი ვინ იყო, მაღალის ღმერთის მეტი? თავდაპირველადვე ამადგენეს ჩემოდენა ბატონის-შეილსა, დათიკოს. კაი მოგეცათ, კაი ბავშვი ის იყო პატარაობისას. ჩემი წყენა ბატონის სახლში არავის შეეძლო: დათიკოს რომ ეუყვარდი, ყველას იმისი რიდი ჰქონდა. დათიკო, როგორც მოგეხსენებათ მამის-ერთა ბაშვის ამბავი, მეტი გაზვიადებული რამ იყო, განებიერებული, ერთს ალიაქოთს ასტეხდა ხოლმე, რომ ჩემთვინ ეწყენინებინათ რამე. მე, სწორედ მოგახსენოთ, ძალიან შევიჩვიე ჩემი პატარა ბატონი,

იმანაც შემიჩვია, ასე რომ ბოლოს ეს შეჩვევა მე სიყვარულად გადამექცა. ყმაწვილის გული, შენი ჭირიმე, ადრეულა ყვავილსა ჰგავს: მზე დაჰხედავს თუ არა, გაიშლება, ის კი აღარ იცის, რომ ზამთრის სუსხი კიდევ მოასწრობს ნამდვილ გაზაფხულამდე და დაჰკნობს. მე რა ვიცოდი? ჩემი გული პირველად ბატონის სახლში გათბა და ამ სითბომეც ბოლო მომიღო. თუნდ ეგ არ იყოს, შინისაკენ მე გული არ მიმიწევდა. იქ ასეთი სულთამხუთავი დედინაცვალი მეჯდა, რომ, როცა კი მოვიგონებდი, ჟრჟოლას მომგვრიდა მარიამობის თთვის ცივებასავით, ბატონთან კი განებიერებული ვიყავ ბატონის შეილისავით. დათიკოს ვუყვარდი და მეც მიყვარდა. მაშინ რა ვიცოდი სულელმა, რომ უმცროს-უფროსობაში სიყვარული სიზმარია? რა ვიცოდი, რომა ბატონ-ყმობის შუა სიყვარულის ხიდი არ გაიდება? ეგრე ყოფილა ქვეყანაზედა, ცალს თურმე ცალმა უნდა უცალოს!... ეს რომ ცოდნოდა, ღმერთსა ვფიცავ და ჩემ მამა-პაპის სალოცავსა, გულში ნალველას ჩავიწურავდი და იმის სიყვარულს კი იქ არ გავიტარებდი. მაშინ რა ვიცოდი?...

თოთხმეტის წლისა შევიქენით ბატონი და ყმა, როცა ქალაქში სასწავლებლად დათიკოს გაგზავნა დიდმა ბატონმა დააპირა. მეც, რასაკვირველია, თან უნდა გავყოლოდი. მამა-ჩემმა რომ შეიტყო ესა, იახლა ბატონს და ჩემი თავი სთხოვა. ხომ მოგეხსენებათ: გლეხ-კაცისათვის თოთხმეტის წლის ბიჭი ოჯა-

ზოგაში განძი არის. თუ ბიჭი პატარა მადლიანია, ამ ხანში კარგად შეიძლება გლეხ-კაცის ჭირის და ღიზის განახევრებასა. თუნდ ეგ არ იყოს, მამა-ჩემს პირველ ცოლიდამ მარტო მე დავრჩი, და, მგონია, ვეძნე-ლებოდი, არ ვემეტებოდი შორს გასაგზავნად.

დიდი ბატონი—ღმერთმა აცოცხლოს—მეტი გულ-თბილი კაცი იყო. ჩემი დათიკოსთან მოშორებაც ეძნელებოდა და მამა-ჩემიც ეცოდებოდა. ის დალოცვილი მე მომიბრუნდა და მიბძანა: გაბრუშკი! თუ არ გინდა დათიკოსთან წასვლა, აქ დარჩი მამა-შენთან, მე ძალას არ დავატან. ვიცი, ამას დათიკო იწყენს, მაგრამ რა ეუყოთ: შეილი მამისა არის. ამისათანა კეთილი იყო ის კურთხეული! ბატონის კაცის შეილი მამისა კი არ არის, ბატონისაა, მაგრამ ის კურთხეულის შეილი სხვა გულის პატრონი იყო...

მე აღმური ამივიდა სახეზედა, ბატონი თითქმის მამა-ჩემს მოუბრუნებდა და, ვაი თუ აქ დამაგდონ-მეთქი. ის კი არ იცოდნენ: მე დათიკოსთან სიკედილი მერჩივნა ჩემ დედი-ნაცვალთან ასის წლის ცხორებასა. გული მეტკინა, მახსოვს თვალეზში ცრემლიც მომერია, ესთქეი ჩემ გულში: გამიწყრა ღმერთი, ისევ ჩამაგდეს იმ ქაჯის ხელშია! მაგრამ, ღმერთმა უშველოს, დათიკომ დამიხსნა ცეცხლისაგან. ის თავდაპირველადვე ერთი ამაყი, თვით-რჯული ბავშვი იყო, რასაც იტყოდა, მოკედებოდა და ხავეის ქეიფზედ კი გაივლიდა. მე რომ დავჩუმდი, დიდ-ბატონს ის მიუბრუნდა და თამამად უთხრა: თუ გაბრუშკას არ გა-

მატანთ, მე ქალაქში წამსვლელი არა ვარ. გაჯიუტდა ეს ყმაწვილი, ზედ გადააკედნენ და ვერ გადაათქმევინეს ნათქვამი. რა ექმნა დიდ ბატონსა? მამი-ჩემისაც ეხატრებოდა და თავის შვილის ამბავიც იცოდა. ბოლოს, რომ ვერა გააწყო-რა, ბატონმა ისევ მამი-ჩემის წყენა ირჩია და უთხრა თავისებურად, გულმტკივნეულად: ხომ ჰხედავ, ჩემო დათო, დათიკო ისე შეჩჩევეია შენს შვილს, რომ მოშორება ეძნელება. დაე წავიდნენ! კარგია რომ პატარაობითვე ბატონი და ყმა ერთმანეთს შეეჩევივნენ: ყმისათვის ბატონთან შეზრდილობა დიდი ზურგია. ნუ დაუშლი, თუ ღმერთი გრწამს, დაე უყვარდეთ ერთმანეთი.

მამა-ჩემსა ვერაფრად ეჭაშნიკა ეს ნაუბარი ბატონისა; უგემურად გაიქნია თავი და ისე გაჯავრებული და გულ-აყრილი წავიდა, რომ, როცა ქალაქს მიედგომოდა, არცკი მინახულა. ეგ, გითხრათ ჩემი გულქვაობის ამბავი, სულაც არ შევიმჩნიე მაშინ. ბოლოს კი ბევრი ვინანე. ის-ის იყო, მამა ჩემი თვალთ ველარა ენახე: იმავე წელიწადს ამოიჭამა წუთის-სოფელმა, და მე ისე, მშობლისაგან შეუნდობარი, უთვისტომოდ, ობლად, მარტოდ დაერჩი ამ ტრიალ ქვეყანაზედა. ამ თვალ-მიუწლომელ დედამიწის ზურგზედ ერთი დათიკო-ლა დამრჩა. მე იმაზედ დავლიე ობოლის გულის სიყვარული!...

ჩავედით ქალაქში. ჩვენ დაგვაყენეს დიდ-ბატონის ნათლი-დედასთან. ის იყო ერთი ღარიბი, ქვრივ-ოხერი, ხნიერი დედა კაცი. ერთი ვაჟი-შვილი ჰყო-

ლოდა თურმე და ისიც შეჰშურებოდა იმისთვის ბედსა და წაერთმევა საწყლისათვის. ორ-ოთახიანი სახლი ჰქონდა მტკვრის პირას. მე რომ მივათვალ-მოვათვალე იქაურობა, ვთქვი ჩემს გულში: აქ, მგონი, ჩვენ კუჭს ვერ გავიძღობთ-მეთქი. მერე დათიკოსაც ეუთხარი ეგა, იმან გამიცინა და მითხრა: თორმეტი თუმანი უნდა ვაძლიოთ წელიწადში და წლის სამყოფი პური და ღვინო, როგორ შეუძლიან მშიერები დაგეყაროსო? მართალი უნდა სთქვას კაცმა, ის დალოცვილი ისე გვინახვდა, როგორც საკუთარ შვილებსა. ღმერთმა მშვიდობა მისცეს იმის სულს!...

დათიკო ყოველ დღით სკოლაში მიდიოდა, სადილად შინ მოვიდოდა, სადილს-უკან წავიდოდა, ზარების დარეკვის დროს ისევ შინ დაბრუნდებოდა. საწყალს რაღაცა რუსული ტანისამოსი ჩააცევს. ძალიან ითაკილა პირველში, ისე რომ ერთხელ შემომტირა კიდენაც, მაგრამ, ხომ მოგეხსენებათ კაცის ამბავი,—ყველაფერს მალე შეეჩვევა, ისიც შეეჩვია. მე ბევრი საქმე არა მქონდა. რაკი დათიკოს სკოლაში გავისტუმრებდი, მთელი დღე ისე გულ-ხელ-დაკრებილი ვიჯექი. ხანდისხან იქნება ბაზარში გავეგზავნე დედაბერსა მწვანილის სასყიდლად, სხვას ყველაფერს თითონა ჰყიდულობდა. მეც, რაკი ჩემს საქმეს ბოლოს მოვუღებდი, ავიღებდი თავს და ქუჩის პირას ქვაზედ ჩამოვჯდებოდი, თვალებს ავაყოლებდი ამელელს და ჩამომვლელს,

როგორც მოგეხსენებათ უსაქმო კაცის ამბავი. ჩვენის ქუჩილამ ერთი ვიწრო ქუჩა უბრუნდებოდა, და იქვე ერთი პატარა საყდარი იდგა; იმის დასწვრივ, ჩვენკენ, ამ ორ ქუჩის კუთხეში ერთი უშველებელი, დიდი ალაყაფის კარებიანი სომხის სახლი იყო. იქ ხშირად მინახავს ერთი მოზრდილი იმერლის ბიჭი; უფრო სალამოს ხნობით გამოდიოდა, დაჯდებოდა კარების ღირეზედ და სულ რაღაც ხელნაწერსა კითხულობდა. მე ძალიან გამიკვირდა, ვინ ბიჭი-მეთქი, და ვინ წიგნის კითხვა!... მე მაშინ ბრიყვსა წიგნი მარტო სათავადო ხელობა მეგონა. თურმე, ნუ იტყვით, ჩვენისთანა საწყალ კაცის შეფეგრებაც სცოდნია. ღმერთო მაღალო! სადაც კი შენი მადლიანი ხელი ურევია, იქ ყველაფერი საყოველთაო ყოფილა!

ერთხელ კვირა ღღე იყო. დათიკო სადღაც წავიდა და სალამომდინ შინ არ შემოუხედნია. ამან როგორღაც ორიოდ თთევს შემდეგ ხშირად დაიწყო გარე-გარე სიარული და ხანდისხან მამლის ყივილამდინაც არ შემოვიდოდა შინ. მგონი, მაშინ იმას სწავლაზედ გული აცრუებულიცა ჰქონდა. კვირა ღღე იყო, როგორც მოგახსენეთ. მე შინ საქმე არა მქონდა-რა, გამოვედი ქუჩაში. ჯერ ჩვენ საყდარში წირვა არ გამოსულიყო. გავედი თუ არა, ის იმერლის ბიჭი წიგნით ხელში იქვე დამხვდა, საცა უწინ ეხედავდი ხოლმე; მეც აქედ ქუჩის პირას ქვაზედ ჩამოვჯექ და დაუუწყე ცქერა, ის ბიჭი

თვალ-აუღებლივ კითხულობდა; ხან ჩაიცინებდა, ხან ისევ გაუცინებლივ დასცქეროდა მუხლებზედ გადაშლილ ნაწერსა. მე გულმა ველარ მამითმინა, მიეცდი იმასთან და გამარჯვება ეუთხარი: იმანაც, რასაკვირველია, სალამი მამცა.

— შენი სახელი, ძმობილო? მკითხა იმან.

— გაბრიელ. შენი? ახლა მე ვკითხე.

— გლახუკა.

— სადაური ხარ?

— რაჭველი. შენა?

— მეც ეუთხარი, სადაურიცა ვარ.

— რაჭველი? მაშ მოჯამაგირედ იდგები? დაეუმატე მე.

— დიად, სომეხთან ედგევარ. შენა?

— მე? ბატონის შეილს ეახლავარ.

— აი ყმაწვილი რომ დაიარება, იმას?

— იმას.

— დიდი ხანია ქალაქში ხარ?

— კარგა ხანია. შენა?

— მე, თუნდა ორი წელიწადია, აქა ვარ.

— მეც, ერთი წელიწადი იქმნება, აქა ვარ და რატომ აღრევ არ მინახეხარ?

— აქ არ ვიყავი, ჩემი ალა კარგა ხანი იყო კახეთში და თან ეახლდი. ეხლახან ჩამოვედით, ორი თთვე არ იქნება ჯერ კიდენ.

— კიდევ იმიტომ. ეგ რა არის? ვკითხე და დანახვე წიგნი.

— ზღაპრების წიგნია, ჩემო ძმაო! საქმე არა მაქვს და გულის ამაში ეართობ.

— აბა, თუ ღმერთი გრწამს, წაიკითხე, მეც გაეიგონო, ეუთხარი მე ხვეწნითა.

დამიჯერა იმ კაი კაცმა და დაიწყო ისეთ ნაირად კითხვა, რომ, ღმერთო შეგცოდნე, შური მომერივა. ეგ კიდეც არაფერი: ყური ეუგდე და ის, რასაც კითხულობდა, თითქო მეცნო, თითქო სადღაც უწინაც გამეგონოს. გადააბრუნა ახლა სხვა გვერდი, ახლა სხვა წაიკითხა, ის კი სწორედ ჩვენ სოფელში გამეგონა. არ ეიცო რად, მაგრამ გული კი სიხარულით გადამიტრიალდა. „დალხერა ღმერთმა, — წამოვიძახე უცებ, — ჩვენი გლეხური ზღაპარი აქ სად მოსულა?“ ... დიად, ჩვენი მდაბიო ზღაპარი გახლდათ. იმერლის ბიჭმა ჩაიცინა ჩემ სიტყვაზედა.

— ეგრეა, ჩემო გაბრიელ! მითხრა გლახუკამ: წიგნი იმისთანა რამ არის, რომ თქვენის სოფლის ამბავს ქალაქში ჩამოიტანს, ქალაქისას — სოფელში წაიღებს; საიდგან სად კაცს კაცთან გააღაპარაკებს.

— მართალი ყოფილა, როგორცა ეხედავ, ეუთხარი მე: მაგრამ... ჩვენი ზღაპარი!... აი დალახერა ღმერთმა, წიგნში ჩაწერილა! აბა ერთი კიდეც წაიკითხე.

კიდევაც წამიკითხა იმ დალოცვილის შეილმა. რა გაეაგრძელო, ი? წიგნმა თავი შემაყვარა. ისე ჩემ სიცოცხლეში არა მინატრია-რა, როგორც ამ დღეს

წიგნის კითხვა მე ვინატრე: მშურდა, გეტყვით ჩემ გულის სიძუნწეს, რომ ის ისე თამამად კითხულობდა, მე კი ისე უხეიროდ დავეხეტებოდი. ბოლოს, გულის წადილს რომ ველარ გავუძეღ, მივეარდი ზედ გლახუკას და დავეღრიჯე:

— თუ ღმერთი გრწამს, მოდი ერთი მადლიანი საქმე ჰქენ და წიგნი მასწავლე. მე ერთი ობოლი ბიჭი ვარ, თუ მე ვერ გადავიხდი სამაგიეროს, ღმერთი ხომ დიდია!...

რას ბძანებთ?... მაინც ისე უსაქმოდ ვალამებდი ჩემს ღღეს. მე რომ მაშინ წიგნი მცოდნოდა და ის ზღაპრები მეკითხნა, ჩემს ბედს ძალლიც არ დაჰყევდა.

— მართლა გულითა ხარ მოწადინებული? მკითხა გლახუკამ.

— რას ამბობ? მოწადინებულიო!... ზედ დავაკდები, შენ ოღონდ ეგ სამადლო საქმე მიყავ! ეუპასუხე გიჟსავეთ.

— მაშ თუ აგრეა — ადვილია.

— ვაცხონე მამა-შენი!.... შეეცყირე გახარებულმა: მადლიანი ბიჭი ყოფილხარ.

— ნუ გგონია, რომ მე გასწავლი. მე არ დაგზარდებოდი, მაგრამ, ხომ იცი, ძმაო, მოცლა არა მაქვს, მე კაი ოსტატს გიშოვნე.

ფერი მეცვალა, ეს რომ მითხრა. როგორც თავმოწონებული ფარშაენგი ჰხარობს, მინამ თავის შავ ფეხებს დანინახავს, როცა კი ძირს დაიხედავს და

თეალს მოჰკრავს, მაშინვე ფრთებს დაღონებული ჩამოჰყრის, — ისე ამ სიტყვაზედ ჩემმა ჯერ წახალისებულმა გულმა ჩამოჰყარა ფრთები.

— ეჰ, ძმობილო! ეუთხარი გულ-ნატკენად: შენ-შეიაც მოვსტყუედი. ოსტატს კაი გაძლოლაც უნდა, მე ცალი ფულიც არა მაქვს თვალზედ მიეიკრა. ეხე-დავ, რომ ტყუილ-უბრალოდ წახალისდა ჩემი წადილი.

იმან გამიცინა და მითხრა:

— აჩქარებული კაცი ჰყოფილხარ, თოფის წამალსავეთ ჰფეთქავ. განა მე არ ვიცი, შე კაი კაცო, რომ მე და შენისთანა კაცს საოსტატო ფული არ ექნება? მე იმისთანა ოსტატს გიშოვნის, რომ უფულოდ გასწავლოს.

— გულს მირბილებ განა? ცკითხე უჯერობით.

— დამიჯერე, მართალს გეუბნები.

— მართალს?!

— ჰო, ისეთი კაცი გიშოვნო, რომ ძმასავეთ მოგეხმაროს.

— ბიჭოს!.. მაშ ღეთის კაცი ყოფილა!..

— შენ არა სტყუი. სწორედ ღეთის-მსახური კაცია. მეც იმან მასწავლა, ღმერთმა გადუხადოს სამაგიერო.

— არა, — დამაცა: როგორ თუ ღეთის მსახური, სამღვდელთა?

— სწორედ. შენ ხომ ამბობ ფულიო, ფული კი არა, სანთლით ეძებს შენისთანა მოწადინესა,

რომ წიგნი ასწავლოს. ვისაც არ უნდა, იმდენს ეჩიჩინება, იმდენს ეჩიჩინება, რომ ძალად ანდომინებს. მეც ისე მნახა ერთხელ აქ ქუჩაში. დაილოცა ის დღე, ჩემთვის კაი დღე იყო... დამიწყო დალოცვილმა ლაპარაკი: სადაური ხარო, აქ რას აკეთებო? მეც ყოველისფერი მოეახსენე. რა გავაგრძელო! ისე მოინადირა ჩემი გული ტკბილის სიტყვით, ისე შემეჩივია, რომ, ბოლოს, წიგნის სწავლებაც დამიწყო. რა მე?.. ათიოდ პატარა ბიჭები, ამ ჩვენს უბანში მოგროვილები, იმასთან დადიან და სწავლობენ. როგორც შენ, ისე იმან იმათგან გროში არ იცის. მე ერთხელ, ჯამაგირი რომ ავიღე, მინდოდა მიმერთმივა ორი მანეთი იმ დალოცვილისათვის, მაგრამ, თუმცა არ გამიწყრა, მიწყინა კი.

— მამა გყავს? მკითხა მე.

— არა, შენი ჭირიმე!

— დედა?

— გახლავთ.

— ეინ ინახავს?

— მე, შენი ჭირიმე! ჩემს მეტი არაეინა ჰყავს.

— მაშ ეგ ფული დედა-შენს შეუნახე,—მიბძანათავესებურად გულ-თბილად: შენ რა გაქვს, მე რა უნდა მამცე?

— დედა-ჩემს თავისი წილი გაეუგზავნე და ეს გადაეანარჩუნე, რომ თქვენ ლოცვაში მომიხსენიოთ.

— ლოცვა არც ფულზედ და არც ფულით არ იყიდება.

— საყდრის და ღვთის სადიდებლად მაინც მიიღეთ, შენი ჭირიმე!

— ღმერთი, ჩემო ძმაო, მარტო კარგის საქმით იდიდება და არა ფულითა.

— მიწყრებით, შენი ჭირიმე!

— არა, მე მართალს გეუბნები.

— მაშ რა ექნა, მიბძანე?

— შენთვის შეინახე: თუ მეტია შენთვის, იმას მიეცი, ვინც მე და შენზედ უფრო ღარიბია, მაგას უფრო მოგიწონებს ღმერთი. აგერ ამ თქვენის ქუჩის ბოლოს ერთი ღარიბი სახლობა არის, პურის შოვნის ილაჯი არა აქვთ, მე და შენ კი ყოველ დღე მაძღრები ვართ...

ეს ისეთ ნაირად მითხრა, რომ არ დაიჯერებ, მაშინვე გამოეტრიალდი, ეიპოვე ის სახლობა და იმისთვის გადადებული ორი მანეთი იმათ მივართვი. აი რა მაღლიანი კაცია!... ნეტა თითონ ჰქონდეს რამე მაინცა! ღვთის განაჩენი არა აბადია-რა, დღე-დღეურად ძლიერ სცხოვრობს. მაგრამ სულ ტყუილი ყოფილა, კაცს რაკი ღვთის მაღლი ჩაესახება გულში, მდიდარია, თუ ღარიბი, მაინც მაღლის გზაზედ წავა. მაგ კაცის ამბავი რომ გიამბო, არ დაიჯერებ, იმისთანა რამ არის. საცა კი სიკეთეა ამ უბანში, იმისი მაღლიანი ხელიც იქ ურევია. დაილოცა ღვთის სამართალი, რომ მე და შენისთანა თაე-მინებებულ კაცს მაგისთანა პატრონს გაუჩენს ხოლმე!... მე თუ კაცი ვარ, ეგ იმისი უნარია, ღმერ-

თმა გადაუხადოს! ტყუილად კი არ არის ნათქვამი: ჩვე-
ნისთანა კაცის ვალისა ღმერთია მზღველიო. აგერ
თითონაც გამობძანდა. დაატანა გლახუკამ და მიმა-
ხედა საყდრისაკენ.

წირვა გამოსულიყო. თეთრ-ჩადრიანი ღელა-კა-
ცები თეთრად მოედენენ ქუჩასა; კაცები კი, რო-
გორც მოგეხსენებათ ჩვენი ადამი, ჯგუფად შეგროვ-
დნენ საყდრის ღერეფნის წინ და დაიწყეს თავისე-
ბურად ყაყანი. იმთში შეერია ერთი მაღალ ტანიანი,
ახალ-გაზდა მღვდელი.

— ის არის? ეკითხე გლახუკას, თვალი კი იმ
მღვდლისაკენ დამჩია.

— აბა, ის არის, ძმაო, წამო, კურთხევა ესთხო-
ვოთ.

IV

ასუხის თქმა აღარ დამაცალა, წამოდგა და წა-
ვიდა საყდრისაკენ, მეც თან ავედევნე. მივედით.
ის მღვდელი შუაში იდგა, ხალხი ბუზსავით ირე-
ვოდა იმის გარშემო. თითონ ზოგს ელაპარაკებო-
და, ზოგიც დაუზარებლად პასუხს აძლევდა, ზოგი
გაეხუმრებოდა, ზოგს თითონაც გაუხუმრებდა, და
მაშინ უნდა გენახათ გულიანი ხარხარი ერისა. ზოგი
კიდევ სულ-განაბული შესცქეროდა, თითქო დაჯე-

რეზულიაო, იმის პირიდან ოქრო გადმოვარდება, და შიშობს, ხელიდან არ წამივიდესო. ბევრი სიკეთე უნდა დაეთესოს კაცსა, რომელსაც ეგრე სიყვარულით გარს არტყია ხალხი! კაცი ის არის, შენი ჭირიმე, და ქუდიც იმასა ჰხურავს. ალბად კაი კაცსაც თაფლი აცხია, რომ დიდი და პატარა ბუზსავეთ ზედ ეხვევა!... დედა-მიწის ზურგს ბევრი არ უტარებია იმისთანა.

სწორედ კაცს რომ წყალი მოსწყურდება, ისე მომწყურდა იმის სიტყვების გაგება. გადავიხარე თავი, რომ დამენახა და გამეგო რამე. წინ ედგა ერთი პატარა ბიჭი თავე-ჩალუნული.

— ყველა, ყველა და, შენ რატომ ჩემთან აღარ დადიხარ? უბაძანა მღვდელმა: მოგწყინდა განა, შე ცუდლუტო, წიგნის კითხვა?

— მე რა ვიცი? უთხრა ბიჭმა: მამა-ჩემი არ მიშვებს. მღვდელი თითქო შეკრთაო, ისე ეწყინა ეს პასუხი.

— რატომ არ გიშვებს?

— გეყოფა, რაც ისწავლეო, — მეუბნება.

— აქ ხომ არ არის მამა-შენი?

— აი იქითა ზის.

— აბა აქ დაუძახე.

პატარა ბიჭი ციბრუტყვით მოტრიალდა და გაიქცა მამის დასაძახებლად.

— ვერ უყურებთ პეტრეს!... სთქვა თავის-თავად მღვდელმა და ჩაფიქრდა...

— ეგ არის და!... დაიძახა ვილაცამ: ავი ძაღლი არც თითონა სჭამს, არც სხვას აჭმევსო.

ხალხმა გაიცინა, მღვდელსაც ღიმილი მოერივა, მაგრამ მარდად შეიკავა სიცილი.

— მამას არ უსწავლია და პაპას, შეილს რად ასწავლის? სთქვა მეორემ: შეჩვეული ჭირი ურჩენია მაგისტანა თაეხელს შეუჩვევარ ლხინსა.

— გონიერსა მწრთენელი უყვარს, უგუნურსა გულსა ჰგმირდესო,—მაგისტანა კაცზედ არის ნათქვამი, წამოიძახა მესამემ.

იქმნება კიდეც ბევრი ელაზღანდართ, რომ თითონ პეტრე არ მოსწრებოდათ.

— კაცო! უბძანა მღვდელმა: მართალია, შენ შეილს შენ უშლი სწავლასა?

— მართალი გახლავთ. რა მაგის საქმეა? არა შეჯღა მწყერი ხესა, არა იყო გვარი მისი, შენი ჭირიმე! უპასუხა თამამად პეტრემ.

— როგორ თუ არა იყო გვარი მისი?

— ესე, შენი ჭირიმე! ჩვენ გლეხ-კაცებს გვეძახიან, დღე და ღამ ოფლი უნდა ვიწუროთ და პური ისე ვჭამოთ. ღმერთს ეგრე უბძანებია: „ოფლითა თქვენითა მოიპოვეთ პური თქვენიო“, ეს ღეთის ბძანება მარტო ჩვენ დაგვაწვა კისერზედ და ვეწვევით კიდეც. წიგნი რა ჩვენი საქმეა? ის ჩვენ ღამშეულ კუჭს ვერ გაგვიძღობს. ჩვენი წიგნი დედა-მიწაა, ენა-ცვალე იმის მადლს! როცა დედა-მიწას მწვანე ხავერდისაჲთ ჯეჯილის ყდა გადაეკვრება, მაშინ იმა-

ზედა ვკითხულობთ ჩვენს ბედსაცა. ჩვენი კალამი დაუღალავი გუთანია, მელანი კიდეც გულ-ღვიძლიდამ გამოწურული ჩვენი ოფლია. ამოვაწებებთ ოფლში გუთანსა, გადგუხსნით ხოლმე დედა-მიწას მადლიან გულსა, ჩაეყრით შიგ თესლსა, როცა დრო მოვა, მივაღო, და ის დალოცვილი მიწა თავის დღეში არ დაიღლება, ისე არ გაძუნწდება, რომ მიბარებული ერთი-ორად მაინც არ დაგვიბრუნოს. ტყუილად კი არ ეძახიან მიწას „დედაო“, ის გვაწოვებს ჩვენ ძუძუსა, იმას დავხარით დღე და ღამ, ჩვენი ჭირიც და ღზინიც ის არის, შენი კენესამე! წიგნი კარგია, ვინ არ იცის? ბევრიც სხვა რამეა კარგი ამ ქვეყანაზედ, ჩვენ იქამდინ ხელი არ მიგვიწვდება... გაგიბედავთ, შენი ჭირიმე, და გეტყვით, ჯერ კუჭი უნდა გავიძლოთ, კუჭი!... ჩვენი თავდაპირველი გულის-ტკივილი ეს არის!...

— მართალს ამობს, მე და ჩემმა ღმერთმა, გაიხმაურა ხალხმა, რომელიც წუთის წინად ისე თავსედად დასცინოდა პეტრესა.

— რას ბძანებთ?... წამოიძახა ხალხის ხმით გულგაკეთებულმა პეტრემ: წელში ვერ გავსწორებულვართ, პირუტყვისავეთ მალლა ვერ აგვიხედნია, სულ დედა-მიწას დავყურებთ, თითქო ჩვენი ბედი იქ დაკარგულა და ვეძებთო, ვინ ჩვენ და ვინ წიგნი!...

— მე მესმის, ჰკვიანო პეტრევ, შენი გულის ვითარება, უბძანა დალონებით მღვდელმა: მე მოზიარე ვარ შენის გულის ტკივილისა!.. შენ გუთანი გირ-

ჩვენია წიგნსა, იმიტომ რომ შენ გუთანი დღეს პურს გაჭმევს.

— მართალი ბძანებაა, შენი ჭირიმე! მიუგო პეტრემ.

— ეხლა შენ ერთი ეს მითხარ: რომ არ გცოდნოდა, რომ ცეცხლში რკინა რბილდება, საილამ გააკეთებდი ბარ-საკვეთს, ცულსა, ეზოსა, რომლითაც გუთნის ხესა სთლი? რომ არ გცოდნოდა, რომ ეგრე უნდა გამოყვანა გუთანსა, რით მოხნავდი მიწასა? რომ არ გცოდნოდა, რომელ მიწას როგორ უნდა მოხენა,—ღრმად ჩაშვება ბარ-საკვეთისა, თუ თხლად,—რა გეშველებოდა?

— შენი მტერი იქნებოდა, მე ვიქნებოდი.

— საილამ იცი ეს ყველაფერი?

— როგორ თუ საილამ?... მამა - პაპით, შენი ჭირიმე! მაღლობა ღმერთსა, თვალი მქონია—მინახავს, ყური მქონია—მსმენია, გულის-ყური მქონია—მიეხვედრილვარ, ხსოვნა მქონია—გონებაში ჩამრჩენია.

— რაც გინახავს, გსმენია, მიხვედრილხარ, გონებაში ჩაგრჩენია,—ამას სულ ერთიანად რას ეძახი?

პეტრე ჯერ ჩაფიქრდა, თითქო არ იცის, რა სთქვასო, მერე კი ისე ჭოჭმანობით წამოიძახა:

— რა ვიცი, შენი ჭირიმე, რას ეძახი.

— მაინც?

— ჩემ გამოცდილებას, ჭირნახულობას, ჩემ ცოდნასა, შენი ჭირიმე!

— კუჭს გიძლობს ეგ შენი ცოდნა?

— მაგას რაღა პასუხი უნდა, შენი კვნესამე? თითონ შენ კარგად იცი, რომ უმაგისოდ წყალში გადასაგდები ვიქნებოდი.

— ეხლა ერთი ეს მითხარ კიდევ: რამდენი შენ-ზედ უფრო მცოდნე კაცია ქვეყანაზედ?

— რა ვიცი, შე დალოცვილო? მგონი, თავზედ იმოდენა ბალანიც არა მქონდეს: მჯობს მჯობი არ დაელევა.

— იმ მცოდნე კაცების ჭირნახულობა, გამოცდილება, ცოდნა რომ შენსას ზედ დაემატოს, — კარგი არ იქნება? უფრო ადვილად არ გაიძღობ კუჭს, უფრო ცოტა ოფლით ბევრს არ მოიმკი?

— ღეთის წყალობა გქონდეთ, რომ კარგი ის იქნება, მაგრამ ხათაბალა ეს არის, რომ თვალი იმათამდინ არ მიმიწედება და ყური. საიღამ საღაო, წმინდაო საბაო: ამოდენა დედა-მიწის ზურგზედ სად ვეძებო მე ისინი, რომ გამოეკითხო რამე?

— მე რომ გაჩვენო იმისთანა რამე, რომ მთელის ქვეყნის ოსტატობა, ჭკვიან კაცების ნაცადი, ცოდნა, თუ მოინდომებ, სულ მუდამ ხელთა გქონდეს, ერთი სიტყვით, რომელ ჭკვიან კაცთანაც გინდა შორიღამევე გაგალაპარაკო, — რას იტყვი?

— იმას ვიტყვი, რასაც მთელი ქვეყანა ამბობს: ეგ ხომ მისნობა იქნება.

— აბა მაგისთანა მისანია წიგნი.

მე რომ ეს გავიგონე, სწორედ მოგახსენოთ, თავიღამ ფეხებამდინ ჟრჟოლამ გამიარა, არ ვიცი კი

რად? ეს კი ეიცო, რომ ჩემ გარდა სხვასაც ეგ დამართა: ხალხს, თითქო მზემ დაჰკრაო, სახე გაუნათლდა. პეტრე კი ისე სახტად თვალე-დაჭყეტილი დარჩა, თითქო თავ-ბრუ დაესხაო. ისე ატაცებულსავეთ დიდხანს იქნებოდა, რომ მღვდლის სიტყვებს არ გამოეფხიზლებინათ.

— ეხლა რას იტყვი, წიგნი გიშველის რასმეს, თუ არა?

— ნება მომეცი, უთხრა გულ-ამომჯდარმა პეტრემ: ეგ მუხლები გადაგიკოცნო. ჩემი ტუჩები ბევრჯერ მიჰკარებია სხვის მუხლსა და შენისთანას კი არც ერთხელ.

მღვდელმა არ მიუშვა მუხლებამდინ. მაშინ პეტრემ პირნათლად შეჰხედა და გონება გახურებულმა წამოიძახა:

— დაილოცა შენის ენის პირწყლიანობა!.. ღმერთი მაღლიდამ გიყურებს, შე ღვთისგან კურთხეულო ადამიანო, რომ მე სულის წაწყმენდისაგან დამიხსენ. წელან გელაპარაკებოდი ბრმა, შეილის ცოდვაში ედგებოდი, ეხლა, შენის მაღლიანის ენით თვალ-ხილული, გეუბნები: ის მამა შეილის დამლუპავი ყოფილა, რომელსაც შენისთანა ღვთის კაცი გამოუჩნდება შეილის გასაწურთენელად და არ გააწურთენებს. ნუ შეჯდება მწყერი ხესა, ნუ იქნება გვარი მისი, ჩემმა შეილმა კი წიგნი უნდა იცოდეს, შენი ჭირიმე!... მომეცი ხელი, შენი კენესამე!... ერთი გემთხვია!...

გულ მოლობობილი პეტრე მივარდა ხელზედ საკოცნელად, მღვდელმა აკურთხა და არ ამთხვევინა კი.

— მაშ დამილოცე მაინც მამის-ერთა შვილი! უთხრა პეტრემ და შვილი წინ წამოუყენა. მღვდელმა აკურთხა ის ბაშვი და თავზედ აკოცა გალიმე-ბულმა.

— შვილო! ეს დღე დაიხსომე, უთხრა შვილსა პეტრემ: ეს დღე მე და შენთვის მზიანი დღეა.

მღვდელი აირია, ენახე, რომ მოენამა თვალებიცა. უეცრად მოაშორა თვალი გულ-ამომჯდარ პეტრეს და იმის თავ-ჩაღუნულ შვილსა, თითქო თავის გულის მადლიანობა უნდა დაუმალოს მამასაც და შვილსაცაო. მღვდელი რომ მიტრიალდა, ერთ ვილაცა დროულ კაცს თვალი შეასწრო და უთხრა:

— ზაქარიაე! არა გცხენიან, კაცო, რომ ძმასთან ვერ მოთავსებულხარ, ძმასთან!... ვინც შეიტყობს, რას იტყვის? სირცხვილია, სირცხვილი! თავზედ ერთი ბეწვიც აღარა გაქვს შავი და მაგისტანა საქმეებს კი სჩადი.

— რა ექნა, შენი ჭირიმე? უპასუხა იმან ცოტად შერცხვენილმა: განა რომ მცხენიან, მაგრამ ერთი აჯამი რამ არის, მოუსვენარი. ღმერთია მოწამე, მე უბრალო ვარ.

— ნუ ჰცრუობ მაგ-დროული კაცი, ცოდვია!.. დღეს არ გეუბნებოდით საყდარში, რომ ქრისტე-ღმერთმა მტრის სიყვარული ბძანა, და შენ კი მტერი კი არა, ღვიძლი ძმა ამოგიძულებია. სირცხვი-

ლია!... უშვილო კაცი ხარ, დროული... თუ კაცი-
სა არა გცხენიან, ღმერთი ხომ ყველასა ჰხედავს,
რა პირით შეხედები?

— აბეზარსა ვარ მოსული, ამ საყდრის მადლმა
და შენი რისხვა არა მაქვს! ძმარს მაწურებს ცხვირ-
ში! სხვა არა იყოს-რა, უფროსი ძმა ვარ...

— მე არ ვიცი! თქვენ ორივე მტყუანები ხართ
ღმერთთანაც და კაცთანაც იმიტომ, რომ ძმები ხართ
და ჰჩხუბობთ კი. ამ ხალხთან გეუბნებით შენცა და
შენს ძმასაცა: თუ ერთი ერთმანეთის პატივი არ გე-
ქნებათ, საყდარში აღარ შემოგიშვებთ.

ეს რომ სთქვა, აკურთხა ყველანი და გამოე-
მართა შინისაკენ. გამობრუნებაში წინ შეეხალა გლა-
ხუკა.

— ოჰ, გლახუკას გაუმარჯოს, ჩემს გლახუკას!
შემოსცინა მღვდელმა: რასა იქ და როგორა ხარ?

— გახლავარ, შენი ჭირიმე, შენის ლოცვით და
კურთხევით,—მიუგო გლახუკამ და ქუდ-მოშეღე-
პილმა კურთხევა ჩამოართვა.

აკურთხა თუ არა, გადასდო მხარზედ ხელი და
ისე ხელ-გადაბჭობილი წამოვიდა. მე ბევრი რამ
გამიკვირდა იმ დღეს და ისე კი არა გამკვირვებია-
რა. აბა გლახუკა ვინ იყო? ერთი უბრალო მოსამ-
სახურე—და მაინც კი მღვდელმა არ ითაკილა და
ხელი გადასდო. მაშინ მე რა ვიყავ, მაგრამ ამის-
თანა თაედაბლობამ ჩემი გული მოინადირა. მეც
იმათ უკან ავედევნე.

— სადა ხარ, რომ აღარა ჰჩანდი? ჰკითხავდა მღვდელი.

— ეს თთვე ნახევარია, რაც გიახელი—უბასუხა გლახუკამ: თორემ აქამდინ აღას ვახლდი კახეთშია.

— ერთხელ მაინც როგორ არ მინახულე, ბიჭო! ერთ დროს მე და შენ ხომ მეგობრები ვიყავით, პური ერთად გაგვიტეხია, ერთ ჭერ ქვეშ დაგვიხველებია, სხვა არა იყოს-რა.

— თქვენმა მადლმა, მოცლა არა მაქვს. ამოდენა სახლი და სახლის ავეჯეულობა ეხლა მარტო მეღა მბარია, ჩემ მეტი აღარაეინ ჰყავთ, სულ ყველანი დაითხოვეს, თორემ როგორ არ გიახლებოდით: თქვენზედ უკეთესს ვისა ენახავ?

— ეგა სჯობია ჩემ ნახვასა, ჩემო გლახავ! შენს საქმეზედ იყავ ბეჯითი, გულ-მოდგინე, ერთგული, რომ ღმერთიც მადლობელი იყოს და კაციც: რასაც ვიკისრებთ, ის უნდა ავასრულოთ კიდევ. ლუკმა მაშინ არის ტკბილი, როცა კაი კაცობით არის ნაშოენი. ჩემი ნახვა, ძმავ, ისე საჭირო არ არის: არა კაცი იმოდენა სიკეთეს არ მოგცემს, რამოდენადაც შენის ვალის ასრულება.

ამ ლაპარაკში რომ იყვნენ, ქუჩას ჩამოსცილდნენ. არ ვიცი, ჩემის ფეხის ხმაურობა გაიგო, თუ არა, შემომხედა და, რომ დამინახა უკან მივდეგ, მკითხა:

— რაო, ძმობილო, ჩემთან საქმე ხომ არა გაქვს?

— არა, შენი ჭირიმე! გლახუკას მოვდეგ.

— მე მეგონა, ჩემთან გინდა რამე. მითხრა ესა და წავიდა ისევ ისე ხელ-გადაბჭობილი.

მე დაეშორდი. გლახუკამ რალაც ლაპარაკი დაუწყო. მე არაფერი აღარ მესმოდა, ისე შორს ვიყავ. მინამ გლახუკა გაათავებდა სიტყვას, მღვდელი შედგა და ორიოდ ჯერ თავის მადლიანის თვალთა შემომხედა. მაშინვე მივხედი, რომ ჩემზედ ლაპარაკობდნენ და, სწორედ გითხრათ, გული ამიტოკდა, თითქო იმ ლაპარაკით ჩემი ბედის-წერა სწყდებოდა. იმ დალოცვილმა ხელი დამიქნია. მე ვიშვლიპე ქუდი და, როგორც სალდათი უფროსს, ისე ქუდმოხდილი გამოვეჭიმე. იმან თავის ხელით ქუდი თავზედ დამხურა. მაშინ კი თვალი გაეფუსწორე. რა გითხრათ, რა კაცი დავინახე ჩემ წინ!... ხატებს რომ ჰხატვენ, ის იყო! მადლით, მადლით იყვნენ სავსენი იმის ჩაფიქრებული თვალები! დიდი მადლი უნდა უტრიალებდეს კაცს გულში, რომ ისე გამოსცეს, გამოატანოს თვალებს, როგორც იმის თვალებისათვის გამოეცა და გამოეტანა. არ ვიცი, ჩაგონებული რომ ვიყავ, იმისთვის მეჩვენა ის კაცი ხატად, თუ რა, ეს კი ვიცი, რომ აქამდინაც გულში ისე ჩამრჩა ჩასახული, როგორც პირველად ენახე. წამოსადეგი კაცი იყო, გამხდარი სახე ცოტა ფერმკრთალი ჰქონდა. ნაღველს ცოტაოდნად ხელი გაეკრა, როგორც ემჩნევა ხოლმე მუდამ ზრუნვის ნაჩევებსა და სხვის გულის შემატკივარსა.

შავი წვერი ჯერ არ ჩამოზრდოდა, ისე ახალგაზღად მეჩვენა. თავიდან ფეხამდინ ისეთი სანახაობა ჰქონდა, რომ, როგორც მზე მზეუჭვრიტასა, კაცის გულს ერთის ნახვითვე თავისაკენ მიიბრუნებდა.

— შენ წიგნის სწავლა გინდა, ძმობილო? მიბძანა დალოცვილმა: თუ ეგ გულში გედო, წელან რომ გკითხე, რატომ არ მითხარ? რად დამიმალე გულის წადილი? გულ-დახურული ჰყოფილხარ. ხომ იცოდი გლახუკასაგან, რომ მე წიგნს ვასწავლი ხოლმე შენისთანა კაი კაცსა.

ეს რომ მითხრა, გამიღიმა, მომავლო თავზედ ხელი და მოცინარემ გამიქნივა თავი. მე ჩავლუნე მორცხობით თავი და ვერა ვუთხარი-რა.

— თავი რას ჩაღუნე? მარტო პირუტყვი იყურება დაბლა, კაცმა კი უნდა ცას უყუროს. თითქო ჩემი შეგრცხვაო... აბა შემომხედე, მეც შენისთანა კაცი ვარ.

მომავლო ნიკაპზედ ხელი, თავი მაღლა ამიწია და ზედ დაატანა:

— ხუმრობა გაშვებით, თუ მოწადინებული ხარ წიგნისთვის, მე ოსტატი და შენ შეგირდი. ჰა, შენ რას იტყვი ამაზედ?

— რა მეტქმის, შენი ჭირიმე, მადლობის მეტი? ძლიე-ძლიე გავუბედე თქმა.

— მადლობა მერე იყოს. შენი სახელი?

— გაბრიელ.

— მაშ იცი, რას გეტყვი, გაბრიელ? როცა შინაურ საქმეს ბოლო მოუღო, გლახუკას უთხარ და ეგ მოგიყვანს ჩემთან. ასე კი მოახერხე, არც შინ მოსცდე საქმეს და არც გარედ, რომ შენმა წიგნის სწავლებამა შინაურ საქმეს არ დაუშალოს.

— შინაურ საქმეს!... თუნდ რომ მოეცდე, რა ცუდ საქმისთვის მოეცდები?

— მაგას ვინ ამბობს, ჩემო ძმაო? მაგრამ ის კი სჯობს, რომ არც მწვადი დასწო და არც შამფური, ერთი საქმე ვააკეთო და მეორე კი გააფუქო, ეგ ცუდია. შენ ხომ ბატონის კაცი ხარ?

— ყმა გახლავარ.

მღვდელმა უგემურად გაიქნია თავი, თითქო შეწუხდაო.

— რაც უნდა იყო, მე და შენ კაცები ვართ, ღვთის შეილები, მითხრა პატარა ხანს უკან: იარე ჩემთან, აი აქვე ვდგევარ. შენ ოღონდ იბეჯითე, ნურც წიგნზედ ინადელი, ნურც არაფერზედ, ყველაფერი გექნება. შენ ასეთი ბიჭი სჩანხარ, რომ ორ-სამ თთვეზედ გლახუკასაც გამოეჯიბრები წიგნშია.

მე გამეცინა.

— რას იცინი? არა გჯერა თუ? კაცმა რომ მოინდომოს, კლდეს გაარღვევსო, ხომ გაგიგონია?

— კლდის გამრღევე კაცს სხვა ფერიც აძევს, შენი ჭირიმე!

— იმ ფერისა იქნება შენც გაცხია: ყველას ღვთის სული გვიდგა, ჩემო ძმაო!

— ღმერთმა ქნას, მეც ეგ მინდა, ნეტავი მეცხოს!

— აი ეს ბურთი და ეს მოედანი, ვცადოთ: ცდა ბედის მონახვერეაო.

— მე უარზედ არა ვდგევარ, ვცდი თუნდა კლდემ ქვეშ მომიტანოს.

ეს რომ ეუთხარი, თვალი თვალში გამიყარა, თითქო ჩემი სიტყვა გულს მოჰხვდაო, მერე სახე გაუნათლდა და მითხრა:

— ე! თუ ეგრეა, მაგისტანა გულ-მაგარსა ვერაფერი ვერ მოგიტანს ქვეშ, თუ მოგიტანს, აუღგები ფეხზედ. აკი გითხარ, კაი ბიჭი ხარ-მეთქი. შენისთანა შეგიირდი ოსტატის სინარულია, მაშ მე და შენ დაეძმობილდებით, ჩემო გაბრიელ!

რომ გითხრათ, რომ ამ სიტყვებმა მუხლები მომიდრიკეს, მომანდომეს იმის მუხლებზედ მოხვევნა, — არ დაიჯერებთ. ეს ასე კი იყო, მაგრამ იმ ღვთის კაცმა მარდად დამცა ხელი მხარშია და ისე ღონიერად ამზიდა ერთ ფეხზედ წამოიჩოქილი, რომ როგორც ლურსმანი ისე დამაყვნა ფეხზედ. არ იყო, რომ ცოტა ნათაკილევსავით არ მითხრა:

— ეგ მეორედ აღარა ქნა, ცოდვაა!... მაგისტანა თაყვანი მარტო ღმერთს შეჰფერის!...

— ჩემი ღმერთი შენა ხარ! დავუძახე მე აღტაცებულმა.

— აგე შენი ღმერთი სად არის, მაჩვენა ცაზედ: მე იმისი ცოდვილი მსახური ვარ, შე გულ-ფიცხო.

მე სულელმა რა ვიცოდი მაშინ იმისთანა კაცის ყადრი. ბატონი რომ სადილიდამ ჩამოაჩოპილ ნესვის ქერქს მომიგდებდა, მაშინვე მუხლზედ საკონცელად კინწის კვრით წამაბარბაცებდნენ, ამან კი ობოლს, ოხერს ძმოზა დამიპირა, ყმასთან არ ითაკილა ძმოზა, ყმასთანა, რომელსაც, როცა კი ბატონი მოიწადინებს, ქოფაკს ძაღლზედაც გასცვლის, მოდი და ნუ მოიდრეკდი იმის წინ მუხლსა. მე მახსოვს დიდი ბატონი, ხომ კაი კაცი იყო, მაგრამ მაინც გული მოეფხანებოდა, როცა მე მუხლზედ ვაკოცებდი ხოლმე. მე მეგონა, ამასაც ამით ვაამებ, ის კი არა თუ მიწყინა და ჩემს რეგენობას აპატივა... მაშინ მიკვირდა ეგრეთი ქცევა მღვდლისა, ეხლა კი მესმის!.. თურმე კაი კაცს თავისი გულივე მადლს უხდის, მაშინ ეგ რა ვიცოდი? რა კაცი იყო!... არა, მე ეხლა რომ მაგონდება იმისი საქმეები, მგონია, რომ ციდამ იყო ჩამოსული, რომ კაცს ქვეყანაზედ აჩვენოს კაცობა. ვაი რომ ბედმა ქვეშ მომიტანა იმისგან წახალისებული თავმომწონე ბიჭი და აი ველარ წამოეუდექი, თორემ ვინ იცის? იქნება მეც შემძლებოდა კაი კაცობა...

გული თოფის წამალსავით მიფეთქდა, გონება მიხურდა, რალაც ღონე მომეცა და ატაცებულსავით შევძახე:

— შენ ღვთის მსახური იყავ და მე კი შენი ვიქნები. ჩემი მადლობა ეგ იქნება, სხვა რიგად მე გაღაზდა არ შემძლიან.

— აგე მაღლობის მთქმელი სად არის, მანიშნა ცისკენ: ის ეხლა იქილამ ორივეს დაგვეყურებს...

— და შენს სიკეთეს თავის გულის ფიცარზედა სწერს, ეუთხარი მე და გავაწყვეტინე სიტყვა. ეს ჩემი სიტყვა თითქო გაუკვირდა, გაოცებით შეჰხედა გლახუკასა, გლახუკას კიდევ პირი დაეღო და გაშტერებით გვიყურებდა.

— ცეცხლი ყოფილა შენი გული, მითხრა პატარა ხანს უკან მღვდელმა: ყური მომიგდე, ღღეს შენ დაგჭირდი, ხეალ თუ ზეგ შენ მე დამჭირდები, „სოფელი ასე მქნელია“, ღრო მოგვივა, გავსწორდებით, ხომ გაგიგონია: მთა მთას არ მოხვდება, კაცი კი კაცსაო. არა გლახუკავ?

— მართალი ბძანებაა, უთხრა გლახუკამ?

— ჰმ, ჩაეცინე მე: გულს მირბილებ, ბატონო, მე მიგიხედი. შენისთანა კაცს იმისთანა რა გაგიჭირდება, რომ ჩემისთანას შეგლა შეეძლოს?

— მითომ რატომო?... ტაბიკი ხომ რა არის, უბრალო ჩხირია, იმ ვეება ურემში არც კი სჩანს, უმისოდ კი ურემს ვერ შეაბამ. ეგრეა ყველაფერი, ჩემო ძმაო, დიდი თუ პატარა ერთი ერთმანეთისთვის საჭირონი ვართ, თუ ღღეს არა, ხეალე მაინცა. არა შემოიძლიან-რაო?... კაი კაცობა არ შეგიძლიან?... მაშ რალა კაცი ჰყოფილხარ?... ღვთის სული რად გიდგა?.. მე შენ დამიჯერე, წადილი იყო, თორემ შეძლება ყოველთვის იქნება. აი ეთქვათ, შენ რომ წიგნს ისწავლი,— დაჯერებული ვარ, რომ მალეც ისწავლი,— შენც მონახე შენისთანა კაი ბიჭი და იმასაც ასწავ-

ლე, ვალს მაგით მოიშორებ, ვითომ იმისთვისაც მე მისწავლებია და მე მიქნია სიკეთე. მეტი რა მინდა, რომ ჩემი სახელი ლოცვით მოვახსენებო შენისთანა კაი კაცსა. ბევრჯერ იქმნება, ჩემო გაბრიელ, შაგირდი შენ რომ დაგლოცავს, მეც მომიგონებს: „ღმერთმა აცხონოს შენი მასწავლებელიო“. ის ლოცვა საიქიოს წინ გამიძღვება, ღმერთამდინ აქედამე გზას გამინათებს. მე ეგ მეყოფა, შენც შენს ვალს მოიშორებ. მერე რა რიგად? ისე ნეტავი ყველამ მოიშოროს! არა შემიძლიან-რაო? ღმერთს შენთვის გონება, გული მოუცია, ავარჯიშე, მინამ სიცოცხლე შეგწევს. გონება გზას გაგინათლებს, გული—გაგითბობს, ღმერთი ძლიერია... ყველას გულში, —ბატონია, თუ ყმა, მე ვარ თუ შენა,—ღვთისაგან ანთებული ცეცხლი ანთია; ის ცეცხლი არ უნდა გავაქროთ, თუ რომ გვინდა პირნათლად შევეყაროთ ჩვენ გამჩენსა. ის ცეცხლი მეც, შენც და სხვასაცა ხანდისხან იმისთანა საქმეს გვაქმნევინებს, რომ ქვეყანას აკვირვებს... რა ფუჟოთ, რომ მე და შენ დღეს პატარები ვართ? ვინ იცის, ძმაო, ხეალ ბედი რომ გადატრიალდება, ვინ წინ მოექცევა და ვინ უკან?... რაც შეგვეძლოს ჩვენ ისა ვქნათ, ღმერთიც ჩვენგან იმასა თხოულობს და კაციცა...

დიდი ხანი მელაპარაკა და ბევრი რალაცები მითხრა, მაგრამ ხსოვნამ მიღალატა და ეხლა არ მაგონდება. ეს კი ვიცი, რომ იმის სიტყვებმა ძლიერ ჩამაფიქრეს და მას შემდეგ, თუნდა ჩემი სულ-

თამბუთავი ყოფილიყო, თამამად თვალს გაეუსწორებდი. აქამდინ კი კაცისაც მცხვენოდა.

—რამდენი ხანი ეყოფილვარ მე მაგასთან,—მითხრა გლახუკამ, მღვდელი რომ წავიდა: და მაგისთანები ჩემ დღეში ჩემთან არ უთქვამს

— ყველაფერი ბედი ყოფილა, ჩემო ძმაო, ეუთხარი მეცა.

— არა, ძმაო, ეგ ბედის საქმე არ არი.

— მაშ ვისი საქმეა?

— ღმერთისა, რომ შენ ეგრეთი გაუჩენიხარ.

არ ვიცი ეს რისთვის მითხრა. თქმა ამისი და იმისი გაბრუნება ერთი იყო. მეც ავიღე თავი და ჩაფიქრებული წაველ შინისაკენ.

ქმა აღარ უნდა, რომ მეორე დილით, რაკი ჩემი საქმე გავათავე, გულმა მღვდლისაკენ გამიწია. მე გლახუკას გამოგვკითხე მღვდლის სახლი და მართოკა წავედი. შევადე დაბალი ქუჩის კარი. დერეფანში ერთი უბრალო ტახტი დამხედა, ზედ ისხდნენ შეიდიოდე პატარა ბიჭები. შუაში თავ-მოხდილი იჯდა ჩვენი მღვდელი. ზოგს აწვრინებდა, ზოგს აკითხებდა. იქით პატარა მოშორებით ვილაც დედა-

ბერი კედლის პატარა ბუხრის წინ ქვაბებს დასტრიალებდა. თვალი შემასწრო თუ არა, მღვდელმა გამიღიმა: ოჰ, გაბრიელს გაუმარჯოს, დამიძახა მაშინვე.

მე თავი დავეუკარი და კურთხევა ჩამოვართვი.

— მალე გცოდნია, ძმობილო, პირობის ასრულება, მიბძანა ხელახლად.

— შენის წყალობით და ჩაგონებით, შენი ჭირიმე! მეც ეუბასუხე.

— ვითამ?

— რა ვიცი? მე ის კი აღარა ვარ, რაც შენამდინ ვიყავი და.

— მეფერები თუ?

— მე არ მოგიკვდე, გაბრიელმა მაგითი შენ გული არ აგაყრევინოს!

— თუ ღმერთი გწამს, მითხარ: რამდენი წლისა ხარ?... მკითხა და არ ვიცი რისთვის გადამიგდო ბანზედ სიტყვა.

— მგონია, თოთხმეტ-ხუთმეტისა ვიქნები....

— თოთხმეტ - ხუთმეტისა... გააგძელა სიტყვა, თითქო არა სჯერაო, და დაფიქრებით თვალი თვალში გამიყარა.

— რაზედ მკითხე, შენი ჭირიმე?

— ისე გკითხე. მე... სწორედ გითხრა... მეტიცა მეგონე... ეს ისეთ ჭოჭმანობით და შესვენებით მითხრა, თითქო სიტყვა არ დაათვაო და შუაზედ გაწყვიტაო.—აი, დედავ, მიუბრუნდა უცბად მღვდელი

დედა-ბერსა: წუხელ რომ გითხარ გაბრიელი—ეს არის. თოთხმეტის, თუ თხუთმეტის წლისა ყოფილა...

ბებერმა შემომხედა და სთქვა:

— ღმერთმა გაუზარდოს თავის დედ-მამას სასახელოდ.

მე არ გავაგრძელებ ჩემ წიგნის სწავლასა, ისეცა გძელდება ჩემი ამბავი და ეფიქრობ—თავი არ მოგაწყინო. მარტო ამას კი ვიტყვი, მამა შეილს ისე როგორ მოექცევა, როგორც ის ჩვენ გვექცეოდა. დალოცა ღმერთმა იმისი გზა და კვალი! ცალი არ ჰყვანდა ქვეყანაზედა! მე მალე მიმახვედრა წიგნსა. სამ-ოთხ თთვეზედ არამც თუ წიგნის კითხვა შემეძლო, ლოცვებიც გავიზებირეო, დღევანდლამდინ მახსოვან. მარტოობაში ღმერთს დღესაც იმ ლოცვების სიტყვებით ველაპარაკები, ისინიც მიკვალავენ ცისაკენ გზასა და დღე და დღე იმათთან ვაყოლებ სულსა. ღმერთო! შენ გაუნათლე იმასაც გზა სააქაოსაც და საიქიოსაც! თუ შენი სული ჩაჰსახებია ვისმე ქვეყანაზედ, ის იმათში პირველია.

არ გასულა სამი, ოთხი თთვე, რომ სხვა შაგირდებს დამაშორა. მიბძანა: „შენ, ჩემო გაბრიელ, შავარდენი ჰყოფილხარ. მე და შენ უნდა ცალკე ვიაროთ: სხვა შაგირდები ტაატით მიდიან, შენ კი მირბი. ამას იქით ისინი დილაობით იედიან, და შენ კი საღამოობით მოდი ხოლმე. მოდი, მოეუჯდეთ წიგნსა, შენ მე წამახალისე, მე კიდე შენ წამახალისებ.“

მე ძალიან მოეწონდი იმ დალოცვილსა. მიქება და ხოლმე გულის-ყურს და მიხედვასა: „ვიციო, ზედ დაატანდა ხოლმე: შენ მაგითი თავს არ გაიზვიადებ, ჭკვიანი ბიჭი ხარ, იმიტომ პირში გეუბნები.“

გავიდა რამდენიმე დრო, წიგნი კარგად დავიხელთავე, წერაც გავიკვეთე. ერთხელ, როცა წიგნის კითხვა გავათავე და ნაწერიც მომიწონა, მომისვა გვერდით და დამიწყო თავისებურად ლაპარაკი. ეგ იმან ხშირად იცოდა ხოლმე, როცა კი დავაჯერებდი, რომ მაგითი შინ საქმეს არ მოეცდებოდი. მეც, როგორც მოგვხსენებათ გათამამებულ კაცის ამბავი, ვკითხავდი, ვებასებოდი, და,—არ ვიცი, ჩემი სიტყვა-პასუხი მოეწონა, თუ რა,—მიბძანა: „შენ, ჩემო გაბრიელ, ერთი კაი წიგნი მინდა გაჩუქო.“

აღვა, გამოაღო პატარა თახჩის კარი და გადმოიღო ერთი დაბეჭდილი წიგნი.

— აი, ძმაო, ეს წიგნი არის ქართველების გულის საუნჯე. რაც კი რამ გვაქვს ჩვენს ენაზედ, ამას ჯერ არა სჯობია-რა. თამარ მეფე ხომ გაგიგონია?

— როგორ არა, ღვთისწიერი რამა ყოფილა.

— ღვთისწიერიო!... რას ამბობ? თუ წელში გამართულა როდისმე ჩვენი ქვეყანა—ეგ იმის მეფობის დროს გაიმართა; მზეს თუ როდისმე საქართველო გაუნათებია და გაუთბია—იმის დროს ყოფილა; სიტყვას თუ ძალა გამოუჩენია, გულისა სიმ-

ტკიცე, მკლავსა სიმაგრე—ეგ დალოცვილის მეფის თამარის დედობის დროს მომხდარა! ის დედა იყო, ჩვენ შვილები... დრო ყოფილა, ჩემო ძმაო, ქართველობით თავი მოგვიწონებია. ტყუილად კი არ არის ამ წიგნში ნათქვამი: „ლეკეი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხედიან“. დედა-კაცი იყო, კურთხეულ არს სახელი მისი! და დედა-ბოძად კი შეექნა ჩვენს ქვეყანასა...

— ეგ წიგნიც იმან დაწერა?

— არა, იმ ღვთისაგან დალოცვილსა ერთი კარის კაცი ჰყოლია, შოთა რუსთაველი, იმას დაუწერია.

— ეს სულა?

— სულ. თავიდან ბოლომდინ გალექსილია. ძნელი გასაგები კი იქნება, მაგრამ ერთი ერთმანეთს ეუშველით და გავიგებთ. ბევრგან იმის სიტყვები გაჭირებაში გულს მოგფხანენ, ჭირს გაგიადვილებენ, გულს და გონებას გაგიწვრთნიან და სიკეთისათვის წაგახალისებენ.

— საღმრთო რამ არის?

— ყველაფერი საღმრთოა, ჩემო ძმაო, რაც კაცის გულს გაუთბია, თითონ დამწვარა, ზღაპრისა არ იყოს, სანთელსავეით და სხვისთვის კი გაუწათებია. კაცი ის არის, ჩემო ძმაო, რომელიც თავის გონების ნამუშევარს, გულის სიკეთეს ხილად გასდებს, რომ, თუ არ თითონ, სხვამ მაინც შშვიდობით გაიაროს. იმ ხილს ზედ აჩნევია ყოველთვის

ღეთის მადლი, მაშინ ყველაფერი საღმრთოა. მაგრამ რას გეუბნები? აქ ერთგანა სწერია:

„უნდა კაცი კაცისათვის
სიცოცხლისა არ დამრიდად,
გული მისცეს გულისათვის,
სიყვარული გზად და ხილად“.

— მგონია, ეგრე სწერია, თუ ხსოვნამ არ მი-
ლალატა. საღმრთო არ არის, მაშ რა არის? ქრისტე-
ლმერთმაც ეგ არ გეიბძანა?...

გაოცებული ეუყურებდი მღვდელს. სახე გამოეც-
ვალა, თვალიც გაუნათლდა, გული შეეძრა, აუტოკ-
და, თითქო მკერდში არ ეტევაო. ვატყობდი, რა-
ლაც უნდა ეთქვა კიდევ ჩემთვის, მაგრამ აღარა მი-
თხრა-რა და სიარულში გააქარწყლა გულის წა-
დილი.

— ვისაც უნდა, რომ ღმერთი ასახელოს და აღი-
დოს, სთქვა პატარა ხანს უკან მღვდელმა თავისთა-
ვად: იმან ორი სახელი უნდა იქონიოს: ერთი აქ
დასარჩენი, მეორე თან წასაყოლი.

ისევე ჩაფიქრდა. ეს რომ სთქვა, აქედ-იქიდ და-
იწყო სიარული, თითქო მე დაევაფიწყდიო. მაგრამ ბო-
ლოს ისევე მოევაგონდი, მომიბრუნდა და მითხრა:

— აბა წაეიკითხოთ.

მომიჯდა გვერდით, გადამიშალა თითონვე რამ-
დენიმე ფურცელი და მომცა. დაეხედე იმ ადგილს,

სადაც თითი დამიღო, ეწერა: „ამბავი პირველი როსტევეან არაბთა მეფისა“. მე ეუთხარი:

— რატომ თავიდან არ მაწყობინებ?

— ნუ აჩქარდები, ყველაფერი თავის დროზედ უნდა. თავი უფრო ძნელია, მგონი, შენტვისაც და ჩემთვისაც; თუნდ ეგ არ იყოს, ამბავი აქედამ იწყობა. მერე, როცა მე და შენ კარგად მიეხვდებით, მაშინაც მოვესწრობით მაგის გადაკითხვასა.

მეც დაეუჯერე. იმ დღიდან დავიწყეთ მე და იმან „ვეფხვის ტყაოსნის“ კითხვა. მაშინ ვიქნებოდი ჩვიდმეტ-თვრამეტის წლისა. ის დღეები ჩემთვის უღრუბლონი იყვნენ!.. წავიდნენ და არ მობრუნდებიან უკან... რა ეუყოთ? გულს ხომ ისეც ეტყობა იმათი სიტბო, ესეც ნუგეშია.

ის ბევრგან შემაყენებდა ხოლმე და მკითხავდა: „გესმისო“? თუ ვეტყოდი „მესმის“, ხომ რა კარგი, თუ არა და მომიყვებოდა და თითონ იმ წიგნზედ უარესად არ მელაპარაკებოდა. იმ ალაგთან რომ მოვედი, საცა სწერია: „რასაცა გასცემ შენია, რაც არა—დაკარგულია“, —მახსოვს—დიდხანს შემაყენა. ამისთანა სიტყვებზედ უყვარდა იმას შედგომა და ბაასი. მაშინდელი სიტყვები, რა მაშინდელი! რაც რამ უთქვამს ჩემთვის დღევანდლამდინ, სიზმარივით დამახსოვდა.

— გესმის ეგა? მკითხა: სახარებაში ქრისტე-ღმერთი ერთს იგავსა ბძანებს, თუ არ მოგწყინდება, გეტყვი. თურმე ყოფილა ერთი ბატონი, რასაკვირველია, მოსამსახურეებიც ჰყოლია. თითონ სხვაგან და-

უპირებია წასვლა, დაუბარებია მოსამსახურეები და ფული დაურიგებია; ერთისათვის ბევრი მიუცია, მეორისა და მესამისათვის ერთიერთმანეთზედ ნაკლები და უთქვამს: ასარგებლეთ და, როცა მოვალ, სარგებლით დამახვედრეთო. თითონ წასულა. იმ ორ მოსამსახურეს ჰკეა უხმარიათ, ბატონის ბძანება აუსრულებიათ და, რაცა ჰქონიათ მიბარებული, ერთი იმოღენა კიდე მოუგიათ. მესამე კი ერთი უჯიშო რამა ყოფილა, უმაღლო, მცონარე; უფიქრია—მოგებას ეინა ჩივის, ესეც არ დაეკარგოვო. აუღია და მიწაში ჩაუფლავს. ბატონი რომ მობრუნდა, მოიწონა ორივე მსახურის მაღლიანი საქციელი, მესამეს კი გაუწყრა, წაართო ის ფული და იმათ მისცა, ვისაც მოგებით ეარნათ. მესამე კი ხელ-ცარიელი დარჩა. მიწაში ჩაფლა საწყალმა—არ დამეკარგოსო, მაგრამ ბოლოს მაინც კიდე დაჰკარგა. რომ გაეცა კი, იმისი იქნებოდა. ბატონი ღმერთია, იმისი მსახურები ჩვენა ეართ. ღმერთმა ყველას გონება და გული, სიკეთის შეძლება დაგვირიგა, ზოგს, მართალია, ცოტა, ზოგს ბევრი, მაგრამ ბევრს ბევრი მოეკითხება, ცოტას—ცოტა. იმისთვის კი არ დაგვირიგა, რომ იმ ზარმაც მონასავით კიღობანში, ან მიწაში დავმალოთ, —იმისათვის, რომ, ბევრი გაჭირვებულია ქვეყანაზედ, უნდა გავცეთ, რომ მოვიგოთ რამე, თორემ ხელ-ცარიელები დაფრჩებით, როცა ღმერთი მოგვკითხავს. ამიტომაც არიან ეგრე გულ-მართალნი ეს სიტყვები: „რასაცა გასცემ, შენია, რაც არა—დაკარგულია“. ის

ღეთის მადლი, რომელიც ყოველ კაცსა თავდაპირველვე ჩაგვსახებია, ჩვენთვის დაკარგულია, თუ სიკეთე არ მოვაგებინეთ.

ამას რომ მიბძანებდა, ამ დროს, ჩვენ რომ ვისხედით, იმ პატარა ოთახის კარი გაიღო და შემოვიდა მიკონკეზულ ჩადრში შეხვეული ერთი ღარიბი დედა-კაცი. მღვდელი მუთაქაზედ წამოყუდებული იყო, მაშინვე გასწორდა.

— მარიამს გაუმარჯოს, მარიამს!.... დაუძახა მღვდელმა: შენი ქმარი როგორ არის?

— რაღა როგორ არის, შენი ჭირიმე, უპასუხა გულ-ანატირად დედა-კაცმა: ავად შენი მტერი იყოს, ავად ის არის. იმ დღეს, დედა თქვენმა რომ წამალი უბოძა, იმან ცოტად არგო; მაგრამ დღეს კი დილაზედ ტკივილები ისევ აეშალნენ. არ ვიცი, რა ექნა? გული ხელთ აღარა მაქვს იმის მაყურებელსა. ლამის ღმერთმა ჩემზედ ხელი აიღოს. ის ამ ქვეყნისა აღარ არის, შენი ჭირიმე... რა მეშველება, რომ ღმერთი გამიწყრეს...

დედა-კაცს ტირილი მოერივა და სიტყვა ვეღარ გაათავა. მე მღვდელს შევხედე. ერთმა მწუხარების ფერმა გადაჰკრა სახეზედ, დაღონდა, წარბი შეეკრა, თითქო გულში ისარი გაეყარაო. საკვირველია, ღმერთმან იცის! როგორ ეტეოდა ამოდენა ხალხის გულის ტკივილი იმ ერთ გულშია... დაილოცა ღეთის სიძლიერე, იმისი გზა და კვალი გაუგებარია.

მღვდელი ადგა, დაიწყო წინ და უკან სიარული. არა უთხრა-რა, თითქო აცლის, ჯერ გული მოიბრუნოსო. ბოლოს კი, ჰნახა რომ დედა-კაცი ტირილს არ ეშვება, მოუბრუნდა და იმ მადლიან და სანდო ხმითა, რომელიც იმისაგან მერეც ხშირად გამოგონია და მინამ პირში სული მიდგას არ დამავიწყდება, უბძანა დედა-კაცსა:

— ნუ სტირი, დედი... სულ-მოკლეობა ღვთის საწყენია. ღმერთია მოწყალე, იმისი ნუგეში დიდი არის, ღმერთი არის ყველას მფარველი, მოჭირნახულებე ადამიანი იმას უყვარს; რაც უნდა მოხდეს, უნუგეშოდ არ გაგიშვებს. ნუ სტირი, ნუ! ღმერთს მიენდე და კაცის სიკეთესა. ნუ სტირი!

— რა ექნა, შენი ჭირიმე? ცრემლი,—წაიქვითინა ბებერმა: მწუხარების შეილია... თავის თავად მოდის, როცა გული იწურება.

— მართალია, დედი, მწუხარების შეილია, მწუხარებას ალბობს, მაგრამ გონების თვალს არ უნდა მოერიოს ცრემლი. საქმის დანახვა სჯობს ცრემლით თვალების აბმასა. თუნდა ეგ არ იყოს, შენ ქმარს საცრემლო რა სჭირს? დედი ჩემის წამალმა ხომ არგო, კიდევ წაიღე, შე დალოცვილო!

— დიად, შენს მადლს ენაცვალე, მაგისტვის გიახელ, უთხრა ისევ გულ-ამომჯდარად დედდაკაცმა და მერე ხმა-წყვეტით ზედ დაატანა: ერთი საქმე კიდევ მაქვს თქვენთან...

— მიბძანე, მიუგო მარდად მღვდელმა.

— ხომ იცით, თქვენს მეტი პატრონი არა ჰყავს ჩემისთანა უნუგეშოს. მცხენიან, რომ გლახასავით თქვენ შამოგყურებთ და გაწუხებთ, მაგრამ...

— კარგი, დედი, მესმის, — არ გაათავებინა მღვდელმა. — დედი! გასძახა მეორე ოთახში თავის დედასა: მარიამს შენთან საქმე აქვს. წადი, უთხრა დედა-კაცს: დედა-ჩემმა იცის...

— აი აგრემც ღმერთი გადღეგრძელებს ქერი-ვისა და ოხრის ნუგეშად, აგრემც ღმერთი გადაგიბდის ღარიბის გაკითხვის სამაგიეროს, აგრემც...

— კარგი, კარგი... კიდევ არ დააცალა სიწითლე-მორეულმა მღვდელმა, თითქო შერცხვა და მადლობას თაკილობსო: ღმერთმა გილხინოს. წადი, დედი, შენს ქმარს მალე მიეშველე. ნუ იტირებ კი. ცრემლი ისე არ არკვებს, როგორც შეაწუხებს. უთხარი შენს ქმარს: მეც დილაზედ ვინახულებ, ღმერთია მოწყალე-თქო, ყველანი მშვიდობით ვიქნებით-თქო.

დედა-კაცი რომ გავიდა, მღვდელს მაინც გული არ დაუამდა, კიდევ იმის ფიქრში იყო.

— მართლა რომ შესაბრაღისია ეგ საწყალი, სთქვა მერმე: ქვეყანაზედ მაგ ქმრის მეტი შემნახავი არაეინა ჰყავს. შეილი მაგას არ შერჩა და ძმა, ღარჩება ისე უპატრონოდ, უბედურად. კაი კაციც იყო მაგის ქმარი. მართალია, გამოწურულ ოფლში ამოვლებულ ლუკმასა სჭამდა, მაგრამ კაი კაცობაც მაგაშია; მაგით რჩებოდა ის და არჩენდა თავის ცოლ-

სა, ეხლა რა ეშველება? დაილოცა, ღმერთო, შენი სამართალი!...

— მართლა რომ დაილოცა ღვთის სამართალი! მივატანე მეც იმის ქცევისაგან გულ-გახურებულმა: დაილოცა ღვთის სამართალი, შენისთანა კაცს არ დალევს ქვეყანაზედ ქერივ-ოხრის და უპატრონოს ნუგეშად. შენმა სიტყვამ ეხლა იმას ცრემლი მოსწმინდა. დაილოცა ღვთის სამართალი! მადლიან კაცს თანაადევნებს უბედურსა მხარის მისაცემად.

ხმა არ გამცა, ყური მომპრიდა. საკვირველია კეთილი კაცი! სარკეში ჩახედვა ეჯავრება, თავის-თავის დანახვა ეთაკილება, ეზარება. რაც უნდა უყავ, თავის სიკეთეს კი ნუ დაანახებ. მაგრამ რა? ღმერთი ხომ ჰხედავს და ხელის გულზედ სწერს... დედა-მიწის სარკე ზეცა არის, ის გადიცემს ხოლმე წუთის-სოფლის საქმესა...

VI

მუ გული გაქვთ, თქვენვე იგულებთ ეხლა: რა იქნებოდა იმ დედა-კაცისათვის ის მადლიანი ნუგეში იმ მადლიან კაცისა! მართალია, მღვდლის ლიტონი სიტყვა უკვდავების წყარო ხომ არ იყო, რომ მკედარი გაეცოცხლებინა, მაგრამ მაინც კიდევ დიდი საქმეა ისეთი ღვთისწიერი გულ-შემატკივრობა.

„ღეთის ნუგეში დილია“, სთქვა მღვდელმა,— მე რომ ენახე, არც კაცისა ყოფილა ნაკლები. თქვენ რომ როგორმე გაგჭირებოდათ, მაშინ შეიტყობდით მწუხარისათვის, იმედი-გადაწყვეტილისათვის ცარიელი სიტყვა, თუ ნამეტნავად იმ სიტყვაში გულის სითბო და სიმართლეს ურევია, მაშინ შეიტყობდით, ის ცარიელი სიტყვა რა ტკივილის დამყუჩავი რამ არის!... ასე გგონია, იმ სიტყვებმა ნახევარი ნაღველი თან წაიღესო, ისეთი ლოდი აგეცლება გულიდამ. სიტყვა ხომ არაფერია და კაცს არაფრად უღირს, მაგრამ რამდენი კაცია ქვეყანაზედ— მოძმესათვის ისიც არ ემეტება. ესეც კია, ზოგმა თუნდ გამოიმეტოს კიდევ, გაჭირებულ გულს არ მოხედება, ვერ მიაღწევს გულამდინა. ამისთანა კაცები გულს ვერ მოჰფხანენ გაჭირებულსა და ვერც ნუგეშსა სცემენ. მზე ზამთრისა ყვავილს ვერ ამოიყვანს.

მღვდელი, ის დალოცვილი, მაღლით საესე მღვდელი, იმისთანა არ იყო. დედა-კაცი რომ ატირდა, მაშინ რომ შეგეხდნა, გული იმისი თვალებში გამოიხატა და ზედ ეწერა: „რა ექნა დედი? ჩემი სისხლი რომ მოარჩენდეს შენს ქმარსა, ძარღვს გაეიხსნა და დავაღვივებო!“ ამისთანა კაცის სიტყვა მწუხარებას შუაზედ გაარღვევს და აბრეშუმის ხელსახოცსავით ლბილად მოსწმენდს თვალიდამ ცრემლსა.

როგორც შემეძლო, ხომ გითხარი, მღვდელმა რა უთხრა დედა-კაცსა, დიდი არაფერია, მაგრამ დამიჯერე, რომ იმ ნათქვამმა იმ დედა-კაცს თავისი

გულის ნალველი იმ ოთახში დაგდებინა და ის კი გაისტუმრა ნუგეშითა. მზე რად უზამს იმოდენას დამზრალს ყვაეილსა, რაც თბილი სიტყვა დაჩაგრულს გულსა!... ოო!... სითბო?... დიდი რამ არი! დედა-მიწის ზურგი იმითი აყუევდება ხოლმე, წუთის-სოფლის ცხოვრება იმითი მოისხამს ყვაეილსა!... მაგრამ რა სიტყვა!... ცარიელ სიტყვას ის მღვდელი არა სჯერდებოდა. მერე შევიტყე, წელიწად ნახევარი თურმე ინახავდა—თითონ ღარიბი—დაგდებულ ქმარსა და ცოლსა.

შენ ღვთის გამგებლობას უყურე! ის-ის იყო, კაცის გულის სიკეთეზედ მელაპარაკებოდა, ღმერთმა ისე მოიწადინა, თვალით დამანახვა ის, რაც სიტყვით მღვდელმა ჩამაგონა. სწორედ სასწაული იყო ღვთისა: რალა იმ ღროს შემოვიდა ის დედა-კაცი, რომ, რაცა სთქვა, ის ჩემ თვალ წინვე აესრულებინა. გინდა დაიჯერე, გინდა არა, მე კი ვიტყვი მართალსა: ერთი მაშინ მოხდა ეგ სასწაული, მეორედ კიდევ მაშინ, როცა იმ ადგილას მივედი, საცა სწერია:

„ვერ დაიჭირვას სიკვდილსა
გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი,
მისგან ყოველი გასწორდეს,
სუსტი და ძალ-გულოვანი,
ბოლოს შეჰყარნეს მიწამან
ერთგან მოყმე და მხცოვანი,
და სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა
სიკვდილი სახელოვანი“.

სწორენ იმ დროს ქუჩიდან ერთი აყალმაყალის და ალიაქოთის ხმა შემოვიდა. ხომ მოგახსენეთ, მტკვრის პირას ვიდექით-მეთქი და მღვდელიც ხომ იქვე იდგა. მღვდელი გაფითრდა და ისე, როგორც იყო, უცბად ეცა ქუჩის კარებსა. მეც გამოვედი გარედ. სალამო ხანი იყო. ხალხი დიდი, თუ პატარა, ერთი დაქანებული საურმე იყო მტკვრისკენა, იქით მირბოდა.

— რა ამბავია, ძმებო, რა ამბავია? დაუყვირა ხალხს მღვდელმა.

— რალა რა ამბავია, შენი ჭირიმე! კაცი ირჩობა, დაუძახა ვილაცამ.

ამის თქმა და მღვდლის ფეხის მოსხლეტა ერთი იყო. ისე თავ-შიშველი გაფრინდა გაფოთებული. მეც უკან გამოვეუდექი. ჩავედით. ხალხი და დედა-კაცობა შეგვროვილი იყო მტკვრის გადასახედზედ. იმათი ჟღავი-ჟღუფი, ალიაქოთი კაცს დააყრუებდა. დედა-კაცების საცოდაობას კი ნულარ მკითხავთ, სულ „ვიშ! ვიშ!“ გაჰქონდათ. რომ დაინახეს მღვდელი მოდისო, ერთობ სიხარულით დაიგრიალეს: „მღვდელი მოვიდა, მღვდელი! მაღლობა ღმერთსა, ქრისტიანი“ სული აღარ დაირჩობაო!“ სიხანს, შენი ჭირიმე, იმ მღვდლისაგან კელავაც ბევრი მაგისტანაები ენახათ, რომ ეგრეთი იმედი ყველას მოეცა.

მღვდელმა ხმა არავის გასცა, ზედაც არავის შეჰხედა, იმისი თვალები მოუსვენრად დაჰყურებდნენ მტკვრის დენასა, თითქო უკანასკნელი საუნჯე იქ

ელუბებაო. თვალის დახამხამების უმაღლესი გაიძრო ტანისამოსი და გადმოყარა ჩემკენ. ერთს წამს კი, მინამ იხდიდა, მტკვრისათვის თვალი არ მოუშორებია. მე შევხედე: გაფითრებული იყო და დაღონებული. ერთი ეს კი სთქვა: ირჩობა ჩვენისთანა ადამიანი და არავენა შევლის? შემდეგ სწრაფად გადისახა პირჯვარი, ახსენა სახელი ღვთისა, იშვირა ფეხი და გადაეარდა წყალში. მაშინ კი თან გადაჰყვა ტყაპატყუპით შეიდიოდე ბიჭი, თითქო მღვდლის საქციელმა წახალისაო.

ცოტა ხანს თვალიდამ დაეკარგე მღვდელი. მე იმისი დარჩობის შიში მომეცა. „რა ექნა, ხომ არ დაირჩო?“ წამოვიძახე ჩემ თავად. „ჰმ, ჩაიციანა ჩემ გვერდით ერთმა კაცმა: მაშ შენ ეგ ვერ გიცენია, მიპასუხა მე და გაშტერებით თვალი წყალს ააყოლა:—მაგას ღვთის კაცს ეძახიან, არც წყალი ერევა მაგ დალოცვილს, არც ცეცხლი ეკიდება. აგე, თუ არა გჯერა, სად ამოჰყო თავი!“ გამიშვირა თითი და დამანახვა გახარებულმა მღვდელი.

მივიხედე, თითო ხელის მოქნევაზედ ის დალოცვილის შეილი ერთ დიდ ალაგს გადაინაცვლებდა, როგორც გემი, ისე არღევდა წყალს. მღვდლის შორი-ახლო ის უბედური მუშა, — წყლის მუშა ყოფილიყო საწყალი, — ქანც-გაწყვეტილი ფორთხალეზა. ხან ჩაიძირებოდა, ხან მალა ამოვარდებოდა ხოლმე.

— ნუ გეშინიან! ეძახოდა ხალხი: არ შაუშინდე წყალსა, ცოტა კიდევ თავი შეიმაგრე, შენი დამხსნელი მოდის.

აი მიდის და ებრძვის წყალს მღვდელი, ხალხი აქედამ წასახალისებლად ხმას აძლევს: „აი, შენი გამჩენის ჭირინე, შენი! დაილოცა შენი მკლავების ძარღვები!... ჰე... ტაი, ტაი, ტა!... რა რიგად მიდის, ნავია! აბა, შეილო, დედის ძუძუ მაგას შეჭრგებია, აი... იძახოდა ერთი.

— დედის ძუძუ ვის არ შერგებია, მაგრამ მადლიანი ძუძუ უნდა, რომ მაგისტანა შეილი გაჰზარდოს, ამბობდა მეორე.

მაგრამ მღვდელს არ ეჭირებოდა არც ერთის თქმა, არც მეორისა, არც ხალხის წახალისება და გულის გამაგრება. იმისი სიმაგრე და წამახალისებელიც ის ცეცხლი იყო, რომელიც თითონ რომ სთქვა, ყოველს კაცს გულში უნთიაო. რას ბძანებ? სიკეთე კაცს გულში ვერ ეტევოდა, სხვის წახალისება აქ რა საჭიროა! სიკეთის ქმნა სწორედ, რომ იტყვიან, სწყუროდა: ღრო მოეცა და ზედ დაკდომით დაეწაფა.

ისე შენ მორჩი შენს ნაღველსა, როგორც იმ მღვდელმა ის მუშა მოაჩინა. როცა ნაპირზედ გამოიტანეს, როგორც ძმასა ზედ დასტრიალებდა გონება-მიხდილ მუშასა. როგორც იყო, გამოაბრუნეს ის საწყალი. თითონ მღვდელი მუშაზედ ნაკლებ შესაბრალისი არ იყო. შემოდგომა გახლდა, სულ

გალურჯებული იყო, სიცვიისაგან კბილით კბილსა სცემდა და ჰკანკალებდა.

— გლახავ! მიუბრუნდა ვილასაც მღვდელი: თუ ღმერთი გწამს, ამაღამ შენ სახლში ბინა მიეცი ამ საცოდავსა, მაღლია.

— ბატონი ბძანდები, უპასუხა იმანაცა: მაგას რალა თქმა უნდა, შენი ჭირიმე! შენ კინალამ მაგის გულისათვის თავი არ დაირჩე და მე ბინას როგორ არ მიეცემ. აბა, ბიჭებო, მიშველეთ!

დაუძახა ხალხსა. ხალხი მოსციევდა, ასწიეს მუშა და ციმციმით წაიღეს, მღვდელიც უკან აედევნა.

— შენ კი შინ წამობძანდი, შენი ჭირიმე! ეუთხარი მე: დაღლილი ხარ, ჰკანკალებ.

— მუშას შველა უნდა კიდევ, მითხრა პასუხად.

— შე დალოცვილო!... შენ თავსაც უნდა შევლა, მივატანე მე.

— აგერ ჩემი მშველელი სად არის!... მითხრა ეს თუ არა, ცა დამანახვა და გამეცალა.

მინამ კარგად არ მოასვენა, მინამ გული არ დაიჯერა, რომ ეს კაცი აღარ მოკვდება, ის დალოცვილი არ მოჰშორებია.

ის მუშა კი მოარჩინა სიკვდილსა და თითონ კი კინალამ სული არ მიაბარა უფალსა. ისე ავად გახდა, რომ კინალამ თან არ გადაიტანა. ღმერთმანი, შეინანებდა და იტყოდა: „სხვისთვის თავი რად წაეხდინეო. მარტო ეყოფილიყავ კიდევ, ჰო: დედა-

ჩემს ვის ანაბარას გაეუშვებდი, მე რომ იქ ამტეხოდა რამეო.“

იმისი საცოდავი დედა კი ეუბნებოდა: „შვილო! თავეს რაზედ იკლავდი? რა ეუყოთ, რომ ირჩობოდა? შენც რომ იქ აგტეხოდა რამე, დედა შენს რაღას ეტყოდი, საიქიოს რომ შეჰხედებოდი?“

— პირ-ნათლად შევხედავდი, რომ იმის ძუძუმ კაბ საქმე შემადლებინა, უთხრა მღვდელმა.

— ზოგი მე მკითხე ეხლა. შენ დაგხარი დღე-მუდამ ზედა, შენის მეტი აღარაფერს გამაჩნია დედა-მიწის ზურგზედ და ისე გამომიმეტე, რომ კინალამ თავი არ მოიკალი სხვისთვისა, კინალამ...

— აკი ღმერთმა დამიფარა და არა ამიტყდა-რა.

— როგორ არა აგიტყდა-რა? სამი დღე, ღვთი შენს დედასა, უსულო მკედარსავეთ წინ მედე და დაგტირო-დი. რომ ღმერთს არ მოეხედნა, რა მეშველებოდა?

— ქვეყანა დიდია, დედიჯან! ყველა კაი კაცი შენი შვილი იქნებოდა.

— უი, უი! — გადიწერა პირჯვარი მღვდლის დე-დამა: ღმერთმა ნუ შემასწროს მაგ დღეს!... შენის ხელით მინდა, შვილო, მიწა მივიყარო.

ერთხელ ჯერ კიდევ მორჩენილი არ იყო, რომ მივედი. მეც კი, ღმერთო შეგცოდე, ვუთხარი: მე-ტის მეტი თავ-გამომეტებული ჰყოფილხარ. თუ შე-ნი თავი არ გებრალეოდა, დედა შენს მაინც შეი-ბრალეოდა. უფრო ცოდვა არ იქნებოდა, რომ მო-ხუცებული დედა უპატრონოდ დაგეგდო ამ ტრიალ ქვეყანაზედ?

— ცოდვა ეგ კი არ არის, ცოდვა ის არის, ჩემო ძმაო, როცა შეილი დედის ჭირნახულს ყვავილებს არ გამოატანინებს, როცა დრო მოუვა, — მითხრა დასუსტებულმა: აქ ახლო მოჯექ. იმ დღეს დედა-ჩემს ევრა ეუთხარი-რა, მოხუცებულია, უსიყვარულობაში ჩამომართმევდა. დედის გული ზღვა არის სიყვარულისა. რომ უთხრა, შეილი რომ უკვდებოდეს, ორის დღის სიცოცხლე კიდევ მიემატება შენს შეილსაო, ოღონდ სული საუკუნო ჯოჯოხეთს მიეციო, — დედა მაგას იქს; შეილმა კი დედისათვის რომ ევა ქმნას, დედა იწყენს. მე რომ ჩემის თავის და ღეთის იმედი არა მქონოდა, სულელი ხომ არ ვიყავ ადევლებულ წყალს მიეცემოდი. ღმერთმა შეძლება მომცა და ინება ჩემის ცოდვილის ხელით იმ კაცის მორჩენა. თუნდ ეგ არ იყოს და მეც იქ თავი გამეფუჭებინა, რა ცუდს საქმეზედ გაეფუჭებდი თავსა! ხომ უნდა მოგკედე დღესა, თუ ხვალე, ის არა სჯობია ღეთისა და... გეტყვი ახლა¹ კი, კაცის სამსახურში (აქ მღვდელი გაწითლდა) ამომივიდეს სული!... აქ სახელი მაინც დაგრჩება და იქ სიკეთე წაგიძღვება. „სჯობს სახელისა მოხვეჭა ყოველსა მოსახვეჭელსა“, ჩემო კარგო! სახელის მოხვეჭა კიდევ, სხვამ რაც უნდა სთქვას, ცხონებაა სულისა. სამოთხესაც აქედამევე ეგ ანათებს და ჯოჯოხეთსაც აქედამევე ეგ აქრობს, როგორც შეილისათვის, ისე დედისათვის! დედა-ჩემს ეგ არ ესმის და იმიტომ თქმა ამისი ველარ გაუუბედე.

— ეგ აგრეა, მართალსა ბრძანებ, მაგრამ...

— მაგრამ რა?

— მაგრამ ისა, შენი ჭირიმე, რომ...

— მესმის, რის თქმაც გინდა, გამაწყეტინა სიტყვა: იქნება გეგონოს—ვინც კაი საქმესა ჰშერება, სახელისთვის ჰშერება? არა, სახელი თავისთავად მოდის ხოლმე და კეთილ საქმეს ზედ გამოეხმება. მართალია, არიან იმისთანა კაცები, რომელნიც სიკეთეს იქმონენ მარტო იმისთვის, რომ სახელი დაგვრჩებაო. მაშინ ისინი იმ კაი საქმეს სახელზედა ჰყიდიან. ეს ცუდია, მაგრამ მე და შენ რა დავა გვაქვს? დავ, თუნდ გაჰყიდონ, ოღონდ ნივთი კარგი რამ იყოს, დავ, საქმე საქმეური იყოს,—და გულის წადილის გაჩხრეკა ღვთის ნებაზედ მივაგდოთ. აი ეხლა, ვინც თავდა-პირველად გუთანი მოიგონა, ვინ იცის, სხვისთვის ისე არა ჰფიქრობდა, როგორც თავისთვისა, ისე სიკეთისათვის არა, როგორც სახელისათვის, ჩვენ რა? ღმერთმა ცხონება მისცეს იმას, რომ იქნება თითონ მშვიერი მოკვდა და ამოდენა მიღეთის მცხოვრებლებს კი გაუწყვეტარი ლუკმის სახსარი მისცა. იმისი სახელი გაქრა ქვეყანაზედ, საქმე კი, რომელიც ყველა სახელზედ უკეთესი სახელია, დარჩა საუკუნოდ, საქმე, რომელიც მარტოკა დასძლევს მთელ ქვეყნიერების ცოდვებსა! ხომ ეხლა არაფერია ჰკითხულობს—რა წადილი ჰქონდა, როცა საწყალითვალსა და გონებას იწყალებდა ამ სახელოვან საქმისათვის. ის წავიდა თავის კარგის, თუ ცუდის გულის-წადილითა და იმის გულის-წადილის ნაჭირნახულები კი ხელთ დაგვრჩა...

— მე მაგაზედ ფიქრადაც არ მამსვლია მეთქვა რამე, მე მინდოდა მეთქო...

— რა უშავს? გამაწყვეტინა ისევ სიტყვა: მეტი ზომ არ იქნება, რომ მე ეგა ეთქვი?

— მეტს ვინ მოგახსენებს? ჩამოვართვი მეც სიტყვა: მე მანდამდინ გონება სად. მიმიწედებოდა, რომ ეგ მომფიქრებოდა. მე მინდოდა მეთქო, რომ სხვის მოსარჩენად დედა ჩემს არ დაეღუპადი, ვერ დავთმოზბდი, იმის იმოდენ საცოდაობას კისრად ვერ ავიღებდი. შენი სიცოცხლე იმისთვის სხვა რამ არის, სხვა ნუგეშია!...

— სიცოცხლე ჩვენი, ჩემო ძმაო, არც დედისაა, არც მამისა, ქვეყნისა არის. ჯერ ქვეყანა, მერე დედა და მამა. მზე რომ ამოდის, ვარსკვლავები მაშინ არა სჩანან.... ის როგორა სწერს ავთანდილი როსტე-ვანსა?

„მე იგი ვარო

ვის სიკვდილი მოყვრისათვის

თამაშად და მიჩანს მღერად“.

კარგი სიტყვა არის, თუ მოყვარედ ქვეყანა მიაჩნია ადამიანსა. ისიც კარგია, ზომ გახსოვს:

„სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა

სიკვდილი სახელოვანი“.

— მახსოვს და მესმის კიდეცა, რაზედაც მითხა-

რი ეგა. მაგრამ მაგისთანა ნაძრახი სიცოცხლე ნეტავი მე მქონდეს, როგორიც შენა გაქვს.

მღვდელი ბაშესავით წამოწითლდა. ის დალოცვილი ვერ იფერებდა ქებასა.

— შენ მე ნუ გადმომწედები ხოლმე, მითხრა ღიმილითაც და მორცხობითაც: ხომ არ იცი, მე რა კაცი ვარ?

— შე დალოცვილო, დავატანე ზედ: თუ მიგნება არა მაქვს, მაღლობა ღმერთს, ბრმა ხომ არა ვარ, რომ არ დაეინახო. ნაძრახი სიცოცხლეო!...

— მაშინ ნაძრახი იქნებოდა, თუ ჯერ არ არის, ჩემო ძმაო! კაცი ირჩობა, ღვთის კერძო, შენსავით შეილი ერთის მამა-ღმერთისა, შენ კი გულ-ხელ-დაკრებილი დაჰყურებ, როცა იმის მორჩენა შეგიძლიან, სასახელოა? მერე ღმერთს რა პასუხს მისცემთ, ან შენ და ან დედა შენი, ღმერთს რას ეტყვიან? არ გეტყვიან: რად მოიკალით გული, რომელიც თქვენის მოძმის სიყვარულისათვის მომიცია თქვენთვის? რად დამალეთ და დაიშურეთ ღონე და შეძლება, რომელიც გაჭირვებულის მოძმის საშველად მომიმადლებია? როცა, ჩემო ძმაო, ადამიანს პირს არიდებ, მითამ ქრისტე ღმერთისათვის მოგირიდებია პირი. იესომ ბჰანა: განკითხვის ღღეს გეტყვიანო: მწყურვალნი ვიყავ, არ მასვითო; მშიერი ვიყავ, არ მაჭამეთო; შიშველი ვიყავ, არ ჩამაცვითო; სნეული ვიყავ, არ მომიარეთო. როცა მეტყვიანო: უფალო! სადა გნახეთ, რომ არ გიშველო-

თო? მე ვეტყვიო: ყოველი გაჭირებული კაცი, თქვენგან არ გაკითხული, — მე ვიყავიო. ესეა, ძმაო!... სხვა შენთვის და შენ სხვისთვის, აი გზა ცხოვრებისა, აი ზიდი ცხოვრებისა, აი გასაღები სამოთხისა!...

გზა გამიკაფა, მაგრამ ჟამმა მიმუხთლა და არ დამაცალა ზედ გამეფლო!... მომიტანა კლდემ ქვეშა და, ზომ ჰხედავ, ისე ექრები, როგორც ცეცხლი, როცა გარედამ ჰაერი არა შეეღის!...

ტყუილად კი არ მითხრა, როცა ავთანდილის და შერმადინის ამბავი წაიკითხე და ატაცებულმა უნებლიეთ წამოვიძახე:

— ვენაცვალე შენს დამწერსა! აი ბატონ-ყმობა თუ იყოს — ამისთანა.

— მოგწონს? მკითხა მღვდელმა.

— აბა რა?

— მართალი ხარ! მიბძანა იმან ნაღვლიანად: უარესს ეგა სჯობია.

ამის შემდეგ რაღაც ფიქრმა წაიღო მისი გონება და გული; მე თვალი მომარიდა და ჰერს გაუშტერა. კარგა ხანი დაჩუმებული იყო, მერე კი თითქო უნებლიედ, თავისთავად უფრო დაღონებულიადა სთქვა:

— იმას კი არა შეედრება-რა, როცა ცა ქუდათა გაქვს და დედა-მიწა ქალამნადა.

მე მაშინ არ მესმოდა, რას ამბობს. უეცრად

ჩემკენ მოატრიალა თვალი. როცა კარგა ხანი კიდევ მოიფიქრა, მითხრა:

— ერთი ეს მითხარ: ხელში ნაპატიევები მიმინო უფრო კარგია, თუ ის მიმინო, რომელსაც გაჩენის დღიდან კაცის ხელი არ მოჰხვედრია.

— რასაკვირველია ის, რომელსაც ხელი არ მოჰხვედრია.

— რაღა? ის ხომ უფრო გაპატიეებულია?

— ვაი იმ პატიეს!... ხან ფრთას აუკვრენ—არ გაფრინდესო, ხან ბოლოს—არ გაიქნივოსო, თვალებს კი ყოველთვის აუბმენ ხოლმე—არა დაინახოს-რაო.

— ყველას ეგრე უზმენ ხოლმე?

— მაშა? ამბობენ, თუ არ ეგრე, მიმინო არ გაიგეშება თურმე. კლანჭებზედაც ეყენებიან თოკს გამოაბმენ თუ ვინიცობაა ნაფარდზედ გაიწიოს,—არ გაუშვან.

— თოკი თოკია, ეყენები რაღადა აქვს?

— ხალისისათვის თუ უკეთებენ: ატოკდება, თუ გაფრინდება ეყენები ხმას აძლევენ.

— იქნება. მაგრამ, მგონია, ფრთების ფრიალი, როცა კი გაშლის ხოლმე და გაინაფარდებს, იმ ეყენების ხმას ერჩივნოს და წასახალისებლადაც ის ეყოს.

— აბა მაგას რაღა თქმა უნდა? რასაკვირველია, ურჩივნია.

— მეც ეგრე მგონია, ჩემო გაბრიელ... ახლა, რას აქნევენ მიმინოსა?

— შე დალოცვილო! ისე მკითხავ, თითქო არ იცოდეთ. მწყერს აჭერინებენ და თითონ კი სეირს უყურებენ.

— მერე?

— მერე რა! მწყერებს აბგაში ჩაიწყობენ და შინ წამოვლენ.

— მიმინოს?

— მიმინოს იმას გამოაწიწკნინებენ, რაც კაცის საკმელად არ ვარგა.

— საწყალი!... თხის პატრონს არც თხის კუდიო... მერე მიმინო მადლობელია?

— არა მგონია. კიდეც რა! ბევრი მონადირეა, თავის დღეში მუცელსაც არ გაუძღობს, კარგად ვერ მოეცეცებაო; ზოგმა კიდეც ეგ ხანდაზმობით იცის.

— მინამ სული არ ამოუვა, სულ ამ ყოფაშია მიმინო?

— არა. თუ მიმინომ შემოდგომამდინ გაუძლო მონადირესა და არ მოკვდა, თავის ნებაზედ გაუშვებენ ხოლმე.

— დახე, ყველას დრო სდომებია!..

— მაშ უღროოდ რა იქნება? მინამ მწყერია, ანადირებენ, როცა მოილევა, იმასაც აღდგომის დღე მოუვა ხოლმე.

— მაშ მინამ მწყერები ბუდობენ, მინამდინ მონადირეს ხელთა ჰყავს მიმინო?

— დიად, გამეცინა მე: მინამ მწყერები ბუდობენ.

— მგონი, მწყერები მაშინ მოილევებიან, როცა სამალავი და საფარი აღარ არის მინდვრებში; სიმინ-

დი რომ მოიჭრება, ყანები, ფეტვები რომ დაიმკებიან; ერთის სიტყვით, როცა ყოველ კაი კაცის ნამუშევარი შემოვა.

— დიად, შემოდგომაზედ მწყერი ილევა, მაშინ მიმინოსაც თავის ნებაზედ გააფრენს ხოლმე მონადირე.

— დაილოცა ისევ შემოდგომის მაღლიანობა!... ეისაც კი მაღლი ჰქონია და სიკეთე, უმუშავნია, დაუთესნია,—სულ ყველაფერი მაშინ მომწიფდება და მოიკრიფება! სახლი, კარი ღეთის წყალობით აივსება ხოლმე... ქორწილებიც კი მაშინ იციან, ყველა მაშინ დაბინადება, მიმინოც კი, მიმინოც!... კაი დრო არის! პური, ღვინო, ლხინი, ყველაფერია ბლომად. ყველა, დიდი თუ პატარა, მაძლარია მაშინ და მხიარული!... კაი დრო არის!... ორი, სამი თთვეც,— და გაზაფხულიც ზედ მოეგმის ხოლმე, ის ლამაზი, მხიარული, თბილი გაზაფხული!... ღმერთო! მოსავალი მოდის და გულ-მართლად მოამკევეინე ყოველ მუშაკსა!...

VII

 ე იმ მღვდელზედ სიტყვა ძალიან გაგიგძელე, ბატონო, და ყბედობაში ნუ ჩამომართმევთ. ორიოდ ნათელი დღე მე იმასთან გამიტარებია, გონებისა და ადამიანობის თვალი,—აჲ, თუ კარგად. იმასთან ამიხილებია. ჩემის ბნელის ცხოვრების გზაზედ იმის მეტი ვარსკელავი არ ამოსულა,— და ამ უპირო ქვეყანამ სხვა ნუ-რა დამაყვედროს-რა. ამიტომ მიყვარს მე ამ მღვდელზედ ლაპარაკი, როცა კი ვლაპარაკობ ხოლმე. სული ისევ სულობს, როცა იმას ვახსენებ. დამიჯერეთ, რომ მე იმის ხსენებაზედ ამ ქვეყნად კიდევ მადლი ღვთისა მწამს, კიდევ მგონია, რომ ეს ქვეყანა შესაფერია და ამ ქვეყანასთან ძაფი არ გამწყდომია. დალოცა ღმერთმა ის კაცად-კაცი!...

ბევრი რამ მოგახსენე იმ ღვთის კაცზედ, მაგრამ წაასალიც ვერ გითხარი: იმისი გული და ამბავი ზღვა არის და მე უბედურმა კოვზით ზღვის ამოწურვა მოვიწოდებ. ყბედობაში ნუ ჩამომართმევ, შენი ჭირიმე. თუ მოგაწყინე თავი, ნუ გამკიცხავ და მაპატივე.

ხუთი წელიწადი გაგვითავდა ჩვენ, რაც ქალაქში ვიყავით. მეექვსე წელიწადი რომ დაიწყო, დიდი ბატონის სიკედილის ამბავი მოგვივიდა. მაშინ

დათიკო იქნებოდა ცხრამეტისა, თუ ოცის წლისა. მამის სიკვდილზედ პირველში ბევრი ინალელა და, მგონი, იტირა კიდევ. ჩემსავით დაობლდა და ჩემსავით ნალეელი მალე გადაიყარა. დიდხანს აღარ უფიქრნია: ფიცხლავ შინილამ ცხენები დაიბარა და სამუდამოდ შინ წამოსვლა დააპირა. მინამ ცხენები ჩამოგვივიდოდა, დათიკომ რუსული ტანისამოსი გაიძრო და ქართული ტანისამოსი ჩაიცვა. სულ გამოიცვალა ახალს ტანისამოსში. მშვენიერი შესახედავი ყმაწვილი კაცი დადგა.

არ გასულა ხუთი-ექვსი დღე დაბარების შემდეგ, რომ ცხენები ჩამოგვივიდნენ. მეორე დღეს უნდა ქალაქილამ გაესულიყავით. მე მღვდლის სანახევად წავედი.

— გაბრიელს გაუმარჯოს! შემომძახა მღვდელმა, როცა შევალე კარები და შევედი იმის პატარა ოთახში: ამბავი-ხაბარი, ჩემო გაბრიელ!

— დიდმა ბატონმა თქვენი ჭირი წაიღო,—მოვახსენე მე: დათიკომ შინილამ ცხენები დაიბარა და ხეალ შინ წასვლას ვაპირებთ.

— მერე დათიკო სწავლას თავს ანებებს?

— თავს ანებებს.

მღვდელს ეს ამბავი ძრიელ ეწყინა. წამოდგა ტახტილამ და თავის ოთახში წინა და უკან სიარული დაიწყო. პატარა ხანს უკან მითხრა:

— სწყუროდეს, წყალსა ვინ დაღვრის კაცი უშმაგო, ცნობილი, ჩემო გაბრიელ! საკვირველია, რომ

მე ის ყმაწვილი ვერ მოვიკარე!... ეხლა შინ იქნება?

— შინ გახლავს.

გადიცვა მაშინვე ანაფორა და წამოვიდა დათიკოსაკენ. მეც უკან გამოვყევე. დათიკოსთან მღვდელმა არ შემეყოლია.

დათიკოსთან მღვდელმა კარგა ხანი დაჰყო. როცა გამოვიდა, მე წინ დავხვედი.

— ვერა გავაწყე-რა, — მიბძანა მე მღვდელმა ნაღელიანად: თავის სიტყვის კაცი ყოფილა. ღმერთმა სიკეთის შეძლება მისცეს.

დილაზედ ჩავალაგეთ ბარგი, დავამზადეთ ცხენები და, მინამ წავიდოდით, მღვდელთან გავიქეცი კურთხევის ჩამოსართმევად.

— მიდიხარ, მიდიხარ, გაბრიელ?! მითხრა მღვდელმა დაღონებითა.

— გიახლებით. მაშ რა ექნა? ვკითხე მე იმ რიგად, რომ, თუ ეთქო, ნუ წახვალო, — იქნება, არც კი წავსულიყავ.

— უნდა წახვიდე. სხვას ვერასა იქ: შენი ნება შენს ხელთ არ არის.

მე აღარა ვუთხარი-რა. მივედი, ლოცვა-კურთხევა ვთხოვე. იმან პირ-ჯვარი გადამწერა და მიბძანა:

— მშვიდობით, ჩემო გაბრიელ! მართალი იყავ და სიმართლეს სდიე. გზა ყოველთვის კაცური გექნება. ესეც იცოდე: ვინც კარგსა საქმეს არ მისდევს, იგი თავისა მტერია. მშვიდობით.

მომეხვია მე, როგორც მამა შეილსა; დავკოც-
ნეთ ერთმანეთი და გავიყარენით. ეჰ, ბატონო, ქვე-
ყანა ძნელი შესაფერი ყოფილა!

ორ დღეს უკან ჩვენის სოფლის ბოლოში მი-
ვედით. მზე ჯერ ჩასული არ იყო და მთის წვერზედ
ცეცხლივით ენთო. მე ჩვენს სოფელში მისვლა ძა-
ლიანაც არ მიმიხაროდა. მე იქ აღარაფერა მყვანდა.
მაგრამ ჩემის მიწა-წყლის სიომ რომ დამკრა, გული
ამიტოვდა: ის მთა, ის ბარი, ის ტყე, ის მინდორ-
ველი რომ დავინახე, ავიესე ღხენითა და სიამითა.
ის, რაც გულში მაშინ დამიტრიალდა, არც სიხა-
რულსა ჰგევანდა და არც ნაღველსა, გულში რაღაც
„მზიანი ჩრდილი“ იყო, თითქო ნაღველი სიხარულ-
ში გაიშალაო და სიხარული—ნაღველში. გული ოდ-
ნოვ და მეტად ტკბილად მიცემდა. სმენად გარდამე-
ქცა გულის-ყური, ყველაფერი ჩემს გარსა თითქო
რაღაცას კარგსა და ღიდი ხნის დავიწყებულს ამბავს
მიაშობდა. იმ დროს რომ კაცს ჩემთვის ხმა გაეცა,
მეწყინებოდა.

მე ხომ იმ ქვეყნისათვის ტიალ-ოხერი ვიყავ და
იმ ქვეყნისა კეთილი არა მახსოვდა-რა, მაგრამ მა-
ინც კიდევ თავისი მიწა-წყალი ღიდი რამ ყოფილა
კაცისათვის. ვინც თავის მიწა-წყალს არ მოჰშორე-
ბია,—ეგ იმას ვერ უტენია. ჩემ და ქვეყნის შუა ხომ
ეხლა ხიდი ჩატეხილია და, დღესა თუ ხვალე, სულაც
გავშორდები, მაგრამ ღეთის მოწყალებად ჩავთელი-

დი, რომ მე ჩემის მიწა-წყლის კალთაში სული დამელია. ვაი სადაური სადა ვკედები!...

შინ რომ მივედით, დათიკომ მეორეს ღღესვე დამიბარა და მითხრა:

— ჩემო გაბრიელ, მე შენს ანაბარასა ვარ. აი ეს სახლი, ეს კარი, საქონელი, მამულ-დედული შენთვის ჩამიბარებია. ღეთის მოწყალება გვაქვს, მეც მაცხოვრე და შენც იცხოვრე.

ეს რომ მითხრა, ერთი კარგი ხელი ტანისამოსი მაჩუქა. მე რომ ის ჩაეცვი, თავადისშვილში ვერ გამომარჩევდით.

ჩაეიბარე ყოველიფერი, ყოველიფერი ხელში დავიჭირე და ღეთის შეწევნით საქმე ისე მოვიყვანე, რომ სახლიდამ ბეწვის ოდენაც არა იკარგებოდა-რა. მართალია, ჩემის ერთგულობის გამო ბევრს შეეძულდი, ბევრი მოვიმღურე, ყმა თუ მოჯამაგირე, მაგრამ, ღმერთია მოწამე, უსამართლობა არავისათვის გამიწევია. ორ წელიწადში საქმე ისე მოეწყო, რომ დათიკო კაი ოჯახის-შვილად ჩაითვლებოდა იმ ახლო-მახლო თავადისშვილებში. ღეთის წინაშე უნდა სთქვას კაცმა, რომ დათიკოც პირმად არ იყო ჩემთან, ტოლამხანაკად მინახავდა და ძალიან მაღლობელი იყო ჩემი.

ყველაფერში კაი ყმაწვილი კაცი იყო: მშვენიერის სანახაობისა, გულ-უხვი, გულ-მარდი, გიჟმაჟი და ვაჟ-კაცი. თოფისა და იარაღის ხმარებაში იმ ძირობაზედ იმას ორიც არა სჯობდა. ის რომ ყარა-

ბალულ ცხენზედ შეჯდებოდა, ყელ-მოღერებული, ალვის ხესავით, ადამიანს თვალი ზედ დარჩებოდა. ყველაფრით ძალიან ლამაზი და მოხდენილი იყო. მაგრამ ერთი ავი სენი სჭირდა,—და იმ სენმა ისე იმას არ ავნო, როგორც მე: ქალების მუსუსი იყო და ამისთანებში ნამუს-გაქნილიცა. რაკი გულში ვისმე ქალის ფიქრს ჩაიდებდა, თავის გულის-წადილისათვის არაფერს დაერიდებოდა, არაფერს არ ითაკილებდა, არაფერს და არავის დაზოგავდა: ყველაფერს და ყველას ხიდად გასდებდა დაუნდობლად და თითონ გაიფლიდა. მე მგონია, ის უბედური თავის ნათესავსაც არ დაინდობდა მაგისთანებში—ასეთი თავ-დაუტყერელი იყო, რაკი პირწყლიან გოგოს დაინახავდა. ბევრს გლეხის გოგოს მოუკლა იმან ნამუსი, ბევრს კაი ოჯახის-შვილს თავზედ ლაფი დაახა. სხვაფრივ კი, ღმერთმა კაი მოგცეთ, კარგი ის იყო.

მე რომ ის არა მყვარებოდა, ცუდად დაეუმიწებდი იმ მოხდენილ მხარ-ბეჭს, რომ ამოდენა სირცხვილი აჭამა ქვეყანასა!... მაშინ ჩემი ბედიც იქნება სხვა რიგად დატრიალებულიყო. მაგრამ რა მექნა? ის, სხვა ყველაფერში მაღლიანი ბიჭი, მეტად მიყვარდა. არ ვიმეტებდი, თორემ ადრევე იყო ჩემის ხელისაგან გასანიაფებელი. ქვეყანა წამურტლა და აქამდისაც მიკვირს, რომ ამ მართლად მურტალს ქვეყანაზედ კაცი როგორ არ გამოჩნდა, რომ თოფი ეკრა და მიწასთან გაესწორებინა. შენ რაღას აკეთებდიო, იქ-

ნება იფიქროთ ჩემზედ. რას ეაკეთებდი? ეგა მკითხე და გამკიცხე კიდევ. გული მეც შემღვრეოდა, მაგრამ ჩემი გაუბედავობა, თუ იმისი სიყვარული ჩემს გულს იმოპოვებდა იმ დრომდინ, მინამ მე და ის ერთს გზაზედ ერთმანეთს არ გადავეხარიხენით, ის მე არ ჩამომეცალა და არ ამიქცია გზა. მეც არ შევვებუე.

ჩვენის სოფლის ბოლოს ერთი კაი ოჯახის-შვილი იდგა, ჩვენის ბატონის ყმა. პეპია ერქვა სახელად. კეთილი სადმე კაცი იყო, ხან-შესული, დროული, გლეხ-კაცობაში სახელიანი და პატივცემული.

იმას, შენი ჭირიმე, იქნება მარტო ჩემს საუბედუროდ, ერთი ახირებული მადლიანი, ჯეირანივით ლამაზი გოგო ჰყვანდა. ის იყო პეპიას სული და გული და იმის მეტიც აღარავინ შერჩენოდა ახლად დაქვრივებულს პეპიას. ბევრმა კარგად აშენებულმა გლეხმა სთხოვა ქალი, მაგრამ არავის მიათხოვა, თითქო სხვისათვის არ ემეტებოდა ის ობოლი მარგალიტი. გოგო იყო, შენი ჭირიმე, რომ თვალი ზედ დაგრჩებოდა: თეთრ-წითური, შავ-თვალ-წარბა, ტან-წვრილი და მაღალი. ბევრი თავადის-შვილის ქალი ინატრებდა იმის ჯეირანივით მოღერებულ ყელსა, იმის გიშრის თვალსა, იმის გიშრის თმასა, ლერწამს ტანსა!... მარილიანი რამ იყო ჩემ საუბედუროდ.

აკი გამიწყრა ჩემი გამჩენი და პეპიას ქალს თვალი სადღაც მოეკარი. თვალის მოკერა და გულში

სიყვარულის ცეცხლის ჩაფარდნა — ჩემთვის ერთი იყო. როგორც თოფის წამალი ნაპერწკლისაგან, ისე აფეთქდი სიყვარულისა და ნატერისაგან.

რალა გაგიგრძელოთ, თურმე ნუ იტყვით, — იმ გოგოსაც ჩემი ფიქრი მისცემოდა. ეხლა რალა ვარ, შენი ჭირიმე! მაშინ ოცის, თუ ოცდა ერთის წლის გათამამებულ ბიჭსა აღამიანობა მეტყობოდა. კვებნით არ ვიტყვი — ჩემს ტოლს ბიჭებში ნაბოლოვარი არ ვიყავ და თვალად-ტანადაც არაფერი მიჭირდა.

ერთხელ კალოზედ კევრზედ იდგა და, მე რომ ამოეუარე, ჩუმ-ჩუმად შემომცინა. როგორც კოკორი მზისგან, გული ისე გადამეშალა და ამიყვანდა; ამოვიდა მზე, გამინათლდა ქვეყანა. ამიცქანცქალდა ობოლი გული, ამიცქანცქალდა ისე, რომ ამოდენა კაცი მოვიყარე და ისე აღარ ამცქანცქალდებია. ეჰ, პირ-მქუშო წუთის-სოფელო, ისიც ხომ მომიშალე!...

შუადღე იყო, ვენახიდან მოვდიოდი და, ორღობეში რომ შემოვედი, ჩემს მზეს ორღობის თავში თვალი შევასწარ: თურმე მამისათვის კალოზედ ჯერი მიჰქონდა. გულმა ცემა ერთს წუთს შესწყვიტა, დამეცა ბურანი, თვალთ დამიბნელდა, — და ეს ამოდენა ვაჟი-კაცი წაებარბაცდი და წაეაწყდი ღობეს. მალე მტერი მოგიკვდეს, მალე მე მოვიკრიბე ღონე და გონზედ მოვედი. ეს რაც დამემართა, ერთის წუთის საქმე იყო. იმანაც მე თვალი მომკრა; შეკრთა, როგორც მშველი მონადირესაგან, და უცებ უკან გატრიალდა. მე ბევრი აღარ მიფიქრია: ვისხლიტე ფეხი

და გამოუღდეგ. ისე ფეხ-აკრებით ჩქარა მიდიოდა, თითქო უკან მტერი ეგულებათ. დავეწივე კაკლებ-ქვეშ გამინდვრებულზედ და მივაძახე:

— ქალო! რა მიგარბევინებს? მგელი ხომ არა ეარ, ბიჭი ეარ, ადამიანი.

იმან ხმა არ გამცა და არც შემომხედა. თავ-მომ-წონე ბიჭი ვიყავ და გული ყელში მამებჯინა. ვიშ-ვირე ფეხი და ორ გადახტომაზედ წინ მოვექეცე.

— ნუ გარბი, შენი კენესა მე! — ეუთხარი მე და გამოუწივე ყელი: შენ ხელთ მომიცია ჩემი საბე-ლი ყელისა.

იმან წარბი შეიკრა და ისე მრისხანედ და მწყრა-ლად შემომხედა, რომ თვალს თვალი ვერ გავუს-წორე. მე შეეკრთი, მე ვაჟი-კაცი შევეუშინდი იმ პა-ტარა, უღონო გოგოსა!... ძლიერი ყოფილა უძა-ლოდაც ადამიანის შეილი!...

— გზა!... მითხრა ამაყად და ბძანებითა: მამა მყავს და ნამუსი მაქვს.

— ღმერთმან ნურც ერთსა და ნურც მეორეს ნუ მოგაშორებს, — ეუპასუხე მე გულ-მართლად, მაგრამ იმედ-გადაწყვეტილად: მე სამტროდ არა ვარ მო-სული, ღმერთო ხომ შენ იცი! ჩემი გული და წა-დილი ისეთი წმინდაა, კელაპტრად ხატს აენტება. მე მარტო ის მინდოდა, რომ ჩემი ობოლი თავი შენთა ფეხთ-ქვეშ გზად გამეშალა. არ ინდომე?! ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს, ლამაზო ქალო, და მე თუნდა შენის ჭირის სანაცვლოდ ვიყო. გზო,

მიბძანე შენ—დამითმია გზა!... გზა მშვიდობისა!...
 ლხინი შენ და ჭირი მე.

ეთქვი ეს თუ არა, ჩამოვეცალე. იმან ფეხი წინ
 არ წადგა და ერთხელ კიდევ თვალი გადმომაღლო.
 წყრომა აღარ სჩანდა იმის ტბა-თვალში. სიხარულის
 სიომ გადამირბინა გულზედ, ბედმან ჩემკენ მოიხედა.
 კიდევ გული მომეცა და გახალისებულმა ეუთხარი:

— ქალო! რად მიკარგავ გზა და კვალსა? რისა
 გეშინიან, რომ ვერხვითა თრთი? ცა რისხვით თავ-
 ზედ დამეკცეს, ფეხ-ქვეშ დედა-მიწა გამერღვეს, თუ
 გაბრიელმა შენზედ ავი ფიქრი გულს გაიტაროს!...

— დამეხსენ!... მითხრა იმან იმგვარად, რომ,
 ვისაც მართლად დახსნა უნდა, ისე, იმ რიგად არ
 იტყოდა.

— არ დაგეხსნები, მინამ ჩემის გულის წადილს
 არ შეიტყობ. ნუ ფთხი უგუნურ მტრედივითა. შენი
 სიყვარული გულს ჩამივარდა: მე ქმარი და შენ ცოლი,
 ჩემო მარგალიტო! ოღონდ ჩემი გულის პასუხი კი
 მითხარ და ჩემი ობოლი თავი მოკედეს, თუ რომ
 გაბრიელმა შენ რამ გაწყენინოს.

იმან პასუხი არ მამცა. მეც აღარ მოვეშვი.

— თავი მამიკედეს, თამრო,—დავიწყე მე ხელ-
 ახლად: თავი მამიკედეს, თუ შენის მეტი ცოლი მე
 მოეინდომო. ხმა ამოიღე, შენი კვნესა მე, შენი!...
 ერთი ობოლი ბიჭი ვარ, რასაცა მხედავ ესა ვარ. ნუ
 დამაწყევლინებ ჩემის გაჩენის დღესა, ნუ დამღუპავ,
 შენ გენაცვალოს ჩემი თავი!... მე ქმარი და შენ

ცოლი!... მითხარი რამე, შენი ჭირიმე, თორემ ლამის ლოდინში სული შენთა ფეხთა ქვეშ გამიფთხეს. ხმა არ გამცა.

— თამრო! შემომხედე, ამ ერთმა ლოდინის წუთმა რა რიგად დამადნო. გამაგონე შენი სირინოზი ხმა. სულ-განაბული, გულ-კედომითა გიგდებ ყურს და ველი პასუხს. მითხარ!... მითხარ, გინდივართუ არა და შენს გამჩენს დაავალე! თუ არ გინდივარ, თქმა ნუ გიჭირს!... ნუ გებრალეები!... ერთი ობოლი ბიჭი ვარ, მაგრამ შენის პირისაგან თქმულს ღეთის რისხვასაც ავიტან, არამც თუ უბედო ბედის წყრომასა. ნუ დამადნე ლოდინითა, ხმა გამე, ხმა!...

ეს რომ ეუთხარი, ხელი მკლავში ჩავადლე. ხელი რომ იმის ტანს მოხედა, ერთმა რაღაც ელვამ ტვინიდან გულამდე უცბად გამირბინა, ჭრჭოლამ ძარღვებში დამიარა. ის შეტოკდა, მაგრამ არ ინდომა თავის მკლავისა ჩემი ხელიდან გამოცლა. არამც თუ მიწყინა, გამიღიმებოდა კიდევ. იმისი მარგალიტიკბილები, ლარივით გამწკრივებულ ორ ლალ ტუჩებ შუა, ცის სარტყელად მეჩვენა. გული სიხარულით ამევსო. ვაი რა დღე იყო და რა რიგად დამიღამა წუთის-სოფელმა!...

— გამიშვი, ადამიანო! — მითხრა ღიმილითა: ცუდად ნუ გადამკიდებხარ, ქვეყანა დადის, სირცხვილია.

— სირცხვილი იმას, ვინც საძრახისი ინდომოს. არ გაგიშვებ. რომ გაგიშო, ჩემი სულიც თან უნდა

გაგაყოლო. რასაც მე გემუდარები, იმის პასუხი მი-
თხარ და ინაცვალე ჩემი თავი კიდეც!...

— რა გითხრა, ადამიანო?

— ან ჰო და ან არა და მომკალ კიდეც!...

— შენს სიკედილს კიდეც ჰოს თქმა მირჩენია,
შე უბრალოდ იმედ-გადაწყვეტილო!

წამოიძახა იმან უეცრად და მკედარი გამაცოცხლა.
სთქვა იმან ეს თუ არა, გამისხლტა ხელიდამ და რო-
გორც ნიავეი თვალიდამ წამივიდა. გამიფრინდა ჩემი
ნოეს მტრედი, მწვანე შტო კი ხელთ დამიგდო; გამი-
ფრინდა და თვალი ჩემი მიეკვრა იმ ორლობეს, რომელ-
საც ის ბოლოს შეუბრუნდა და მიეფარა.

ღმერთმა უშველოს!... ადამიანს ხანგრძლივ რომ
შეხედეს ამ წუთის-სოფელში იმისთანა ღრო, ეს წუ-
თის-სოფელი სამოთხე იქნებოდა. მაგრამ წუთის-სოფე-
ლი იმიტომა ჰრქმევია, რომ ყველაფერი წუთობითა
სცოდნია უბედურობის მეტი. ის-ის იყო ჩემს ბედს
იმის ოდენი სიხარული ვეღარსად დავსტყუე. წავიდა
იგიცა, ვითა სიზმარი ღამისა, წავიდა და იმის ნაცე-
ლად, რასაცა მხედავთ, ის მომეცა... იმ სიხარულის
ხატი ეხლა შიგ გულში უქმადლა მიკიდია. დამაწაფა
სოფელმა უკედავების წყაროსა და ბოლოს შხამად
ამომადინა. ტყუილად კი არ არის ნათქვამი:

„მიმდომნი საწუთროსანი
მისთა ნიეთთაგან რჩებიან,
იშვებენ, მაგრამ უმუხთლოდ
ბოლოს არ მოურჩებიან“.

ეჰ, მოგაწყინე თავი ამდენის ჩივილითა, შენი ჭირიმე, მაგრამ რა ექნა? ჭირთა თქმა — ლხინიაო.

VIII

მართხელ, კვირა დღე იყო, დათიკო წირვაზედ წავიდა და იქილამ ვილასაც სადილად მიეწვია. მეც ავიღე თავი, პეპიას ბაღჩას აეუარე. გადავიხედე კაკლის ჩრდილ-ქვეშ თამრო დავინახე, მწვანე ბალახზედ წამოწოლილი. ვიშვირე ფეხი და გადავხტი ღობეზედ. ის ცოტად შეეკრთა და, რომ დამინახა მე ვარ, დაშოშმანდა. მე და ის დიდი ხანია ეგრე ჩუმად ვინახულებდით ხოლმე ერთმანეთსა, მაგრამ, ღმერთია მოწამე, კოცნასაც ვერ ვუბედავდი.

— შენა ხარ? მკითხა იმან, როცა მიველ და წამოეუწეე წინა.

— მე ვარ, შენი კენესამე! რადა ხარ ეგრე მოწყენილი, ჩემო სიკეთევ? ეკითხე მე, რადგანაც ნაღვლიანობა შევატყე.

— დღეს ავი დღე გამითენდა.

— რადა? ეაი იმას, ვინც ავი შენთვის მოინდომოს. რადა ნაღვლობ?

— არის მიზეზი.

— მაინც?...

— ღღეს მამა-ჩემი ავ-გუნებაზედ მოვიდა საყდრი-
ღგან და იმიტომ.

— შენ ღღეს საყდარში იყავ?...

წამოვეარდი ფეხზედ და ისე აჩქარებით ვკითხე,
რომ თამრო გაოცდა.

— ვიყავ, მითხრა იმან.—რაზედ აჰფეთქდი?

— ბატონი იქ იყო?

— იქ იყო. ღერეფანში იდგა, როცა მე წინ
გამოვუარე.

— შენ წინ გამოუარე?!...

გავაგრძელე სიტყვა და დავაკრატუნე კბილები.
როგორც ტყვია-ნაკრავი, ისე გაფითრებული მკედარ-
სავით იმის წინ გავშეშდი. ღიღხანს, ღიღხანს ხმა
ამოუღებლივ ჩავეყურებდი იმის ორმოსავით ჩაღრმა-
ვებულ შავ თვალებსა. ისიც გაკვირვებული შემომცქე-
როდა. ხმა აღარ გამიცია. გამწყრალსავით გულნა-
ტკენი ისევ იმ ღობეზედ გაღმოვხტი და წამოვედი
შინ, რომ შემეტყო რამე...

მაშინვე მივუხვდი პეპიას ნაღველსა. იმ კვირა
ღღეს დათიკოს დაენახა საყდარში თამრო და პეპია-
სათვის ეკითხნა:

— ეგ გოგო ვისია?

პეპიას ფერი შესცვლია თურმე და თრთოლით
უპასუხნია: ჩემი გახლავთო.

— კაი საპროშტავი ყოფილა!... ეთქო იმ დაუნ-
ღობელს ადამიანის შვილსა.

მომკედარიყო საწყალი პეპია, რომ გაიგო, რომ იმისი ქალი ბატონს მოეწონა. კარგად იცოდა, რაც იყო ბატონის მოწონება და რასაც მოასწავებდა. მე რომ ეს შევიტყე, შევეფიცე ღმერთსა, რომ მე მოეკედები და იმას კი არავის წაეაქეღინებ-მეთქი.

იქნება არ დამიჯეროთ, მაგრამ ჯოჯოხეთს მიეცეს ჩემი სული, თუ იმ კვირა ღამეს ჩემი მღვდელი სიზმარში არ მომჩვენებოდა. ის დაღონებული იდგა ჩემ წინა და რასაც დავეკითხებოდი, პასუხად სულ ამას მეტყოდა ხოლმე:

„ხამს მოყვარე მოყვრისათვის
თავი ჭირსა არ დამრიდად,
გული მისცეს გულისათვის,
სიყვარული—გზად და ხიდად.

ბოლოს, მე მითამ მუხლებზედ მოვეხვიე, ცრემლით და ტირილით შეეჩივლე ჩემი ამბავი და ვუთხარ: მიბრძანე, საით რას გაეხდე? იმან არა მითხრა და წავიდა. რომ გადიოდა გარედ, შემომხედა მე და მაშინ კი მითხრა: რასაცა გასცემ შენია, რაც არა—დაკარგულია.

დამიჯერებთ ამას, თუ არა—თქვენ იცით. მინდა კი, რომ დამიჯეროთ, იმიტომ რომ მართალია. აღსარებასავით ამ ამბავს გიამბობთ და ტყუილს არ ვიტყვი.

მეორე დღე რომ ჩემთვის არ გათენებულიყო, ისა

სჯობდა. ისეთი გულ-მოწყვეტილი და აღრინებული ვიყავ, რომ არ ვიცოდი, რა მექნა. მე არავის არ შევატყობინე, რაც ვიცოდი. მე ჩემს ბედს გავეუჩუმიდი, მაგრამ ორივე თვალი კი გავაფაციცე. თვალ-ყური ვადევნო, ეთქვი ჩენს გულში ბოლოს: იქნება ისე არა სწვიმდეს, როგორცა ჰქუხს-მეთქი. ხანდისხან ერთი საშინელი ტკივილი გულის ფიცრის ტეხას დამიწყებდა ხოლმე. ვაი თუ თამ-რომ... მაგრამ არა, მალე გადავიგდებდი ხოლმე გულიდამ ამ ფიქრსა.

ამ ყოფაში ვიყავ და ჯერ არსაიდამ ავი არა ის-მოდა-რა. ერთხელ მე ბიჭებში ვიყავ და ბატონის ხმა მოგვესმა, გიტოს ეძახოდა. ღამე იყო, ძილის პირი მოახლოვებული იყო. გიტო გახლდათ დათიკოს უნამუსობის აენ-ჩაენი. გიტო რომ წავიდა, მეც იმის გაუგებრად თან-ავედევნე, ჩუმ-ჩუმად შევიპარე ერთს ბნელს ოთახში, რომლის კარიც დათიკოს ოთახში გადიოდა. დათიკოს ოთახში სანთელი ენთო. მე კარებთან სულ-განაბული ავიტუზე და ყური, როგორც ლურსმითა, კარებზედ მივაკარ. გიტოს ზურგი ჩემკენა ჰქონდა შემოქცეული და ისე იდგა, დათიკო კი წინა და უკან დადიოდა ოთახში. ბოლოს დათიკო გაუსწორდა გიტოს, შედგა და ჰკითხა:

— პეპიას სახლი იცი?

— თუ მიბძანებ, გიახლები, — უპასუხა გიტომ.

— გინახავს იმის გოგო?

— როგორ არა, შენი ჭირიმე! აბა გოგო ის არის აი! იმისი ბადალი ღუნიაზედ არ იქნება.

— მაშ თუ აგრეა, შენ იცი და შენმა ბიჭობამ.

— ჩემი კისერი გახლდეთ. მერე გასათხოვარიც არის!...

— თუ კაი ჩოხა გინდა, თუ არა და კატასავით სარზედ ჩამოგარჩობ.

— ბატონი ბძანდები, ადვილია. მარტო ეს არის ძნელი, რომ იმ გოგოს საყვარელი ჰყავს და ცოლ-ქრმობაც ნათქვამი აქვს. მაგრამ, რაც უნდა იყოს, დედა-კაცია: ერთი ჩაქსულა კაბა და იმისი ჯანი.

— ნამუს-წართმეული ხომ არ არის ჯერ?

— უცოდველია, როგორც გერიტი.

— ვინ არის იმის საყვარელი!

— ჩვენი გაბრო.

— გაბრო?!... გააგძელა დათიკომ სიტყვა და ჩაჩუმდა.

მე სმენად გადვიქეც, ესთქვი, რომ ან აი ეხლა, ან ცოტა ხნის შემდეგ დათიკო იტყვის, თავი და-მინებებიაო, გიტო, ნულარ გაირჯებიო. მაგრამ მიმტყუენა იმედმა და დათიკოს კაი კაცობამ იმოღენა სიკეთე ვერ შესძლო. მოუბრუნდა გიტოს და გულ-დადინჯებულად, თითქო კაი საქმეს შერებო, უთხრა:

— მეწყინა, ეგ რომ მითხარი, მაგრამ არა უშავს-რა. შენ, რაც გითხარ, ისა ჰქენი, მე და გაბრო მოერიგდებით.

რა წამსაც ეს გავიგონე, გაბოროტებული გამოე-

ტრიალდი და მოვშორდი იმ ცოდვის შეილებსა. რა ილაპარაკეს მასუკან, არ ვიცი. ეს კი ვიცი, რომ მე და დათიკოს შუა ხიდი მაშინ ჩატყდა და მეც გულში ერთი ძარღვი ჩამწყდა. მოვრიგდებითო!... ვაი შენს გაბრიელსა, რა ცუდად უცენიხარ!..

საქმის დაგვიანება აღარ ევარგებოდა, უნდა მეხერხნა რამე, რომ საწყალი გოგო მახეში არ გაბმულიყო. მაშინვე გავიზრახე, რომ პეპიასთან წავიდე და ყველაფერი შევატყობინო. გლეხის ეახშმობა დიად გადასულიყო, როცა მე პეპიას სახლთან მივედი. კაშკაში მთვარე იდგა და ასეთი მთვარის შუქი იყო მოფენილი ამ ცოდვილს ქვეყანაზედ, რომ თითქო ეს ქვეყანა სიწმინდით არი განათებულიო. მე პეპიას შევასწარ თვალი სახლის დერეფანში. ის საწყალი დაჩოქილიყო და ჰლოცულობდა. მე ფეხაკრებით მივეპარე და აქედ ბოძს ავეტუზე. კარგა ხანს ბუტბუტებდა და გულში ხელს იცემდა ის უბედური მამა, ბოლოს, თითქო თავი დაივიწყაო, გულამოძვდარმა მალლა ხმით შეჰბლავლა უფალსა: შენთვის მომიბარებია ჩემი უცვოდელი თამრო!... ნუ გაუმრუდებ გზას!... ღმერთო, მფარველო მართლისა, ნუ დამანახვებ ჩემის შეილის მიწასთან გასწორებას!...

ადგა ის საცოდავი ადამიანის შეილი, ხელი თვალეზედ მოისო, თითქო ცრემლს იწმენდსო, ერთი კიდეე ჩაიკრა გულში ხელი და გაიმართა სახლში შესასვლელად. მაშინ მივაძახე:

— პეპიას გაუმარჯოს!

— ეინა ხარ? თუ ავი სული არა ხარ, ამ დროს აქ რა ხელი გაქვს? გამიწყრა პეპია.

— ავ-სულობას ნუ მწამობ. მე შენთან მოსალაპარაკებელი მაქვს, ეუთხარი მე პირდაპირ.

— ეინა ხარ? ეინ?

— შენი კეთილის-მყოფი, გაბრიელი ვარ.

პეპიას ელდა ეცა. ალბად ბატონისაგან მოგზავნილი ვეგონე გოგოს თაობაზედა. ამიტომაც მწყრალად და გაჯავრებით მითხრა:

— მე შენთან საქმე არა მაქვს-რა. თუ შენ კაცი იყო, მზეს არ დაემალებოდი. ამ დროს ძალსაც კი სძინავს!...

მითხრა ეს და გაიწია შინ შესასვლელად. მე ხელი მოვკიდე და შევაცენე.

— არ გეყურება, შე უბედურის დღისავე, რომ მძიმე საქმე მაქვს-მეთქი!... ეუთხარი მე.

— შენის ბატონის პატრონს რა საქმე უნდა გქონდეს, თუ არ სულის წასაწყმედი. რა ვინდათ, შეილო, ჩემგან? როგორ არ გებრალეებით ბებერი, ულონო, უპატრონო კაცი? თქვენში ღმერთი არ არის?...

-- ღმერთიც არის და ღვთისაგან ჩაგონებული სიკეთეცა...

— კარგი, კარგი!—გამაწყვეტინა სიტყვა: კარგი! ვიცი, რა მადლიც ტრიალებს თქვენ გულში, ვიცი!...

— ეს გული დამიწდეს, თუ შენი ლალატი შიგ იდოს,—მოვუჟერ მე სიტყვა თამამად და გაბედვით.

— თუ ღმერთი გწამს, მე მამშორდი. ბევრი გველი მინახავს—ჯერ გულში ჩასძვრენოდეს და მერე კი დაეშხამოს. შენის გამჩენის გულისათვის, მამშორდი, ნუ შემამთხვევ ცოდვას. აი ხომ ჰხედავ უილაჯო ვარ. ჩემი პირდაპირ მორევნა დიად აღვილია, მაგრამ მოტყუება კი ძნელია. დაანებე თავი მაგ გატკობილის ენით ჩემს ცდუნებასა, ჩემს საცოდაობაში მევე ნუ შემარევენებ ხელს. მე რაღა ცდუნება მინდა? თქვენ რაღა ოსტატობა გინდათ? მე რა შემიძლიან თქვენთან, ქვეყანა თქვენკენ არის. პირდაპირ მოდით და მოწამლოული ისარი მკარით გულში. რაღა ეშმაკობა გინდათ? რაც გინდათ ისა ჰქენით. მე ღმერთს მივანდე ჩემი გულის წყურვილი, იმას გაეცით პასუხი!...

საბრალოს გული ამოუჯდა და ტირილი დაიწყო. მეც მეტკინა გული: იმის საცოდაობამ დამწვა.

— იმედ-დაკარგულო, უბედურო კაცო!—ეუთხარი მე გულობილად და გულნატკენად: ღმერთი ხომ ჰხედავს, მე მოვსულვარ იმისათვის, რომ შენთვის ჩემი თავი დაედო, რად მწამობ ავ-კაცობასა? რად არ მენდობი? მე ხომ შენთვის ცუდი არა მიქნია-რა! ვაი შენ, ჩემო თავო! ცილს ნუ მწამებ უმიზეზოდ. მაშ შენ გაბრიელი ვერ გიცენია? აღრე და მალე აიგავოს მტვერსავით ეს ობოლი თავი, თუ ადამიანის ღალატი როდისმე გულში გამტარებოდეს. ვაი შენ, ჩემო თავო! რად მირცხვენ ყმაწვილ-ბიჭობას? სამაგისო რა მიქნია, რა? სულს ნუ წაიწყმედ

ცილის წამებითა, ნუ!... იმ ღეთის გულისათვის, რომელსაც შენ წელან ევედრებოდი, მომენდე მე და მაშინ ჰნახავ, რაც კაცი ვარ. იმ ღეთის წინ გაძლევ ფიცს, რომ მე შენის სიკეთისათვის ვარ აქ მოსული. დამიჯერებ, კარგია, არა და,—მე მაინც ჩემს თავს შენთვის არ დავზოგავ!

ჩემმა სიტყვებმა იმას გული ჩემკენ მოუბრუნეს. მერე რა რიგად? წამაელო ხელი, მომეხვია და ჩემს მკერდზედ ზედ-დაკდომით ქეითინი დაიწყო.

— შენს ღმერთს აპატივე, შენს ღმერთს!... ჰბლავოდა საცოდავად პეპია: ღმერთი ხომ მოწამეა, შენგან ავი არა გამიგია-რა. მაგრამ რა ექნა? რა ექნა მე უბედურის დღისამ? შეილი მელუპება, შეილი!... ჩემი სისხლი, ჩემი ხორცი!... ერთად ერთი შეილი ცოცხალი მემარხება!... გესმის ეს, ჩემო გაბრიელ! შეილს ეკარგავ, შეილს, მოდი და უნდო ნუ ეიქნები! შემინდევ! შენს ღმერთს აპატივე, თუ გაწყინა რამე ბებერმა, ჭკეა-დაკარგულმა, უბედურმა მამამა. რა ექნა? ჩემი შეილია, ჩემი გულ-ღვიძლია, ჩემო გაბრიელ! ვის მივენდო, ვის, ამ ცოდვით საესე ადამიანის შეილებში? ძმას არ ვენდობი, ძმას მაგ საქმეში, ღმერთო ხომ შენ იცი. მაგრამ მაცდუნებ, თუ არ მაცდუნებ, შენ კი უნდა მოგენდო. აჰა ჩემი საბელი ყელისა!... შენ იცი!... გინდა გველივით გამსრისე, გინდა დამიხსენ წაწყმედისაგან! შენ იცი და შენმა ყმაწვილ-კაცობის მაღლიანობამა. მე არა შემიძლიან-რა, ხომ ჰხედავ! შემიბრალე და ნუ დამა-

ნახვებ ჩემის თამროს უნამუსობას!... შენის ხელით დაც დანა და დაგვიხსენ მამა-შვილნი ცოდვისაგან. მე ცოცხალი დამმარხე, მიწა მომაყარე და მაგას კი ნუ მიზამ, რომ ჩემი თამრო... ვაიმე, შეილო!...

აქ მეტის გულის ამოჯდომისაგან საწყალს ხმა ჩაუწყდა, სიტყვა შეეკრა და ენა დაება. ღმერთო! რამდენი ამისთანა ცრემლი იღვრება ამ შენგან გაჩენილ დედა-მიწის ზურგზედ, მაგრამ სიავე ადამიანისა აქამდის არ ჩაირეცხა. დიდება შენს მოთმინებასა!

მეც ამიყოლია იმისმა სევდამ და გულის ტკივილმა. რომ არ შემრცხვენოდა, მეც ვიტირებდი. ისე წელ-მოწყვეტილი, ისე გამშრალი ვიდგე იმის წინ, რომ ვერც ნუგეში ვეცი, ვერც იმედი მოეუმატე. ენა მე აღარ მიჯერებდა და გონება. ვიდგე ისე სულელსავე იმის წინ. მაგრამ ბოლოს კი, რომ ენახე, რომ გული ვეღარ დაიმორჩილა და სევდამ დაიბრიყვა, — ეუთხარი:

— გული დაიმშვიდე, კაცი ხარ, რომ სხვა არა იყოს-რა. ნუ გეშინიან, ისე არა სწვიმს, როგორცა ჰქუხს. ღმერთი მოწყალეა, ყველანი კარგად ვიქნებით.

— ჰო, შენი ჭირიმე, გაბრიელ! მიპასუხა იმან: ეგრე, გეთაყვანე! შენს ხელში ვარ, შეილო, შენ გეთაყვანოს ჩემი თავი. მართლა და ღმერთი მოწყალეა. ადრე და მალე რად ეითხელეებ ჰკვასა და გონებას! იმისთანა რა მიქნია, რომ ღმერთმა ჩვენ-

ზედ ხელი აიღოს. აი გეთაყვა, ცრემლს მოვიწმენდ და დაედინჯდები, ოღონდ მიშველე რამე, შენი კენესამე, შენი!

მე კიდე ველარა მოვახერხე-რა სათქმელად და გაეუჩუმდი, ბოლოს მაინც კიდე იმან დაიწყო:

— იცი რა, ჩემო გაბრიელო! მე წაველ, ბატონს ფეხ-ქვეშ ჩაუფარდები, ერთ აეულოკავ ფეხის ნატერფალს, გადუკოცნი მუხლებს,—იქნება ღმერთი შემეწიოს და როგორმე თავი შევაბრало. ისიც კაცია, ჩემის სიბრალულით და საცოდაობით მოლბება.

— შენ ბატონს კარგად ვერ იცნობ.

— მა რა ექნა? შემომბლავლა საცოდავად, თითქო ყველაფერზედ იმედი გაღუწდაო.

— ეგ საქმე მე დამაცალე. შენი დახმარება მართო იმისთვის მიხდა, რომ თვალ-ყური გეჭიროს, ნამეტნავად გიტოს გაუფრთხილდე. ის ძალლი კაცია: როგორც მორიელი, ისე შემოგეპარება და დაგსუნთქავს. დანარჩენი მე ვიცი.

— ეგრე, შენი ჭირიმე, ეგრე! ღმერთი იყოს შენი გადამხდელი.

კიდე ერთმანეთს გაეუჩუმდით. პეპიამ ჩაღუნა თავი და რალაც ფიქრებს გადუკიდა. მეც ჩემი ღარდი მედო გულში და იმ ღარდმა გამიყოლია. კარგა ხანი ვიყავით ჩაჩუმებულნი, მაგრამ ხან ის შემომხედავდა მე, ხან მე იმას შევხედავდი და არაფერს კერთმანეთს არ ვეუბნებოდით. ვატყობდი, რომ რი-

ლაცის თქმა უნდოდა და თითქო ვერ ახერხებდა. მეც მიწოდდა ერთის რასმის თქმა, მაგრამ ვერა ვებედავდი, ცუდად არ ჩამომართოს-მეთქი. ჩემი და თამროს ცოლქმრობის პირობისა პეპიამ ჯერ არა იცოდა-რა.

— გაბრიელ! მითხრა ბოლოს პეპიამ: მე ერთი ქალილა შემარჩინა ბედმა და იმის მეტი მე არაეინ არ მივის ამ ტრიალ ქვეყანაზედ. მოდი, ის ცოლი და შენ ქმარი და მეც მამა თქვენი. ჰა, რას იტყვი შენ?

მე ჩემს ყურებს არ დავუჯერე ეს უეცარი ჩემის ნატერის ასრულება და ჩემის დარდის მოკვეთა. იმ ნაირმა სიხარულმა დამიჭირა გული და გონება, რომ გაშტერებით ყურება დავუწყე და მე სულელმა ვერა ვუთხარი-რა პასუხად.

— რას გამიჩემდი? დამასწორო ხელახლად პეპიამ: თუ არ გინდა, სთქვი: მე მაგით გულს არ მატკენ. ცოლქმრობა ნებითია.

— არ მიწადა?! რას ამბობ, ადამიანო? ჩემი ნატერა ეგ იყო! ვენაცვალე ჩემს იღბალს! ნატერა თუ ასრულდეს, მაგეთი! ეჰ, დალახვრა ღმერთმა, ვერ მომიხერხებია!... პირდაპირ გეტყვი: ცოლქმრობა ერთმანეთისათვის ნათქვამიკა გვაქვს. ეხლა რაკი შენი ნებაც არის, ჩემს ბედს ძაღლიც არ დაჰყეფს. გიშველოს ღმერთმა შენც და ამ ქვეყანასაც, რომ ნატერა ცარიელ ნატერად არა რჩება ცის ქვეშა.

ჩვენი ცოლ-ქმრობის ნათქვამობა რომ შეიტყო, რაღაც ნაღველმა გადურბინა გაფითრებულ სახეზედა. ხმა არ გამცა. მე შევატყე, რომ კიდევ ავ ფიქრს გადაეკიდა ის უნდო ადამიანი და ამიტომაც ზედ დაეატანე:

— ცოლქმრობა კი გვითქვამს, მაგრამ არც შენთან და არც ღმერთთან პირ-შავად არა ვართ, ღმერთო, ხომ შენა ხარ მოწამე. ჩვენი სიყვარული წმინდა არის, როგორც ანკარა მთის წყარო. თუ მზის შუქი წყაროს აამღერებს, მაშინ ჩვენს სიყვარულსაც ჩვენი გული აუმიღვრევია. ცამ რისხვით მკითხოს და დედა-მიწამ არ მიმიღოს, თუ ცოდვა რამე ჩვენს გულში ჩასახულიყოს. ნუ ჰშიშობ! ღმერთთანაც და შენთანაც ორნივე პირნათლადა ვართ. ღმერთია ამის თაედები, ღმერთი!

დაიჯერა ჩემი ალალი სიტყვა. ის ალალი ადამიანი, როგორც მალე აეს დაიჯერებდა, ისე მალე კარგსაც მიენდობოდა.

— მამკალ, აქვე ჩამაქვავე, ჩემო გაბრიელ! მითხრა იმან ნანვითა: აქვე მიწასთან გამასწორე! ცუდი გული მაქვს—ეს ოხერი. უნდო ვარ, უნდო! მერე საწყალი ჩემი გოგოც ძალიან მიყვარს!... მამკალ, გამაქერ! ცუდის გულის პატრონი ვარ მე ცოდვილი, ცუდის! შენ შეილი და მე მამა, მე სულელს სხვა რაღა მინდა!

ისე თქვენ გაიხარეთ, როგორც გახარებული მე იმ ღამეს შინ წაველ. რაღა მინდოდა? ერთი ნატე-

რა მქონდა, ისიც ასე უცბად ამისრულდა. შინ რომ მოვდიოდი, მე მეგონა ის კაშკაში მთვარე, ის მბრწყინავი ვარსკვლავები ჩემს ბედს შეჰნატრიან-მეთქი. როგორც ცაზედ, ისე ჩემს გულში ერთი ღრუბელი აღარ იყო. კეთილი ღამე იყო ის დალოცვილი ღამე! რა უნდოდა ავ-კაცობას ჩემგან? რაზედ ჩამითრია და დამლუბა სასიკეთოდ გამზადებული? ვინ იცის? იქნება ეხლა მე ვყოფილიყავ რიგიანი მუშა-კაცი, ცოლშეილი გარს შემორტყმული მყოლოდა! რომ მოემკვდარიყავ კიდევ, დამტირებელი მეყოლებოდა, მიწას მაინც თავისიანი მომაყრიდა, ცრემლს მაინც ჩემნი დამადენდნენ და ეგრე ძაღლისა და ნადირის შესაჭმელი არ გაეზდებოდი!... შერჩეს ავკაცს ჩემი დალუბვა... მე ხომ ამ ქვეყნისა აღარა ვარ, ერთი ფეხი საფლავში მიდგას, ღღესა თუ ხეაღე ჩემი სულთა მხუთავი მოვა და სულს გამაფრთხოვინებს, მაგრამ გულზედ სისხლი გადამესხმის ხოლმე, როცა ამას ვიგონებ.

ის დალოცვილი მღვდელი ხშირად მარიგებდა ხოლმე, რომ მტერსაც პატივობა უნდაო. მეც ვამბობ, მაგრამ მაგას მარტო ენა ამბობს და გულში კი სხვა ბაღლამი ტრიალებს. ღმერთო შეგცოდე, მაგრამ შენგან გაჩენილს ადამიანსა მარტო შენი სახე თუ მისცემია, თორემ გული კი არა. სულ ტყუილია! მაინც ადამიანს მტერი არ შეჰყვარებია...

IX

მ ბედნიერს ღამეს ჩემს თვალს ძილი არ მიჰკარებია: ღზინსაც ჰირსავით ძილის გაფრთხობა სცოდნია.

ირაქრაქა თუ არა, მეც ფეხზედ ვიდეგ. წუხანდელი ღამის მადლი ისევ გულში ტრიალებდა. შეეხაროდი იმ რაქრაქ დილას, იმ ლურჯ ცასა, იმ ნამით პირ-დაბანილს დედა-მიწასა და მე მეგონა, რომ ცაც და ქვეყანაც მე შემომხარიან. ქვეყანაზედ მე, თამრო და პეპია რომ მაშინ მარტო ვყოფილიყავით, სამოთხე სანატრელი აღარ იქნებოდა. მაგრამ ჩვენ გარდა კიდევ ბევრნი იყვნენ და იმბევრში ჩვენი ბატონი დათიკოცა, რომელმაც გიტოს უთხრა: მე და გაბრიელ მოვრიგდებითო. მომაგონდა ეს სიტყვები და სამოთხე ჩემი თვალის დახამხამების უმაღლ ჯოჯოხეთად გადამექცა: ქრუანტელმა დამირბინა ტანში და ყოველს სახსარში ტკივილით გამიარა, კბილებმა კრაჭუნნი დამიწყეს, მუშტები თავის თავად დამეკუმშნენ, თითქო ჩემი გზის ამრევი ხელში უნდა გამეწურაო. იმ წამს დათიკო რომ დამენახა, მგონია, ძმა რომ ყოფილიყო, ძმა—იმის დანახვა და იმის სულის გაფრთხობა ერთი იქნებოდა ჩემთვის. აეკაცობაში ნუ ჩამომართმევ. უცბად გამწარებული გული დაუნდობარია.

ბრახ-მორეული გამოვედ ეზოს გარედ და მეც თითონ არ ვიცი, რა გზით და როგორ მივადგე უცრად პეპიას ბაღის ღობეს. დავინახე ჩემი თამრო—მოსჯდომოდა გეჯას და ბაღის წყლის პირას სარეცხსა ჰრეცხდა. ვაი რა ლამაზი იყო იმ მშვენიერს დილას ის მშვენიერი ქალი! არ ვიცი, დილა იმას აშვენებდა, თუ ის დილასა.

იმის შორი-ახლო თოხის ტარზედ დაბჯენილი იდგა პეპია და თამროს ელაპარაკებოდა. მე სმენად გადავიქეცე.

— ეი, შენ, ეი! პატარა ეშმაკო! ეუბნებოდა პეპია თამროს და თითს უქნევდა: ეგ რეები ჩაგიდენია, ჰა? მე ვიცი შენი!

— რას ამბობ, ადამიანო, ნეტავი ვიცოდე? უპასუხა თამრომ და შეაჭყიტა თავის მაყვალ თვალები: რა ჩამიდენია?

— ჰმ, რა ჩაგიდენია!... მითამ არ ვიცი, მითამ არც შენ იცი, თავი მოიკატუნე. მე ჩიტმა ამბავი მომიტანა.

— რას ამბობ, ადამიანო, რას?

— აი შე მასხარაე, შენა! შეგრჩეს, რომ მამასაც უმაღლადი, შეგრჩეს!

— მამას მზემ და თავი არ მამიკედეს, მე შენი ლაპარაკი არ მესმოდეს.

— დამაცალე, შე ცუღლუტო, დამაცალე! ეუბნებოდა პეპია და სახე კი უცინოდა: ასეთს კაცს მიგათხოვო, რომ სულ შენი ღდენი გაწყევლინო, დამაცა!

— ცხადიე ამბობ, ადამიანო, თუ სიზმრიე? რაებს ამბობ?

— სიზმარს გეუბნები. როცა ერთ რეგვენს ქმარს მიგათხოვებ, მაშინ ეს სიზმარი აგიცხადდება. დამაცა!...

— ახა ღმერთო ჩემო, რას გადამკიდებია.

ეს რომ სთქვა თამრომ, გაჯაერდა და ისე ღონიერად დაუწყო სარეცხს სრესა, რომ თითქო ჯაერი ამაზედ უნდა ამოიყაროსო.

— მაშინ სხვა რიგად დაუშტვენ, უთხრა პეპიამ.

— დაეუშტვენ რა, ბუღბუღი ვარ?—ტუჩებ აბრეკით ბუტბუტებდა ლამაზი გოგო.

— აი ალილო და ხეალო,—მაინც არ იშლიდა თავისას პეპია: მე კი მიყიელია და...

— რა გიყიელია?—სთქვა და დააცქერდა შვილი მამასა.

— რომ რეგვენ ქმარს მიგცემ.

— კიდევ!.. უწინამც დღე გაჰქრობია.

— რაო? არ მოგდის გუნებაში?

— მამი, ღეთის გულისათვის დამეხსენ. რა ცუდ გუნებაზედ ამდგარხარ!

— არ დაგეხსნები, შე ცუდლუტო, შენა!

— გუნებას ნუ მირევ, დამეხსენ-მეთქი.

— მე შენთვის ქმარი მიშოვნია.

— თუ გაეთხოვდე მაშინ.

— მაშ არა სთხოვდები?

— არა.

— რატომ?

— მიტომ.

— მაინც?!

— იმიტომ.

— არა ვის შეირთავ, არა ვის?!

— ორ ხელმწიფის შეილიც რომ იყოს, არ შეირთავ. ახლა? არ დამეხსნები?

— მაშ შენ, როგორც გეტყობა, არც გაბრიელს შეირთავ.

უთხრა ცდითა პეპიამ და ღიმილით დააცქერდა შეილსა. მე თამროს შეეხედე, იმას შერცხვა, ალიმული აუეიდა ღოყებზედ, თავი ჩაღუნა, ვერაფერი ვერა უთხრა-რა მამას პასუხად. მიუბრუნდა ისევ სარეცხს და უგულოდ სრესა დაუწყო, თითქო გარეცხა კი არ უნდა, სირცხვილის გაქარწყლება უნდაო.

— არ შეირთავ?—დაიწყო ისევ პეპიამ: ბატონი ხარ, მე ძალას არ დაგატან.

თამრომ ერთი შემოჰხედა ქვეშ-ქვეშად მამასა და მერე ღიმიტ იხედა ჩაღუნა ლამაზი თავი.

— მოლოზნობა ხომ არ გინდა, დედო?—გაუხუმრა კიდე პეპიამ: ეგეც შენი ნება იყოს, მაგაზედაც ყაბული ვარ. ხმა ამოიღე. რატომ ჩაგივარდა ეგ შენი ტიკტიკა ენა? არ გეყურება, გელაპარაკები?

მისწვდა პეპია და თამრო წამოაყენა. ის არ გაუძალიანდა და წამოდგა.

— პირობა თუ მიგიცია ვისთვისმე!... იქნება მახეში მოიმწყვდიე ვინმე!... უცინოდა პეპია.

— იი ღემესხენ!... რას გადმეკიდე, ადამიანო?

— სოქეი, აბა სოქეი,—ეინ გააბი მახეში.

— იპ! ბეჩაე, რა გინდა ჩემგან? ფხუკიანობდა თამრო.

— აბა თუ ქალი ხარ და მეტყევი.

— ახა ღმერთო ჩემო! არ ღამესხნები? ქა! იპ...

გამოეცალა ხელიდამ თამრო და გაექცა მამასა.

— აქ მო, შეილო! გვეყოფა ხუმრობა,—უთხრა ეხლა კი ხუმრობა-გაშეებით პეპიამ: თუ შენ თქმასა ჰთაკილობ, აქ მო, ჩემო იმედო, მე გეტყევი. მამისა იმას უნდა ეთაკილებოდეს, ვინც მამასთან პირ-შავია. შენ იმისთანა არა ხარ, ჩემო სალხენო! აქ მო, შეილო, აქ!

თამრო შედგა. პეპიამ იმისკენ გასწია. მამა მივიდა შეილთან, მკლავი კისერზედ გადაჰხვია და მეტად გულთბილად უთხრა:

— მე გაბრიელმა ყველაფერი მითხრა, ჩემო კარგო! მე ყველაფერი ვიცი. ღმერთმა ერთმანეთს შაქრის ყინულსავით ტკბილად შეგაბეროთ. შენს მეტი ვილა მახადია, შეილო, შენი კენესამე, შენი!... თუ შენ ბედში მეყოლები, მე რაღა მომკლავს. გაბრიელი კაი ალალი ბიჭია, კაი, ხელლო-ნიერი, ჯანიანი ბიჭია. გლეხ-კაცს მეტიც არა უნდარა. ისე გაგიფთხილდება, როგორც თავის ორთვალსა, ჩემო იმედო ქვეყნისავე! კაი ზატრონი მოგცა ღმერთმა, მადლი უფალსა! მე ეხლა თუნდა შენს კალთაში სულიც დავლიო, მაგდონს არას ვინადე-

ლი. რის დარდილა უნდა მქონდეს? თუ ღმერთი შენს შეილიერებასაც შემასწრებს, ხომ ძალლიც არ დაჰყევს ჩემს ბედსა,—თუ არა და, ეგეც ნება ღვთისა იყოს, ვენაცვალე იმის მადლს! გაბრიელი, მართალია, ღარიბი ბიჭია, მაგრამ გლეხ-კაცი ღარიბობით არ დაიწუნება. ქვეყანა ღონიერია, მარტო ერთი მკლავის გაქნევა უნდა, თავს ყველა დაირჩენს. თუნდ ეგეც არ იყოს, ღვთის წყალობა ბევრი მაქვს. მე რა ოხრად მინდა? პური, ღვინო მამული—სულ თქვენია. ღმერთმა, ობლების პატრონმა, ყველაფერი მშვიდობაში მოგახმაროთ, შეილო! მეც, მინამ ცოცხალი ვარ, ვიცოდელივთ თქვენს სადღეგრძელოდ და როცა მოგვკედები, თქვენ იცით, შეილო, და თქვენმა კაი ადამიანობამ, მკვდარს როგორც მომივლით...

მე ამის გამგონმა იქ ველარ ვიდგომილე. იმისთანა ტკბილის მამაშვილობის მაყურებელსა გული ღზენით ამიტირდა, ცრემლი თვალში მომერია. ვაი, რა კარგია ხოლმე ხანდისხან ეს უხვირო წუთის-სოფელი! აე-კარგიანი ყოფილა, შენი ჭირიმე, ეს ქვეყანაცა. იმ მამისა და შვილის ლაპარაკმა გულის სიმწარე ჩემი გამინიავა, სიკეთის იმედი კიდევ ჩამესახა გულში და კაი გუნებად შევიქენ. მტრობამ გულში ველარ იდგომილა.

ვთქვი ჩემს გულში—მე იმათ დაეუშლი, რომ გამოვუჩნდე-მეთქი, ავდეგ და შინ წამოვედი. რით გათავდა იმათი ლაპარაკი,—არ ვიცი. ეს კი ვიცი, რომ იმ წამს ისინი ბედნიერნი იყვნენ.

გადიოდნენ ღღენი და ლამენი. მე თვალ-გაფაციცებით გულის-ყურს ვადევნებდი ღათიკოსა და გიტოს. მე ეატყობდი, რომ რამოდენიც მეტი ხანი გავიდა, იმოდენად ღათიკომ ჩემზედ გული შეიცვალა. ორ მტერსავეთ ერთმანეთს ველოდდით,— აბა წინ ვინ დაიწყებს ომსაო. მაგრამ მინამ საქმე ომამდინ მიდგებოდა, მე მინდოდა ღათიკოსთან მომელაპარაკნა პეპიას ქალის თაობაზედა და ეცდილიყავ დამეყოლებინა ისე, რომ ხელი აეღო თამროზედ და ჩვენში ისევ სიყვარული ჩამოვარდნილიყო. იმის ავ-კარგიანობის იმელი მქონდა, მაგრამ იმედმა მიმტყუნა.

რალა გაგიგძელო სიტყვა: გიტო ვერაფერს განდა, სალაპარაკოდაც არ შეეახვედრეთ მე და პეპიამ თამრო. ამან უფრო გაააფთრა ღათიკოს ქინიანი და მურტალი წადილი. აშკარაა, ამის მიზეზი მე ვეგონებოდი, ამიტომაც მე ღათიკომ ხაფანგი დამიგო და ქვეშ მომიმწყედია. როგორ მეგონებოდა, რომ იმისთანა ვაჟკაცი ვერე მხოლად მომექცევოდა.

ერთხელ დილით ღათიკოს დავეძახნე და მე შინ არ ვიყავ. როცა მოვედი, კიდევ დამიძახა და შემიყვანა თავის ოთახში.

— სად ბძანდებოდი, ჩემო შერმადინ,— მითხრა ღაცინვით ღათიკომ.

— არსად, ისე დავეხეტებოდი.

— ასე ადრე?

— რაც შენთვის ადრეა, ის ჩვენთვის ადრე არ არის.

- ეგ გადაკვრით ლაპარაკი რად იცი შენ?
- ეგრე გაუუჩენივარ ღმერთს...
- ყური დამიგდე: შენ რაღაც ნაღველი გაქვს და მე მიმაღაფ.
- იქნება.
- არა, თუ ღმერთი გწამს.
- მართალს მოგახსენებ.
- მოდი, მითხარ—რა ნაღველი გაქვს.
- თქმა აღვილია, ბატონი ხარ, გეტყოდი, მაგრამ შენთვის რა ხელ-საყრელია?
- ეგ მე ვიცი.
- მე რატომ აღარ უნდა ვიცოდე?
- შენც შეიტყობ.
- მე ძალიან გამეხარდა, რომ ჩემი საქმე ასე მოეწყო და ამიტომაც პასუხად პირდაპირ ეუთხარი:
- თუ აგრეა, მოგახსენებ: მე პეპიას გოგო მიყვარს და ჯვარი უნდა დავიწერო.
- მერე რა გიშლის?
- პეპია ცოლზედ მგლოვიარედ არის, სულ ექვსი თთვე არ არის, რაც ცოლი დამარხა და ჯერ ხანობით ეს გიშლის.
- სულელი ჰყოფილხარ.
- რაღა?
- რომ ჯვარს იწერ.
- მაშ?
- მაშ ისა, რომ ქალი ჟინის საკლავად არის კარგი ღ არა ზურგზედ ასაკიდად. მაგრამ მე არ გიშლი, დაიწერე ჯვარი. მზითევი და შენი დაბინავენა ჩემი კისერი-იყოს.

— შენ რა შუაში ხარ, რომ მზითევს მპირდები? კკიტხე თამამად.

შევატყე, რომ ჩვენი საქმის კვანძი აქ იხსნებოდა.

— ქალი ჩემია, — მითხრა იმან უსირცხვილოდ: და მზითევსაც იმიტომ გპირდები, რომ ჯერ ჩემი იქნება.

— ეგ რა სთქვი? წაეძახე მე კანკალით.

— ისა ეთქვი, რაც შენ გაიგონე, მითხრა იმან ღინჯად.

— დათიკო! მე გლეხ-კაცი ვარ და შენ ბატონი, ეუთხარი მე გულ-მხურვალედ და ვედრებითა: გვეედრები, გზილამ ჩამომეცალე. გულილამ ნუ ამომარეცხინებ შენს სიყვარულს, შენს ერთგულებას და ინაცვალე ჩემი ობოლი თავი. დათიკო! თუ ღმერთი გიყვარს და შენი გამჩენი გწამს, თავილამ მოიშორე იმ გოგოზედ ფიქრი. ნუ ამაყრევენებ შენზედ გულისა, შენთანა ვარ შეზდლილი. შენი ჭირიმე, დათიკო, ცოდვას დამხსენ!... მაგისტანა ვაჟ-კაცი ხარ და შენი გული როგორ ვერ დაგიმორჩილებია! მაღლი ჰქენ და ჟინი მოიკალ: ყველას დაგიტომობ და იმ გოგოს ნამუსს კი არა. ის გოგო ჩემია...

— ჯერ ჩემია-მეთქი — გამაწყეტინა სიტყვა: მერე თუნდა შენი იყოს, თუნდა სხვისა.

— დათიკო! შენი ჭირიმე, ზიფათს ნუ შემამთხვევ, ცოდვაში ნუ გამხვევ! დამითმე ის გოგო და შენს ღმერთს დაამადლე.

— როცა მე ჩემსას ავასრულებ, მერე შენთვის დამილოცნია.

— მართალს ამბობ და აღარ ჰხუმრობ? ეკითხე და გული ყელში მამებჯინა.

— შენი ცალი ვიქნები, რომ შენ გეხუმრო.

-- მაშ გაბრიელს თავზედ ქუდი არ ეხუროს, თუ შენ შენი წადილი შეისრულო.

— თუ ღმერთი გწამს, წინ არ გადამიდგე!... მითხრა იმან უკადრისად და დაცინვით.

— წინაც გადაგიდგები და მეტსაც გიზამ.

— მემუქრები თუ?

— ძალი შემწევდეს ქაღილსა, ფრიდონისა არიყოს.

— შენი შერცხვენილი იყოს, ვინც შენისთანას შეუშინდეს.

გულმა ბაგა-ბუგით ცემა დამიწყო: მკერდში გული აღარ მეტეოდა. დათიკოს მოკელის სურვილმა ელენასვით გამირბინა ფიქრში, მაგრამ თავი დაეიჭირე, დაეძლიე ეშმაკის ცდუნება.

— დათიკო! სად მიგყევარ? ნუ გამწირავ, შემობრალე შენი გაბრიელ!...

— წყალსაც წაუღიხარ.

— გოგოს მარტო მე უნდივარ, დათიკო! ღმერთთან ცოლქრობის პირობა მიგვიცია...

— ღმერთმა შენც შეგარცხენოს და თქვენი პირობაცა.

— დათიკო! შენ შენს ბედის-წერას აუტანიხარ.

— დამეკარგე აქედამ.

— დათიკო!... არ გეცოდება იმისი დროული მამა? იმის მეტი შეილი არა ჰყავს. ნუ დაასხამ თავზედ ლაფს, ნუ დაეწყევლინები...

— აქედამ გამეცალე-მეთქი, — შემომჭყიელა.

— დათიკო! არ გებრალება ის ღეთის სული, უცოდველი გოგო! ნუ წაართმევ ნამუსს! მე მაჩუქე იმისი თავი.

— მერე შენ გაჩუქებ.

— მერე და არა ეხლა?... ფუ, მაგ ნამუსს და მაგ კაცობასა!...

შევეძახე ასე იმედ-მოშორებულმა და გაბრაზებულმა, გაეიძერ ხანჯალი და გადაედგი ბიჯი თუ არა დათიკოსაკენ, მეორე ოთახიდან გამოცვიდნენ სამი დამალული ბიჭი, მომცვიდნენ უკანიდან და გამაკავეს. ხანჯალი ხელიდან გამეარდა. თურმე ეს წინაღვე განეზრახა დათიკოს, წინაღვე ყველაფერი გაემზადებინა, რომ მე სამართალში მივეცემოდი და ამით მე თავიდან მოვეშორებინე. მე რა ვიცოდი? ერთი კი ძალ-გულიანად შევბღერტე ჩემი დამჭერები, იქნება ხელიდან წაეუვიდე-მეთქი, მაგრამ იმ დღე-ღამის შვილებს რკინის ჭახრაკისებ მაგრა ევჭირე.

— ფუ, მაგისთანა ეაქკაცობასა!... ფუ, მაგისთანა თავადიშვილობასა!... შეეკივლე უილაჯომა დათიკოს: მაინც კიდევ გზას გიპოვი და შენს უნამუსობას ქათამსავეით ზედ წაგაკლავ!...

დათიკომ პასუხი არ მომცა. ბიჭებს უბძანა და მე ღიანზეგთან წამიყვანეს.

ღიანზეგმა ყველაფერი გამომკითხა, მეც ყველაფერი ისე ეუბამე, როგორც იყო. არა დამიმალავსრა. რომ გავათაფე ჩემი ამბავი, მკითხა:

— მაშ შენ და პეპიამ შეპყრობით პირობა ერთად, რომ შენი ბატონი დღეს დილით მოგვეკლათ?

მე გამაოცა ამ კითხვამ. ვიფიქრე, იმ საწყალ ადამიანის გარეცაც უნდათ-მეთქი ამ საქმეში და ეგრედ იმის ბოლოს მოღებაცა-მეთქი. ფერი მეცვალა, მაგრამ რას ეუშევლიდი?

— ცოდვას ნუ აიღებ, დიანბეგო, კისერზედ, — ვუთხარი მე: პეპია ამ საქმეში ღმერთსავეთ ალალია და უცოდველი.

— ნუ მიჰქარავე! გამიწყრა დიანბეგი: მაშ იმ ღამეს რომ პეპიასთან იყავ, რას აკეთებდი?

— აბა რა ღამეს?

— აი დერეფანში რომ ჰლაპარაკობდით.

— ღმერთი, რჯული, არც მაშინ და არც მერე ბატონის მოკელის ფიქრი ჩვენ გულში არ გაგვიტარებია!

— აბა ძალიან დაგიჯერებ, აი! მაშ რისთვის იყავ, თუ არ მაგისათვის?

მე ვუამბე გულ-მართლად, რაც მაშინ მე და პეპიამ ვილაპარაკეთ.

— მამი-შენის ცხოვნებას, არ მამატყუო!... დამცინა იმ უსამართლო მოსამართლემ.

ჩემი ნათქვამი სულ ერთიანად დაწერა ღმერთმა — ზელი მოაწერეო. მე წავეკითხე, ქართულად ნაწერი იყო. რაც ლაპარაკი გვქონდა მე და დიანბეგს, სულ სიტყვა-სიტყვით ეწერა. მეც უშიშრად ზელი მოვაწერე. დიანბეგმა უბძანა: გამიყარეს ბორკილი და სატუსალოში შემავდეს.

ვეგდე მარტოდ-მარტო იმ საძაგელ სამყოფელოში. რა გითხრათ, რა ჭირი გამოვიარე იმ ერთს დღეს და იმ ერთს ღამეში!... გულმა ღრღნა დამიწყო, სისხლი ძარღვებში გამიყინდა, ტვინი კი მეწოდა. ძნელია, შენი ჭირიმე! ბრალიანი კაცი ყველაფერს აიტანს, რაც უნდა სატანჯველი იყოს. ვაი იმას, ვინც უბრალოა!... მაშინ... უჰ, მაშინ... ღმერთმა დაიფაროს ყოველი ქრისტიანი და ყველა ადამიანის შვილი... როგორც ცოფიანი ძაღლი, თავს შეიჭამს უბრალოდ სატანჯველს მიცემული კაცი. ვისაც არ გამოუტღია ეს დღე, იმან არ იცის—რა მწუაია. ღმერთმა ნურავის გამოაცდევინოს.

ჩემი თავის ჯავრი ხომ მკლავდა და მკლავდა, პეპიას და იმისი გოგოს ნაღველი უფრო ცეცხლს მიკიდებდა. სწორედ გითხრათ, მე ჩემი თავი ძალიანაც არ მენანებოდა. მე ერთი უთვის-ტომო ბიჭი ვიყავ. რაკი საქმე ასე მოხდა, თუნდა თოფითაც დავეხვრიტეთ, ბევრი არა მენალღებოდა-რა. რა დედ-მამა ამიტირდებოდა, რა და-ძმანი ამიგლოვდებოდნენ? ერთი კაცი ვიყავ, წავიდოდი და მტერი მტერად ვიქცეოდი. ქარი დამქროლავდა და იმ მტერსაც აჰგვიდა დედა-მიწის ზურგიდამა. ისინი მებრალდებოდნენ, ისინი! მე ვიყავ იმათი გულ-შემატკივარი ამ ტრიალს ქვეყანაზედ, მარტო მე!... ვაი რომ უხეიროდ თავი წავიხდინე!.. ეგრე უხეიროდ რომ არ გაეფუჭებულიყავ, მე ვიცოდი, რა კაცობასაც მე იმათ გაუწევდი, მაგრამ აღარ დამცალდა.

იღბალმა აქაც წამიცდუნა და მიღალატა. ეაი რომ ჩემს მტერს ჩემის უხეირობით გზა დაფუცალე!...

სამს, თუ ოთხს თთვეს უკან მოწმების კითხვა გაათავეს და მე დიდ სატუსალოში გამგზავნეს ჩვენ პატარა ქალაქს, საცა ნაჩაღნიკი და სასამართლო იმყოფებოდა.

ორი წელიწადიც იმ სატუსალოში ვეგდე. ამ ორ წელიწადში სულ მარტო ვიყავ ერთს უწმინდურს პატარა და ბნელს ოთახში. რამდენი ათასი ფიქრი მამივიდა და წამივიდა, ეინ მოსთელის? მე კარგად ვიცოდი, რომ დანაშაული არა მქონდა-რა, მაგრამ ესეც ვიცოდი, რომ, თუ ღმერთზედ და სამართაოზედ ხელს აიღებდნენ, ციმბირს იქით გადამაცილებდნენ.

პირველ ხანებში რომ მამგონებია ჩემი უბრალოება და ის ტანჯვა, რომელსაც მე მიმცეს, დავცემულვარ იატაკზედ და უილაჯობით მიწა მიღრღნია, კბილით ხორცი მიგლეჯნია, თითებიდამ ჩემი სისხლი მიწოენია. ასეთი დღე დამდგომია. დრო ყოფილა, რომ შხამს გამოვაყენებდი, შხამს ჩემის დაშხამულის გულიდამ და წვეთ-წვეთად ჩავაწურებდი ჩემს დამღუბველსა, რომ იქ შემხვედროდა. მაგრამ ის საღ იყო? ღმერთო მაღალო, ნურა ქრისტიანს კაცს, ნურა ადამიანს ნუ მიაყენებ იმ დღეს, რაც მე ხანდიხან იმ სატუსალოში დამდგომია!... შენი ჯოჯოხეთი იმასთან სამოთხეა.

ორის წლის შემდეგ მე განაჩენი წამიკითხეს. მე ხაროს სათხრელად დავენიშნეთ და საწყალი პეპია

საციმბიროდ გაეხადნათ. ღმერთო! რაღას იცდი და არ წარღენი ამ ცოდვით საესე ქვეყანასა!...

მვიდმა, თუ რეა თთვემ კიდეე გაიარა და ბოლოს მითხრეს, რომ შენი გაგზავნის დრო მოვიდაო. აქამდინ მე სულელი კიდეე რაღასაც ველოდდი: მეგონა, ღეთის სამართალი კიდეე გაილეიძებს-მეთქი და მართალს გამამართლებენ. ამაშიაც მოესტყუედი.

შემხსნეს ძველი ბორკილი, გამიკეთეს ახალი, უფრო მაგარი და სატუსალო გალაფანში გამომიყვანეს- გაზაფხულის პირი იყო.

გალაფანში ხუთმეტრიოდ სამგზავროდ გამზადებული სალდათი მწკრიგად იდგა. გამოიყვანეს სხვა ოთახებიდამ სხვა ტუსალებიცა. მე გარინდებული ვიყავ და ისე უგულოდ ვუყურებდი თითო-თითოდ გამომავალს ტუსალებსა. ბოლოს, ორი თათარი გამოიყვანეს და იმათ უკან მოსდევდა ბორკილის ჩხარა-ჩხურით ერთი ტანში მოკაკული, დროული გძელთეთრ-წვერა ტუსალი: თავი ჩაელუნა და მზეს არ უყურებდა, თითქო მზეცა და ქვეყანაცა იმისთვის აღარ იყო. დაეკვირვე თვალი და, ვაი იმის მნახავს, პეპია ვიცანი. მე აქამდის იმის იქ ყოფნა არ

ვიცოდი. პებია იყო, მაგრამ რა პებია!... ველარ იცნობდი, ისე მომკვდარიყო და გამოცვლილიყო!...

— პებიავე, კაცო, შენა ხარ? გოაცებით შეფეყვირე საცოდავსა.

იმან თავი მალლა აილო და შემომხედა.

— შეილო, გაბრიელ! დაიბლავლა საცოდავის ხმით: შენც აქა ხარ? მოგიკვდეს თავი, საცოდავო პებიავე! ჩემი თამრო აბა ახლა კი ცოცხალი დამარხული იქნება!... ვაიმე, შეილო! ყველა იმედი შენის დახსნისა ეხლა დამელუპა აი!....

შემოიკრა ორივე ხელი თავში, მუხლი ჩაეკეცა და ხმა-მალლა ქვითინი დაიწყო. მე იმის საცოდავობამ დამწვა.

— შენ რალად, ჩემო გაბრიელ? შენ რალად, რალად? ქვითინებდა ის ტანჯული კაცი: ეთქვათ მე იმისათვის, რომ უბედურის შეილის უბედური მამა ვარ, შენ რალად, შე უბედურის დლისავე!

— მეც იმიტომ, ჩემო პებიავე, ეუბასუხე მე გულამომჯდარმა: რომ შენი სიკეთე მოვინდომე. მაგრამ ეხლა აღარა გვიშველის-რა. ჩვენ სამნი უილაჯონი ვართ და იმისაკენ კი მთელი ქვეყანა ყოფილა. ნუ სტირი. ცრემლს ამ ქვეყანაში გასავალი არა ჰქონია,—ტყუილად ნუ ჰღერი. ღმერთი გვიპატივებს, თუ კაცმა ვერ გვიპატივა.

— ეჰ, ჩემო გაბრიელ, არც ღმერთი ყოფილა ჩვენკენ! ვაიმე, შეილო თამრო!... შენს ნამუსს ღმერთიც ველარ დამიბრუნებს. გათავდა ყველაფერი ჩემთვის! ამ ქვეყანაზედ მე აღარა დამრჩენია-რა...

იქნება საწყალს პეპიას კიდევ რაღაცა ეთქვა, მაგრამ სალდათმა წამოუარა, თოფის კონდახი წამოჰკრა და წამოაყენა. მეც ჩამაჩუმეს.

უფროსმა უბძანა, სალდათები გარს შემოგვერტყნენ და ბორკილის ჩხარა-ჩხურით ექვსი ტუსალი გამოგვამგზავრეს. საწყალი პეპია და ერთი სწეული ტუსალი ძლივ მობობლავდნენ. გალავანს გარედ რომ გამოვედით, პეპია და ის სწეული ტუსალი ურემზედ დასვეს. სიავეს შეჩვეულსა ეს რუსების სიკეთე გამიკვირდა.

შვიდს დღეზედ მყინვარის მთას დაეუახლოვდით. სალამო ხანი იყო და ის სოფელი, საცა იმ ღამეს ჩვენ უნდა შეგვესვენა, ჯერ კიდევ შორს იყო. ჩამობინდლა. მეურმემ დაიძახა, ურემი გატყდაო. ყველანი შეგვაყენეს. სალდათები გარს შემოგვისხდნენ, ზოგმა ჩიბუხის კეთება დაიწყო, ზოგმა პურის ჭამა, ზოგი წამოწვა. ჩვენც ჩავსხედით. ტუსალები ამბობდნენ, რომ ხვალ საქართველოს მიჯნას გავცილდებითო.

გული მომიკედა, ეს რომ გავიგონე, და დავლონდი. ჩემისთანა უთვისტომო, ადამიანისათვის ქვეყანა ყველგან ერთი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ქართველისათვის საქართველო დიდი რამა ყოფილა. რაც უნდა იყოს, შენი ჭირიმე, ჩვენი აკვანი საქართველოა, ჩვენი მამა-პაპის საფლავი საქართველოა, ჩვენის ენის ქვეყანა ეს არის, ჩვენის სიტყვა-პასუხის გამგონი ეს არის, ჩვენი მზე აქ არის და ჩვენი მთავ-

რე, და თუ გული გაქვს, გულიც აქ არის, თუ სიყვარული გაქვს, სიყვარულიც აქ თუ იქნება, თორემ სხვაგან სადა? სადაური სად მიეყვართ, ვკითხავდი ჩემს თავს ტკივილითა და წუხილითა: ეს ქვეყანა აღარ უნდა ეინახულო, აქაურმა მზემ აღარ უნდა გამათბოს, აქაურმა მთვარემ შუქი აღარ უნდა მომფინოს!... სიტყვა-პასუხის გამგონი აღარ უნდა მყევანდეს!... აქაურმა წყალმა წყურვილი აღარ უნდა მომიკლას!... აქაური სალოცავი აღარ უნდა ეილოცო!... თამროც აქ უნდა დამრჩეს უპატრონოდ!

ეწუხდი და ამ ფიქრებში ვიყავ. უეცრად ცხენების თქათა-თქუფი შემომესმა. წამი არ დასცალე-ბია, რომ ხუთი თუ ექვსი ცხენოსანი ზედ წამოგვაწყდა. დასტყვილეს რუსებს, ჩვენ კი გვითხრეს: ვისაც შეგეძლოთ, თავს უშველეთო. მალე მტერი თქვენ მოგიკვდეთ, მალე ის სალდათები გაფთხნენ, მაგრამ მერე კიდევ შემოგროვდნენ და სროლა ასტეხეს. ამ ალიაქოთში მე და პეპიამ დრო ეიხელთეთ და გზის გადაღმა თავ-თავ-ქვე დავეშეთ. ის ბერი კაცი ასეთი გამორბოდა, რომ ოცის წლის ბიჭი გეგონებოდა. გამიკვირდა, მაგრამ მაშინ კი დაეიჯერე, რომ გაჭირებას ბევრი რამ შესძლებია. ჩვენ უკან აგვედევნა ერთი ცხენოსანი და, რომ დაგვეწვია, მე ქლიბი მომაჩეჩა ხელში, გზა მშვიდობისაო, შემოგვძახა.

— თუ ღმერთი გწამს, ეინა ხარ? ბნელაში ვერ გარჩევ, გვითხარი შენი სახელი და დაგვალოცვინე შენი თავი, — შეეცხეწე მე.

— სახელი რად გინდათ? ვინცა ვარ, ის ვიქნები,—მიპასუხა იმან: თუ გინდათ დამლოცეთ: სანთელსაკმელი თავის გზას არ დაჰკარგავს.

გვითხრა ეს, ჰკრა ცხენს მათრახი და ბნელაში მიგვემალა.

ცოტა თუ ბევრი უგზო-უკვლოდ ვიარეთ. პეპიამ სიარული ველარ შესძლო. წამოვიკიდე საცოდავი ზურგზედ და, თუმცა ის ამას ჰთაკილობდა, ისე წავიყვანე. დიდხანს არ მომინდა სიარული, იქავ ერთს უღაბურს ხევში ჩავედით და იმ ღამეს იქ ვისადგურეთ. მე მაშინვე დავიწყე ბორკილების გაქლიბევა და რიჟრაჟზედ ძლივ გავათავე იმათი გატეხა. დავწექ და დავიძინე. მაშინ მომაგონდა, რომ ჩვენ ერთი ნამცეცი პური არ გვქონდა. შენი მტერი გახდეს, როგორც მე მაშინ გავხდი. არ ვიცოდი, რა მექნა. ვისთან წავსულიყავი იმ ტუსალის ფარაჯითა? მაშინვე დამიჭერდნენ. პეპია, მართალია, არას ამბობდა, მაგრამ ეტყობოდა, რომ საწყალს შიმშილი მოერია. როგორც იყო იმ დღეს და იმ ღამესაც შიმშილი მოვითმინეთ. მაგრამ შევლა კი არსით იყო.

გათენდა მეორე დილაღ და იმედმა არსაიღამ მოგვიტანა ნუგეში. პეპია საცოდავად გახდა, თვალე-ბი ჩაუძვრა, ლოყები ყბებ-შუა ჩაეკეცა და სულ მოიშალა. მეც ძალიან ვიტანჯებოდი ცალკე იმის ყურებით, ცალკე უიმედობით, რომ შევლა არსაიღამ მეგულებოდა. პეპიამ ეს შემატყო და მითხრა:

— შეიღო გაბრიელ! ნუ მიწყენ კი და მე სიარული აღარ შემიძლიან. მე შენთვის მიგაბირეტ

ვარ: თავი დამანებე. მე ამ ქვეყნისა აღარა ვარ და არც ამ ქვეყნისათვის გამოვღგები. შენ წადი, შეილო, ტყუილად ჩემის გულისთვის ხელ-ახლად თავს ნუ გაიფუჭებ. ისიც გეყო, რაც ჩემის გულისთვის შენ მოგივიდა.

მე ეს სიტყვა ძალიან მეწყინა.

— რას ამბობ, უბედურო? ეუთხარი მე თითქმის მწყრალად: რომ წავიდე, ვის ხელთ დაგაგდო? ღმერთს რაღა პასუხი გაცეცე?

— ღმერთს ჩემზედ დიდი ხანია, შეილო, ხელი აუღია. მე მაინც-და-მაინც მგლისა და ყორნის ლუკ-მადა ვარ გაჩენილი. მე იმათ ანაბარას დაერჩები. შენ კი ღმერთმა გზა დაგილოცოს, წადი და იცხოვრე ქვეყნად...

— მე წავიდე და ქვეყნის სირცხვილი ვკამო!... ვაი შენს გაბრიელს! ღმერთმა ნუ ქნას, რომ გაბრიელმა ეგ იკადროს. შენ აქედამ ფეხს ნუ მოიცვლი, მეც მალე მოვალ.

ეს ეუთხარი, დიდხანს არ ვიფიქრე და გააფთრებული წამოვედი. ერთს მთის წვერს გადავადგე და აქედ-იქით მზერა დავიწყე. მთის ძირში წყალი აქაფებული მოჰხუოდა, წყლის აქედ პირას გზა-ტყეილი მიიკლაცნებოდა. მე იმ გზაზედ დავინახე ერთი ცხენოსანი.

დავეშვი მთილამ ქვემოლ და უშიშრად მივუხტი იმ ცხენოსანსა. რომ შევატყე სომეხია, ჩემის თავის იმედი უფრო მომეცა.

— ჩამოხე ცხენიდან! შეეკუიე სომეხს. იმას ხუმრობა ეგონა.

— ეა, ჩამოვხტე რა შენი ყურ-მოჭრილი ყმა ეარ! მითხრა იმან: ვერ მყურობ? კაცი თოფ-იარაღში ეზივარ.

დიდხანს აღარ დავაცალე, წაეწედი, თოფი გოთურგით ჩამოვაწყეიტე და თამამად შეეუტივე.

— ჩამოხე-მეთქი, თორემ მტვერსავით გაგანიავებ!

მალე მტერი მომიკედეს, მალე მე იმას ფერი ეაცვლევენე. რომ ჰნახა, რომ აღარა ეხუმრობ, იკადრა ცხენიდან ჩამოხტომა და შემინებულმა მითხრა:

— ეა, ცხენისათვის როგორ გაწყენინებ! აჰა მიირთვი თავის უნაგირით; მარტო უნაგირი ოც-დახუთი მანეთია, ჰა! ცხენია რომა თავის შეკაზმულობით გეყოფა შენ საცხოვრებლად. მშვიდობაში, მე კი წავალ, ხმასაც არ გაგცემ.

— მაგით ვერ მომატყუებ. ეგ ხმალიც შემოიხსენ.

— ბატონი ხარ—აჰა ეს ხმალიც.

— ჭამარ-ხანჯალიცა.

— არც მაგაზედ გაწყენინებ, ჯეელი ბიჭი ხარ, მოგიხდება.

— ეგ დამბაჩაც გაიძრე წელიდამ.

— ესეც შენი ფეშქაში.

— ეგ ტანისამოსიც!...

— ეა! მე რაღა ჩავიცვა?

— ბევრს ნუ ჰლაპარაკობ, დაეუყვირე შეტყეით.

— მაშ დაიცა. ჯიბეში ანგარიშების წიგნები მაქვს, სულ არაფერია, უბრალო ბარათებია, შენ არ გამოგადგება. ერთი ის ბარათები ამოვიღო.

— ამაილე, მაგრამ ერთი ორიოდ თუმანი უნდა მამცე.

— ბატონი ხარ, თამასუქიც არ მინდა.

— მაგ ხურჯინში პური და ღვინო ხომ არა გაქვს?

— ბევრი.

— ეგეც უნდა დამითმო.

— ეგც შენი ფეშქაში, მეტი რა ექნა? იცი რას გეტყვი: ეხლა მე ჩემთვის წავალ და შენ შენთვის წადი.

— ბატონი ხარ.

ერთი სტყვით ესენი ყველაფერი მამცა. ჯიბიდან ბევრი ფული ამოიღო, მითომ მე ვერ დაეინახე და უხაროდა, რომ ის სულ არ წავართვი. მოგახტი ცხენსა და გამოეჭუსლე პეპიასაკენ. ის იყო ჩემი პირველი ავკაცობა, მაგრამ ეგეც ვინ იცის? იყო თუ არა ავკაცობა? „მდიდარს ართმევ, ღარიბს აძლევ, ღმერთი როდი წაგახდენსო,“ იტყვის ხოლმე ჩვენი ხალხი.

იმ დღეს იმ ხევში დავრჩით. კარგა ლაზათიანად დაენაყრდით და თითქმის ორი დღის უჭმელობით ამით მოესულიერდით. როცა დაბინდდა, პეპია შეესვი ცხენზედ, მე წინ გამოვუძეღ და წამოვედი. მესამე დღეს მალლანდორეთს მოვადგეთ. საწყალი პე-

პია გზაზედ ძალიან ავად გამიხდა: აღარცა სჭამდა, აღარც სევამდა და აღარც ხმას იღებდა. შევატყე, რომ ეს კაცი ამ ქვეყნისა აღარ არის. ბოლოს იმისი აღსასრულიც მოვიდა.

ერთ მთის წვერზედ ავედით თუ არა, პეპიამ ძლიერ-ძლიერებით მითხრა:

— შეილო, აქ დამაყენე. მე ცხენზედ ჯდომა აღარ შემიძლიან და არც სიარული, სულთა-მხუთათა თავს მადგა.

დავაყენე ცხენი, ჩამოვიყვანე ცხენილამ პეპია, გაეუშალე ქვეშ ფარაჯა, დავუდე თავით უნაგირის ბალიში და დავაწვინე. სალამო ხანი იყო, მზეც გადაიხარა. ძლიელა ჰფეთქებდა საწყალი!... მე თავით დავუჯექი. ვიყავით ის ორნი იმ უშველებელს მთის წვერზედ მარტოდ-მარტონი. მზე წითლად-ყვითლად ელვარე ჰლუოდა, მთის წვერისკენ გადახრილი. ქვეყანა, გაზაფხულისაგან ხელახლად გაცოცხლებული და გაღვიძებული, როგორც აკენილამ ბაშეი, ისე გამოიყურებოდა ტკბილად. ყველა იყო ბედნიერი ჩვენ გარდა. მე და პეპია ვიყავით მარტო უბედურნი. ისა კვდებოდა და მე გაბოროტებული, გულ-მოწყვეტილი დავყურებდი მომაკდებსა.

— გაბრიელ! მითხრა ბოლოს პეპიამ: ფეხ-მუხლი მიცივდება, შეილო, მე ვკვდები! ვაი რომ უზიარებელი ვკვდები! შეილო, ჩემი სახელი ჩემს მკვლელს აპატივე, მეც მიპატივებია. მაგრამ... თუ თამრო ნამუს-წართმეული ჰნახო, შემომფიცე, რომ იმის დამ-

ლუპველს მზეს დაუბნელებ! შემომფიცე, რომ ისე უზიარებლად და შეუნდობარს მოჰკლავ, როგორც მე ვკვდები! შემომფიცე! თუ ეგ ცოდვა იყოს, მე ამიღია კისრად.

მე შეეფიცე.

— ფიცი მტკიცე უნდა იყოს!... დაიწყო კიდეც საცოდავმა: პირის-პირ იქ, საიქიოს შეეხვდებით... ვაიმე, შეიღო თამრო!... გაბრიელ! თუ თამროსათვის ნამუსი შეურჩენიათ, ჩენი ამ ღღეში ჩაგდება შენს გამჩენს აპატივე. მეც მიპატიებია. ფიცი მომე!

მე იმიხ სიტყვისაგან გულ-გაკეთებულმა მაგის ფიციც მივე.

— ვაი ნეტავი ეხლა ჩემი თამრო დამანახვა, მოჰყვა ისევ პეპია: ნეტავი ერთი კიდევ თვალით მიჩვენა, რომ სული ტკბილად დამელია!... ჩემო კარგო შეიღო, ჩემო მამის-ერთავ, თამრო! სადა ხარ ეხლა? რატომ შენს საცოდავს მამას თვალებს არ დაუხუჭავ? რატომ ხელებს გულზედ არ დაუკრებ? რატომ არ დაიტირებ, შეიღო! შენი დაუტირებელი უნდა მოგკვდეს? რა შეეცოდეს სამაგისო ღმერთს! მაგრამ, ღმერთო, კიდევ შენ გეხვეწები, უცოდველად ამყოფე ჩემი ობოლი გოგო!... ღმერთმა გაკურთხოს, ჩემო კარგო თამრო! ღმერთმა თვის კალთა გადაგაფაროს, ჩემო ბოლონდელიო სულის სადგურო, ჩემო ბოლონდელიო თვალის სინათლე! შენც შეგეწიოს ღმერთი, ჩემო გაბრიელ! ქვეყანაც დამილოცნია, თუ იმის ზურგზედ ჩემი თამ-

რო უცოდველად დადის... თუ არა და წაწყმდეს ეს ადრე და მალე წასაწყმენდი მურტალის ადამიანის მურტალი სამყოფელო! მშვიდობით, ჩემო გაბრიელ! აღსასრული ჩემი მოვიდა, მე სულსა ვლევ!... შვილი-საგან დაუტირებელი ვკედები!... უზიარებელი და მოუწანიებელი მიედივარ სააქაოდამ!... მაგრამ მაინც კიდევ თუ შენს ბატონს ჩემი გოგოს ნამუსი შეუ-ნახავს, უთხარი, რომ, როცა პებია კედებოდა-თქო, შენა გლოცავდა-თქო. ღმერთო! ჩაიბარე ჩემი ცოდვილი სული!... შვილი ჩემი ჩამიბარებია შენთვის, მაღალო ღმერთო! უჰ!... შვილო!... თამრო!..

ამ თამროს ხსენებაზედ დალია იმ ალაღმა ადამიანმა თავისი ალაღი სიცოცხლე. ბოლონდელი ამოკენესა იმის მაინც თამროს სახელი იყო და მაგ ამოკენესას ამაყოლა საწყალმა თავისი ტანჯული, ნაქეჯნი, მაგრამ მართალი სული და ისე გაშორდა ამ გულ-შეუტკივარს, ცოდვით საესეს წუთის-სოფელსა. თამროს სახელი, მკედარ ტუჩებზედ გამოსახული, ტუჩებზედვე შერჩა ზედ-შეკედომილი. ეჰ, ნეტავი მეც იმას თან გაეყოლოდი!...

ღმერთო, მიეცი იმის სულსა ლხენა და მანდ მაინც ნუ დაუძვირებ შენს მაღლსა იმ უსამართლოდ გატანჯულოს ადამიანის შვილსა!

ხმლით და ხანჯლით, როგორც იყო, საწყალს სამარე გაეუჩიქნე და დილაზედ, როცა მზემ ხელახლად გაიღვიძა, დავმარხე კიდევ და მივაბარე მიწას. მზე იყო იმისი წმინდა სანთელი და კელაპტარი და დილის ნამის ორთქლი საკმეველად შეექმნა.

XI

აბოროტებული, გულ-დამწვარი, გულ-ჩათუთ-
ქული მოვაჯექ ცხენსა და დავეშვი იმ მთილამ
უგზო-უკელოდ. გზა და გზა სულ საწყალი პე-
პიას უბოროტო სიკედილი მელანდებოდა და იმისი
მადლიანი თქმულობა მაგონდებოდა. ნალველი უფრო
გამიმწარდა. მაგრამ სიარულმა თავისი ქნა, ნალვე-
ლი თან და თან გამიქარწყლა, გული ამღვრეული
დამიწმინდა, გონება დამიღინჯა და მე სრულიად
დავწყნარდი და დავმშვიდდი. იქნება ეგრე დაწყნა-
რებულს და ჯაერ-გადაყრილს კიდევ ბევრი გზა გამე-
ვლო, თუ რომ პეპიასათვის მიცემული ფიცი ხელ-
ახლად არ მომგონებოდა. კაცის-კელის ფიცი იყო!
ტანში შემაქრქოლა და ფერი მეცვალა. ბედმა იქამ-
დინაც მიმიყვანა-მეთქი, ვამბობდი გულში: რომ კა-
ციც უნდა მომაკვლევინოს. დაილოცა, ღმერთო, შე-
ნი სამართალი!... მე, გაბრიელს, კაცისკელის ცოდვა
უნდა დამდებოდა?! მე კაცის სისხლში უნდა გამე-
სვარა ხელი?!

მე იმისთანა ხასიათის კაცი ვიყავ, რომ გააფ-
თრებულს, გულ-აფეთქებულს, ცეცხლ-მოკიდე-
ბულს იქნება უეცრად კაცი შემომკედომოდა, მაგ-
რამ თუ წინ მოსაფიქრებლად ორს წუთს მაინც

ჩემი ჭკვა და გული შემრჩებოდა, - ადამიანს სასიკვდილოდ ძნელად თუ გამოვიმეტებდი. ეხლა სწორედ ამისთანა დღე დამადგა: წინ მოსაფიქრებლად დიდი დრო მქონდა, ამიტომაც რამდენადაც ჩემს ფიცზედ ეფიქრობდი, იმდენად ვიტანჯებოდი. ორში ერთი უნდა მექნა: ან ფიცისათვის მელალატნა და ან კაცი მომეკლა. მე აქამდინაც არ ვიცი, ამათში რომელი უფრო მძიმე ცოდვაა.

ლმერთო, ვამბობდი ჩემ თავად: თამრო უცოდველად დამახვედრე, რომ მეც ქვეყანას ვაპატიეო პეპიასავით ჩემი მიწასთან გასწორება და თავი ცოდვისაგან დაეხსნა! ლმერთო, მომხედე! ნუ მიმიყვან იქამდინა!

კაცის-კვლა, რაც უნდა იყოს, მაინც ცოდვაა, შენი ჭირიმე! ეს მე ეხცოდი და ეს მიკიდებდა ცეცხლს და გულ-ღვიძლსა მწეადა. მაგრამ, როცა მომაგონდა, რომ ჩემმა სასიკვდილომ ერთის წუთის ჟინის საკლავად სამი ადამიანის სული არ დაგვინდო, მე ცოცხალი გამომასალმა ამ წუთის სოფელს, შეილს მამა უზიარებლად მოუკლა და თუ ამასთან შეილსაც ნამუსი წაართვა,—განა ამისთანა კაცის მოკვლა დიდი ცოდვა უნდა იყოს-მეთქი,—ეფიქრობდი გულზედ მოსული და ბრაზ-მორეული. მაშ ღვთის სამართალმა აღარ უნდა გაიღვიძოს-მეთქი! მაშ რას მეუბნებოდა მღვდელი, სხვა შენთვისაო და შენ სხვისთვისაო, თუ არ ამასა?!

გადავწყვიტე, რომ ჩემგან ფიცის ღალატი და

უკან დახვევა შეუძლებელია და სამარცხვინო. რა უნდა მომივიდეს? ვკითხავდი გონება ანთებული ჩემ თავს: სამუდამო ტანჯვა და ჯოჯოხეთი?! მაშ სამოთხე რომ მომელოდდეს, რაღა თავის გამოდება იქნება?! დეე რაც მომივა, მომივიდეს. დეე ეგეც ჩემს აქაურს ჭირსა ზედ დაერთოს სხვის ჭირის სანაცვლოდ. ღმერთი ხომ ჰხედავს-მეთქი, რომ ჩემს სისხლს არ ვიღებ; ღმერთმა ხომ იცის, რომ მე ჩემს სამაგიეროს ჩემს მტერს არ ვუხდი: მე ჩემს მტერს ჩემი ყველა დაუეთმე, ყველა ვაპატივე, ყველა დავეიწყე. ჩემი გაბოროტება პეპიას სიკედილმა და იმის მადლიანმა სიტყვამ თან გაიყოლია. მე ამაზედ ფიციც მივეცი. ღმერთი დაინახავს ამას—ის გულთა-მზილაღია—დაინახავს, შემობრალებს და შემიწყალებს, თუ არა და, ის იქნას, რაც ჩემ ბედის-წერას ჩემთვის გაუწესებია.

ხომ ამაზედ დაედევ, მაგრამ მაინც კიდევ, თითქო უნებლივ, გადუშალე ღმერთს ხელები და გულმართლად და ნატერით შეეძახე: ღმერთო, დამიხსენ კაცის-კელისაგან! თამრო უცოდველი მაჩვენე! ძნელი ყოფილა, შენი ჭირიმე, კაცის-კელის ფიქრის წინაღვე გულში გატარება! მეტად ძნელი ყოფილა!... მე იმ ერთმა დღემ თითქმის დამაბერა. კაცს, თუ გინდა რომ გულში ჯოჯოხეთი გაუჩინო, კაცის-კელის ფიქრი ჩაუსახე გულში. ეგ ეყოფა სატანჯველად.

ბარში რომ ჩამოველ და გავივაკე, გულმა მღვდლისაკენ გამიწია, მინდოდა რომ იმისაგან ლოცვა-კურთხევა მიმეღო და მერე, რაც მოსასვლელი

იყო, მოსულიყო. გულს დაეუჯერე და ქალაქისაკენ გამოეწიე.

მეორე დღეს, საღამოზედ, დიდმის ეიწროებში მივედი და იქ ერთს ღუქანში ჩამოვხტი, რადგანაც ქალაქში ჩამოხტომა ვერ გავბედე. წავედი, ცხენი ღუქანის გომურში დავაბი, მოვეუარე და საჭმელი მივე. მერე ამოვედი ღუქანში პურის საჭმელად. მეღუქნემ დაზგაზედ ვახშამი გამიმართა. მეც დაზგაზედ დაეჯექ და პურის ჭამა დავიწყე.

პურის ჭამას რომ ვათაყებდი, ერთი ღროშკა მოადგა ჩვენს ღუქნის კარებსა. შიგ ერთი ქალი და ერთიც ქალაქის ბიჭი იჯდა.

— მეღუქნევ, დაუძახა გარედამ ბიჭმა: ცალკე ოთახი არა გაქვს?

— რამდენიც გინდა, — უპასუხა მეღუქნემ.

ქალი და ბიჭი გადმოვიდნენ ღროშკიდან და ღუქანში შემოვიდნენ. ქალს თვალი მოგვარ თუ არა, ფიცხლოვ ელდა მეცა: რაღაც რამ უცები მომეჩვენა, ჩემს თავს არ დაეუჯერე, ქალი რომ დაზგას მოახლოვდა და კარგად გავსინჯე, სისხლი ტეინში ამივარდა. გიჟსავით ვისკუპე დაზგიდან და ქალს წინ გადაეუდეგ.

— თამრო!... შეეკივლე მე კანკალით და თრთოლით.

— გაბრიელ!... მომადახა მე იმან და ზედ მკერდზედ ფერ-მიხდილი დამეცა.

— მამა რა მექნა, მამა? შემომბლავლა საცოდავად.

— მოშორდა ამ წუთის-სოფელს. ერთი მითხარ, რამ მოგიყვანა აქა?

— მაგას ნულარ მკითხავ! ნუ, ნუ მკითხავ!... სტიროდა საწყალი: შენი თამრო დიდი ხანია დამიწებულია. შენი თამრო მოკვდა.

— მაშ შენ ვინა ხარ? დავიძახე თავ-ზარ-დაცემულმა.

— ის თამრო აღარა ვარ. მე ეხლა ავლაბრის უნამუსო ვარ. შემიბრაღე და დამიტირე მე ბედ-შავი!...

— უნამუსოო!...

გკარ ხელი შეეუბრალებლად იმ უბედურსა და მკერდიდამ, როგორც გველი, ისე მოვიშორე. გარე-ტიანებული გიქსავით გამოვევარდი გარედ, მოვასტი ცხენსა, დავწყევლე იქაურობა და ჩვენის სოფლისა-კენ გამოვწიე. ფიცის ასრულების დღე მოვიდა. ჩემი ტოკვა და ყოყმანობა კაცის-კელის თაობაზედ იმ დღეს სრულად გათავდა. იმ გაბოროტებულს გულ-ზედ ცა და ქვეყანა რომ ხელში მჭეროდა, ყველსა-ვით გაეწურავდი და კბილით გავგლეჯდი.

სამი-ოთხი თთვე ეუტრიაღე დათიკოს და ვერ-სად ვერ ჩავიგდე ისეთი ქამი, რომ ერთმანეთს პირ-დაპირ შეეხვედროდით. ქურდულად ბევრჯერ შემეძლო იმისი მოკვლა, მაგრამ რა კაცობა იქნებოდა? ისიც ძალიან ვაჟ-კაცი იყო და მინდოდა ერთმანეთს პირდაპირ შეეყროდით, რომ ან მოვეკალ და ან მე მომეკლა.

ამ სამ-ოთხ თთვეში ნადირსავეთ ტყეში ვიმაღე-
ბოდი და მაინც კი ორი სომეხი გაეცარცვე და ხუთი
თავადიშვილი. მაგრამ, ღმერთო ზომ შენ იცი, არც-
ერთისათვის იმაზედ მეტი არ წამირთმევია, რაც მე
თითონ მიჭირდა. ყველას ვეუბნებოდი, ვინცა ვარ,
რომ ჩემი სახელი დათიკომდინ მისულთყო, გაფრთხი-
ლებულთყო და ყოველთვის მზად ყოფილიყო.

გამიფარდა ყაჩაღობის ხმა და დაიწყეს ჩემი ღვე-
ნა. დაიწყეს ჩემის სახელით ცარცვა და ავაზაკობა იმ
არე-მარეში. კაცის-კელაც სამჯერ მოჰხდა, მაგრამ მე
ამა ყველაფერში უბრალო ვარ, თუმცა ყველაფერს
მე მაბრალეზდნენ და მართლა ავაზაკნი კი ამით თავს
იმაღავდნენ. ჩემი გზა და კვალიც ამით ერეოდათ
ხოლმე: დღეს იტყოდნენ: გაბრომ აქ გაცარცვა კა-
ციო და გზებს შემიკრავდნენ; იმავე საღამოს მოუ-
ვიდოდათ ამბავი, რომ გაბრომ სამის დღის სავალს
იქით კიდევ გაცარცვა კაციო—და დაეზნეოდათ გო-
ნება. ვერ მიჰხედნენ, რომ გაბრო თავისთვის არის
და აქაც და იქაც სულ სხვა-და-სხვანი ავაზაკობენ
იმის სახელითა. ბოლოს, რომ არა ეშველათ-რა, წმი-
და გიორგის ჯვარს დაჰპირდნენ იმას, ვინც მე ან
ცოცხალს დამიჭერდა ან მკედარს მიმიტანდა.

დათიკოს ნადირობა მეტად უყვარდა და იმის
ილბალი ჰნახეთ—ამ სამ-ოთხ თთვეში არცერთხელ არ
უნადირნია. მე უფრო იმ ადგილებში ვისაფრებოდი,
საცა უწინ დათიკო სანადიროდ დაიარებოდა ხოლმე.

ბოლოს, იმის ბედის-წერის დღეც მოვიდა და ერთმანეთს შეეხვდით.

მზე ჩაწურვაზედ იყო, რომ მე ღათიკო დავინახე ცხენით მინდორ-მინდორ მომავალი. უკან ერთი მეძებარი მოსდევდა. მე ტყეში ხეზედ ვიჯექ. ჩამოვედი ხილამ, მოვანტი ცხენსა და გულის-ცემით ტყეში ლოდინი დაეუწყე. გზა იმ ტყის პირას იდო. ღათიკო იმ გზაწედ გამოვიდა და ჩემკენ წამოვიდა. რომ მომიახლოვდა, იმისი ღიღინი მომესმა. შეეხვდე და სრულად იყო იარაღით მოკაზმული. სიანს, ჩემი ფიქრი ჰქონია-მეთქი, ვიფიქრე გულში: რომ ვგრე გამართულია.

დამიპირდაპირდა თუ არა, ვასკუპე ცხენი და ზედ მივაგდე.

— თუ ვაჟ-კაცი ხარ, გამიმაგრდი! შეეპყიელე მე. ჯერ ვერ მიცნო.

— ეინა ხარ? მაგრამ, ეინც უნდა იყო, შენ მე ფერს ვერ მაცელევენებ, მიპასუხა იმან თამამად და გულ-მაგრად.

წამი აღარ გაუტარებია: მარდად გადმოიგდო მხარზედ გადაკიდებული ორ-ლულიანი თოფი და თვალის დახამხამების უმაღ ორივე ერთად დამახალა. მე თოფს ხელი აეუკარ და იმის ნასროლმა საფანტმა ზუზუნით თავზედ გადამიარა.

— მე ვარ გაბრო, შენი სულთა მხდელი!... შეეძახე მე და, მანამ სხვა იარაღს მაიხმარებდა, შიგ მარცხენა ძუძუში დამბაჩა დაეცეცა.

საწყალი შეტოკდა ცხენზედ, გადიწია გადას-
ვარდნელად, მაგრამ თავი შეიმაგრა, კიდეე მოასწ-
რო ხმლის ამოღება და მოქნევა. ხმალიც ამცდა,
მოხვდა ჩემს ცხენს თავში და იქავე სული გააქრობინა.
ცხენი და მე ერთად დავეცით დედა-მიწაზედ. მინამ
მე წამოვდგებოდი, დათიკო ცხენილამ ძირს დაცემუ-
ლიყო. მე თავზედ წავადეგ და დავინახე, რომ ის
მშვენიერი ყმაწვილი კაცი, ის თავ-მომწონე თავადი-
შვილი ძლივლა ჰფეთქებდა თავის ყმის ფეხთა წინა-
შე!... მაგრამ, გეტყვით ჩემის გულის ძუნწობას, მე
ის მაინც არ შემეცოდა.

— წაგაკალ თუ არა შენს უნამუსობას!... წავა-
ყვედრე მე.

— ჰმ, ჩაიცინა იმან ისე გულ-დინჯად, თითქო
ქვეშსაგებში მშვიდობითა წევსო: ამით გათავდა შე-
ნი შერმადინობა?

— როგორიც ავთანდილი შენ იყავ, მეც იმის-
თანა შერმადინობა გაგიწიე.

— წადი, შეილო! სახელად ჩემი სიკვდილიც
გეყოფა. დღეს ჩემი დღე არ იყო: რასაც ვესროლე,
ავაცდინე. ვაი რა ცუდად მოგკელი?! ფუ ჩემს კა-
ცობას! ნიშანიც ვერ დაგასვი.

— რა დროს ეგ არის? ღმერთი მაინც ახსენე
და ისე დალიე სული, შე ცოდვით საესეე!

— დარიგებას თავი დაანებე. ალალი იყოს შენ-
ზედ ჩემი სისხლი, კაი ვაჟ-კაცი ჰყოფილხარ. მეც ბევ-
რი რამ ცუდი მიქნია, არა უშავს-რა, — ჩემი ასე

ცუდად წახდენა იმაში გამებაროს. აი დედასა!... რა ცუდად შეგხვდი!.. მაინც შენის ხელით მოგვედი! გახსოვს, მაშინ რომ გითხარი: სანთელ-საკმელი თა-ვის გზას არ დაჰკარგავს-მეთქი. აკი არც დაჰკარგა.

— შენ იყავ, მყინვართან რომ დაგვიხსენი? ვკითხე გაოცებულმა.

— მე ვიყავ თუ არა—შენ რა?

— რისთვის დაგვიხსენი?

— ვერა ჰხედავ? აი ამ დღისათვისა. პეპია რასა იქს?

— მოკვდა.

— ესე უზიარებლად და მოუწანიებლად, როგორც მე?

— ეგრე.

— ბარი-ბარში... მშვიდობით და გამარჯვებით, გამარჯვებულად გაბრეილ!... ენანობ, რომ ესე უსახელოდ მოგვეკვლეინე. გამარჯვებით...

კიდევ რაღაც უნდა ეთქვა, მაგრამ აღარ დასცალდა: ერთი გაიზმორა, ერთი კიდევ წამოიწივა, დაეცა და სულიც დალია. მოკვდა ის უბედურის შვილი. ტუჩებზედ ისეთი ღიმი შეერჩა, თითქო დაიცინებო. ჰმ, სიცილით მოკვდა ტირილით ნაშობი!

დავიჭირე მისი ცხენი, შევეჯექი ზედ და წამოვედი. ცხენის მეტი მე იმისი არა გამოვიყოლე-რა.

დათიკოს მოკვლის შემდეგ მე იმ არე-მარეში ყოფნა ძალიან გამიძნელდა. ძალიან გამიხშირეს დენა. მეც იქ აღარა შეკეთებოდა-რა და, სწორედაც

გითხრათ, ყაჩაღობაც მომწყინდა. ჩემი ხელობა არ იყო. როცა უილაჯობით კაცს ვცარცვედი, ერთს ვაი-ვაგლახს გამოვივლიდი ხოლმე ჩემთავად და ჩემს თავს მევე ეძრახავდი. ვერ დამეორჩილა ჩემი გული ავ-კაცობასა, თუმცა ბევრი ავ-კაცობა ექენი. ვერ შევეჩვიე, ვერა. ბოლოს გადაეწყვიტე, რომ გადავეარდები შორს საითმე, ჩემის ხელის ამა-გით ლუკმა პურს, როგორც იქნება, ვიშოვნო და, მინამ ჩემი აღსასრული მოვა, იმით დავიჩინე თავს-მეთქი. სხვა ამ ქვეყნისა მე აღარა მინდოდა-რა და აღარც მერგებოდა-რა: ამ ქვეყანაში მე წილი აღარა-ფერში მდლო.

გამოვწიე და კახეთს შემოვეცედლე. ალაზანზედ რომ მოვედი, შიგ შუა წყალში ცხენილამ გადმოე-ხტი, დავეც დათიკოს ცხენს დამბაჩა თავში და წყალს გავატანე; ჩემი იარაღიც სულ ჩავყარე წყალში, რომ არც ცხენით და არც იარაღით არავის არ ვეცანი. აქ კახეთში მოჯამაგრობა დავიწყე. მეხუთე წელიწადია, როგორც მოგახსენე, ჩემი აქ ყოფნა. პირველი წელიწადი მშვიდობით დავყავ, მეორე წელიწადს კი კახეთმა დამცადა და ციებ-ცხელება შემეყარა. ორ-სამ თთვეს თავს დამანებებდა და პატარა რომ მოვეჯობინდებოდი, ისევ მომიბრუნდებოდა ხოლმე. მე თავს არ ეუდებდი და, რაც შემეძლო, ვმუშავებდი. სამი წელიწადი ამ ყოფაში ვიყავ. ამ ბოლო წელიწადს წყალმანკი გამიჩნდა და ფეხები დამისიედა. სიარული გამიძნელდა, მუშაობისათვის ვეღარ გამო-

ვლევ. ქვეშაგებად დამიგლო ავადმყოფობამ. ერთმა გლეხ-კაცმა შემიკედლა. მინამ ერთი ორიოდ გრო-ში მქონდა და ეხარჯადედი, მინამ მინახა, როცა კი გამომელია ფული იმ დალოცვილმა მკრა ჭიტლაყი და გამომავლო გარედ. ეს ოთხი თთვე იქნება მას აქედ. იმ სოფელში სირცხვილით ველარ ვიდგომილე, იმიტომ რომ საგლახაოდ საქმე მიხდებოდა და ეთაკი-ლობდი. ავდეგ და აქედ წამოვედი. გზაზედ, რაც ტანისამოსი მქონდა, ამ რუსის ფარაჯაზედ გავცვალე და ერთი თუმანიც სართი ავიდე. ორ-თთვენახევარი ამით ვირჩინე თავი. აქ რომ მოვედი, სიარული ველარ შევიძელ, იმიტომ რომ ფეხები დამიწყლულდა, დამიჩირქდა და დამისკდა. აი, ხომ ჰხედავთ, ბოლოს მატლი დამეხვია: ამ საბძელამდინ, როგორც იყო, მოვახწიე და ამ ჩარდახ-ქვეშ შევაფარე თავი. გზის პირია, ხალხის ფეხი აქ არ მოსწყდება და თითო-ოროლა კეთილი კაცი ხან პურს მაწედის ხოლმე და ხან წყალს. მას დღეს აქედ ასე ვარ. რაც გადამხდა, იქნება იმის ღირსიც ვიყო. რაც ავ-კაცობა ვქენ, იქნება იმის სამაგიეროც ეს არის? ვინ იცის? ღეთის განგებას ვინ მიჰხედება? ეხლა ვატყობ, რომ წყალმანკიც მერევა, აი თითქმის გულიც დამიჭირა. მოვიდა ჩემი აღსასრული, მადლობა ღმერთს! ქვეყანას თუ რამ შეეცოდე, შემინდოს, სხვა ღმერთმა იცოდეს!... მე ამ ქვეყნისთვის ავი არ ვიყავ, მე მართო უბედური ვიყავ. ბევრი წილი ცოდვა მე, მგონია, აქვე გადავიხადე. იქნება ესეც ტყუილი ნუგეში

იყოს,—ეგ ღმერთმა იცის და იმისმა შეუცდომელმა სამართალმა. გულ-უტკივრად ვეთხოვები მე ამ ქვეყანასა, იმიტომ რომ მე იმისი არა მემადლეება-რა. ზიარებაც არ მაღირსა ამ წუთის-სოფელმა!...”

XII

მით გაათავა გლახამ თავისი ნაამბობი. შუალა-
მე გადასული იყო. მე გამოვეთხოვე იმ საცო-
დაეს კაცსა და იმის ამბისაგან გუნება-არეუ-
ლი წამოვედი ჩემი ნათლი-მამისკენ.

მეორე დილას მღვდელი ეიკითხე, რომ ის უპა-
ტრონო კაცი მეზიარებინა და იმისი უკანასკნელი
ნატვრა ამით ამესრულებინა. მერე იქნება დამეყო-
ლია როგორმე და ჩემს ნათლი-მამასთან ამომეყვანა.
ჩემმა ნათლი-მამამ მითხრა, რომ არა მგონია მღვდე-
ლი ეხლა შენ გამოგყვესო: ქალაქიდან ახალი ბლა-
ლოჩინი დაუნიშნავთ, წუხელის მღვდელსა სწევდია
და მღვდელი ვერ მოიცლისო. სწორედ ჩემდა გასა-
ოცრად ეგრეც მოჰხდა: მღვდელს შემოეთვალა, რომ
არა მცალიანო. დიდად მეწყინა და დიდად გამიკვირ-
და ამისთანა პასუხი. მე თვითონ წავედი მღვდელთან,
პირდაპირ ბლალოჩინთან შევედი, ეუამბე ჩემის მო-
სვლის მიზეზი და მღვდლის პასუხი შევატყობინე.
ბლალოჩინი საშინლად გაწყრა და ძლიერ დასტუქსა

ის უგულო მღვდელი. მაშინვე მოითხოვა სანაწილე, გამოძევა მე, მღვდელი და ღიაკენიც თან გამოიყოლია.

ჯერ კიდევ ადრე იყო, რომ გლახასთან ჩავედით. ის საწყალი იმ ერთს ღამეს სრულიად გამოცვლილიყო, ასეთი ფერი და სისუსტე ეტყობოდა, თითქო ამისი სიცოცხლე ბეწვზედა ჰკიდიო.

რა წამსაც გლახამ ბლალოჩინი დაინახა, თვალები ცეცხლსავით აენთო; რალაც იოცა და ისეღ ნაირად დააკვირდა ბლალოჩინსა, თითქო რალსაც იგონებსო, თითქო სჯერა კიდევ და არცა სჯერა ის, რასაც თვალით ჰხედავდა. ორჯერ თუ სამჯერ თვალები მოიფშენიდა, თითქო რალაცა უშლის ხილვასა და კარგად ეყრა ჰხედავსო და ისევ იმავე გაოცებით ბლალოჩინს გარინდებულმა მზერა დაუწყო. მერე, თითქო ეშმაკის გაფთხოვა უნდაო, პირჯერის წერას მოჰყვა და თვალი უფრო და უფრო დააცქერა ბლალოჩინსა. მე გამიკვირდა ეს ამბავი. ეთქვი ჩემს გულში: ამ კაცს ეს რა ემართება-მეთქი.

— კუთხევა უფლისა შენზედა, ჩემო ძმობილო! უთხრა ბლალოჩინმა: მე, მღვდელი, მოვსულვარ, რომ წმინდა ზიარება მიგაღებინო ქრისტიანს კაცსა. რა გიკვირს, რომ ეგრე გაშტერებული მიყურებ?

— მაშ შენ მოჩვენება არა ხარ?— შეჰკივლა გლახამ.

— არა.

— მღვდელი!... დაიბლავლა საცოდავად გლახამა: არ გებრალეები შენი გაბრიელ?!...

ბლადლოჩინი თავ-ზარ-დაცემულსავეთ წაბარბაცდა. მე მივაშეველე ხელი და შევიმაგრე.

— მადლი უფალსა, მადლი!... დაიწყო გლახამ ეხლა კი დაწყნარებით, მაგრამ მხიარულად: ჩემი სული თურმე შენ გლოდნებია, ეხლა ნუგეშით და იმედით მოგკედები... მაზიარე, შენი ჭირიმე, შენის მადლიანის ხელით. შენგან ანთებული სანთელი შენ ხელში უნდა გაეკრე. ცოტალა მაქვს სიცოცხლე, მაზიარე.

— გაბრიელ!...

— მე ვარ, მე!... გააწყვეტინა ბლადლოჩინს სიტყვა: და შენც ისა ხარ, ვისიც მოლოდინი ჩემს სულსა ჰქონია. ვენაცვალე შენს მადლსა!... მაზიარე, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი, სიკვდილი მერევა.

— რამ მოგიყვანა ამ დღემდინ? ჰკითხა შეწუხებულიად ბლადლოჩინმა.

— იმ ცეცხლმა, რომელიც ყველას ღვთისაგან გულში გვინთია, როგორც შენ ერთხელ მიბძანე. მე ესე მგონია და სხვისა კი არ ვიცი. მაზიარე, შენი ჭირიმე!

ბლადლოჩინი საცოდავად გახდა: გაფითრდა, ნაცრის ფერი დაედო სახეზედ, ენა ჩაუფარდა, სიტყვა მოეჭრა, თითქო თითონ იყო ამის საცოდაობის მიზეზიო. ხმა ვეღარ გასცა გლახას, ხმა! არეულმა დაიწყო ზიარებისთვის მზადება.

— აღსარების თქმას სულთა-მხუთავეი აღარ დამცლის, უთხრა გლახამ: შემინანია ყოველისფერი,

უაღსარებოდ შემინდე და მაპატივე და ისე მალისე ზიარება.

— შემინდებიარ.

— რეა კაცი გამიცარცევს!...

— შემინდებიარ.

— კაცი მომიკელავს.

— მაინც აქ მე შემინდებიარ და იქ ღმერთმა იცოდეს. შენთვის ვილოცებ, უბედურო გაბრიელ.

— რაკი შენ შემინდე, წამოიძახა სიხარულით გლახამ: ღმერთიც შემინდობს, იმიტომ რომ შენის ენით ყოველთვის ღმერთი ჰლაპარაკობდა. თუ ღირსი ვარ ეხლა ზიარებისა, მიბოძე.

— შენთვისა და მრავალთათვის არის განტეხილი მისი წმიდა სისხლი მისატყეველად ცოდვათა. მიიღე და სჭამე!... სთქვა ღიდებითა და ნუგეშინისცემით ბლალღჩინმა.

— ეენაცვალე ჩვენთვის ჯვარცმულ ქრისტესა!... წარმოსთქვა სასოებით გლახამა: მალისე ეხლა ზიარება, მღვდლო!

ბლალღჩინმა ლოცვა დაიწყო, ამოიღო სანაწილედამ წმიდა ნაწილი, გლახას წინ დაუჩოქა, კოვზით ზიარება მიაწოდა და წარმოსთქვა ვედრებითა:

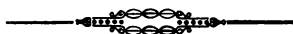
— ჰოი, ყოველთათვის ჯვარცმულო ღმერთო! ტანჯულთა ზე ცოდვილთა მეოხვე! მოიხსენე ესე მოსავეი შენი, ოდეს მოხვიდე სუფევითა შენითა.

— მომიხსენე მე, უფალო, და დამიფარე!.. შევედრა გლახა და მერე ბლალღჩინს უთხრა: არა, შე-

ნი ჭირიმე! მე ეგრე მწოლარედ ზიარების მიღებას არ ვაკადრებ ჩემსა მხსნელსა და მაცხოვარსა. ვენაცვალე იმის მადლს! მინდა ჯერ პირ-ქვე დავემხო იმის წმიდა ხორცისა და სისხლის წინ და შევავედრო ჩემი თავი.

წამოღგომა მოინდომა. ჩვენ მიეცვიედით საშველად და ორივე ფეხზედ, მისვე სურვილისამებრ, წამოვაჩოქეთ. პირჯვარი გადიწერა, ღმერთს მუდარების სახით შეხედა, აღუპყრა ხელი და გოდებით შევედრა: „მომიხსნე მე, უფალო, ოდეს მოხვიდე სუფევითა შენითა“. მერე ბლალოჩინის წინ მომტირალი პირ-ქვე დაემხო.

დიდხანს იყო ისე პირ-ქვე დამხობილი, მარტო ყრუ ქვითინი მისი ხანდისხან მოგვესმოდა. ბოლოს, ქვითინი შესწყვიტა. ბლალოჩინი დასწვდა წამოხაყენებლად, მაგრამ გლახას, ისე პირ-ქვე დამხობილსა, სული დაელია კიდევ. საცოდავსა მაინც ზიარების მიღება არ დასცალდა.

კ ა წ ი ა - ა დ ა მ ი ა ნ ი ? !

ქ ა წ ი ა - ა დ ა მ ი ა ნ ი ?!

„მოყვარეს პირში უძრახე,
მტერს პირს უკანაო“.
გონიერი ანდრეა

იტორიკაში სწერია: ყველაფერი შესაფა-
ლით უნდა დაიწყოს კაცმაო. ჭეშმარიტია.
ჩვენც ისე დავიწყეთ.

ვინც ლუარსაბის სახეში თავის თავს იცნობს,
ვინც ლუარსაბზედ დაწერილს თავის თავზედ მიიღებს,
ის, რასაკვირველია, ლაფის სროლას დაიწყებს და
„გიჟიას“ დაუძახებს ამ მოთხრობის უხეირო დამწერსა.
ეს კარგად იცოდნენ, რომ ჩვენ პირთან საქმე არა
გვაქვს, ჩვენ საზოგადო ჭირზედა ვწერთ.

სხვამ რაც უნდა სთქვას, მე კი ამ სიტყვების სი-
მართლით გავამხმევებ ჩემს თავსა: „მოყვარეს პირში
უძრახე, მტერს პირს უკანაო“. სადა ხარ ეხლა ამ
გონიერის სიტყვის მთქმელო? ვიცი, სადაცა ხარ:

ხალხში ხარ, უხილავო, და ხალხისა ხარ. ისიც ვიცო, რაცა გქვიან: შენ ხალხის გენიას გეძახიან. ისიც ვიცო, რა თვისებისა ხარ: შეუცდომელი და ყოველთვის მართალი ხარ. შენ და მხოლოდ შენ უკეთებ გულს იმას, „ვისაც სხვისთვის“ გული სტკივა. მაშინაც კი უკეთებ, როცა თვით ის „სხვანივე“ თავიანთ გულშემატკივარს ცოდვად უთვლიან გულის ტკივილსა. რა ეუყოთ? ზოგი გულის ტკივილს იმითი იჩენს, რომ მოყვარეს ცუდსაც უქებს, და ზოგი კი იმითი, რომ ცუდს უწუნებს. ამ ორ გვარ ხალხში რომელს უფრო მეტი და ჭეშმარიტი გულის ტკივილი და სიყვარული აქვს—ეს თვითონ მკითხველმა გამოიცნოს.

I

არგი რამ იყო თავად თათქარიძის სახლ-კარი. წარმოიდგინეთ შუა კახეთს პატარა სოფელში ერთი ტრიალი, დაცემული ადგილი და იმ ადგილის შუაგულსა—ორ-სართულიანი სახლი ქვეითკირისა. აი ის სართულები რა ფერისა იყო: ქვეშ იყო მარანი წალმით დახურული და იმ მარნის უკანა კედელზედ ამოყვანილი გახლდათ ერთი პატარა ოთახი მოაჯრითურთ. მოაჯარს ეკრა ზედ მერცხლის ბუდესავით ერთი მცირედი ფიცრული, რომელიც საქვეშაგებოსა ჰთამაშობდა. კარგა მანძილზედ კიდევ ფიცრულის

სათორნეც იდგა, იმას აქედამ ხულა, რომელსაც ზედ ჰქონდა მოდგმული ცალ-თვალა სასიმინდე, ერთი უბადრუკი რამ და მგლოვია რე. ბაღჩაც იყო, ღობით გავლილი. ღობესთან, ერთის ფურცლის ხის სიახლოვეს, მოჩანდა ძველი ჩალური, დროთა ბრუნვისაგან ისე გვერდზედ წამოდებული და წამოხრილი, თითქო გრილოში წამოწოლას აპირებსო, მაგრამ ბებერსავეთ ნეკრესის ქარის ტკივილებს უეცრად ისე წამოხრილი და დაღრეჯილი შეუკავებიათო. ეზო ამ ციხე-დარბაზისა სიგრძეზედ, თუ სიგანეზედ კარგა ფართოდ იყო გაზიდული. იმას ერტყა გარშემო ძველი ტყრუმული ღობე, რომელიც ზოგიერთგან გადაქცეული იყო და ეხლანდელს პატრონს არც კი მოსვლია ფიქრად, რომ გაეკეთებინა. ეტყობა, რომ ქართველია!...

ღობე ერთგან თავდებოდა უშეველებელის ჭიის კარებიტა, რომლის ერთი ნახევარი,—თუნდ ორი წელიწადია,—ისე საცოდავად დაღრეჯით გადმოჰკიდებოდა ერთს ყუნწსა, ასე გგონია, ბოძს დაუჭერია საცემლადაო და ის კი იწევსო, რომ როგორმე ხელიდამ დაუსხლტესო. ჭიის კარიდამ იწყება კალო, დიად მოზრდილი. მისი ბუჩო ერთ მხრივ მთელ კალოს სამხრეთის ნაპირზედ გორასავეთ გაწოლილი იყო, ასე რომ იმისი ბოლო ზედ საბძელთან დააწყდებოდა. საბძელი იყო სასაცილო, ისე სულელურად ჩაფიქრებული და გვერდ-აწეული მარტო ფრთა-მოტეხილი ბატი თუ მინახავს.

ჩემს პატარა-ბიჭობაში ბევრი კარგი ნახულა ამ ბუ-

ჩოზედა: აქ ხშირად უქეიფნიათ გრძნობის აღმტაცის
 ხრუტუნით ნებიერს ღორებსა; თავის ფაფუკის ღინ-
 გით ბევრჯერ უთხრიათ ეს სურნელი ბუჩო, ისე
 გულმოდგინებით, ისეთის სინაზით, ასე გგონია, მარ-
 თლად ღორები იყვნენ. მერე იმათი ოხუნჯობა! იმათი
 ალერსი! ოჰ, ეს კი აუწერელია. რაღაც კმაყოფილე-
 ბით გატაცებულთა, იმ ღორებს ერთმანეთისათვის
 ბევრჯერ წაუთავაზებიათ ღინგი. რა ყვირილი და
 ჭყივილი ასტყდებოდა ხოლმე! ეგრე ჩვენი გლეხ-კა-
 ცი საალერსოდ წაუთავაზებს ხოლმე ქისტსა ახლ
 მოყვანილ პატარძალსა. ვილაცამა სთქვა: „ქართული
 სიყვარული ლანძღვაო“, მეც ვიტყვი: ქისტი კიდეც
 საოხუნჯოა ალერსია. ადმინისტრაციაში მაგას კიდეც
 სხვა მნიშვნელობა აქვს: იქ ქისტი შემმაცნებელი
 საბუთია. ეგ ჩვენი საქმე არ არის.

შიგ თვითონ ეზო ისე უწმინდური იყო, რო-
 გორც ძველი ჩინოვნიკის გული. დიდი საქმე იყო,
 პატრონამდინ ისე მიგეხწიათ, რომ ან არ გასვრილი-
 ყავით, ან კიდეც ერთი ამბოვების სურნელება თან
 არ აგეყოლიათ. ეს გარეგანი, — ახლა, ბატონებო, შიგ
 სახლში ვეწვიოთ თავადს თათგარიძესა.

ეს კი უნდა მოგახსენოთ, რომ, თუ ვეწვევით,
 ფთხილად უნდა ვიყვნეთ. იატაკი აგურისა არის. ეგ
 არასფერი. ეს არის ძნელი, რომ აგურები შიგა-და-შიგ
 ამოცვივებულან; იმათი ალაგი ამოთხრილ ორმოე-
 ბად დარჩენილა. თვალების ძალიან გაფაციცება უნ-
 და, თორემ, თუ ფეხი შიგ ჩაეარდა, ვაი შენს მტერს!

ან კისერი მოსტყდება კაცსა, ან თითონვე ფეხი. თუმცა, მართალია, პატრონი ბევრს ბოდიშს მოიხდის, მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ, რომ ბოდიში ძნელად თუ მოარჩენს მოგრეხილს კისერსა,—და არც მოტეხილ ფეხისათვის არის უებარი წამალი. ამ ხიფათს შეიძლება კაცი გადურჩეს, თუ რომ ოთახი ნათელი იყოს. ვაი, რომ არც ეს არის. თუმცა ორი, სათაფეზედ კარგა მოდიდო, ფანჯარა აქვს, მაგრამ ოთახი მაინც ბნელია, იმიტომ რომ ფიჭვის ჩარჩოებზედ მინის მაგიერად მეტად გამჭრიან გონებას გაქონილი ქალღლი გაუკრავს. აი ამაზედ არის ნათქვამი: „ხერხი სჯობია ღონესა, თუ კაცი მოიგონება“. მოგონებაში ქართველ კაცს პირველი ევროპიელი მეჭორეც არა სჯობია.

ბევრჯერ მინახავს სხვაგანაც მაგისტანა ფანჯრის სასაცილო საშუალო. ბევრჯერ მინახავს ის გაქონილი ფანჯრის ქალღლი ნემსით დაჩხვლეტილიცა: ხან გულია გამოყვანილი, ხან ჯვარია, ხან კიდევ დაწერილია რამე, თუნდ ამისთანა რამ: „დათვი ხეზედ როგორ გავა, იავ ნანინა“!.. ეს კი ქალის საქმე უნდა იყოს. თუნდ მართლადაც ესე იყოს, რა დასაძრახისია? მოსწყენია დავითნის კითხვა, გულზედ რაღაცა სევდა მოსწოლია,—და გონების გასართავად და უგემურ ღლის დასალევედ მიმჯდარა ფანჯარასთან, ამოუძვრია გულის ქინძისთავი და მიუყვია ხელი ამ მართლად გონება გასართველ საქმისათვის. უსაქმო ყოფილა და საქმე გაუჩენია ამ

ანდაზის ძალით: „ცუდად ჯდომას ცუდად შრომა სჯობიაო“.

იმ თათქარიძის ოთახში იდგა ორი გძელი ტახტი, ერთმანეთის პირდაპირ. ასეთი ფაქიზი ქეჩა და ხალიჩა ეშალა ზედა, რომ, როცა კნენა აღგებოდა, ყოველ მის ბრწინეალების ბრწყინვალე ფეხის ბრწყინვალე გადადგმაზედ ისე ლამაზად აბოლდებოდა ხოლმე, რომ კაცი ყურებით ვერ გაძლებოდა. ამ ორ ტახტ შუა აღმოსავლეთის კედელზედ მოჩანდა კბილებ-ჩაცვიფნულ ბებერ დედა-კაცის დაღებულ პირსა-ვით ერთი ამოჰყვართლული გარედამ და შიგნიდამ, ერთი მწუხარე და დაღრეჯილი ბუნხარი. აქა-იქ ოთახის სამკაულად ეყარა სხვა და სხვა ნაირი ნივთები, მაგალითებრ: ტალახიანი ყარაბაღული თეთრი წაღები, პირმოტეხილი სპილენძის თუნგი, ქონიანი შანდალი, სპილენძის საჩაიეში მოხარშული მყრალა-ბალახი, ზურგიელის ნაჭერი და სხვანი და სხვანი.

II

რ გეგონოთ, მკითხველნო, რომ ეს სახლი ეკუთვნოდეს ერთს ვისმეს ლარიბს და მის გამოიყოს ეგრე გულ-შეუტკივარად თავ-მინებებუ-ლი—არა, ამის პატრონს ჰყავს ოცი კარგად გაკეთებული კომლი კაცი, ასე რომ ათ ურმამდინ საბეგრო

ებმებოდა, ცხვარი ბლომად და ასიოდეც ცხენი, რომელიც ყმაზედ ნაკლები არ არის განათლებულ მებატონისათვის. ეს სულიერი ქონება, ახლა უსულო ჩამოეთვალოთ: ორი მოზრდილი ვენახი და ას ორმოც-და-ათი დღის სახნავე-სათესი. ეს ქონება, ყმებიდგან დაწყებული ცხენამდინა და მიწამდინა, იმის ხელში, ვინც გამოყენება იცის, — კაი ლუკმა არის. მაშ რაღად სდგას ეგრე ცუდად, მკითხავს გაკვირვებული მკითხველი? იმიტომ, რომ ქართველია, მოგიგებთ სრულიად დარწმუნებული, რომ კაი საბუთი გითხარით.

დიაღ, ამ მშვენიერ სახლში ქართველი კაცი იდგა. აქ სცხოვრებდა ტკბილად და აუღმღრველად ორმოცის წლის კაცი თავადი ლუარსაბ თათქარიძე თავის განუშორებელ მეუღლითურთ, რომელსაც ერქვა კნენა დარეჯანი.

თავადი ლუარსაბ თათქარიძე გახლდათ კარგად ჩასუქებული ძველი ქართველი, მრგვალი — უკაცრაოდ არ ეიყო ამ სიტყვაზედ — როგოც კარგი ნასუქი კურატი. დარბაისელის კაცის შეხედულება ჰქონდა მის ბრწყინვალებასა: თავი ისეთი მსხვილი, რომ თითქო იმის სიმძიმეს მორგევივით სქელი კისერი მხრებში ჩაუძვრენიაო; წითელი თურაშაულ ვაშლისავეთ ხაშხაში ლოყები; სამკეცად ჩამოსული ტრფიალების აღმგზნები ფაფუკი ლაბაბი; დიდრონი თვალები ყოველთვის დასისხლებულნი, თითქო ყელში თოკი წაუჭერიათო; გაბერილი, მეტად გონიერად გადმოგდებული, დიად პატივსაცემი და პატივცემული ღიბი;

კოტიტა და ქონით გატენილი ბალნიანი ხელები, დამორილი სხვილი ფეხები—ესე ყოველი ერთად და თვითთვეული ცალკე გახლდათ თავად ლუარსაბის „ცით მონაბერის სულის“ ღირსეული სამკაული. ის „მონაბერი სული“ არსად არა სჩანდა, თითქო ჩამკვდარაო, ისე გაშლილიყო მის ბრწყინვალეების ქონშია. ქართველს კაცს არც ქარის შემოტანილი უნდა და არც ვატანილი. ის „მონაბერი სული“ ქარად ხომ არ მიიღო ჩვენმა თავადმა?

სწავლა ღეთის მაღლით არაფრისა არა ჰქონდა. რომ ჰქონოდა, ეგრე მსუქანიც აღარ იქნებოდა. ხშირია ხოლმე, რომ, როცა სული ჭლეკდება, ხორცის დღეობა მაშინ არის, როცა სული ყვავის—ხორცი ღნება. ამიტომაც ჭლეკები ჭკვიანები არიანო, ამბობენ ხოლმე. ჩვენი ლუარსაბი, მგონი, თითონაც ბევრს არ იცემდა თავში: რატომ სწავლა არა მაქვსო,—სწორედ ამის გამო.

— ეგ ეხლანდელი ჭირიაო—იტყოდა ხოლმე გულმტკივნეულად, თითქო ქვეყანა ამ ჭირისაგან ებრალეო.

მართალიც ბრძანდებოდა მისი ბრწყინვალეობა: მისის აზრით კაცი ძირ-გავარდნილი ქვეყრი იყო, რომელსაც დღე ყოველ უნდა ჩააყარო ხორაგი და ჩაასხა სასმელი, მაგრამ კიდევ მაინც ვერ აავსო. მისი ბრწყინვალეობა თავის თავზედ ჰხედავდა თავის ბრწყინვალე გონიერებით, რომ ამ მნიშვნელობას კაცი უსწავლელადაც კარგად ასრულებს, ნამეტნავად ჯოგის და ყმის პა-

ტრონი, ყმისა, რომელსაც ჯოგში დიდი განსხვავება არა აქვს.

— დრო გამოიცვალა, — იტყოდა ხოლმე აღმო-
ოხებით ლუარსაბი: დრო გამოიცვალა. რაც ეს რაღაც
ეშმაკური სკოლები შემოიღეს, ბატონო, ქართველ-
კაცის ხეირი მაშინ წავიდა. ფერი კი აღარ შერჩათ
ჩვენს შვილებსა და!... ჭამით ისინი ვერა სჭამენ,
სმით ისინი ველარა სმენ, რა კაცები არიან?! წიგნი
იციან? მე თუ წიგნი არ ვიცი, კაცი აღარ ვარ, ქუ-
დი არა მხურავს განა! ხორცი მე არ მაკლია და ფერი.
წიგნი რა ვაჟკაცის ხელობაა, — ეგ ხომ ქალის საქმეა.
ვენაცვალე უწინდელ დროს! ყველაფერი მაშინ თა-
ვის დონეზედ იყო მოყვანილი, ყველა თავის ქერქში
იყო. ვენაცვალე!... კაი ცხენი, კაი თოფი, მარჯვე
მკლავი და კაცი იყავ პატიოსანი.

ეჰ, ჩემო ლუარსაბ! ვიცი, გულ-წრფელი კი ხარ,
როგორც ყველა ძველი ქართველი, მაგრამ ძველს
დროს ტყუილად შეჰნატრი. რომ არც კი იცი, რა
იყო სანატრელი ძველს დროში? ცხენი განა ეხლა
კი არ არის? თოფი განა ეხლა კი ნიშანში ვერ მი-
ვა? მარჯვე მკლავი ცოტაა? ეხლაც არის ეს ყველა-
ფერი, მაგრამ ის გული აღარ არის, ის გულის სიმხურ-
ვალე, ის თავ-გამოდება მამულისათვის, რომელიც კაი
ცხენს და კაი თოფს კაი საქმეში ახმარებდა. უწინ კაცი
აშვენებდა ცხენსაც და თოფსაც, ეხლა კი ცხენი და
თოფი კაცს აშვენებს. კარგი იყო ძველი დრო, მაგ-
რამ არც ეს ბესარიონ გაბაშვილის სიტყვებია ურიგო:

„ერთი მაქვს სჯობს ათასს მქონდას“, — ესა ვთქვათ და ენა მოვიკენითო, თორემ...

თუმცა ლუარსაბი ეგრე სწუხდა ეხლანდელ ღროების ჭირისა-გამო, მაგრამ სახე მუდამ ერთ განსაკუთრებულ სუფელობით უცინოდა ხოლმე. „ხარი ხართან დააბიო, ან ფერს იცელოს ან ზნესაო“, ნათქვამია. ეს ანდაზა არსად ისე გამართლებული არ მინახავს, როგორც თავად ლუარსაბის სახლში. ამისი ძვირფასი მეუღლე კნეინა დარეჯანი სწორედ თავის ქმრის მეორე გვერდი გახლდათ და იყვნენ „ერთ სულ და ერთ ხორც“, როგორც ბძანებს საღმრთო წერილი. მერე რა რიგად: იგივე სიმრგვლე, იგივე სიმსუქნე, იგივე მოცინარე პირი და თითქმის იგივე სისულელე. ეს ორი ტურფა გერიტი ერთ სულიანი და ერთ ხორციანი საკვირველად ტკბილად სცხოვრებდნენ, ქვეყნის უგემურ ყაყანს მოშორებულნი. მამალი იყივლებდა თუ არა, ბედნიერ ცოლქმარს თვალები დაჰყეტილები ჰქონდათ, დარეჯანი მაშინვე წამოფრინდებოდა, ლუარსაბმა კი, ნებიერმა ლუარსაბმა, ხანდისხან განაზება იცოდა. ქვეშაგებიდგანვე ის გულ გადაღვლილი ტახტზედ გადაგორდებოდა ერთის ქშენით, ვაი ვაგლახით და კიდევ რალაცევებით... მომხდარა ისე, რომ სადილობამდინაც ამ ნებიერობაში უგემური ღრო გაუტარებია.

ქართველები იტყვიან: ვისაც ბალანი ბლომად აქვს ტანზედ მოდებულიო, ის ბედნიერიაო. მართალიც არის, პირუტყვები სულ იმისაგან არიან ბედნიერნი!

თუ ეს ტყუილია, ბევრი ჩვენგანი პირუტყობას რაღა ჰყდილობს? იმისთვის, რომ პირუტყვები ბედნიერი არიან, ბედნიერები კიდეც იმისთვისა, რომ ტანზედ ბალანი აქეთ.

ლუარსაბის ტანისა კი რა მოგახსენოთ და გული კი, რო გენახათ, ღორის ჯაგარსავით მოდებუ-ლი ჰქონდა, ასე რომ მრავალ საეჭვო სულიერებს შეეძლოთ შიშინაობის დროს აქ თავი შეეფარათ, მაგრამ... მაგრამ რა? განა ლუარსაბი ბედნიერი არ იყო? იმდენი დღეგრძელობა ამის დამწერს ჰქონდეს, რამდენი იმის ტოლი თავადიშვილი იმის ყოფა-ცხოვრებას შეჰნატროდა. მარტო იმის ტანის ბალანი სამყოფი იყო, რომ უბედურ კაცში შური აენთო, რომ სხვა არა იყოს-რა. თორემ რა უჭირდა ლუარსაბსა? ფერი აკლდა, თუ ხორცი? რა, სხვა უხვირო კაცსა-ვით ფიქრი და ზრუნვა ძილს დაუფთხოვდა, მადას წაართმევდა? ფერი კარგი ჰქონდა, ხორცი უკეთესი, სმა, ჭამა და ძილი ხომ რაღა. მეტი რა უნდა ქართველ კაცს, რომელიც ბედს და უბედობას ბალნით არჩევს და რომლისათვისაც ბედს, თუ მხვედრს დაუნიშნავს, რომ თავისი დღენი ქუდით უნდა ბუზს ერეკებოდეს.

მკითხველო, ხომ არ მოგეწყინა? რასაკვირველია, მოგეწყინა: აქ არ არის არც სიყვარულის ეშმაკობა, არც კაცის კვლა, არც უიმედო ქალის ოხვრა, არც წყალში გადავარდნა, ერთის სიტყვით, რაც აშვენებს გასართველად დაწერილს მოთხრობასა, ის აქ არაფერი არ არის. მაშ მოგეწყინება, ამას რაღა

თქმა უნდა. მაგრამ ეს უნდა იცოდეს შენ, მკითხველო, რომ მე ამისა ქემორე ხელის მომწერელი მკითხველის გასართველად არ ვწერ ამ უხეირო მოთხრობასა. მე მინდა ამ მოთხრობამ ჩააფიქროს მკითხველი და, თუ მოიწყენს, ამის გამო მოიწყინოს, იმიტომ რომ ფიქრი და მოწყენა გაუყრელნი დაძმანი არიან. მე მინდა, რომ მკითხველმა იმიტომ კი არ მოიწყინოს, რომ გასართველი არ არი, არამედ იმიტომ, რომ ჩამაფიქრებელია. თუ ამოდენა იხერხა და შესძლო ამ უხეირო წერილმა, მე ამის მეტი არა მინდა-რა და არც მდომებია, ჩემო მოწყენილო მკითხველო! თუ ვერ იხერხა, რა ვუყო? ამით ვინუგეშებ, რომ „ცუდად ჯდომას ცუდად შრომა სჯობია“. ამ დალოცვილს ანდაზას რამდენი უხეირო კაცი ხეირიანად გამოჰყავს და გამოუყვანია. მეც იმათში...

როცა ლუარსაბი იმ ზემოდ აღწერილ განცხრომაში ბძანდებოდა, სიკვდილი იყო, რომ ვისმეს მოეშალა ამისი ქეიფი და ნებიერობა, ე. ი. ტახტზედ დარბაისლოურად და პატიოსნად გადაგორ-გადმოგორება. სტუმარი ეჯავრებოდა, ამაზედ ამბობდა უგუნური ხალხი, მაგრამ განა სიძუნწით მოსდიოდა ეს ამბავი? აბა თქვენგან არ მიკვირს! სიძუნწე და ქართველი ორივე ერთად მოთავსდება? ყინული და ცეცხლი ერთიერთმანეთს არ დალევენ? თუ ეჯავრებოდა სტუმარი, იმიტომ ეჯავრებოდა, რომ უნდა ამდგარიყო და ტანთ-ჩაეცვა. ადგომა კიდევ არაფერი, ეს ესე არ

ეზარებრდა ლუარსაბსა: ტანთ-ჩაცმა იყო ამის სიკვდილი. მთელს ზაფხულს ისე გაატარებდა, რომ პერანგის და მის ამხანაგის მეტს არას მიიკარებდა ტანზედ, თუ თავის ნებაზედ მიაგდებლით, თუ არა, მეტი რა ჩარა იყო. ზამთარში კიდევ პერანგზედ ქურქს წამოისხამდა, თუ ვინმე დიდი კაცი არ ეწვეოდა, ესთქვათ თუნდა ღიამბეგი. მაშინ, რა ღროს ამბავსაც მე ეწერ, ღიამბეგი დიდი ბოზოლა იყო; ეხლაა, რომ, რაც ეს ოხერი სწავლა შემოვიდა, ღიამბეგს დიდ-კაცად არ აგდებენ, თორემ უწინ—უჰ! უჰ! რა დიდი ვინმე ბრძანდებოდა. ასეთი დიდი, რომ კინალამ აზნაურის სტუმრობაზედ ნათქვამი ანდაზა ღიამბეგზედ არ გადაკეთდა: კინალამ ღიამბეგის სტუმრობა, ნუ გგონია ხუმრობად არ შეიცვალა. რომ ღიამბეგის სტუმრობა ხუმრობა არ არის—ეს ყოველ გლეხ-კაცმა ძალიან კარგად იცის ღღესაც, და აღრევ კი თავადი-შვილმაც იცოდა.

ღარეჯანი კი არ იყო ეგრე ზანტი, როგორც ლუარსაბი, ამაში კი, ღეთის წინაშე, ისინი ერთმანეთს არა ჰგვანდნენ; გამოვიდა, რომ ფერი ერთი ჰქონდათ და ზნე კი არა. რაკი, ბატონო, კნენა თვალს გააჰყეტდა, შეეარდენივით გადმოფრინდებოდა ტახტიდამ, გადიკრავდა შუბსაფენსა, ზედ წაიკრავდა ჩითმერდინსა, გადიცვამდა ჩითის კაბასა—ხანდისხან სიჩქარისაგან უკულმაცა—შიშველა ფეხს შეიმოსავდა ჩუსტითა და—ჰერი ბიჭო—დაეშეებოდა ჩალურისაკენ, სადაც მოსამსახურენი სუფევდნენ, ესე იგი ვაი

ნაჩრობით და გულში ჩაკეტილ გაბოროტებით სულს იბრუნებდნენ. საკვირველიც იყო და სასაცილოც ამ ჩვენის კნენის ტყუილ-უბრალოდ ფაცა-ფუცი. ეს ამოდენა დედა-კაცი ჩაგოდრებული, ჩასორსლებული ხშირად დილიდამ შუადღემდინ ფეხზედ იდგა და გორგალსავეთ დაგორავდა. უსაქმო არ იყო, როგორც სჩანს: იქ მუჯღუგუნს წაჰკრავდა საკერავზედ მთელე-მარე წირპლიან გოგოსა, აქ თავში ჩაუტყაპუნებდა ძონძებში გახვეულ პატარა მურიან ბიჭსა, რომელიც მთქნარებით და ზარმაცად სწმენდდა სადამოსათვის ჯერ კიდევ წუხანდელ გაქონილს შანდალსა; აქ იმას გაუწყრებოდა—რაზედ? თითქო კნენამაც არ იცოდა—რაზედ; აქ ამას გამოგილანძღავდა—რისთვის?—არც ეს იცოდა კნენამა; დასწყევლიდა, დაჰქოლავდა, დასტუქსავდა—ერთის სიტყვით—მთელის ღანის ნაგუბარსა წამოანთხევდა ქვეშევრდომებზედ,—და მერე დაღლილი და დაქანცული შემობრუნდებოდა; თუ გოგო დაჰხედებდა, ვერ მაითმენდა, რომ ერთი მუჯღუგუნი კიდევ არ ეთაეაზებინა, „მეხი კი დაგეცასაც“ ზედ დატანდა, თუ ქეიფზედ იყო,—და ეგრე ქანც-გაწყვეტილი შეგორდებოდა ოთანში, საცა ხანდისხან ხოლმე რუმბსავეთ გაბერილი თავადი გორავდა და, თუ ზაფხული იყო, ჭერში ბუზებსა სთვლიდა. ერთხელ ფრიად ღირს-საცნობი სჯა და ბაასი გამართეს. ეს იყო შუა ზაფხულის პაპანაქებაში, სადილ წინ, როცა დარეჯანმა გაათაეა ერთი ზემოხსენებული გვარი მოგზაურობა და თავში ტყაპუნი დაოფლ-

ში გაწუწული შემოვიდა ოთახში. ლუარსაბმა შეხედა და დაინახა თუ არა, რომ ოფლი წურწურით ჩამოსდის წითელ ლოყებზედ, თავის გულში სთქვა სრულიად კმაყოფილმა:—კაი ოჯახის ბურჯია, კაი მადლიანი დედა-კაცია! გმადლობ, ჩემო გამჩენო, რომ ამისთანა შემახვედრე.

ესა სთქვა და კმაყოფილი თავისი უბრყვილო ბედისა გადატრიალდა ერთის გვერდიდამ მეორეზედ ღეთისა და კაცის მადლიერი თავადი. ეს გადატრიალება იმის ნიშანი იყო, რომ ლუარსაბს იამა რამე.

— სად იყავ, შენი ჭირიმე, — ჰკითხა მერე კნინასა: რომ ეგრე დაიღალე?

— როგორ თუ სადა, შენი ჭირიმე? ოჯახობაა, სახლია, კარია, თვალ-ყურის ჰერა უნდა, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი, მიუგო კნინამ.

— ეგრე, ჩემო დარეჯან, ეგრე, გეთაყვანე! დედა-კაცობაც ეგ არის და.

— მაშ? მიუგო ქებით თავ-გაზვიადებულმა ცოლმა: ესე უნდა თვალ-გაფაცვიცვებული დასტრიალებდე მოსამსახურესა, თორემ ჰამის მეტს არას გააკეთებს. ბიჭებს მოელა უნდა.

— მაშ, მაშ!

— ბევრმა არ იცის, როგორ მოეპყრას.

— მაშ, არ იცის, თორემ, რომ იცოდეს, კარგია, მაშ!

— ხანდისხან ტყუილ-უბრალოდაც უნდა დასტუქსო. რომ გამოლანძლო კიდევ, ცუდი არ იქნე-

ბა. აი მე გავლანძღავე კიდევ, გავუჯავრდები, დაეტუქსავე, დაეწყველი, სულ რისთვის? იმისთვის, რომ შიში და კრძალვა ჰქონდეს, თორემ შენი მტერი!...

— ოღონდაც, შენი მტერი!... ოღონდაც!...

— ეს გლეხები არიან: გაქირ ვირსავით თუ ერთხელ შედგა, მერე, თუნდა შეინდის სახრით მისდგე, ფეხს ვერ გადაადგმევენებ, თუ აღრევე დატუქსული არა გყავს.

— ოღონდაც, დატუქსული უნდა გყვანდეს, მიუგო ხელახლად თავის ცოლის სიბრძნისაგან გაოცებულმა ლუარსაბმა: ოღონდაც, გაქირ ვირსავით შედგება.

— არა, გეთაყვა, ეს, რაცა ვთქვი, ტყუილია?

— ტყუილი რად იქნება? მართალია. შენოდენა დედა-კაცს სიზმარიც დაეჯერება, წამოროხა უთავე ბოლოდ ლუარსაბმა. თითონაც არ იცოდა „სიზმარი“ რისთვის ჩააკერა ლაპარაკში.

ორივე დაჩუმდნენ. ლუარსაბმა ჰერს მიაბჯინა თვალები; იქ ჯკუფად ისხდნენ ბუზები. დარეჯანმა მატყლის წინდის ქსოვა დაიწყო.

პატარა ხანს უკან ლუარსაბმა წამოიძახა:

— დარეჯან, აბა, თუ ჰკვიანი დედა-კაცი ხარ, გამოიციან, აიმ ფიცარზედ რამდენი ბუზი ზის?

— აბა სადა?

— აი ჰერის ფიცარზედ.

თურმე, ნუ იტყვი, ამ სასაცილო ლუარსაბსა, დაჩუმებულნი რომ იყვნენ იმ დროს, ის ბუზები უთელია! დარეჯანმა რა იცოდა.

— რამდენია? სთქვა ღარეჯანმა: მაიცა, ჯერ დაეთვალო.

— ეგრე ხომ მეც გამოვიცნობ. აბა ისე გამოიცან, კაცობა ის იქნება.

— ისე გამოვიცნო? მაშ კარგი, ოცდა ათი იქნება.

— ოლოლო შენ, ვერ გამოიცან.

— მაშ რამდენია?

— რამდენია? გითხრა? არა, არ გეტყვი.

— სთქვი, თუ იცი, რაღა.

— თუ კაცი ვარ, ორმოცი უნდა იყოს. ოლოლო შენ, მე გამოვიცან.

— დიად, გამოიცან... დაგიტელია, როგორც იმ დღესა ჰქენი, ეგრე ხომ მეც გამოვიცნობ.

— შენც არ მამიკედე, ის კარგი მამა არ წამიწყდეს, რომ არ დამითელია.

— მაშ საიღამ იცი, რომ ორმოცია.

— საიღამ? იქიღამ, რომ გონება მაქვს.

— განა მეკი არა მაქვს გონება?

— შენც გაქვს, მაგრამ კაცის გონებასთან დედაკაცის გონება როგორ მოვა? მე ვარაუდით მიეხედი, რომ ორმოცია.

— რომ არ იყოს ორმოცი?

— ჯარიმა გადამახდევინე.

— მაშ დაეთვალოთ..

დაიწყეს ცოლმა და ქმარმა ბუზების თელა. გამოვიდა, რომ ორმოც-და-ათზედაც მეტი იყო.

— გამოიცნო?! სთქვა ნიშის მოგებით ღარე-
ჯანმა: დიად, გამოიცნო. გონება აქეს ამ ჩემ ბა-
ტონს და იმიტომ გამოიცნო.

ლუარსაბს შერცხვა, ცოტად აირია.

— გაფრენილან, თორემ ორმოცი იყო, სთქვა
სულელმა თავის გასამართლებლად: სწორედ გაფრე-
ნილან.

— უფრო კარგი, თუ გაფრენილან, უფრო ცო-
ტა არ უნდა დარჩენილიყო? მანდ ორმოც-და-ათზე-
დაც მეტი არის ეხლა.

ლუარსაბი გაიწურა, ეს რა წამოვროხეო, სთქვა
გულშია.

რომ ჩააფუჩეჩოს თავისი მახეში გაბმა, კბილე-
ბის კრაჭუნით, რომელსაც კნენა ღიმილს ეძახდა,
სთქვა:

— დალახერა ღმერთმა—ეგ ვეღარ მოვიფიქრე
ბიჭოს!... თითქო ოთხჯერ დაეთვალე.

— აკი არ დამითვლიაო.

— შენგან არ მიკვირს! რომ არ დამეთვალა,
სოლომონ ბრძენი ხომ არ ვიყავ, რომ ისე გამოამე-
ცნო. როგორ არ დაეთვალე, აი დალახერა ღმერ-
თმა—შემცდარვარ, თორემ გაჯობებდი აი, ჩემო სუ-
ლიკო! მე და ჩემმა ღმერთმა, გაჯობებდი.

სთქვა და გაცრუებული ლუარსაბი შაქარსავით
გაუტკბილდა თავის ამ ჟამად გამარჯვებულის მეუ-
ლლესა.

— აკი არ დამითვლიაო, შე ეშმაკო, შენა!
მიატანა ღიმილითვე კნენამა.

— ხომ გაგიტყდი, შენი კუჭისა, რა გინდა?

— შენი სიცოცხლე და ბედნიერება, ჩემო ტურფა! რა უნდა მინდოდეს სხვა.

— დარეჯან!... უთხრა გულნატკენად და მორცხობით ლუარსაბმა: დარეჯან!... თუ გიყვარდე, ტურფას ნუ მეძახი.

— რატომ, შენიჭირიმე? რატომ?

— ჩემოდენა კაცს არ უხდება, შენ გეთაყვანე: ტურფას პატარა გოშიას ეძახიან, ეგ ძაღლის სახელია, აბა რა კაცის საკადრისია ეგ სახელი?

— მაშ შენ ჩემი გოშია არა ხარ? არა ხარ განა? მე შენგან ეგ პირველად მესმის, მიუგო გულამომჯდარად დარეჯანმა, რადგანაც ეგონა, გოშიობაზედ რომ ხელი აიღოვო, სჩანს გულიც აუყრია ჩემზედაო.

ლუარსაბი მიხედა, რომ გული ატკინა და ტყუილ-უბრალოდაც ატკინა,—და რომ ის გულ-აყრილობის ფიქრი გაუფანტოს, უთხრა კბილების კრაჭუნით:

— ჰო, გეთაყვა, ჰო! შენი გოშია ვარ, მაშ რა ვარ? პირწყლიანი დედა-კაცი არა ყოფილა ეს დალოცვილის შვილი—სთქვა თავის გულში ლუარსაბმა: მოლექსესავით რა ლამაზად მოაწყო ჩემი გოშიობა!... რა ენის პატრონია!... როგორ იხერხა?!...

თითონაც უნდოდა ერთი ამისთანა ალერსი მოეწყო რამ, მაგრამ, როცა ეს გაჭირება დაადგებოდა, თვალებში სულ ზურგიელი, თართის ღოში,

არტალა ნივრით და სხვა ამისთანა გაეჩხირებოდა ხოლმე. აბა ამ საგნებით რა ალერსს გამოხატავს კაცი? მაგრამ ლუარსაბმა მაინც კიდევ მოახერხა წყლიანი სიტყვა:

— შენ იცი, ჩემი რა ხარ? სულის წიწმატი, გულის ტარხუნა, გონების, აბა რა ეთქვა?—თუნდა მარილი იყოს. კარგად არ ეთქვი, ის კარგი და სახელოვანი მამა ნუ წაგიწყდება? კარგი მოწყობა არ იყო?

წამოროშა ესა და მხიარულობის ნიშნად დააკრატუნა კბილები თავის პირწყლიანობით აღტაცებულმა ლუარსაბმა. არც დარეჯანი დარჩა უსიამოვნოდ. ხშირად გაუტარებიათ ამ რიგად დრო ჩვენს ცოლქმარსა. ნეტავა იმათ, მკითხველო!...

III

ლუარსაბმაც კი იცოდა ბიჭების „დაწიოკება“, როგორც თითონ იტყოდა ხოლმე. მართალია, ცოტა ზანტი იყო, მაგრამ იმოდენა მამულ-დედულის მოვლა არ უნდოდა? ეს მამულის მზრუნველობა ძალას დაატანდა ხოლმე და წამოახტუნებდა ტახტიდამა. მაშინ უნდა გენახათ, რა ლამაზი იყო ჩვენი ლუარსაბი: ფეხ-შიშველა, ლურჯი კალმუხის ქუდით თავზედ, წითელ პერანგის, მის განუშორებელ ამხანაგის, ანაბარას, გულ-გადაღვლილი, ფაშეიანი, ჩიბუ-

ხით ხელში მიგორდებოდა მუაჯრის გადასაყუდებელ-
თან და გადასძახებდა ძილისაგან გაბოზებულ ხმითა
თავის მოურავს დათოსა:

— დათო! ხორცი ხომ ჩამოიტანე ბაზრიდამ (იმ
სოფელში ბაზარიც გახლდათ).

— დიალ, შენი ჭირიმე.

— რა ნაჭერია?

— ჩალაღაჯი.

— სამწუდედ?

— სუკი ვიშოვე, შენი ჭირიმე.

— ძვირფასი კაცია, გაიფიქრებდა ხოლმე მად-
ლიერი მებატონე. მერე დათოს ეტყოდა: ბარაქალა,
ჩემო დათო! თუ კაცმა დაივიწყა, ღმერთი არ დაი-
ვიწყებს ბატონის ერთგულობასა. ბარაქალა! შენ
ჩემი მარჯვენა მკლავი ხარ, მაგარი მკლავი.

დათო თავს მოიფხანდა ხოლმე და უხეიროდ
გაიღიმებდა ამ გეარ ქებაზედა.

— მეზერემ მწევანილი მოიტანა? ჰკითხავდა კი-
დეგ ბატონი.

— მოიტანა.

— ტარხუნა ხომ არის?

— გახლავს.

— კიტრი?

— კიტრიც გახლავს.

ლუარსაბს იამა, ტახტი რომ ყოფილიყო, ერთი
ორჯერ მაინც გადატრიალ-გადმოტრიალდებოდა.

— მაშ სახლი საესე ყოფილა, სთქვა ბატონმა სიამოვნებით.

— როდისა გზლებიათ ნაკლული, შენი ჭირიმე, რომ ეხლა იყოს?...

— ეგრე, ჩემო დათო! ბატონის ოჯახის პატივი და სახელი ერთგულმა ყმამ ქვეყანას უნდა მოსდოს. ბარაქალა! თუნდ ნაკლული იყოს, უნდა სთქვა, რომ საესეაო. შენ გამოცდილი კაცი ხარ, — ეს ყველაფერი იცი.

— ამოდენა კაცი შენს ხელში ვარ და როგორ არ მეცოდინება, შენი ჭირიმე!

— ეხლა ერთი ეს ვიკითხოთ, — სთქვა პატარა ხანს უკან მზრუნველმა მეზატონემ : ურმები გაისტუმრე?

— გაეისტუმრე, შენი ჭირიმე! ეხლა თუნდ ორ-ლობეებს იქმნებიან გაცილებულნი.

— სად გაისტუმრე?

— ყანაში, შენი ჭირიმე!

— რამდენია?

— ოთხი საბატონო და ათი ბეგრისა.

— რატომ ბეგრისა ხუთმეტი არ არის?

— ხუთმეტი ჩვენ კაცებში თავის გაჩენაში არ შეგბულა, შენი ჭირიმე, და დღეს საიღამ იქნებოდა!

— ხუთმეტი უნდა ყოფილიყო, ვეჟო! რატომ არ არის? მე არ ვიცი, ხუთმეტი უნდა ყოფილიყო. როგორ იქნება? ბატონს სამსახური უნდა, მაშ მე ბატონი აღარ ვყოფილვარ!... გაგონილა!... ფიე! ხუთ-

მეტი უნდა ყოფილიყო. მე ვუჩვენებ იმათ, რომ მე ბატონი ვარ და ისინი ყმები არიან.

მართლა და ლუარსაბსა თავის დღეში ათის ურმის მეტი არ შეჰბმია და რაზედ გაწყრა ეგრე უწყალოდ? დათოსაც არ ესმოდა—ეს წყრომა რის ნიშანი იყო. გაუკვირდა და ბატონს ყურება დაუწყო, ხომ არ გაგიჟდაო. დიად, ლუარსაბი კი იქნება, რომ გაგიჟდეს!... და თუ ტყუილ-უბრალოდ გაწყრა, მაგისი საბუთები სულ გოგრაში ჰქონდა. როგორც ამისი ძვირფასი კნეინა, ისე თითონაც ძალიანა ჰჩემობდა მოსამსახურეების და ყმის მოხმარებასა.

— გლეხ-კაცს ეგრე უნდა მოეპყრას ბატონიო, იტყოდა ხოლმე ბრძენი თავადი: ეგრე უნდაო, რომ ყოველ ცისმარა დღეს ეშინოდეს, თორემ ღორის კბენარსავეთ, რომ გლეხ-კაცი ფეხზედ დაისო, თავზედ აგაცოცდებოა. მაშ? შიში შეიქმს სიყვარულსაო.

ოღონდაც, ჩემო ლუარსაბ, ოღონდაც!

ის კი არ იცოდა ამ ბედნიერმა ადამიანმა, რომ უმიზეზო და ამ გვარ ტყუილ-უბრალო აპილბილე-ბაზედ გლეხებს სულ სხვა მსჯელობა და დასკვნა აქვთ ხოლმე. ეჰ, შენ რაც უნდა სთქვი, მკითხველო, და ამ ცოლ-ქმარს კი ეგონა, რომ თუ მუცელი მაძლარი აქვთ, ამ გვარ ყმების მოხმარების ცოდნისაგან აქვთ.

ამისთანა სულელობას ჩვენი გულ-წრფელი თავადი ეძახდა ბიჭების „დაწიოკებასა“. დარწმუნებუ-

ლი იყო, რომ ეს „დაწიოკება“ ისე აუცილებლად საჭიროა ოჯახისათვის, როგორც სმა-ჭამა კაცისათვისა. ამიტომაც, რომ შემოვიდოდა ოთახში, თავის თავის კმაყოფილებით ეტყოდა ხოლმე ცოლსა:

— ძლივს არ გავისტუმრე ურმები (ტყუილიც უყვარდა ჩვენს ლუარსაბსა), ძლივს! დალახეროს ღმერთმა გლეხ-კაცი! ვეყო, მინამ თავს არ დაადგები და კარგად არ დასჭყიელებ, ხელს კი არ გასძრავს და. გაგონილა! მე რომ არ ვყოფილიყავ, ყანა მინდორში დაგვიღპებოდა.

— ეგრე, შენი ჭირიმე, გაუკეთებდა გულს და თავს უფრო მოაწონებინებდა დარეჯანი: ეგრე უნდა. მას აქედ, რაკი ევამ ადამი შეაცდინა, მას აქედ ნაბძანებია ღეთისაგან, რომ ჩვენის ოფლით პური უნდა ეჭამოთ.

— ეგ თავადებზედ ხომ არ არის ნათქვამი, გლეხებზედ არის ნათქვამი, გლეხებზედ,—მიუგო ლუარსაბმა.

— მაშინ თავადები სად იქნებოდნენ?

— როგორ არა, იყვნენ: ჩვენი გვარი მაშინდელია.

— რას ამბობ? ისე ჰლაპარაკობ, ასე გგონია, არა იცოდე-რაო. მაშინ ადამის და ევას მეტი არავენა ყოფილა და ადამი თავის თავზედ თავადი ხომ არ იქნებოდა?

— მართლა, ეგ კი ველარ მოვიფიქრე. არა, გეთაყვნე, ის რა ხე იყო, იმათ რომ ხილი მოიპარეს?

— ხე ბოროტისა და კეთილისა.

— ეხლა აღარ არის იმისთანა ხე?

— როგორ არა, ამბობენ, რუსთ ხელმწიფის ბაღში ერთი ოქროს ოთახიანო, იმაში არის, სულ იაგუნდის ფოთლები ასხიანო.

— ზურმუხტისა იქნება, გაუსწორა ლუარსაბმა.

— ჰო, მართლა ზურმუხტისაა, ზურმუხტიც ხომ ფოთოლსავეთ მწვენა; დიად, ზურმუხტისაა, სულ აღმასები და იაგუნდები ასხია ხილის მაგიერად.

— ნეტავი მაჭამა, აბა გემო იმაში იქნება.

— ძალიან კი მიგიშვებენ: ქეიშაზედ უმრავლესი ჯარი ახვევია თურმე.

— მაშ ხონთქარს როგორ მოუპარევენბია?

— აი როგორ: ერთი ფერია ყოფილა, ფერია არწივად გადაქცეულა, შეპარულა, მოუგლეჯია ერთი დიდი აღმასი, ჩაუყლაპავს და ისე გამოპარულა.

— წაუღია, წაუღია! რა ეშმაკი ყოფილა!

— მაშ, წაუღია. მერე დედოფალი შეპძანებულა, უნახავს, რომ ერთი დიდი აღმასი აკლია, მაშინვე რუსთ ხელმწიფისთვის შეუტყობინებია. რუსთ ხელმწიფე მაშინვე მიმხედარა, რომ ეს ხონთქარის საქმეა და ომი დაუწყევია. ის ომი ხომ დღესაც არ გადაწყვეტილა.

— მაშ შერჩა, შერჩა?

— ეინ იცის? ჯერ ომი არ გათავებულა.

— ნეტავი მე მამეპარა.

— ხომ დაგარჩობდნენ.

— რომ არ შევატყობინებდი: ჩაეყლაპედი და მუცელს ხომ ვერ გამიჭრიდნენ.

— გაგიჭრიდნენ კი არა, მეტსაც გიზამდნენ.

— რა ეცოდინებოდათ, რომ მე მაქვს?

— შენი ჭირიმე, მკითხავს ვერ იშოვიდნენ, რომ ეკითხნათ.

— მართლა, ეგ აღარ მომაგონდა. დაიცა რა გითხრა: ადამმა რომ შეჭამა, ის რაღა იქნა?

— კუნძულებს ხელმწიფეს ზღვაში ეპოვნა თურმე და იმასა აქვს.

— აბა, დახე ღეთის სამართალსა! მე მეპოვნა, უფრო მაღლი არ იქნებოდა?

— მერე ვინ შეგარჩენდა? ორასი წელიწადია თურმე მაშრიყმალრიბის ხელმწიფე სულ იმისათვის ებრძვის კუნძულებსა.

— აქამდინ ვერ წაართო?

— ვერა.

— პაი, პაი, პაი! ღონიერი არა ყოფილა ისიცა!...

— მე კი არ ვიცი, რომ ღონიერი ყოფილა!... ხელმწიფე და უღონო გაგონილა!

— ერაკლე მეფე რომ ყოფილიყო ეხლა, ის კი უთუოდ წაართმევდა, დიდ ვაჟ-კაცს ამბობენ.

— ის, რასაკვირველია, წაართმევდა, მაგრამ სად არის?

— ცოდო არ არის, ის ეხლა მიწაში ღებოდეს და შენი მაზლი დავით კი ცოცხალი იყოს!

— აბა უყურე წუთის-სოფლის მუხანათობას! ეგ რა კიდეც, თამარ-დედოფალი შავ მიწაში უნდა იყოს და შენი რძალი ელისაბედი კი მზეს უყურებდეს!

— აბა წუთის-სოფლის ანგარიში ეგ არის და, დაატანდა ლუარსაბი და ამოიოხრებდა, მერე ისე, რომ სანთელი წინა სდგომიყო, გააქრობდა.

დილით ლუარსაბი და მისი მეუღლე კნეინა დარეჯანი, რაკი მოიცილიდნენ იმ საუცხოვო ოჯახის მოვალეობისაგან, რომლის ნიმუშიც ზევით მოვიხსენიე, მიუჯდებოდნენ ჩაის და ერთი ლაზათიანად გაიბერებოდნენ თბილის წყლით, როგორც ამბობს ჩვენი გლეხ-კაცი. პატარა ხანს უკან, ორიოდ გონიერ ბაასის შემდეგ, თუნდ იმის მსგავსისა, როგორც ზემოხსენებულია, სადილობაც მოვიდოდა, ერთი მაშინ მიძღებოდნენ „ძველებურადა, ჩვენებურადა“, — და ლუარსაბი რალაც დაღლილის სიამოვნებით წამოიძახებდა ხოლმე გულ-წრფელად: „გმადლობ შენ უფალო, რათა განმიძღე მე“. ამას იტყოდა თუ არა და, გამოისახავდა პირჯვარსა, მსწრაფლ სუფრიდამ იქვე ტახტზედ გადაგორდებოდა და, სრულიად კმაყოფილი თავისის ცხოვრებისა, დაიკრავდა მუცელზედ ხელს და იტყოდა რალაც ტრახანობითა: „მე თუ უსწავლელი ვარ, მე ვიცი... რა ჰქვიან... მე ვიცი, შიმშილით კუჭი მიდნება, დიალ, მიდნება! ზედაც ემცნევა ჩემ სტომაქსა“. გამოსაცდელად ერთს კიდეც დაიკრავდა მუცელზედ ხელსა, თითქო სინჯავსო, კარგად არის გატენილი, თუ არა, და რა ჰნახავდა, რომ კარგად

არის, როგორც ცხენი დააკრაჭუნებდა კბილებს მეტის სიამოვნებისაგან: „დიად, კიდევ იტყოდა: ლუარსაბი უსწავლელი გახლავთ, იმიტომაც მშიერია“. სადილს შემდეგ ძილი, მერე ისევ გაღვიძება, მერე ისევ ჩაი, მერე ვახშამი და ბოლოს ისევ ის სატრფიალო ძილი,—და ესრედ ტკბილად და აუძღვრეველად მიდიოდა ამ ორთა უმანკო სულთა უბოროტო ცხოვრება ამ წუთის-სოფელში, რომელმაც ისე არაფერი არ იცოდა ამათის ეინაობისა, როგორც ამათ არა იცოდნენ-რა, ჭამა-სმის გარდა, ღეთისაგან განაჩენი ამ მუხანათის წუთის-სოფლისა.

IV

მ ყოფაში და ჭკუის გონიერ ეარჯიშობაში გადიოდა დილა. როცა სადილს უკან ლაზათიანად გამოიძინებდნენ ცოლ-ქმარნი, როცა საღამოზედ ნიაფი ფრთას გაშლიდა და ბაღჩის ღობის გძლად გამოწოლილი ჩრდილი ეზოს მოადგებოდა, მაშინ კნენა დარეჯანი ერთ ბალან-გაცეივნულ ხალიჩას ჩრდილში გააშლევინებდა და დაბრძანდებოდა ხოლმე თავმომწონე პატარძალივით თავ-დახურული, წარბებ-აჭიმული და გამოპრანჭული. ლუარსაბიც თავის განუშორებელ ჩიბუხით ხელში ჩამოვიდოდა—და ქაშებით შიშველ ფეხებზედ, ხშირად წითელ პერანგის ანაბარას და უფრო ხშირად ლურჯ კალმუხის დარ-

ბაისლოურად ჩატეხილ ქუდით ბოლთასა სცემდა გრილოშია.

სალამო ხანი—როგორც მოგეხსენებათ—ჩვენს სოფლებში და ნამეტნავად კახეთში სადარბაზო ხანია. რაც ეს რაღაც წყეული განათლება შემოვიდა ჩვენს ქვეყანაში, რასაკვირველია, მეტად, თუ ნაკლებ ეს საქმებური ჩვენი ძველი ჩვეულებაც დაჩაგრა, ასე რომ ზოგიერთნი განათლებით გაჩარხულნი ეხლა ვიზიტობენ, თორემ უწინ კი სალამო ხანი ღიდს პატივში იყო. ამიტომაც სალამოობით დარეჯანი ეგრე გამოიპრანჭებოდა ხოლმე და ასე იფიქრეთ—უკაცრავოდ კი არ ვიყო—საკურტუმესაც კი იკეთებდა. მაშინ, როდინდელ ამბავსაც მე ვწერ, ჯერ კრინოლინი არ იყო—და თუნდ ყოფილიყო კიდენაც, იმ სოფლამდინ ვინ მიახწევენებდა მაგ იუბკების მეუფესა. ყველამ კარგად იცის, რომ განათლება ფეხ-მძიმედ დადის, ნამეტნავად ჩვენში ასკინკილობს, და აბა იმ სოფელში ეგრე ჩქარა როგორ მიიტანდა სახელოვანს „ხაბარდასა“. სწორედ გითხრათ, ზოგიერთ სოფლის ორლობეებშიაც ვერა გაეტეოდა ეგ განათლებული კრინოლინი, თუნდ რომ მისულიყო კიდენაც.

— ქალბატონი აღდგერძელა ღმერთმა,—უთხრა ერთხელ ერთმა ლამაზად მოყვანილმა გლეხის პატარძალმა გრძელ კაეების ქნევით და ცოტად ტუჩების პრანჭვითა.

— აი ღმერთმა გაცოცხლოს, ჩემო ბაბაღე! რასა იქ, ხომ კარგადა ხარ? მოიკითხა თავის რიგზედ

დარეჯანმა, მაგრამ ისე კი, რომ პატივი კნენობისა სრულიად არ დაუმცირებია.

რალა რასა ვიქ, შენი კენესამე! ჩვენებიანთ ვენახში ჩენი კამბეჩი შაპარულა, და მეველეებს დაუჭერიათ, ეხლა ორი დღეა ბაკში ჰყავთ დაჭერილი. ეხლა, შენი სახელის ჭირიმე, ამას გემუდარები, გვაპატივებინოთ, აგრემც ჩენი ნათელ-მირონობა დღეგრძელობას მოგიმატებს, შენი კენესამე!

— რა? მითამ გამოვაშვებინოთ?

— ჰო, შენმა მზემ, ახლა ჩენი ვედრება ეგ არის, ქალბატონო.

— როგორ იქნება, ჩემო ბაბალე? ახლა მართალია, შენ ჩემი ნათელ-მირონი ხარ, მაგრამ სოფელი აყაყანდება, ყველა მაგას მოჰყევება.

— აგრემც ღმერთი ბატონის თავს გიდლეგრძელებს, და მაშინ, როგორც გნებათ, დამსაქმეთ. აი ეხლაც, შენი კენესამე, ერთი გაბმა აბრეშუმი მოგართვი, ღმერთი და თქვენი წყალობა თუ კიდევ შეგვაძლებინებს, კიდევაც თქვენი ყურ-მოჭრილი ყმანი ვართ.

ბაბალემ ჯიბიდან ამოიღო ერთი გაბმა აბრეშუმი და მიართო კნენასა. კნენამ გამოართო და ამოიღო ქვეშ, ზედაც დაატანა:

— ეგ რომ არა ყოფილიყო, განა ისე კი, რაც შემძლიან, არ გაგირიგებდი. ლუარსაბ! ლუარსაბ! დაუძახა ქმარსა, რომელიც შორი ახლო ბოლოსა სცემდა და ერთი ორჯერ მსუნაგსავით მაცდურის

თვალით გადმოჰხედა კიდეც მოხდენილ პატარძალსა.

ლუარსაბი მოვიდა.

— ქა! ბაბალეს კამეჩი მეველეებს დაუმწყედევიათ და გემუდარება—გამოაშვებინეო.

ლუარსაბმა შეჰხედა პატარძალსა, რომელმაც ჩვეულებისამებრ თავი იქით მიიბრუნა. ლუარსაბმა დააკრაჭუნა კიდეც თავისებურად კბილები სიამოვნების ნიშნად, მითამ-და სამაცდუროდ გაიღიმა.

— კამეჩიო!..

— ჰო, კამეჩი, — დაატანა დარეჯანმა: აი ერთი გაბმა აბრეშუმიც მოგართვა.

— მაშ კარგი!.. დათო! ბიჭო! დათო! დაიყვირა ლუარსაბმა: ჩადი და უზბაშს უთხარი, ჩემი ნათლი-დედის კამეჩი ეხლავ გამოუშვას, თორემ იქაურობას სულ მტვერს ავაღენ.

სთქვა, ერთი კიდეც მაცდურად დააკრაჭუნა კბილები და გამარჯვებულსავეით ამაყად წავიდა ისევ ბოლთის საცემლად.

— აი აგრემც ღმერთი მაგაზედ უფრო მეტს დიდებას და პატივს მოგცემს, აგრემც გაგაპატიოსნოს ღმერთმა და ერთი კაი ვაჟი-შვილი მოგცეს და მე ძუძუ მაწოვებინოს, შენი კენესამე, შენი, ბატონო და ქალ-ბატონო!

— ჰხედავ, — უთხრა დარეჯანმა, როცა ლუარსაბი წავიდა: ჰხედავ, რა რისხვა შეუთვალა, იქაურობას სულ ააწიოკებს.

— დიდება აქეს, შენ გენაცვალე, და' იმიტომ.

— ეგეც ხომ, მაგრამ ხმაც დიდი აქეს სოფელში გაეარდნილი. აი დავით, ჩემი მაზლი: იმას კაცად არავინ აგდებს.

— აბა, შენი კენესამე, იმათ ფეხი სად მოუწვდებათ თქვენამდინ, ელისაბედიც მითამ თავადის-შვილის ცოლია და თქვენცა?

— ახლა იმასა ჰკითხე ზოგი, იმისთანა დიდი-კაცი აქ არავინ არის.

— უი, უწინამც დღე გაუქრება! გუშინ მეზობლიანთას გახლდი, იმათი გოგოც იქ მოვიდა. რაც იმან იმათზედ ილაპარაკა, აღამიანისაგან არ გაგონილა.

— რა, გეთაყვანე, რა! ჰკითხა აჩქარებით და მოუთმენელად დარეჯანმა.

— რალა რა? ისა, რომ საწყალ გოგოს თავისის თითებით მოგროვილის ფულით ერთი ჩითმერდინი უყიდნია, იმას უნახავს და წაურთმევია. ეხლა თურმე თავზედ იკრავს. გოგოს ცოდვით აღარა ეართ, ქალბატონის მზემა, ისე გულ-ანატირად ჰლაპარაკობდა ბედ-შავი. მე ხომ თქვენის ფეხის ნატერფალიც არა ეარ, მაგრამ მაგას მეც ვითაკილებდი, მამა მიცხონდა!

— უი! უი! დახე იმას, იმ წყეულს! ამას იქით, როგორღა ამბობს, რომ თავადის-შვილის ცოლი ეარო. წართმევა არაფერი, ეგ, რასაკვირველია, ქალბატონის ნებაა: გოგოც ჩემია და ჩითმერდინიც,

მაგრამ გოგოს ჩიბმერდინის თავზედ შემოკვრა სწორედ თავ-ლაფის დასხმაა. კუმ ფეხი გამოჰყო, მეც ნახირ-ნახირო. აი მეხი კი დაეცა. ისიც, ამას იქით, ჩვენში ერევა, თავადის-შვილის ცოლი ვარო! სხვა არა უთქვამს-რა გოგოსა?

— სხვა არა მოუხსენებია-რა.

— ნუ დამიმალავ, ჩემო ბაბაღე! ხომ იცი მე შენი მწყალობელი ვარ: თუ უთქვამს კიდევ რამე, მითხარი.

— არაფერი არ უთქვამს, მამი-ჩემის ცხონებამ, თორემ, რომ ეთქვა. რად დაგიმალავთ.

— რა ვიცი? იქნება გეშინოდეს-მეთქი.

— თქვენი თანა მწყალობელი რომ კაცს სადმე ეგულებოდეს, იქ ვილასი უნდა ეშინოდეს.

— მეც ეგ უნდა მეთქვა, ჩემო ბაბაღე!

— მართალია, გლეხები გახლავართ, მაგრამ ჩვენც გვესმის ეგენი. ვისი უნდა მეშინოდეს, თქვენ აქა მყევხართ?

— მაშ სხვა არა უთქვამს-რა?

— არა უთქვამს-რა, აგრემც ჩემზედ მიწა ნუ გენახოთ.

— იტყოდა.

— ის ერთი დედის-ერთა შვილი არ დამიმიწდეს, არა უთქვამს-რა.

— მართლა, შენი შვილი რასა იქს—ჰკითხა მერე დარეჯანმა, რომ ევრა გახდა-რა.

— რაღა როგორ არის, შენი კენესამე, ქალ-

ბატონო! ავად შენი მტერი გყვანდეს, ავად მე ისა მყავს. რა არ ეუყავი: ბალახებში არ ვაბანე, არ შევალოცვინე, შანები არ შევაბი, მაგრამ ვერაფერმა ვერ უშველა, აგრემც არა ეშველოს-რა შენს მტერსა! თქვენთანაც კი მომასწავლეს, ვითამც თქვენ უებარი ლოცვა იცოდეთ,—მიშველეთ რამე, აგრემც მაგიერს ღმერთი გადაგიხდით.

— მე მარტო შაკიკის ლოცვა ვიცი და დასუთქეილისა. განა შენის შეილის სენი—შაკიკია?

— ჰო, თქვენმა მზემ, შაკიკი გახლავთ. ლამის თავი გაუხეთქოს.

— გოგო, ლამაზისსეულო! დაიყვირა კნენამ: წადი საწერ-კალამი და ქალღი, ქეჩის ქვეშ რომ ნაბარათევია, ჩამომიტანე. მე დაგიწერ ლოცვას, ჩემო ბაბაღე, დაწერილი ქალღი იმ მხარეს დააკარ, რომელიცა სტკივა, ეგრე იყოს ორი-სამი დღე, თუ შაკიკია, გააქარწყლებს მაშინვე.

ვერ უყურებთ, მკითხველო! კნენა დარეჯანი მე უსწავლელი მეგონა და დახეთ, რაები სცოდნია? ეხლა მომაგონდა, რომ იმისი განაყოფი რძალი ელისაბედი, რომელიც ორგანაც მოვიხსენიეთ, თურმე ჩუმად ქვეყანაში ჰლაპარაკობდა, რომ ვითომც დარეჯანმა ჯადორობაც იცისო, ვითომც სოლომონ ბრძნის წიგნიც წაეკითხოს და ამიტომაც ღმერთი უწყრება და შეილს არ აძლევსო. ამისთანა ცილის წამებას როგორ დავიჯერებ? მაგრამ ელისაბედი კი ფიცით იჭეკებოდა, რომ ეგ ვერეაო. მაინც არ დავიჯერებ:

რძალი—როგოც მოგეხსენებათ ჩენის კურთხეულის ცხოვრების ამბავი—რძლის მტერია. განა ამისთანა ჭორები მოუფონია ელისაბედს ღარეჯანზედა?

ამ დროს ძაღლმა, რომელიც შორი-ახლო იწვა და წაეყო ცხიერი მიწაშია, დაიყუდა, მაგრამ, რაკი თვალი გაახილა და დაინახა ორი მომავალი დედა-კაცი, ისევ ხმა გაიკმინდა და ღრენით გაჯაერებულ-სავით ისევ ცხიერი ფეხებით-ამოთხრილ მიწაში ჩაპყო. ღარეჯანმაც მოიხედა ამ ხმაურობაზედ და დაინახა კნენა ელისაბედი და იმის ჩითმერდინით ღარბეული, გულ-დაჩაგრული გოგო.

ღარეჯანი ფეხზედ წამოდგა.

— მობძანდით, ჩემო რძალო! მიაგება სიტყვა ელისაბედსა: ძლიეს არ მოგვიგონეთ.

— შენმა სიცოცხლემ, მოცლა არა მაქვს. ეს ისაო, ეს ესაო, სახლია, კარია ხომ მოგეხსენებათ.

— აქედ მობძანდით, აქედ უფრო ნიაფია, მოიპატიჟა ღარეჯანმა.

— სულ ერთია, სთქვა ელისაბედმა და წაიძრო ფეხიდან კროული ჩუსტები, გადმოვიდა ხალიჩაზედ და ჩაჯდა ქეთევანის გვერდით.

— სხვა როგორა ბრძანდებით, ჩემო რძალო? ჩემი მაზღი დავითი ხომ კარგად სუფევს,—დაიწყო ისევ ღარეჯანმა.

— კარგად გახლავით,—მიუვო ელისაბედმა.

— შინა ბძანდება?

— აბა ამისთანა დროს კაცი შინ დადგება, მა-

მულის და მოსავლის პატრონი,—ყანაშია ეს ორი დღეც იქნება, სთქვა რაღაც ნიშნის მოგებით ელისაბედმა და უნებლიედ შეჰხედა ლუარსაბსა, რომელიც ბოლთასა სცემდა და რომელსაც ფეხებზედ ეკიდა მოსავალიც და მამულიცა.

დარეჯანს ეწყინა. ამას ეგონა, რომ ელისაბედმა სახრე ლუარსაბისაკენ გადმოიქნია.

— რასაკვირველია, ვისაც კაცი არა ჰყავს და არ აბადია, რომ ჩააბაროს სახლის პატრონობა, და ვინც ასე გაზდილა პატარაობითვე, რომ არც მზე დასიცხავს და არც აენებს, ის შინ არ დადგება,—ჩემი ლუარსაბი მაგას ვერა იქს.

— განა მაგაზედ მოგახსენე—დაასწრო ელისაბედმა.

— მეც განა მაგაზედ მოგახსენე—დაატანა დარეჯანმა: მე მარტო ეს უნდა მეთქო, რომ ჩემს ლუარსაბს ჯერ ისე არა გასჭირებია—რა, რომ გლეხობა ჩაიდინოს.

— გლეხობა ჩაიდინოსო!... რას ბძანებთ, ჩემო რძალო? არა თქვენმა მზემ! ვინც მოსავლის დროს შინ არა დგება, განა იმისაგან, რომ გაჭირებულია, ან გლეხობა ჩაიდინოს და მესვეურსავეთ მკაში ბეგრის ხალხთან ოფლი იწუროს? თქვენც არ მამიკედეთ. აი თუნდ თქვენი მაზლი,—განა გლეხია, ან გლეხობას იდენს, რომ ყანაშია? სულაც არა, თქვენმა მზემ! მუშები იქა მკიან და იმას კი, როგორც შეჰფერის თავადიშვილის პატიოსნებასა, ხელზედ ლამაზი ნაგეში.

მიმინო უზის და ნადირობს. გუშინ საღამოზედაც, ჯერისთვის რომ ბიჭი ამოვიდა, ერთი აბგა მწყერი გამოეგზავნა. რა სათაკილოა, თქვენი ჭირიმე? მეფეები ნადირობენ და იმისთვის რასათაკილოა!...

— არა, თქვენმა მზემ, ჩემო რძალო, მე ჩემს მაზღზედ არ მომიხსენებია. ისიც ლუარსაბის ძმა არ არის, ერთის სისხლისა და ხორცისა? განა არ ვიცი, რომ სხვებსავეთ ხელებს არ დაიბებრებს ნამგლის ჭერიტა და არც ამ პაპანაქებაში დაისიცხება. განა არ ვიცი, ნამდვილის სისხლის თავადიშვილი ამას ვერ აიტანს,—და, სწორედაც მოგახსენო, არც საკადრისია: თავადს თავადობა უნდა ეტყობოდეს და გლეხს —გლეხოზა.

— მართალი ბრძანებაა, თქვენმა მზემ!

— არა და, რომ არ იქნება: მთა და ბარი ეის გაუსწორებია?

— არაეის, თქვენმა მზემ, ლეთის ბრძანებას ვინ წაუყა?

ამ დროს ფეხის ხმაურობაც მოესმა დარეჯანსა, მოიხედა და დაინახა თავისი გოგო, ლამაზისსეული, რომელსაც ხელში ეჭირა რაღაც ნაბარათევი და თავ-მოტეხილი წამლის მინა, რომელიც საწერლობას ჰთამაშობდა.

— რა დაგემართა აქამდინ? ის კიდევ წავიდა, უბძანა დარეჯანმა.

— ჯერ კიდევ იქ გახლავთ, ჩალურშია თავ-ლოუსთან, მიუგო გოგომა.

— მაშ კარგი, სთქვა დარეჯანმა, დაიღო მუხლებზედ ქალღლი და დაიწყო შაკიკის ლოცვის წერა. ამ დროს ლუარსაბიც მოვიდა ახალუბ და შალვარ ჩაცმული, მოიკითხა ზდილობიანად თავისი რძალი და გაგორდა იქვე ხალიჩის ახლო მწევანე ბალახზედ და, დასვენარა ჩიბუხის ტარი თავის ღირსეულს მუცელზედა, — დაუწყო პირადმა ყურება გუშათიან ცასა.

მშვენიერს სურათს წარმოადგენდა ეს კრება. აღწერ, თუ კი შევიძელ. ჯერ გოგოვად დაეწყოთ.

სასაცილო რამ იყო ეს ლამაზისსეული: ერთი რაღაც უშნოდ ჩასუქებული, ჯმუხი, ჭუჭყიანი. ტანზედ ეცვა ხამის ჩითის კაბა, ჭუჭყისაგან ვერ გაირჩეოდა, რა ფერისა იყო; კალთები აქა-იქ გამომწვარი ჰქონდა ზამთარში ცეცხლთან ახლო გდებისაგან, ბოლოები სულ მოშალი და შემოფხრეწილი ჰქონდა; დახეულებიდან გამოჩანდა ერთი რაღაც დამპალის საბნის ნაგლეჯი, კაბის ქვეშა გარშამო ჩამოკიდებული, მითომ და იუპკაა. აი მეხი კი დაგეცა! ამასაც კი სდომებია იუპკა! თავზედ ეკრა შიგა-და-შიგ ამოფლეთილი ჩითმერდინი, ქალბატონის გამოწევალი. იმ ამოფლეთილებში მუთაქის მატყლსავეთ დასორსვლილი შავი — უკაცრავოდ არ ეიყო — წილიანი და დაუეარცხნელი თმა მუჭა-მუჭად ამოშვეროდა. ქუსლებ-დახეთქილი, მუგუზალსავეთ შავი ფეხები, წენგოსაგან შეღებილი ხელები, ცხვირ-პირი ქვაბების მურით მოთხუპნული — აი იმ გვარი იყო ის ცხოველი, რომელსაც დარეჯანი „ლამაზისსეულს“

ეძახდა და რომელიც გულ-ხელ-დაკრებილი დაჰყურებდა ბალან-გაცივებულ ხალიჩასა. ხალიჩაზედ ორი პათიოსანი და დარბაისელი კნეინა იჯდა,—როგორც მოგახსენეთ წინათვე,—ორი კნეინა, მაგრამ კი სხვა და სხვა ნაირი: ერთი მსუქანი, წითური, მეორე გამხდარი და უფერო. მსუქანი თავ-ჩალუნული სწერს, გამხდარი კი თვალ-დაფაციცებით თვალს ადევნებს მწერალის ხელსა, იქნება როგორმე შევატყო, რასა სწერსო; ხანდისხან გოგოსაც თვალს უშვრება და თავს უქნევს იმის ნიშნად, რომ „წელან რომ სთქვა—„წავიდაო“, ეიზედა სთქვაო“. გოგოც იქიდან ანიშნებს და ელისაბედი ვერ მიმხვდარა. მაშინ გოგო პირზედ ხელს იფარებს, თავს იქით იბრუნებს, მითამ ეცინება კიდევ, რომ ელისაბედი ჰცდილობს და ვერ მიმხვდარა კი, და ჰმორცხობს კიდევ, რომ ბატონის რძალთან სიცილსა ჰბედავს. აქედ ბალახებზედ ხალისიანად ჰქშენს ჩვენი ლუარსაბი, პირ-აღმა წევს, აბოლებს ჩიბუხს და, მინამ თვალში ცრემლი არ მოუვა, თვალს გულმოდგინებით ჩიბუხის ბოლს ადევნებს,—ენახო, ღრუბლებამდინ ავა, თუ არაო. იქით, ძხალიჩის დასწერივ, ღობის გადმოღმა, ჩვენი ნაცნობი ქოფაკი ძალლი წევს, ისევ ისე მიწაში ცხვირ-წყოფილი და ქანც-მიწყვეტილსავეით თვალე-დახუჭვილი; ყოველს ხმაურობაზედ მძიმედ ახილებს თვალსა და გულზედ-მოსულსავეით ჰღრინავს, თითქო ჯავრობსო, რომ ძილს უფთხოვნ. პატარა შორი-ახლო ძველი, ჭუჭყიანი სამოვარი სდგას, გვერდით დაჩოქილია

გოგოზედ უარესად ჭუჭყიანი, დაგლეჯილი პატარა ბიჭი და, რაც ძალი და ღონე აქვს, უბერავს სამოვარსა. ხანდისხან ისეთის სახით გადააპარებს თვალსა იქითკენ, საცა ძალლი განცხრომითა წევს და მოსვენებაშია, რომ თითქო შეჰნატრისო ყოფა-ცხერებასა და გულში ამბობსო: ნეტავი შენ, რომ ძალლი ხარ! ნეტავი მეც ძალლი ვყოფილიყავი!

ეს საძაგელი სურათი საძაგელის მიწისა სასაცილოდ ახამებდა ამ დიდებულ სამხრეთის ცასა, მის ერთნაირად ღრმასა და ცივსა კამარასა, რომელზედაც სარტყელსავეთ მიიგრინებოდა ერთ გაუწყვეტელ ზოლად მთების ლაქვარდი გრეხილი.

ღრო გავიდა. დარეჯანმა გაათავა ლოცვის წერა და ბარათი მისცა გოგოს ამ სიტყვის ზედ დატანებით: როგორც გითხარი, ისე მოიქეცი-თქო.

მერე მოუბრუნდა ელისაბედს და შესაქცევრად ჩამოუგდო ლაპარაკი. ლუარსაბი ისევ ოცნებაში იყო და აბოლებდა ჩიბუხსა.

— ჰურის მოსაველი როგორი გაქვთ წელს? ჰკითმა დარეჯანმა.

— თქვენმა მზემ შარშანდელზედ ცოტა. თქვენს მაზლს ოც-და-ათის ურმის იმედი აქვს, დაიტრაბახა ელისაბედმა.

— ეგ, ბატონო, კაი მოსაველია. ოც-და-ათი ურემი ზუმრობა არ არის; ჩვენც მოგვივა მაგდენი, მაგრამ ჩვენ ერთი ორად მეტი ნახნავი გექონდა თქვენზედა, იტყუვა თავის რიგზედ დარეჯანმაც.

— რას ბძანებთ, ჩემო რძალო, ჩვენზედ მეტი თქვენ რად გეჰნებოდათ. ჩვენ დიდი ნახნავები გეჰონდა წელსა.

— რად გეჰნებოდათ? ჩვენ მკათათვის ნახევარში გუთანი გატანილი გეჰონდა, თქვენ კი ენკენისთვეშიაც არ გაგეტანათ.

— არა, თქვენმა მზემ, ჩვენ თქვენზედ აღრე გავიტანეთ. ჩვენ დიდი ნახნავები გეჰონდა.

— აი, ბატონო, თუნდ ლუარსაბსა ვკითხოთ. ეგ კაცია, მაგას უფრო ეცოდინება. ლუარსაბ! დაუძახა ქმარს კნინამა.

— რაო? ჰკითხა ლუარსაბმა და მოიღრიჯა ცოლისაკენ კისერი.

— შენი რძალი ამბობს, რომ ჩვენ ამათზედ ნაკლები ნახნავები გეჰონდაო წელსა.

— ეჰ, რას ამბობ, ჩემო რძალო! წელს ოთხი თქვენოდენა ნახნავები მჰონდა,—მიუგო ლუარსაბმა. ამ გვარებში ლუარსაბმა საშინელი კეცხნა იცოდა: —რას ბძანებთ!... ჩემოდენა მოსავალი კახეთში ორს არ მოუვა, ქართლშიაც ბევრს არ მოუვა. აი, ჰნახავ, რამოდენა ფრთა მოჰცეულოს წამოეყენებ კალოზედა, ასეთს წამოეყენებ რომ... რომ... აბა რა გითხრათ? თუნდ თორმეტ ამ სახლის ოდენასა, ეაი არა აქვს ლუარსაბსა! ფიე! ნახნავეი იყო, რომ ჩემი იყო. შარშან ევნახისა არ იყოს, ჩემოდენა ღვინო ორს არ მოუვა. ქართლში ხომ ნახევრის ნახევარი არ მოუვათ. მაშ? თუ ეს მართალი არ იყოს, საიღამ ეცხოვრობ

ეგრე მეფურად? საილამ? ლევანსავეთ ურმებს ზომ ქირაზედ არა ეგზენი, თაქადისშვილის სისხლს ზომ არ შავირცხვენ. სომეხი ზომ არა ვარ, კაი ოჯახის და გვარის შვილი...

კიდევ რალაქა უნდა ეთქვა, მაგრამ ელისაბედმა აღარ დააცალა:

— მართლა, ჩემო მაზლო, ლევანი ქირაზედ ურმებს ატარებს?

— მართლა, მაშ? ის შერცხვენილი, გვარის დამამცირებელი ისა!

— ნიკოლოზიც ატარებს თურმე, დაუმატა დარეჯანმა.

— მაშ? უპასუხა ლუარსაბმა.

— უი, ლაფი დაესხათ თავზედ, კარგი გვარის მასახელებელი ისინი ყოფილან, სთქვა ელისაბედმა.

— ნეტავი თაქადიშვილი მაინც არ იყოს! დაუმატა გულომტკივნეულად დარეჯანმა.

— ეგ არის და, რომ თაქადიშვილია! სთქვა წყრომით ლუარსაბმა: თაქადიშვილი რომ არ იყოს, ჯანი გაეარდეს. ან გლეხი იყოს, ან სომეხი, კიდევ ჰო,—ეგა მკლავს, რომ თაქადიშვილია. ძალიან არ წახდა ხალხი, თქვენი ჭირიმეთ! ამასაც შევესწარი, რომ თაქადიშვილი ქირაზედ ურმებს ატარებს!

— მერე რა დედ-მამის შვილი, წამოიძახა დარეჯანმა.

— ეგა სთქვი და, მიუგო ლუარსაბმა.

— კაცმა ეგრე როგორ უნდა დაკარგოს პატივი, სთქვა თავის რიგზედ ელისაბედმა.

— ამას იქით გლეხი და თავადი რით უნდა გაირჩიოს. გლეხიცა გზაენის ურმებს ქირაზედ და თავადიშვილიცა, ისიც ქირითა სცხოვრობს და ესეცა. რით უნდა გაირჩიოს? იკითხა ლუარსაბმა.

— არაფრით, თქვენმა მზემ, დაარწმუნა რძალმა.

— ოღონდაც, რომ არაფრით, კვერი დაჰკრა ცოლმაც.

— მშიერი რომ ეკვდებოდე, მშიერი და ასი ურემი მეგმებოდეს, მე მაგას არ ვიკადრებდი, თავი არ მამიკვდება. შენა, ჩემო რძალო?

— უი, უწინამც დღე გამქრობია. ვიკადრებდი კი არა, მე ჩემის ხელით თავს მოვიკლაედი. ოხრად დამრჩეს ქირით შემოტანილი ქონება. რა თავადი-შვილის საქმეა.

— შენა, დარეჯან? ჰკითხა ეხლა თავის ცოლს ცნობის მოყვარე თავადმა.

— არც მე, სთქვა დარეჯანმა.

— მაშ არც მე, სთქვა ლუარსაბმა იმ სახით, თითქო ამ სამის აზრით სამის ქვეყნის ბედი გადაწყდაო.— არა, დრო ძალიან გამოიცვალა, ჩემო რძალო! გააგძელა სიტყვა ლუარსაბმა: ხალხი წახდა, სისხლი მოითხარა. აბა ჩვენ დროს ეინ მოიფიქრებდა, რომ თავადიშვილს თავი შეერცხვინა და ურემი ქირაზედ ეტარებინა. ქვით არ ჩავაქვავებდით? თავზედ ლაფს არ დავასხამდით? მაგრამ ეხლა?— დასწყევლოთ ღმერთმა— სირაჯობენ!... ოჰ, ღმერთო, რატომ წარღვნა არ მოვა? სომხები გახდნენ, სწორედ

სომეხები: ეხლა ისლა აკლიათ ადლი ამოიჩარონ ილიაში, სოფელ-სოფელ იარონ და „საეაჭრო, საეაჭრო“ იძახონ.

— მაგასაც იქმონენ, თქვენმა მზემ, სთქა ელისაბედმა: მე კი ღმერთმა ნუ შემასწროს იმდროსა და!

— იქმონენ, თავი არ მამიკედება, იქმონენ, წარმოსთქვა მწუხარებით ლუარსაბმა: ბატონო! სისხლი რომ აღარ არის? წახდა სისხლი, მოითხარა.

— მართლა რომ წახდა, დაატანა დარეჯანმა.

— აი, მაგალითად, გუშინ ზაქარიას ცოლს რა უქნია! წამოიძახა ენა-ჭარტალა ელისბედმა: იცით რა უქნია? ბიჭს გაუჯავრებია... ზაქარიას ცოლი ხომ ანჩხლია?..

— მერე რა რიგი? საშინელი დაჰკრა კვერი დარეჯანმა.

— ბიჭს გაუჯავრებია, დაიწყო ასევე ელისაბედმა: გამოსდგომია, წაუძვრია ფეხიდან ჩუსტი ყოფილა, თუ ქოში—ქოში იქნებოდა—ამდენი უცემია, რომ დაუოხებია თურმე.

— არა, თუ ღმერთი გწამს? ჰკითხა გაკვირვებულმა ლუარსაბმა.

— თქვენმა სიცოცხლემ!

— ეს რა მესმის, თქვენი ჭირიმეთ! იქნება პატარა ბიჭსა სცემა?

— კიდევ ეგ არის, რომ არა. პატარა ბიჭს რომ სცემოს, ეგ არაფერი: აი მეცა ვსცემ ხოლმე, სთქვა ელისაბედმა.

— მეცა, თქვენმა მზემ, უპასუხა დარეჯანმა, პატარა ბიჭი და გოგო სულ ერთია. როგორც ქალბატონმა რომ გოგოსა სცემოს, არ დაიძრახება, ისე პატარა ბიჭს რომ სცემოს, არაფერია.

— რასაკვირველია, ჩამოართო სიტყვა ელისაბედმა: პატარა ბიჭის ცემაზედ ვინ დაიძრახება. ის კი ვაჟ-კაცი კაცი გზლებიათ, აბა ქალი რომ ვაჟ-კაცს შეეხას, ვერაფერია თქვენმა მზემ.

— დიდება შენდა, ღმერთო ჩემო, სთქვა პირჯვრისწერით ლუარსაბმა: ეს რა მესმის, თქვენი ჭირიმეთ: დედა-კაცმა ისე თავზედ ხელი უნდა აიღოს, რომ ვაჟ-კაცსა სცემოს? ცემა არაფერია, მაგაში ბატონს ვინ დასძრახავს, — იმისი ბატონი არა ვარ, რომ მინდა ვცემ, მინდა არა, მაგრამ კაცმა კაცს უნდა სცემოს, დედა-კაცისაგან რომ არა თქმულა! რომ არ გაგონილა! აი გოგო ჰყავს, გოგოს რამდენიც უნდა სცემოს, ევ საკადრისია, კაცს კი... ღმერთო დამიხსენ ქვეყნის ცოდვისაგან.

— ევ რა კიდე... უნდა დაეწყო კიდე ელისაბედს ჭორიკანობა, მაგრამ ამ დროს ჩაიკ მოართვეს.

— სიტყვა კი არ დაივიწყოთ, ჩემო რძალო, უთხრა დარეჯანმა: ჩაი მიირთვიეთ.

— მიირთვით, სულ ერთია, უპასუხა ელისაბედმა და წამოაეღო ჭიქას ხელი.

ჩაი ჩამორიგდა.

ელისაბედმა მოსვა ცოტა თუ არა, ისევ დაიწყო გაწყვეტილი სიტყვა:

— იმას მოგახსენებდით: იმ წუწკს ნიკოლოზს, იცით, რა უქნია? თავის მოახლისათვის არშიყოფა დაუწყევია, ერთხელ ბინდი ყოფილა—აქ რაღაც წასჩურჩულა დარეჯანს ყურში—ბიჭებს დაუნახავთ, ქალბატონისთვის შეუტყობინებიათ, ის საწყალი ქალიც მისულა და გულს შემოჰყრია. აი, ბატონო!..

— მართლა?

— თქვენზედ მიწა არ მენახოს! მოაჭორა ელისაბედმა და, მითამ ნიკოლოზის ცოლზედ გულიც შესტკივა, დაუმატა: მე ის საწყალი ქალი მეცოდება, თორემ ნიკოლოზს თუნდა თავშიაც ქვა უხლია.

— საშინელ დროებას არ შევესწარი, თქვენი ჰირიმეთ! მართლის გულით სთქვა ლუარსაბმა: სწორედ მეორედ მოსელა მოახლოვდა: ვაჟო, ქალს ქალობა აღარ ეტყობა, კაცს—კაცობა. ტყუილად კი არ მოგვეჩვენებიათ ეს კუდიანი ვარსკლავები, ერთი ღეთის რისხვა რამ უნდა მოვიდეს. რომ არ გაგონილა, ყურით და ენით არა თქმულა ქალისაგან ვაჟ-კაცის გალახვა და ქრმისაგან ეგრე აშკარად მაგისტანა ამბები! სირცხვილი აღარ არის ეხლანდელ დროში, პირში წყალი გაგვეშრობია.

— არა, ისე ჩუმად მოეხდინა მაინც იმ სულის მტერსა, კიდევ არაფერი იქნებოდა, სთქვა დარეჯანმა.

— ჩუმად რომ მოეხდინა, ვინ რას იტყოდა?— გააწყვეტინა სიტყა ლუარსაბმა: განა უწინ კი არ იყო მაგისტანა ამბები, ხორციელები არ იყვნენ თუ? მაგრამ უწინ სულ დაფარული იყო, ისე დაიჭერდნენ

საქმეს, რომ ხორციელ ადამიანს არ გააგებინებდნენ — ბევრი მაგისტანაები მოძხდარა უწინაც, მაგრამ აბა ერთი შეგიტყვიათ რამე? სულ ისე ჩუმაღ და გონიერად იცოდნენ უწინ ყველაფერი, ამიტომ რომ პირში წყალი ჰქონდათ. ეხლა, ბატონო, არაფრისა აღარ ეშინიანთ. ნამუსი აღარ არის, არა. წახდა ქვეყანა.

— სწორედ მეორედ-მოსვლის ნიშნებია, დაუმატა ღარეჯანმა.

— სწორედ. აი ერთი კიდეც რა შევიტყე. გოგო და ბიჭი ღაითხოვეთ, მოგახსენებთ, სთქვა ელისაბედმა.

გოგო და ბიჭი ღაითხოვეს, ელისაბედმა შემოაეღო თვალი გარშემოსა და ჰნახა რომ არაღინ არ არის, მიჯღა ახლო. ლუარსაბმა ყურები დააცქეიტა, რომ კარგად გაიგოს.

ელისაბედმა ღაბალ ხმით ღაიწყო:

— ამ წინაზეღ რომ კუღიანი ეარსკელავი ამოვიღა, ხომ გახსოვეთ?

— ღიღლ, მიუგეს ერთ-ხმით ცოლ-ქმარმა.

— იმ ღღეს თურმე გველეშაპი გამოსღგომოღა მზესა, ისიც ხომ გაიგეთ?

— ღიღლ, ღიღლ, გავიგეთ! წამოიღახეს ერთად შეშინებულმა ცოლმა და ქმარმა.

— იმ კუღიან ეარსკელავზეღ და გველეშაპზეღ სომხების ტერტერებს თაღიანთი კარბაღინი გაუშ-

ლიათ და უთქვამთ, რომ—აქ უფრო ხმა დაიდაბლა—თავადიშვილებს ყმები ჩამოეგრმევათო.

— ვაი შენს ლუარსაბსა! წამოიძახა ფერ-წასულმა ლუარსაბმა: ეგ რა სთქვი, რა? აკი მოგახსენეთ, ბატონებო, რომ წარღვნა უნდა მოვიდეს-მეთქი. აი ღეთის წყრომა! სულ ჩეენისავე ცოდვებისაგან მოგვევლინა. მამა-ჩემი ზაალ ნუ წამიწყდება, რომ წავალ, ზაქარიას ცოლსაც, ლევანსაც, ნიკოლოზსაც წიხლ ქვეშ გავიგდებ, რომ ეს ამბავი სულ იმათი უნარია. კიდევ ატარონ ქირაზედ ურმები!

— რაზედ გაცხარდი, შენ გეთაყვეანე! მიატანა ლუარსაბსა ცოლმა: სომხების კარაბადინს როგორ უჯერებ. შარშან წინ კი არა სთქვეს, რომ დედა-მიწა ხარის რქაზედა სდგას, იმ ხარს ერთი რქა მოსტეხია და ქვეყანა უნდა გადაბრუნდესო, მაგრამ ტყუილი კი გამოდგა. გარეჯელ მკითხავს ეთქო, რომ არც რქა მოსტეხია და არც არაფერიო.

— მართლა, ეგ კი აღარ მომაგონდა! სთქვა ეხლა კი დამშვიდებულმა ლუარსაბმა: ჭორი იქნება. აბა, გეთაყვა, მეფის ერეკლეს ნაბოძებს სომხის კარაბადინის სიტყვით ვინ წამართმევს? თუნდ ეგ არ იყოს, რილას თავადიშვილი ვიქნებით, თუ ყმაც არ გვეყოლება: კარაბადინი კი არა, სოლომონ ბრძნის წიგნიც რომ იყოს, არ დაეიჯერებ. ან რა დასაჯერია?

— რასაკვირველია, დასაჯერი არ არის, მაგრამ გლახობაში ეგ ხმა გავარდნილა,—ეგ ცუდია, თქვენმა შვიმმა, სთქვა ელისაბედმა.

— ხმა გავარდნილა, მე ვიცი, თათქა~~სიძობას~~ წამართმევენ? შარშან კი არ იძახდნენ, რომ საიქიოს ბატონები ყმებად შეიცვლებიანო, ყმები ბატონებადაო, — ვენაცვალე ღვთის მადლს, იქაც ისე არიანო ბატონი ბატონადა, ყმა ყმადაო, როგორც აქა. ინ-გლისის ხელმწიფეს ბარათი ჩამოუგდიაო ფრანგის ხელმწიფისათვის, რომ „ნუგეშინიანო, მეცა და ჩემი დიდ-კაცებსაო აქ უფრო დიდი პატივი გვაქვსო, მანამ მანდაო. ნუ დაიჯერებო, რასაც მანდ ყბედობენო.“

— რასაკვირველია, ეგ აგრე იქნება: ბატონ-ყმობა ღმერთს დაუწესებია და თითონვე ღმერთი რად მოშლის? ვენაცვალე ღვთის ღიდებასა! — სთქვა დარეჯანმა.

— უფლისა უფალსა და კეისრისა კეისარსაო, სახარებაში სწერია: კეისრები ჩვენა ვართ, დაუმატა ელისაბედმა.

— მართალი ბძანებაა, ჩემო რძალო! სახარების სიტყვას ვინ წაუყა? მიატანა დარეჯანმა.

— არავენ, თქვენმა სიცოცხლემ! დაამტკიცა ელისაბედმა და წამოდგა შინ წასასვლელად: მშვიდობით ბძანდებოდეთ!

— მშვიდობით, ჩემო რძალო! ბიჭებში კი ხმა გააგდეთ, რომ ტყუილია-თქო, ურჩია ლუარსაბმა.

— თქვენც რომ ეგრე ჰქმნათ, ცუდი არ იქნება: გლეხები არიან, მალე დაიჯერებენ ტყუილსაც და მართალსაც. მშვიდობით. გამოეხალმა და წავიდა ელისაბედი. თან აედევნა დაჩაგრული გოგო.

— ღმერთო, რა მეჭორეა!... რა ენა-ჭარტალაა!...
უთხრა ქმარს ელისაბედზე დარეჯანმა.

— ის რა მოიგონა, თქვენი ჭირიმეთ, ყმები უნდა
ჩამოგვეერთოსო! დაჰკრა კვერი ლუარსაბმა.

— შენ ხომ მაშინვე დაიჯერე.

— კარაბადინმა სთქვაო, მოდი და ნუ დააჯერებ.
ის კი, ღეთის წინაშე, არ მომაგონდა, რომ გარე-
ჯელ მკითხვესა ბევრჯელ გაუცრუებია სომხური
კარაბადინი.

— გონება სადა გქონდა?

— ეჰ, შე დალოცვილო! აქა მქონდა, მაგრამ
ვერ მომაგონდა. სულ რომ მაგონდებოდეს, რაც
გამიგია, მეტი რაღა მინდა: სოლომონ ბრძენი ვიქნე-
ბოდი. თუნდ ეგ არ იყოს, ქვეყანაზედ რა ვიცი რამ-
დენი ეშმაკის მანქანებაა, ეგეც იქნება ერთი იმათ-
განი იყოს. ვეყო, ცოდვილ ქვეყანაზედ რა არ მომ-
ხდარა ჩვენის ცოდვებისაგან? ეგეც შეიძლება, რომ
მოჰხდეს, მაგრამ სიფრთხილეს თავი არ ასტკივდებოა,
ნათქვამია: ხმა გაეგდოთ, რომ ტყუილია.

— რასაკვირველია, ცუდი არ იქნება, ჩვენ მა-
გითი რა დაგვაკლდება?

— არაფერი, შენმა მზემ!— ეხლავ დაეუძახებ და-
თოსა და ვეტყვი. დათო, დათო! დაუყვირა ბატონმა.

— ბატონო! სადღაც შორიდან მოისმა დათოს
ხმა: ეხლავ გიახლებით.

ცოტას ხანს შემდეგ დათოც მოვიდა და ჰკითხა
ბატონსა:

— რას გეიბძანებთ?

— იმას, რომა, ყმები ჩამოგვეერთმევოა რომ ამბობენ, ტყუილია. გესმის, თუ არა? ყველას უთხარი, რომ ტყუილია. ხელმწიფეს მოუწერია, რომ დეარჩობ, ვინც იტყვის, რომ ეგ მართალიაო, ვინც გუნებაში მაგას გაიტარებსო. გაიგე?

— გაეიგე, შენი ჭირიმე! უპასუხა დათომა: განა მაგას ვინა ჰფიქრობს? აი რაღაც გოგო-ბიჭები მიჰქარავენ, შენი ჭირიმე, იმათ ვინ დაუჯერებს. წვრილ-ფეხობის სიტყვა რა დასაჯერია. იყბედებენ და დაჩუმდებიან.

— ეგრე სთქვი ხოლმე სხვაგანაც, ჩემო დათო! ან რა კარგი იქნება თქვენთვის, რომ ჩვენ არა გყვანდეთ.

— შენი მტერი ყოფილა, ჩვენ ვიქნებით, შენი ჭირიმე!

— რაც უნდა იყოს, მამასავით გპატრონობთ.

— დიად, შენი ჭირიმე! სწორედ მამა ბრძანდებით და ჩვენ შვილები ვართ. თუ ხანდისხან გაგვიწყრებით, აგვიკლებთ, წაგვართმევთ—ეგ რა? სულ ჩვენის სიკეთისათვის არის ხოლმე, განა მამა შვილს არ გაუწყრება?

— ოღონდაც რომ გაუწყრება, მაგრამ შვილი ისევ შვილია, მამა ისევ მამაა ხოლმე.

— მართალი ბძანებაა. სხვას არა აქვს მაგის გაგება, ამბობს, რომ რაც ჩემია, ჩემი უნდა იყოს, ბატონი რად უნდა გვართმევდესო. ის კი არ იცოდა, რომ თუ ბატონი ართმევს რასმეს, სულ იმათისავე სიკეთისათვის ართმევს. ხომ მოგეხსენებათ, გლეხკაცი რეგვენია.

— ოღონდაც, რეგვენია, ჩაერივა დარეჯანი: მაშ ბატონი რისა არის, თუ არ დასტუქსავს, არ წაართმევს? თუნდ ეგ არ იყოს, უცხო ხომ არ ართმევს, ისევ თავისივე ბატონია?

— მართალი ბრძანებაა: მამაა, უცხო რად იქნება? დაუმატა ეშმაკობით დათომა.

— დიდი და პატარაობა სად არ არის? სთქვა ლუარსაბმა: აი თუნდ თითზედ დაიხედე: ერთი დიდა, მეორე პატარა. რისთვის? ამისთვის, რომ ღმერთს აგრე გაუჩენია, დიდი და პატარაობა ყველგან უნდა იყოს. აბა დაიხედე.

— განა არ დამიხედნია, შენი ჭირიმე! დიდიც არის, პატარაც, მაგრამ, დაილოცა ღეთის სამართალი, ისე გაუჩენია, რომ ერთმანეთს არ უშლიან, სთქვა ცბიერმა დათომა.

— მაშ? ყველგან არის დიდი და პატარაცა, ანლა როგორ იქნება, რომ ჩვენში არ იყოს. ან რა დასაჯერია? გააგძელა ლუარსაბმა და ვერ გაიგო კი დათოს აზრი.

— ვისაც თავში ტვინი აქვს, აკი არ იჯერებს, შენი ჭირიმე, ვინც უტვინოა, ისინი მოგახსენებენ, რომ მართალიაო.

— როგორი მართალია? დაატანა დარეჯანმა: ხელმწიფისათვის ან ჩვენ რა დაგვიშავებია, რომ ყმები ჩამოგვეერთოს, ან თქვენ რა შეგვიმატებიათ, რომ ვაგააზატონ. ეს როგორ ვერ მოიფიქრეთ?

— მითამ მოგახსენებენ, შენი ჭირიმე, ჭკვიან კაცებს დაუწერიათო, რომ ქვეყნისათვის კარგი იქნებაო. ტყუილი უნდა იყოს.

— ტყუილია, მაშ რა არის? დაიყვინძურა ლუარსაბმა: აბა რომელი ჭკვიანი კაცი იტყოდა მაგას, თუ არ იუდას კერძო?

— აი, მეხი კი დავაყარე იმისთანა ჭკვიანსა! მიაყარა ქოქოლა დარეჯანმა.

— თუ ეგ მართალია, გარეჯელ მკითხავს, იცი, რა უთგევამს? ჰკითხა ლუარსაბმა.

— არა, შენი ჭირიმე! რა მოგახსენათ?

— ისა, რომ ტყუილიაო.

— აბა იმისთანა გულთმისანს მოდი და ნუ დაუჯერებ, დაუმატა დარეჯანმა.

— მე ეგ აღრევე ვიცოდი, შენი ჭირიმე, რომ ტყუილია, აბა უბატონოდ რა ხეირი დაგვეყრება? უბატონო საყდარსაო ეშმაკები დაეპატრონებიანო, გლეხები იტყვიან ხოლმე. ჩვენც ეგრე მოგვიყვანა. ახლა ამითი გვატყუებენ თავადებსაც და გლეხსაც, რომ ქვეყნისათვის კარგი იქნებაო, თორემ რა დასაჯერია?

— თუ მე არ ვიქნები, ქვეყანა თუნდ ძირიანად ამოვარდნილა, თუნდ ბოდბელისა არ იყოს, „ქვა ქვაზედაც ნუ იქნება“, სთქვა ლუარსაბმა: ქვეყნისათვის კარგი იქნებაო, თუ მე და შენ არ ვიქნებით, ქვეყანა რად გვინდა? ჯანიც გავარდნია. არა, დათო?

— დიად, შენი ჭირიმე! სულ ტყუილია მე ბერისათვის მითქომს, რომ ტყუილია და როდი მიჯერებენ.

— შენ უთხარი, რომ თითონ ბატონმა თავის პირით მიბძანა-თქო, მაშინაც არ დაიჯერებენ? უბძანა ლუარსაბმა.

— მაშინ კი რაღა ეთქმით, შენი ჭირიმე!

— ეგრე, ჩემო დათო! ყველას უთხარი.

-- ბატონი ხარ, მაშ გიახლოთ?

— წადი.

დათო წავიდა, ვინ იცის გულში როგორ ეცინებოდა ამ პირმოთნე ყმასა?

— არა, გული დააჯერა, რომ ტყუილია, უთხრა დარეჯანმა, როცა დათო წავიდა.

— ჭკვიანი კაცია, დააჯერებდა, უპასუხა ლუარსაბმა.

მველა-ყველა და ამაღამ ეახშმად რა გვაქეს? ერთს სალამოს ლუარსაბმა თავის მეუღლეს ჰკითხა, როცა ქათმების შესხდომის დრომ მოაღწია: დარეჯან! არ გეყურება, დედა-კაცო? ამაღამ რა უნდა ეჭამოთ?

— რატომ რა უნდა ეჭამოთ, გენაცვალოს დარეჯანი! ღეთის წყალობა ბევრი გვაქეს, ანუგეშა დარეჯანმა.

— მაინც?

— სადღილიდამ დარჩომილი კაი ცივად ძროხა გვაქვს, კარგი ღორის სუკებია, კარგი...

კიდევ უნდა რაღაც ეთქვა, მაგრამ ღორის სუკების ხსენებაზედ აღტაცებულმა ლუარსაბმა სიტყვა გააწყვეტინა:

— უჰ, უჰ, უჰ! ეგ ღორის სუკები, შენმა მზემ, რაღაც უნდა ჰღირს. სხვა? მე ამალამ როგორღაც მადაზედა ვარ.

— ზურგიელიცა გვაქვს, ღვინოები რომ იყიდა, იმისი ფეშქაშია. ასეთია, რონე ქონი გასდის.

— უჰ! ეგეც კარგია. სხვა?

— ყველი, პური და კაი გული.

— არც ეგ არის ურიგო, შენმა მზემ: ჩეენის-თანა ვახშამი ხელმწიფესაც არ ექნება.

გაიკეთა ჩიბუჭი მაღა წახალისებულმა მებატონემ და, მინამ სანატრელს ვახშამს მოიტანდნენ, მოუთმენლად წინა და უკან პატარა ოთახში ბოლთასა სცემდა. ხანდისხან რაღაც ფიქრში გართული უეცრად წამოიძახებდა: „ღორის სუკები? შენმა მზემ, რომ— კარგია!“

ვახშამსაც, როგორც ყველაფერსა ამ წუთის-სოფელში, ბოლო მოეღებოდა. გამაძლარი და ტახტზედ გადაგორებული ლუარსაბი ახლა ხვალისთვის დაიწყებდა ზრუნვასა. მაშ? ოჯახის კაცი იყო.

— ესეც ვახშამი, ღვთის მადლით, გადაეავორეთ, ახლა ხვალინდელ დღისათვისაც ვიფიქროთ.

ხვალაც ჭამა გეინდა, დალოცვილს ღმერთს ვგრე გაუჩენია კაცი. ხვალ რაღა ეჭამოთ?

— ხვალ?... ჩაფიქრდა დარეჯანი, — ვითომც და ძნელი გამოსარჩევი საქმე მიანდეს: — ხვალ? დაიცა ერთიმოვიგონო... ხვალ? არტალაზედ როგორა ხარ?

— უჰ, უჰ! შენმა მზემ, კარგი რამ მოიგონე. არტალაზედ? ვაცივითა ვარ, ვაცივით, უპასუხა მსუნაგ-სავით სულწასულმა თავადმა: ბარაქალა, დარეჯან! ერთი კარგი მსუქანი არტალა, ჩვენი თედოს მოხარ-შული, ნივრით — ერთ სახელმწიფოდა ჰღირს, მე და ჩემმა ღმერთმა. ეგ ძალიან კარგი. სხვა? მარტო ეგ რას გვეყოფა.

— ერთი კარგი ჩიხირთმა? ჰკითხა მაცდურის ღიმილით კნენინამა.

— ჩიხირთმა?... ჰა, ჩიხირთმა?... არა, გეთაყვა, ბოზბაში სჯობია, მიუგო მცირე დაფიქრების შემდეგ ლუარსაბმა: — ეა!... ტყემლის მყავით გაკეთებული ბო-ზბაში?...

ისეთის ხმით წამოიძახა ლუარსაბმა, თითქო უკვიროს: ეს ამისთანა უბრალო ჭეშმარიტება რო-გორ არ ესმის ამისთანა ჭკვიან დედა-კაცსაო.

— შენც არ მომიკვდე, ლუარსაბ, კარგად გაკე-თაბულ ჩიხირთმას ბოზბაში არა სჯობდეს.

— ეა!... უფრო გაკვირვებით შეჰყვირა ლუარ-საბმა: ტყემლით გაკეთებულს ბოზბაშს ჩიხირთმა უნდა ამჯობინო?... შენს ჭკვაზედ არა ხარ, დედა-კაცი! ჯერ ისე ბოზბაში რა არის, რომ ტყემლით რა იყოს...

რას ამბობ? რასა? ერთი მსუქან ბოზბაშში ამოვლებული პურის ლუკმა მთელ ქება ჩიხირთმას მირჩევნია. ამის შემდეგ შენ უნდა დამაჯერო, რომ ჩიხირთმა სჯობია? მაშ კაცი აღარ ვყოფილვარ, ქული არა მხურებია.

— შენ ერთი ახირებული კაცი ხარ: რასაც იტყვი, ხომ კაცი ვეღარ გადაგატყმევინებს? არ იყო რომ ცოტა წყენით არ უთხრა დარეჯანმა დაჟინებულს ლუარსაბსა.

— მაშ? კაცი მაგისტან უნდა. ის ხომ კარგია, დღეს ერთი სთქვას, ხვალ სხვა? სთქვა ლუარსაბმა, შემოიყარა დოინჯი და გამარჯვებულსავეით ამაყი შეხედულობა მიიღო.

დარეჯანმა იგრძნო, რომ ლუარსაბმა საბუთიანად დაიჭირა და შერცხვენილმა ბანზედ სიტყვა გადაადლო:

— მაშ შენ ბოზბაშს ამჯობინებ?

— ვამჯობინებ.

— მაშ შენ პირში გემო არა გქონია, ეხლა კი გულზედ მოსულსავეით სთქვა დარეჯანმა.

— ლუარსაბი აიტყცა, მაგრამ თავი შეიკავა და არ იყო რომ მაინც ცოტა წყენით არ უპასუხა:

— შენ არა გქონია, რომ ჩიხირთმას ამჯობინებ, თორემ მე ხომ ბოზბაში მირჩევნია.

— აბა რას მიედ-მოედები? ეხლა კი გაანჩხლდა დარეჯანი: ბოზბაში როგორა სჯობია ჩიხირთმასა, რომ, როცა ჩიხირთმა მაგონდება, პირში წყალი მო-

მდის,—თუ მშიერიც ვარ, მაშინ უფრო,—ბოზბაშზედ კი არა. მაშ ჩიხირთმა სჯობნებია. ახლაც დაიჭინებ?

ისეთ გულდაჯერებით და ზაფრიანად წარმოსთქვა ეს კნეინამა, რომ, ასე გგონია, უნდა ეთქვაო: „შე სულელო, ამისთანა საბუთი მაქვს და შენ კი მაინც შენსას ამბობო?“

მაგრამ არც ამის მოპირდაპირე იყო სუსტის ჰკუისა, რომ ის საბუთი უფრო ძლიერის საბუთით არ დაერღვია. მართალია, პირველშივე ძალიან ჩაფიქრდა, მაშინვე ეერ მოახერხა, რა ეთქვა, მერე კი —ღეთის წყალობა გქონდეთ—ყოჩაღად ლუარსაბმა იმას მიუგო.

— მაგ სიტყვებზედ სდგებარ? ჰკითხა ჯერ ლუარსაბმა და ფეხზედ წამოდგა.

— ედგევიარ.

— მაშ კარგი: შენ ხომ ჩიხირთმა მშიერს მოგგერის პირში ნერწყვსა, მე კი ბოზბაში—მადლარსაცა. აი თუნდა ეხლა: მე ხომ ამაღამ შენზედ მეტი მიჭამია, მაგრამ რომ მაგონდება პირამდინ პურ-ჩაყრილი, ჩაჟუჟუნებული ბოზბაშით საესე მათლაბა, თუ ზემოდამაც ერთი კარგი კანჭი აძევს!... რას ამბობ, დედა-კაცო? მე მოგიკვდე, თუ შენ გესმოდეს რამე: ბოზბაში წენიანების მეფეა, როგორც თართი თევზებისა. შენ რა იცი, დედა-კაცი ხარ.

— აბა შენ კაცმა როგორ უნდა დაგიჯეროს, რომ ეგეც არ იცი: ორაგული თქმულა თევზების მეფედ და არა თართი... აბა, სულ ეგრე სტყუი ხო-

ლმე,—უკიჟინა ნიშნის მოგებით გახარებულმა კნეინამ, რომ ტყუილში დაიჭირა.

შერცხვა ცოტა ლუარსაბსა, მაგრამ არ შეიმცნია და გაიძრა, რომ პატივისათვის, რაც უნდა დაემართოს, უნდა დაამტკიცოს, რომ თართი არის მეფე.

— ახლა მაგას დაიჟინებ. თართია-მეთქი.

— ორაგულია.

— ეჰ, თართია, თავი არ მამიკვდება, არც ეხლა დაიჯერებ.

— ორაგულია, ორაგული! დასძახა კნეინამა.

— აბა საიღამ იცი, რომ ორაგულია?

— შენ საიღამღა იცი, რომ თართია?

ამ კითხვამ გააბა ლუარსაბი მახეში. მერე რა რიგად! ხსნა არ იყო! ძალიან კი უნდოდა მოეგონა რამ, უნდოდა ეთქვა კიდეც, რომ „კარაბდინში“ სწერიაო, მაგრამ მოაგონდა, რომ დარეჯანი უფრო ნაკითხია და ველარ გაბედა.

დარეჯანი ჭკვიანი დედა-კაცი იყო—როგორც იცის თითონ მკითხველმა—ჰნახა, რომ ლუარსაბმა პასუხი ვერ მოუხერხა, უფრო და უფრო დააყარა თავ-მოწონებით:

— მითხარ, საიღამ იცი? მაშა? რაც არ იცი, ნუ იტყვი, აბა ეხლა სთქვი: ჩიხირთმა არა სჯობია?

დარეჯანმა იფიქრა, რომ ეგრე დაჭერილი ლუარსაბი თუ გატყდება, ეხლა უნდა გატყდეს. ამისთანა გაჭირებაში თუ დაიყოლიებს ჩიხირთმის უკეთესობა-

ზედ,თორემ სხვა დროს ვეღარა. ამიტომაც ვგრე უეცრად გადავიდა ისევ ჩიხირთმაზედ.

ლუარსაბი დაგვიღონდა, მკითხველო! ისევ თავ-ჩალუნული იდგა, როგორც პატარა ბაშვი, როცა შაქრის ქურდობაში დაიჭერენ. არ იცოდა რა ექნა. ჰგრძნობდა, რომ ცოლმა დაიჭირა, აჯობა, მაგრამ ამის კისრად აღება ეთაკილებოდა, სხვა დროს იქნება დაეთმო, მაგრამ ეხლა, რაკი საქმე სახუმარი აღარ იყო, რაკი ჯაბრზედ შედგა, ეხლა დათმობა სათაკილო ეგონა. მართალია, იყო წუთი, როცა ისე დამარცხებული ჰნახა თავისი თავი, რომ თითქმის დააპირა კიდეც ჩიხირთმის უკეთესობის აღიარება, მაგრამ ამდროს თვალ-წინ წამოუდგა მაორთქლავი მათლობა ლაფაშ-ჩაყრილის ბოზბაშისა, მოაგონდა ზემოდამაც გადახირული ბატნის კანჭი, ამაღ გაიტაცა ისევ ლუარსაბი: ამის სულს ღონე მოემატა, გული გაუმაგრდა, დაავიწყა სირცხვილიც, დამარცხებაც, გამარჯვებაც და ათქმევინა ეს ღონიერი სიტყვები:

— მე არ ვიცი, თუნდ რომ მართლა ორაგული იყოს თქმული თევზების მეფედ, მაინც კიდეც ბოზბაში სჯობია ჩიხირთმასა.

— ჩიხირთმა, ადამიანო!

— ბოზბაში, დედა-კაცო!

— ეჰ, წელანდელი არ იყოს, მტყუანი ხარ და არა სტყუდები, უთხრა ყვედრებით ღარეჯანმა.

— შენა ხარ მტყუანი,

— დახე? შენ არა თქვი—თართიაო?

— მე ევ არ მითქვამს—ეგ შენა თქვი, იცრუა ლუარსაბმა და თავის სიტყვა თავის ცოლს გადააბრა-
ლა: მე ორაგული ვთქვი.

— დახე, დახე, თქვენი ჭირიმეთ!... ეს რა მოი-
გონა! წამოიძახა ეხლა კი სწორედ გულზედ მოსულ-
მა ღარეჯანმა.

— ამდენი იყვირე, რამდენიც გინდოდეს! დაბალ
ხმით უთხრა ლუარსაბმა და წავიდა, რომ გარედ გავი-
დეს. კარებში რომ მივიდა, ერთი კიდევ სთქვა:

— მე ორაგული ვთქვი. თქმა ამისა და იმისი
გარედ გასვლა ერთი იყო.

— მტყუნს?... მისძახა გაკაპასებულმა, ამ უსირ-
ცხვილობისაგან მოთმინებიდამ გამოსულმა ცოლმა:
გაუწყრეს წმიდი გიორგის მადლი და ნეკრესის ღეთის-
მშობლისა!

ლუარსაბმა ყური არ ათხოვა, თუ ვერ გაიგო-
ნა—არ ვიცი, ეს კი ვიცი, რომ ამ წყევლამ ღარეჯანს
მშვიდობიანად ჩაუარა.

ხშირად შუალამემდინ ცოლ-ქმარნი გაცხარე-
ბულნი და გაჭარხლებულნი ამისთანა ღრმა აზრებს
ამტკიცებდნენ. „ღღეს რა ეჭამოთ“, იტყოდნენ დილით.
„ხეალ რა ეჭამოთ“ იტყოდნენ საღამოზედ. ეს იყო
იმათი სულის საზღო, ეს იყო იმათი გონების ვარ-
ჯიში, ეს იყო იმათი აზრის აღებ-მიცემა.

რა იცოდნენ ამათ, რომ თავისი ქცევით, თავისი
ცხოვრებით არისხებდნენ ღმერთსა, რომელსაც
თავისი სული ამათთვის შთაუბერია.

— ეჟო! მე ვარისხებ ღმერთსაო? გეტყოდათ გაოცებით ლუარსაბი: წირვა-ლოცვას მე არ ვაკლდები, კაცი მე არ მამიკლავს და კაცისათვის მე არ მამიპარავს,—რაზედ ვარისხებ ღმერთსა?

მართალი ხარ, ჩემო ლუარსაბ, შენ კაცი არ მოგიკლავს, კაცისთვის არ მოგიპარავს—ერთის სიტყვით—რაც არ უნდა გექნა, არ გიქნია—ესეც კარგია: უარარაობას ეგა სჯობია. მაგრამ ეხლა ეს უნდა გკითხო: რაც უნდა გექმნა, ის კი გიქმნია?

— დიად, მეტყევი შენ: მისევამს და მიჭამია, არც ერთი დღე მშიერი არა ეყოფილვარ.

მითამ პასუხი ეგ არის? წირვა-ლოცვას არ ვაკლდებიო. რა გამოვიდა? იქ ყოველთვის გსმენია ჩვენთვის ჯვარცმულის ქრისტეს სიტყვა: „ვითა მამა ზეცისა იყავ შენ სრულიო.“ აბა ან ერთს წამს შენს სიცოცხლეში მაგისთვის სცდილხარ? არა, შენ მაგისათვის არა სცხოვრობ: შენ სცხოვრობ, რომ სეა და სჭამო და არა იმისთვის სჭამ და სევამ, რომ იცხოვრო, ესე იგი ეცადო, რომ ვითა მამა ზეცის იყო შენც სრული.

VI

ცი წელიწადია თურმე, რაც ლუარსაბი და დარეჯანი ერთს უღელში შეებმულან და ერთს ბედის კალთას ქვეშ ამოფარებულან. საოცარი ამბავია ამათი ჯვარის-წერა. ჯერ ლუარსაბი თავის ძმასთან—

დავითთან—გაუყრელი იყო, როცა ოცი წლისა შესრულდა და მოინდომა ცოლის შერთვა. ძალიან მოინდომა, მაგრამ არ იცოდა ვისი ქალი შეერთო; მდიდარიც უნდოდა, კაი გვარის შვილიც და მზეთუნახავიცა. ამავების მექონი ქალი ჩვენში ძვირია. ლუარსაბს ჯერ კი თვალი ეჭირა—იქნება შემხედვესო, და, რომ ევრსად ევრა ჰპოვა, გაიზრახა გულში შეიკეროს პტყელის ბუზმენტებით ჩოხა, ბუზმენტებითვე მორთული განიერი მაუდის შალღარი, ერთი ოციოდ თუმანს თავი მოუყაროს და ჩაეიდეს ქალაქში იმ ფიქრით, რომ ერთი ორიოდჯერ ქუჩა-ქუჩა გავაჰყენებ დროშკასაო, იქნება ერთი მდიდარი, კაი გვარის და ოჯახის შვილი ქალი ბადეს მოხედვსო, თუ არა და სომხის ქალები ხომ იქ არიან, ათასს თუმანს წამოვიღებო. ბოლოს შეიტყო, რომ შორს წასვლა საჭირო არ არის: თავად გძელაძეს, დიად პატიოსანს გვარის და ოჯახის შვილს, ერთი მზეთ-უნახავი ქალი უზის გასათხოვარი და ზედ ზურგზედ ორასი თუმანი თეთრი ნალდად აკერიან. აუფორთხალდა ლუარსაბს გული, გაუჟდა გვერდში და დღე მუდამ საამურად უღიტინებდა, მაგრამ არ იცოდა, როგორ მოეხდინა საქმე. უშველა ღმერთმა და ერთს დღეს მაჰანკალიც გაუტყვრა.

მაჰანკალი, გძელაძისაგან მოგზავნილი, გახლდათ ერთი მოხუცებული, დარბაისელი, ღარიბი და ქერივი: დედა-კაცი, რომელიც მას აქედ, რაც ქმარი მოჰკდომოდა, ამ პატიოსანის ხელობით თავს იჩენდა. ამას „სუტ-ენინას“ ეძახოდნენ იმიტომ, რომ

ამისი უბედური ქმარი მთელ სიცოცხლეში კნიაზობას ეძებდა და ვერ დაიმტკიცა. ჩვენც ეგრე დაეუძახოთ.

დიდი ენა-მეტყველობის სახელი ჰქონდა გავარდნილი თავადიშვილებში ამ სუტ-კნენასა, ამისთანა გამოცდილი შუამავალი თურმე ორიც არ დადიოდა დედა-მიწის ზურგზედა. ამიტომაც ბლომად იღებდა ფეხის ქირასა, მაგრამ ეს იყო კარგი, რომ რაკი იკისრებდა საქმეს, ბოლოსაც მოუღებდა. აი გძელაძესაც ეს ამოერჩევა, ხუთი თუმანი ბეი მიეცა და ხუთმეტსაც დაჰპირებოდა, როცა საქმეს გაარიგებს. თუმცა გძელაძემ გამოგზავნა ლუარსაბთანა, მაგრამ გამოცდილმა სუტ-კნენამ ისე აჩვენა თავი, რომ მითამ ჩემ თავად მოვედიო, რომ ლუარსაბსაც დაავალოს და დასცინცლოს რამე.

ეს მოჰხდა ერთის აზნაურ-შვილის სახლში, რომელმაც ჯვარი დაიწერა და ქორწილში სხვათა შორის ლუარსაბიც დაჰპატიჟა. ის სუტ-კნენა ამ აზნაურ-შვილის მამიდა იყო. ქორწილის მეორე დღეს სადილის შემდეგ, ჩვენი ლუარსაბი შექეიფიანებული წავიდა და ფანჩატურში დაწვა. მზე დაწურვაზედ იყო, როცა ვილაცამ ხელი ჰკრა და გააღვიძა. ლუარსაბმა გააჰყიტა თვალები და დაინახა ერთი პატიოსანი, ხნიერი დედა-კაცი. წამოხტა მაშინვე ფეხზედ.

— დაბადნით, შენი ჭირიმე, მოისვენეთ, უთხრა სუტ-კნენამ: უკაცრავადა ვარ, მოსვენება დაგიფთხეთ, მაგრამ დედი-თქვენის მეგობრობა და ხათრიჯამი რომ მაგონდება, ის პატივი და სიყვარული, თქვენზე-

დაც გული შემტკივა... აი ამოდენა (დაბლა ხელით-აჩვენა) ხელში მჭერიხართ, მითამაშებიხართ. დედა-თქვენი და მე დიდი მეგობრები ვიყავით, უერთი-ერთ-მანეთოდ ვერ გაგვეძლო, დიდი სიყვარული გექონდა ერთმანეთისა: დები რად იქნებიან ისე, როგორც ჩვენ ვიყავით. დედა-თქვენი ხომ არ გახსოვთ?

— არა, მე მაშინ ორის წლისა ძლიერ ვყოფილვარ, მიუგო ლუარსაბმა, რომელმაც არ იცოდა ჯერ, რა ამბავია და ან რა უნდა ამ კნენასა.

— რასაკვირველია, არ გეხსოვებათ. ის უბედური ღმერთს რომ თავის უმანკო სულს აბარებდა — იმის დამკარგავი მე ცოცხალი რაღადა ვარ, ეჰ, მადლობა ღმერთს, იმის ნებას ვინ წაუყა — რომ უმანკო სულს აბარებდა, მე მაშინ ფეხითთ ვეჯექი. ყველანი დაითხოვა ჩემ გარდა. მამა-თქვენი, მგონია, მაშინ მიცვალებული იყო.

— არა, ჯერ მასუკან თუნდ ექვსი წელიწადი იცოცხლა, მიუგო ისევ ლუარსაბმა.

— მართლა, მართლა, რამ დამავიწყა? — სთქვა სუტ-კნენამა, მითამ და მართლა დაავიწყდა: აი სიბერე რა არის, ხსოვნამ მიღალატა. დიად, ცოცხალი ბძანდებოდა. დახე ჩემს გონებას! თავის პირით არ მიბძანა: „დაო ხორეშან! ვიცი, რა სიყვარულია გაქვთ შენ და ჩემ ცოლსა, წადი ფეხითთ დაუჯექ, იამება, შენ რომ გნახავს. ისე ჩემი ნახვა არ იამება.“ მამა-თქვენი დარბაისელი კაცი იყო, დიდი პატიოსანი, სახელოვანი და ყველასგან პატივცემული. დიდი

შიში-კრძალვა ჰქონდათ იმისი განა მარტო საქრისტიანოში, სალევოშიაც; დალისტნამდინ იმისი სახელი გაეარდნილი იყო, რუსებისაგანაც დიდი პატივი ჰქონდა. აბა თქვენ რა გეხსომებათ, პატარა იყავით. ჰო, რას მოგახსენებდით?... ჰკითხა ლუარსაბსა.

— რომ მამი-ჩემის სახელი დალისტნამდინ გაეარდნილი იყო, რომ რუსებისაგანაც დიდი პატივი ჰქონია, უპასუხა ლუარსაბმა.

— არა, ეგ ხომ ვიცი. რაზედ დავიწყე, ის დამავიწყდა, ველარ მომიგონია. აი, ბატონო, სიბერე ეს გახლავთ: წუთის წინად რას ელაპარაკობდი, არ მახსოვს, მამი-თქვენის სიკედილი—ოცის წლის ამბავი—რომ არ მახსოვდეს, რა საკვირველია.

— თორმეტის წლის ამბავი გახლავთ, გაუსწორა ლუარსაბმა.

— თუნდ თორმეტისა, მაინც საკვირველი არ არის. რაზედ დავიწყე ლაბარაკი?... ჩაფიქრდა სუტკენინა, მითამ და არ იცოდა, რაზედ დაიწყო. იცოდა, ძალიან კარგად იცოდა, მაგრამ ჰფიქრობდა ისე როგორ მოახერხოს, რომ ლუარსაბმა ტყუილში ველარ დაიჭიროს, როგორც მამის სიკედილში დაიჭირა. ლუარსაბი გაშტერებული იდგა და სულ არ ესმოდა, რა განზრახვით მოსულა ამასთან კენინა და რა განზრახვით ჰლაპარაკობს.

— ჰო, მართლა! წამოიძახა სუტკენინამა ფიქრის შემდეგ: იმას მოგახსენებდით: ცხონებული დედა-თქვენი რომ უმანკო სულს აბარებდა, ყველანი

დაითხოვა ჩემ გარდა და, როცა მარტოკანი დაერ-
ჩით, მიბძანა თავის სირინოზის ხმითა: „მე, ჩემო
გულითაღო მეგობარო ხორეშან, დიდის ხნის სიცო-
ცხლე აღარა მაქვს. ვიცი, რომ ჩემი სიყვარული დი-
დი გაქვს. აი ეს შენ და ეს ჩემი ობლები, შენ იყავ
ამათი დედა“. ეს რომ ბძანა,—ვეუი უბედურების მნა-
ზველს—გული ამოუჯდა. მეც ლაპალუბით წამომივი-
და ცრემლები, ბევრი ვიტირეთ. მერმე ხომ განუტე-
ვა კიდევ ის ანგელოზის სული. მე როგორც თავ-
ზარ-დაცემული ისე გიჟსავით დაფრბოდი, თურმე ეგო-
ნათ ვერ ავიტან მწუხარებას და ჭკვიდამ შევცდე-
ბი. დიდი სიყვარული გექონდა, ესე ვიყავით, თი-
თქო ერთი ხორცი გვაქვსო და ერთი სული. დედა-
თქვენიც ასეთი დედა-კაცი ბძანდებოდა,—დაუმკვი-
დროს ღმერთმა სასუფეველი—ასეთი დედა-კაცი ბძა-
ნდებოდა, რომ ყველას ხატსავით უნდა ელოცნა.
ასეთი რამ იყო! სადღა არიან ეხლა იმისთანები!
ჩვენც ვიტყვით, დედა-კაცები ვართო!... მესამეს დღეს
ქრისტიანულის წესით მივაბარეთ მიწასა იმისი ნათე-
ლი გვამი. დიდი სამღვდლო იყო მოპატიჟებული.
მოგახსენებენ, მამა-თქვენს გვამის გასაპატიოსნებლად
არქიელიც უნდა მოეწვია, მაგრამ დროშკის ცხენე-
ბი ვერ ეშოვნათ, რომ გაეგზავნათ. თქვენ ერთი ბეწო
ობლები ღარჩით, თქვენ და დავით პატარები იყა-
ვით, თქვენ მაშინვე შამიყვარლით, თქვენკენ მაშინვე
გული უფრო მამიწევდა. არ ვიცი რად, დათიკოც
ხომ იმისი ნაშობი იყო, მაგრამ თქვენ ჩემთვის სხვა
იყავით. მე თქვენ ხომ არ გეხსომებით?

— არა, არა მახსოვხართ.

— აბა რა საკვირველია, არ გეხსოვები, შენ სამის წლისა იქნებოდი, როცა მე ქმარი მომიკვდა — ეაი იმის დამკარგავს — მას აქედ შინიღამა ფეხი არ გამომიდგამს, — ვარ ესე უნუგეშო, უპატრონო ქერივ-ოხერი. სიხარული ჩემთვის სიხარული აღარ არის, ქვეყანა ჩემთვის სულ შავებშია ჩაცმული. შაპატივით კადნიერება, იქნება თავი მოგაწყინეთ. რა ვქნა? ბედისაგან დამწეარ-დადაგული ვარ, დარდები მეშლება ხოლმე. რალა გავაგრძელო, მოკლეს სიტყვა სჯობია. თქვენ სამის წლისა იქნებოდით, რომ ქმარი დამკარგე. მოგშორდით და მას აქედ აღარ მინახეხართ, მაგრამ გულით ისევ თქვენთან ვიყავი, ვისაც კი თქვენებურს შევხვდებოდი, თქვენს ამბავს ვკითხავდი. ერთ ღამეს — აი ეს სამი თთვეც არ იქნება — დამეძინა. ენახოთ — ღრმა ძილში რომ ვარ — ერთი მშვენიერი ანგელოზი, შუქ-მოფენილი, განწმენდილი და გასპეტაკებული თვალ-წინ გამომეცხადა. სიზმარს მოგახსენებთ, მაგრამ ასეთი სიზმარი იყო, რომ აქამდინ ცხადი მგონია — „ხორე-შან! მიბძანა სულმა ცხოველმა: მე შენის გულითადის მეგობრის სული ვარ, განწმენდილი და გასპეტაკებული.“ მაშინვე მუხლებზედ მოვეხეივ დედი თქვენის სულსა, დედა-თქვენი ბძანდებოდა. — „მუხლებზედ ნუ მეხვევი, მიბძანა ხელახლად: მე შენგან გული მტკივა: რად დაანებე თავი ჩემს დაეთოს და ლუარსაბსა? დაეთი კიდეე არაფერი, იმან ცოლი იშოვა

და დაბინავედა, ლუარსაბს რატომ არ ჰპატრონობ?“
სამი ღამე ერთი ერთმანეთზედ მომეცლინებოდა
და სულ ამას მეტყოდა ხოლმე. ეგრე გახლდათ,
თქვენ დაუტირებელი არ მოგვედე! თუნდ ეგ არ
ყოფილიყო, მე—როგორც მოგახსენეთ—უფლისა წი-
ნაზე აღთქმა მივეც, რომ დედობა გაგიწიო, და აი
დღეს მოვიდა ის დღე. თქვენ ყმაწვილი კაცი ბძან-
დებით. მე რა წამსაც დაგინახეთ, მაშინვე მივხვდი,
რასაც გაუგებებია ის საწყალი ქალი. ღმერთმა შეარ-
ცხენოს შენს მხარ-ბეჭთან. ყარამანის მხარ-ბეჭი და
სიტყურფე ტარიელისა, გონიერება გარდანქეშანისა.
თვალი მოგკარით თუ არა, მაშინვე მივხვდი, რასაც
აუნთია ცეცხლი იმ უბედურის ქალის გულშია. უბე-
დურს ვამბობ იმიტომ, რომ იქნება თქვენ იმაზედ
არც კი ჰფიქრობთ, ის კი იქა ჰდნება.

ლუარსაბს იამა, ისე უნებლიედ ქუდი უფრო
ჩაიტეხა, კისერი მოიღერა, წერილ, ახალ-აშლილ
ულვაშებს ხელი გადუსო, წელში გასწორდა და
მხარ-ბეჭი მოიმარჯვა. ისე იამა, რომ პირველ ხანში,
ვერ მოახერხა სიტყვის თქმაცა. ჯერ არ იცოდა,
რასაკვირველია, ის ქალი ვინ იყო, მაგრამ მაინც
იამა.

— არც ქალია ურიგო, დაიწყო ისევ სუტ-კენინამა,
როგორი ყარამანიც შენა ხარ, იმისთანა საღბიხურა-
მან ის არის. სწორედ ტარიელ და ნესტანდარეჯანი
იქნემით, ორივე ერთად რომ შეგყაროთ. არც გვარი
და შთამამაელობა აქვს ცუდი. მუხრან-ბატონთან

ერთ ფურცელზედ არის იმათი გვარიც ჩაწერილი. კაი ქალი, კაი გვარიშვილი, კაი ოჯახი, სახელ-გათქმული ნათესაობა,—ბიძა ერთი მაიორი ჰყავს, მეორე დიამბეგია თათრებში, ფულიც აქვს ნაღდად, მეტი რა გინდა? მერე დედი-შენის სურვილიც არის. ის ანგელოზი წუხელაც მომეგლინა და მითხრა: „ეგ უთუოდ მოახდინეო!“

— ფული რაერთი აქვს? ჰკითხა ლუარსაბმა.

— ორასი თუმანი ექნება.

— ნაღდად?

— სულ ბაჯადლო ოქრო; შინა აქვს პარკში შეკრული.

— გძელადიანთ ქალი ხომ არ არის?

— თქვენ ვინ გითხრათ?

— მე ვიცი.

— მაინც?

— ვიცი, ის არის. განა მე კი გულში არა მქონდა იმ ქალის სახე, მორცხოვით ჩაიღიმებდა ამ სიტყვაზედ ლუარსაბმა.

— საიღამ? გინახავს თუ?

— თვალითაც არ მინახავს, მაგრამ ისე ვიცი.

— მაშ ნებას დამრთავთ თქვენ მაგიერ ვილაპარაკო? რა რიგად გაუხარდება ქალსა!

— თორემ მამას კი არა, სთქვა სუტ-კენინის ქებით გაზვიადებულმა ლუარსაბმა.

— არ გაუხარდება, თქვენმა მზემ! გაუძნელა ძალად საქმე სუტ-კენინამ.

— მაშ იმისგან არა ხართ მოგზავნილი?

— რას ბძანებთ? იმისაგან რომ ვიყო, საქმე გათავდებოდა, რაკი თქვენი ნებაც არის. ის არის, რომ თითონ მამა დიდს უარზედ სდგას.

— უარზედ სდგასო!.. წამოიძახა გულ-ნატკენმა ლუარსაბმა: რაში მიწუნებს მითამ? გვარი იმაზედ ცუდი არა მაქვს და ოჯახი. მითამ რა?

— ეხლა, ზომ მოგეხსენებათ, რიხიანი კაცია.

— მაშ არა იქს რალა?

— როგორ არა იქს, მაგრამ დიდი ცდა და ხერხი-ანობა კი უნდა.

— მაშ შეიძლება დავიყოლიოთ?

— ეინ იცის? ეგ ხერხზედ ჰკილია, მაგრამ მაინც კიდეც ღმერთმა იცის: ჯიუტი კაცია.

— ხერხი კიდეც თქვენი საქმეა.

— მართალია, მაგრამ მარტო ჩემი ხერხი რასა იქს?

— სხვა რა უნდა? რაც შემეძლება ჩემ კისერზედ იყოს. მაღლის გადახდა ჩვენც ვიცით.

— უი, შენ გეთაყვანე, შენა! მაგას ეინ მოგახსენებს? გულ-უხეობაში თქვენი გვარი დიდი ხანია გათქმულია, განა არ ვიცი. თუნდ ეგ არ იყოს, დედი-შენის შეილს მე უნდა გამოგართო რამე, მაშინ შემერგება ლუკმა? არა, გეთაყვა, მე მაგას არ ვიქ — ეგ შენ იცი. მაგრამ... მაგარი ეს არის, რომ „ქრთა-ში ჯოჯოხეთს ანათებსო“, ერთი ოციოდ თუმანი მოგინდება, რომ იმისი მახლობლები შემოვიწყილოთ. ერთი კაცია იქ, იმისი სიტყვა გძელადიანთ მოსესათვის ბეჭედი, ფირმანია სწორედ. იმას უნდა ხახა დაეულობოთ.

— ეხლა სად ვიშოვო მე ოცი თუმანი? უთხრა ცხვირ-პირ-ჩამოშვებულმა, დაღონებულმა ლუარსაბმა.

— მაგაზედ ნუ შესწუხდები: შენ თამასუქი მამეც და ფულს მე გიშოვი.

— ბატონი ხარ. აი თუნდ ეხლავ, — წაატანა სიტყვა გახარებულმა.

— სუტ-კნენამ, რომ ჰნახა ესე აღვილად ლუარსაბის დაყოლება, იფიქრა: სუთელი ყოფილა, რატომ ბლომად არ ეუთხარიო და, რომ გაასწოროს შეცდომა, ეს მოიგონა:

— ეს კი უნდა იცოდე, ჩემო შვილო, რომ დიდს სარგებელს გამოგვართმევენ.

— დიდსა? მაინც რამდენს?

— თუმანზედ შეიდ შაურს.

— რა ვუყოთ, მივცემ. „როგორც გიჭირდეს, ისე გიღირდესო“ — ნათქვამია.

— მაშ ყური დამიგდე: შენ ჯერ უარზედ დადევ, ეინც რა უნდა გითხრას, ფეხი მაგრა დააჭირე, იქნება იმ ქოფაკს, როცა დაყაბულდება, ჰახრაკი მოეუჭიროთ, მეტი დავსტყოთ, გესმის? მე სულ შენთვის ვამბობ, თორემ მე რა მერგება. ხომ გესმის?

— მესმის, როგორ არ მესმის! ფეხი უნდა დაეაჭირო.

— მაშ ეხლა მე ვიცი, ხვალ დილაზედ თამასუქს მოვამზადებინებ, შენც ხელი მოაწერე და მერე მე ვიცი.

— თამასუქი წინ მოგცე?

—მაშ, ქა!.. ფულოს ისე ვინ განდობს? მე რომ მქონდეს, არ დაგიჭერ, ხომ იცი. დედი-შენის შეილს როგორ დავუჭერ, მაგრამ მე ქერიე-ოხერს ვინ მომაბადა, სომეხს უნდა გამოვართო. აბა სომეხი, ხომ იცი, რა ურიია.

—ვიცი, ვიცი.

—მერე, როცა გავარიგებ, მეც ერთი ქერიე-ოხერი ვარ... ერთი ორჯერ პურს მაინც მაქმევ—შეაბრალა თავი სუტ-კენინამა: შენი გვარი დარდიმანდობაში გათქმულია.

ლუარსაბს იამებოდა ხოლმე, როცა ეგრე იხსენიებდნენ იმის გვარს. ოღონდ ეს გეთქვა და ჩოხას გაიხდიდა და შენ ჩაგაცმევდა.

—ერთი ეს მითხარ, ქალი როგორია? ყველა-ყველა და ეს კი დაგვაფიწყდა,—მოიგონა ბოლოს ლუარსაბმა.

—წიგნში და ხელ-საქმეში კარგად გაწურთენილია, მეტი რა გინდა, უპასუხა იმანაც.

—წიგნი რად მინდა? რა, ბრძნად ხომ არ დავსომ!... შენ ერთი ეს მითხარ, მაღლიანი სახე აქვს? ფერზედ როგორ არის?

—მაგას ნულარ მკითხავ, კალმით ნახატია.

—მაშ რაღა, ფეხი დავაჭირო? ჰკითხა ლუარსაბმა, რომელსაც სუტ-კენინის უკანასკნელ სიტყვაზედ სიხარულმა და წადილმა ტანში მეტად საამუროდ გაუბრინა.

—ღიად, ფეხი დააჭირე. ამას შენთვის ვამბობ,

რადგანაც ჩემს დაზედ უკეთესის შვილი ხარ, თორემ — თითონ შენ იცი — მე გამორჩენა არა მაქვს-რა. ჩემის სულის საცხონებლად მინდა მოვახდინო ეს საქმე, თორემ მოსე გძელოძე მე არას მამცემს. ნეტავი დავიყოლიო და დედი-შენის შვილის ბედნიერება მოვახდინო და გამორჩენას ვინ იკითხავს!

— ჩემ კისერზედ იყოს ეგა. ლამაზია? ჰკითხა ღიმილით კიდევ ლუარსაბმა.

— გითხარ — კალმით ნახატია-მეთქი.

— ორასი თუმანიცა აქვს?

— იქნება მეტიც, — ეგ მე და შენზედ ჰკილია.

— იქნება მეტიცო!... ჰა, თქვენ რას იტყვიო, — ცუდი არ იქნება, ისე სთქვა ლუარსაბმა, თითქო რჩევას ეხლა აპირებო.

— შენ როგორღაც გულში ჯერ არ გადაგიწყვეტნია, როგორც ვხედავ, — დაატანა ცბიერმა სუტკნენიანმა, რომ გამოათქმევინოს, გულში კარგად გაუჯდა თუ არა; თუ გაუჯდა, კიდევ დასტყუოს რამე.

— ეჰ, რას ბძანებ?

— როგორ რას ებძანებ? თუ გულში არა გაქვს, ნუ შემარცხვენ, ეხლავ თავი დამანებებინე.

— თავი როგორ დაგანებებინო, რომ იმ ქალის სიყვარული ნაღვერდალსავეთ ჩამომიგდე. აბა როგორ დაეანებო თავი? მითამ რაში დავიწუნებ?

— მაშ გავათავტო?

— გავათავტო.

— უი, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი! ძლიერ

დედი-შენის მოვალეობას და უფლისა წინაშე აღთქმას არ შეეცასრულებ, თუ მოსე გძელაძე ძალიან არ გაგვიჯიუტდა.

— ის კაცი რომ სთქვი, მოიყიდე, მეც აქ ფეხს დაეჭერ.

— ნეტავი იმის მეტი ქრთამი არ დაგვეხარჯოს! იქნება სხვასაც მოუნდეს.

— შუაზედ გაუყავ ოცი თუმანი.

— უი ჩემ თვალებს! ქა, რგორ იქნება? უბრალო კაცის შვილები ხომ არ არიან, ათ-ათ თუმანში ხელი გაისვარონ, თავადიშვილები არიან, სახელგათქმულები, იმათი მოსყიდვა ადვილი არ არის. აი როგორ გეტყობა, რომ ჯერ ყმაწვილი ხარ.

— ოცის წლისა ჯერ სრული არა ვარ, იტყუა ლუარსაბმა: სრული იყო.

— ისიც ჩვიდმეტის წლისა იქნება. სწორედ გერთები იქნებით. უი, ნეტავი კი იმ ბედნიერ დღეს შევესწრა, რომ თქვენ ერთად მხარი-მხარ მსხდომნი გნახოთ და! ბევრი არ შემოგნატრებენ!

— მაშერთი აუჩქარე, თუ მართლა ეგრეა, თუ ღმერთი გწამს, შეეხვეწა მოუთმენელი ლუარსაბი.

— ნეტავი ჩემს აჩქარებაზედ იყოს დამოკიდებული და მალე მტერი მოგიკვდეს, მალე მე მაგას ბოლო მოეუღო, მაგრამ ის წყეული მამაა საქმე. ღმერთი მოწყალეა, ნუ გეშინიან.

ეგრე გათავდა პირველი მოციქულობა სახელოვანის მოციქულისა. ლუარსაბს ამ დღის აქედ, ცხა-

დიე თუ სიზმრად, სულ ის კალმით ნახატი ქალი აგონდებოდა და ორას თუმნიანი პარკი. საღერდელი მეტად აეშალა, სურვილმა მეტად აადულა, ასე რომ, როცა მოიგონებდა, ერთს ლაზათიანად გაიზმორებდა და ამას იტყოდა მსუნაგსავით ტუჩის ლოკვითა: „კალმით ნახატი ქალი, ორასი თუმანი ბაჯაღლო ოქრო და იქნება მეტიცო... ჰა! რას იტყვი ლუარსაბ, ურიგო არ იქნება, განა? ამაზედ არის ნათქვამი: „ბელი მომეცი და სანახევზედ გადამაგდეო!“

VII

უმცა სუტ-კნენინამ თავის ანგარიშების გამო საქმე ცოტად გააგრძელა, მაგრამ მალე უნდა გათავებულყო, რადგანაც ორივეს მხრივ ნების დართვა იყო. სუტ-კნენინის ანგარიშების გარდა, ერთი სხვა ზიფათიც მოსდევდა ამ საქმეს: ქალი პირველი რომ ოცის წლისა იყო და ამბობდნენ ოცდაერთისადაცო—ეგ არაფერი, ამაში შეიძლებოდა კიდევ ხერხიანად მოეტყუებინათ, ცხენი ხომ არ იყო კბილებზედ შეეტყოთ, მაგრამ ჭირი ის იყო, რომ მეტად მაზინჯი გახლდათ. აბა აქ როგორ მოატყუებ? თვალებს ხომ არ აუბამ? მართალია, შეიძლებოდა პირველში სხვა ეჩვენებინათ, მერე, რაკი ჯვარის დასაწერად მოვიდოდა, ძალად გადასწერდნენ ჯვარსა:

მაგრამ სუტ-კნენას ეშინოდა: მერე ხომ თმით მათრევენო. თმით თრევა კიდევ არაფერი, რომ კარგად გამოარჩენა შეიძლებოდეს, ოცი თუმანი აბა რა ფულია! მართალია, ლუარსაბსაც ჩამოართო ბარათი, მაგრამ, რაკი ამისთანა მახეში გააბამდა საწყალსა, მერე როგორღა მივიდოდა ფულის გამოსართმევად? ხომ უზიარებლად დაარჩობდა. ეჩივლა და ბარათი დიანბეგთან წარედგინა, რა გამოვიდოდა? ლუარსაბი გააბათილებინებდა, თუ არა და ნახევარს დიამბეგი წაიღებდა. მაგ ნახევარს ჯანი გაეარდეს, ოღონდ საქმე არ გამოაშკარავდეს, მაშინ რა ეშველებოდა სუტ-კნენასა? ხომ ციხეში დაიჭერდნენ. „არა, იფიქრა კნენამა: ეს ბარათი კიდევ აქა მქონდეს: როცა დრო მოვა, შევეუთელი, თუ მომცა, ხომ რა კარგი, თუ არა და ჯანი იმასაც გაეარდეს—ერთის სიტყვით—ეს ბარათი ან ჰო არის, ან არა. საჰოარაოდ საქმე რად გაეიხადო. სიფთხილეს თავი არა სტკივა: ისევ ისა სჯობია, მოსე გძელაძეს ათიოდ თუმანი ნაღდი—აი ეგ მიყვარს!—მოვამატებინო და გავბედო ლუარსაბის მოტყუება, თორემ იქ ჩივილი, ერთი დავიდარაბა ასტყდება, იქნება საქმეც გამოაშკარავდეს, ამას იქნება კიდევ სხვა საქმეებიც ზედ შემიკეცონ—ერთი ხათაბალა რამ გამოვა, რადა? არა, ეგ ჩემი საქმე არ არის: მე მიყვარს „ჩისტად“ საქმის დაჭერა.

ეგრე, მომართული იყო სუტ-კნენა, როცა გძელაძიანთ სოფელში შევიდა ამისი ურემი, მითამ და

ერთ რაღაც ძველ საყდარში ღამის სათევად მოვიდა. მეორე დილას თითონ მოსე გძელაძე მოიჭრა და სუტ-კნენინა თავის სახლში შეიპატიჟა. დაიწყეს ლა-პარაკი.

— აბა, ჩემო ღვიძლ დაზედ უფრო უკეთესო დაო! ქალია თუ ვაჟი? ჰკითხა მოსე გძელაძემ.

— ვაი, რომ ქალია, უპასუხა შეწუხებულსავეით სუტ-კნენინამ.

— როგორ? არ ირთავს?

— არა.

— მაინც რას ამბობს?

— ქალი არ მოსწონს—ნუ გეწყინებათ კი—მა-ხინჯი არისო.

— ვაი შენს მოსეს! განა უნახავს სადმე?

— არა, არსად არ უნახავს, მაგრამ შეუტყვია.

— თუ არ უნახავს, მაშ კიდევ შეიძლება საქმე დავატრიאלოთ.

— აბა როგორ?

— ოუ შენ შემეწევი, ჩემო დაო, და ჩემს პურ-მარილს არ დაივიწყებ, საქმეს დამში მოვიყვანთ.

— აბა, გეთაყვა, მე რაღა თხოვნა მინდა, ხომ იცი, ჩემს თავს შენის სამსახურისათვის არ დავზო-გავ.

— მაშ თუ ეგრეა, დამაცა.

ადგა მოსე, გავიდა გარედ და პატარ ხანს შემდეგ შემოიყვანა ერთი მშვენიერი, მოხდენილი ახალ-გზდა გოგო. დააყენა სუტ-კნენინის წინ, ხან აქედ

შემოატრიალა, ხან იქით, მერე უბძანა, რომ გარედ გავიდეს.

გამოცდილი სუტ-კნენა მიხვდა, რასაც მოასწავებდა ეს ამბავი, მაგრამ თავი მოიკატუნა, მითამ და არაფერი იცის. მოსე გძელაძე მოვიდა და მოუჯდა ისევ გვერდით.

— როგორ მოგეწონა? დაიწყო გძელაძემ.

— ერთი ტურთა რამ არის, უმანკოებით მიუგო მანკიერმა სუტ-კნენამ.

— უფრო კარგი იქნება, რომ ჩემის ქალის ტანისამოსით მოერთოთ.

— რასაკვირველია: ერთი ორად მოემატება სიკეკლუცე.

— ახლა შენ რას იტყვი, რომ ნიშანის მომტანს ეს გოგო ლამაზად მორთული ჩემის ქალის მაგიერად ვაჩვენოთ? ჰკითხა მოსემ და თვალი თვალში გაუყარა, რომ პასუხი იქ ამოეკითხა.

— მერე სასიძო ხომ მოვა ნიშნის მერედ, იმას რაღას უზამ?

— იქამდინ ვინ დააცლის? მესამე დღესვე ჯვარის-წერა დაეფუნიშნოთ. სადღა მოიცლის, რომ ქალის სანახავედაც მოვიდეს?

— მერე ხომ მაინც ჯვარის-საწერად მოვა?

— მერე მე ვიცი. შენ ოღონდ მანამდინ დამეხმარე, მერე ჩემს კისერზედ იყოს. ძალად ჯვარს გადავწერ.

— არა, გეთაყვა, მე მაგ საქმეში ხელი დამიბანია, მე მაგას არა ვიქ, ეხლავ გეუბნები.

— რატომ?

— აბა, იმას გაუგია, რომ მახინჯიაო...

— მაგის ფიქრი ნუ გაქვს, გააწყვეტინა სიტყვა მოსემა: ნიშანის მომტანი რომ ამ გოგოსა ჰნახავს, მივა და ეტყვის: რას მიჰქარავ, იმისთანა ქალი ჩემს თვალებს ჯერ არ უნახავსო. თუნდ ეგ არ იყოს, ერთი ზუთიოდე თუმანი და იმისი ჯანი. ასეთს ავალაპარაკებ რომ...

— ძმას გამოგზავნის.

— უფრო კარგი. რასაც თავის თვალთ ჰნახავს, თუნდ ქრთამი არ იყოს, ის არ უნდა უთხრას? თორემ ფულიც ხომ არა მშურს.

— არა, გეთაყვანე, მე მაგ ცოდვაში არ ჩადგები. აი შენი ბეედ მოცემული ზუთი თუმანი, მე კი ხელი დამიბანია.

ამოიღო ორი ოც-და-ზუთ მანეთიანი ასსიგნაცია და მისცა მოსეს გამოქნილმა მოციქულმა.

— მაშ მალატობ?... უთხრა გულის სატკენად მოსემა: მაშ ჩემი ოჯახის დალუპვა გინდა? მაშ ჩემი საწყალი ქალი არ გებრალება? ეჰ! მუხანათო წუთის-სოფელო!... სულ ტყუილი ყოფილა: პურ-მარილიც, პატივის-ცემაც, სიყვარულიც, მეგობრობაც!... ეჰ, შენი ნებაა!... ეს კი იცოდე, რომ გულში შხამ-წასმული ისარი გამიყარე, სპილენძის ტყვია მომარტყე, ურჯულო ლეკსავით ქრისტიანი სული წამწყმინდე.

მოსეს ეგონა, რომ ამ სიტყვებით მოეუღბოზ გულსაო, ის კი არ იცოდა, სუტ-კენენა რა კენენა

იყო! სუტ-კნენა კი იქნებოდა, რომ სიტყვით მოტყუებულიყო!... სუტ-კნენას თუმცა გულში ეცინებოდა, მაგრამ სახე შეიკუმუხნა, მითამ სწუხს კიდევ და ვერა უშველია-რაო.

— შენ ნუ მამიკვდები, მოსე, უთხრა მწუხარეს ხმით კნენამ: და იმ შენის სახის ჩემს უბედურს ქმარს პირშავად არ შევეყრები საიქიოს, რომ შენის ოჯახის სამსახურისათვის მე თავს არ დავიზოგავდი, მაგრამ სამსახურიც არის და სამსახურიც.

— რა ეუყოთ, რომ არის?—მიუგო ეხლა კი ცოტად იმედ-მოცემულმა მოსემ, რადგანაც შეატყო, რომ სუტ-კნენა დაყოლებას აპირებს: რა ეუყოთ, რომ არის? განა ჩვენ კი არ ვიცით სამსახურის გადახდა? რა უმადური მე მიპოვე? ოცი თუმანი არ დაგპირდი, ოც-და-ხუთი იყოს, შე დალოცვილო!

— არა, გეთაყვა, ფულზედ ხომ არ არის საქმე: თმით მათრევენ სიბერის დროს, სულს წაეიწყმენდ.

— ოც-და-შვიდი იყოს.

— არა, გეთაყვა, ფული რა სახსენებელია: საქმე 'დიდი გასაბედავია.

— ხომ მოხერხება შეიძლება? ოც-და-რვა იყოს.

— არა, შეძლებით კი შეიძლება, მაგრამ თავს ვინ გამოიმეტებს?

— ოც-და-ცხრა იყიოს, უმატებს ნელ-ნელად მოსე და ყოველ მომატებაზედ ჰხედავს, რომ სუტ-კნენა რბილიდება.

— ძალიან თავის გამომეტება კი უნდა, თორემ შეძლებით რა არ შეიძლება.

სუტ-კნენამ, ხელოვანმა სუტ-კნენამ, ძალიან ცბიერობითა სთქვა ეს უკანასკნელი სიტყვა, თითქო მოსე რომ ფულს უმატებს, იმას ყურსაც არ ათხოვებსო, და მართო იმასა ჰფიქრობს: შეიძლება, თუ არაო. დიდი ხანია იცის სუტ-კნენამა, რომ შეიძლება, მაგრამ კარგა მსუქანის ლუკმის ამოვლება უყვარდა, რაკი ქვაბში ხელს ჩაჰყოფდა ხოლმე. მოსეს რომ არ დაესწრო, თითონ სუტ-კნენა ეტყოდა მაგას, ესე მოვიტყეთო. კალმით ნახატიაო, უთხრა და ამისთანა მახინჯს ხომ არ დაანახებდა? სწორედ მაგისთვისაც მოვიდა, რომ მოსესთან არჩიოს, ისე კი, რომ ფულიც მეტი გამორჩეს. რაკი მოსემ დაასწრო, გამორჩენის საქმე ნახევრად გარიგდა. სუტ-კნენას კიდეც გაუხარდა, ეხლა მე უარზედ უნდა დავდგეო, სთქვა გულში: და თუ გამორჩენაა, აქ გამოვრჩებიო.

— ოც-და-ათი იყოს, დაუმატა კიდეც სწორე გზაზედ დამდგარმა მოსემ: მეტი კი აღარ შემიძლიან.

— რატომ? დაიწყო ისევ თავისებურად კნენამ რაკი ოც-და-ათამდინ აიყვანა: რატომ? შეიძლებით კი შეიძლება, მაგრამ ნიშნობაში მეც უნდა ვიყო, რომ, თუ მოხერხდეს, კარგად მოხერხდეს. ეს არის ჭირი, რომ ამ კაბით ხომ ვერ მოვალ?

— კაბაც შენი ჭირის სანაცვლო იყოს, დაასწრო გახარებულმა მოსემ, რაკი ჰნახა, რომ სრულიად დაიყოლია: კაბა ჩემ კისერზედ იყოს.

— მაშ ყური მათხოვე, რას გეტყვი: მე იმას ნიშანის მოსატანად ძმას გამოვავაზენინებ. შენ გოგო ლამაზად მორთე — ეცადე არავინ გაგცეს — სამ ღლეს უკან კი უთუოდ ქორწილი უნდა მოახდინო. მოიგონე რამე, რომ ყმაწვილმა ქალის ნახვა არ მოასწროს. მერე ხომ შენ იცი, ჩემი საქმე მაშინ გათავებული იქნება.

— ნიშნობის ღამეს ფუტს სრულად ჩაგაბარებ, ეხლა თუ გინდა, ეს ხუთი თუმანი ბე ისევ წაიღე.

— არა, ათი თუმანი მიბოძე, რა ვიცი, იქნება როგორ დამჭირდეს, აქ ხომ ვერ გამოვიქცევი.

— შეიღ თუმან ნახევარი იყოს ჯერ.

— ათი მიბოძე. ისევ შენის საქმისთვის მინდა, შენს საქმეს მოვახმარებ, თუ გამიჭირდა. ჩემთვის ხომ არა გთხოვ.

— რა? ეს ათი თუმანი იმ ოც-და-ათ თუმნის ანგარიშში არ გინდა წაიღო თუ?

სუტ-კნეინამ გაიცინა.

— მაშ, ქა?

— ჰო, ეგრე სთქვი, მე მეგონა მართლა ეს ცალკე გინდა, რომ ჩემს საქმეს მოახმარო.

— არა, გეთაყვანე, იმის ანგარიშში მიმაქვს. საკაბე კი მალე მიბოძე, რომ შეკერვა მოვასწრო.

— აი, ათს თუმანს მოგართმევ, იქილამ შეიკერე და მერე გავსწორდებით.

სუტ-კნეინა დაჰყაბულდა, მაგრამ მოსტყუელა კი. რალა გავაგრძელო, მოსემა და კნეინამ ესე დაა-

წყეს საქმე და სწორედ ეგრედაც ბოლო მოუღეს. კაი ბადე დაუგეს ლუარსაბსა და კარგადაც გააბეს.

ორი კვირა რომ გავიდა, აღტაცებულმა ლუარსაბმა, აქაო ღ საქმე გარიგდაო, კარგის ნიშანით თავისი უფროსი ძმა დავითი გამოისტუმრა. დიდის ყოფით მიიღეს დავითი. ხალხი მოსემ არ მოიწვია, სრულიად არაეინ, რომ ეშმაკობა არ შეუტყონ, ლუარსაბსაც მისწერა, ნურავის შეატყობინებო. აი ის წიგნი ნამდვილი, თავის ღირსებით და შეცდომებით:

„ჩემო აღმატებულო ბედნიერო გვაროვანო სიძეო:-

„თუმცა დიდათ ბედნიერი ვარ რომელიცა რომა შენგანა ვარ ღღეს მოხუცებული ბედნიერი და გული ჩემი სიხარულით ალავსე ნეტარითა სიძორობითა თქვენითა და თვალი ჩემი აახილე რომელიცა რომა დაინახა ისეც გაზაფხული მუხთალისა სოფლისა ამისა ფრიად სიხარულში ვარ რომელიცა ეხლა ვარ ჩემო აღმატებულო გვაროვანო სიძეო რომელიცა გთხოვ გამოგზავნო ნიშანი რომა საქმემ არ დაიგვიანოს დიდი ხალხი არ გამოგზავნო რომელიცა რომა მე მოხუცებული კაცი ავადა ვარ სწეული და პატივი და მასლაათი და ქეიფი რომელიცა მე აღარ ძალ მიძს რომელიცა ფრიად შეაწუხებენ ქორწილში რომელიც თქვენ იქნებით ჩემს სახლში მასპინძელი დიად დიდი ხალხი მოვიწვიოთ თქვენცა დიდი და პატიო სანი ნათესაობა გყავს რომელიცა არც მე ვარ უნა

თესაო და ბლომად შეეყაროთ ისე როგორათაც შეჰფერის დიდებულს გეაროვნობასა თქვენსა და ჩემსა ოჯახს სახლკარიანობასა ჩემსა:“

„სხვებო ბძანდებოდეთ ბედნიერებით იესო ძე ლეთის მიერ ვითხოვ თქვენს ბედნიერებას რომელიცა რომა მსურს ნახეა თქვენი თქვენი სიმამრი ბრწყინვალე თავადი მოსე ნოშრევანისძე გძელადე:“

რასაკვირველია, თავაზიანი ლუარსაბი ამ წიგნის შემდეგ აღარ გაგზავნიდა ბევრს ხალხსა. მარტო ერთი დავითი და ერთი კიდეც ვილაცა გამოისტუმრა, რომ ახალი სიმამრი, რადგანაც ავად არის, არ შეაწუხონ, დავითს კი დააბარა, რომ ფულზედ კარგად მოილაპარაკოს, როდის ჩააბარებენ, და მერე ქალი კარგად გასინჯოს.

დიდის პატივით მიიღო მოსემ დავითი. ქალის მაგიერად ის მშვენიერი გოგო მორთეს და დავითს ისე აჩვენეს. დავითი გაგიჟდა, რომ დაინახა და გულში არ იყო რომ შურმაც არ გაუარა, ნამეტნავად თავისი მჭლე ცოლი რომ მოაგონდა ამასთან. ეახშამზედ რომ ისხდნენ, მარტო ოთხნი იყვნენ—დავითი და ამასთან მოყოლილი ის ვილაცა, თითონ მოსე და ამისი მოზდილი შვილი. კნენაც თუმცა მოსესთან იყო, მაგრამ ქალთან ივანშმა. მოსემ ბოდიში მოიხადა, რომ ხალხი არ დაუპატიჟა ამისთანა ბრწყინვალე გვარიშვილებსა.

— რა ექნა, შენი ჭირიმე, უთხრა დავითს მოსემა, ჩემო ახალო მოყვარე! ავადა ვარ, თასლიბს ვერ გააფუწევდი. სიძუნწეში არ ჩამომართო, შენი

ჭირიმე! აბა ჯერ ისე ავადმყოფი რა არის, მერე მასპინ-
ძელი რა უნდა იყოს. თორემ იმდენი სიკეთე ღმერთმა
შენ მოგცეს, რამდენი ნათესაობა და მახლობლობა
მე მყვანდეს. მაგრამ ჩემი მაყურებლები რა ქეიფს
გასწევდნენ. ისევ ის ვამჯობინე, ნუ დავპატიჟებ-მეთქი.
ამ ნიშნობამ ისე შინაურულად ჩაიაროს, ქორწილი
კი ჩემ კისერზედ იყოს. ქორწილისა რა ბძანა ჩემმა
სიძემ?

— რაც ჩქარა იქნება, ისა სჯობიაო, უპასუხა
დავითმა: პირფერობაში ნუ ჩამომართმევთ და ეს ქა-
ლი რომ ჰნახოს იმან, იმ წამშივე ჯვარს დაიწერს,
თავი არ მომიკვდება!

— მზეთ - უნახავი ყოფილა, — დაუმატა სტუმარ-
მაც.

— რა ექნა? მადლობა ღმერთსა, ღმერთმა ეგ
მომცა და ყველაფერი ღვთის ნებაზედ ჰკიდია — სთქვა
მოსემა: მიხარია, თქვენმა მზემ, რომ ქალი მოგე-
წონათ.

— ღმერთმა აცოცხლოს პატარძალი! წამოაე-
ლო ჯამს ხელი დავითმა: ღმერთმა ტკბილად შეა-
ბეროს ერთმანეთს!

— მადლობელი ვარ, თქვენი ჭირიმეთ! დაუკრა
ყველას თავი მოსემა: მაშ რაც მალე იქნება, ისა
სჯობია.

— იმან ისე მოგახსენათ, უპასუხა დავითმა:
მეც — სწორედ მოგახსენოთ — მაგას ეურჩევ ჩემს ძმა-
სა. რაღა გაეავრძელოთ საქმე.

— ჩემის ფიქრითაც ეგრე სჯობია, სთქვა მოსემა: ქალი აქა ჰდნება—მამისაგან კი არ უნდა ითქვას ესა, მაგრამ შორეული ხომ არა ხართ, თქვენთან რა დაე-მალო—ქალი აქა ჰდნება...

— ის კიდევ იქ, თქვენმა სიცოცხლემ! წაართო სიტყვა დავითმა.

— მაშ, როცა მიბძანებთ, მაშინ იყოს ქორწილი, სთხოვა მოსემა.

ერთის სიტყვით, გადასწყვეტეს, რომ სამშაბათს საღამოზედ სიძე უნდა მოვიდეს და იმ ღამესვე ჯვარი დაიწეროს. მეორე დღეს დავითმა ფულზედ ჩამოუგდო ლაპარაკი. მოსემ დააჯერა, რომ ქორწილის მეორე დღეს ორასს თუმანს სულ ბაჯადლო ოქროებს თავის ხელით მიართმევს, ხელი-ხელს დაჰკრეს, დავითი — მეორე დღეს პატარძალი აღარ აჩვენეს — შინ წამოვიდა და მოსე თავის სახლში დარჩა. როცა მოსემ ცხენზედ შესო და გამოისტუმრა დავითი, როცა მარტო დარჩა, ხელები დაიფშენიტა მეტის სიხარულისაგან და სთქვა ღიმილით: ყოჩაღად წავეყვანე საქმე. ეხლა ჩემი წუხილი მარტო ის არის, რომ სუტ-კნენინას ხრიკი მოეუგდო, ერთი მიზეზი რამ მოეუგონო, რომ ფული აღარ მივცე იმაზედ მეტი, რაც მიმიცია, თორემ, იმისაგან რომ მოეტყუედე, სირცხვილია.

ამ ფიქრში იყო, რომ სუტ-კნენინა — მოსეს ცოლი არა ჰყვანდა და ჯალაბობას კნენინა ჰთამაშობდა — რომ სუტ-კნენინა წინ მოეგება გახარებული.

— ჰა, რა რიგად მოვიდა საქმე!—უთხრა სუტ-კენინამა: მომილოცავს შვილის ბედნიერება. დიდი ჯაფა კი გავწიე. სულ ვიწურებოდი—შენზედ მიწა არ მენახოს—სულ ვიწურებოდი, რომ ან აი ეხლა შეიტყობენ-მეთქი, ან აი ეხლა და დავიღუპები, მაგრამ მიშველა ღმერთმა და ვერ შეიტყეს.

— ეჰ, შე დალოცვილო!—უპასუხა მოსემ: იწურებოდი, ასე გგონია, პირველად ჩაგედინოს ამისთანა საქმე. იწურებოდა!... თქვენი ხელობა მეტი რა არის? იწურებოდა!...

სუტ-კენინა შეკრთა.

— არა ჰხუმრობ, თუ მართლა მეუბნები? ჰკითხა შემკრთალმა სუტ-კენინამა.

— მაშ არა და გეხუმრები.

— ეხლა განა?

— ეხლაცა და მაშინაც.

— ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს, თუ ეგრეა, მე კი გამისტუმრე და მერე შენ იცი.

— სადაც გინდა, წაბრძანდი, ხელს ვინ გიჭერს.

— რასაკვირველია, ხელს არაფერს დამიჭერს, მაგრამ დაპირებული მიბოძე და ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს, რაც გინდა ილაპარაკე ჩემზედ: გული არ მეტკინება.

— დაპირებულიო!... რაც მოგეცი იმასაც ენა-ნობ და გგონია—კიდევ მოგცე რამა.

— ახლა ეგ ნამუსია! მოხუცებული დედა-კაცი ფოშტის ცხენისაფით მათრიე, ქვეყანაში თავი შევირ-

ცხენე, საქმე საქმეზედ მოვიყვანე და ეხლა მაგას მეუბნები?! ნამუსია!

— დაჩუმდი, თორემ...

— არა, ნამუსია!... შენა გკითხავ, ნამუსია!

— ის კი ნამუსია, რომ აგიღია ფეხი, სოფლიდან სოფლად დადიხარ და მაქანკლობ, ნამუსია! შარ-შან რომ ათ თუმნად შენი დისწული გასათხოვარი ქალი დიამბეგს მიჰგვარე, ნამუსია! როცა დაორსულდა, შენ რომ წამალი მიეცი და მუცელი წაუხდინე, ნამუსია!...

სუტ-კნენას გული ყელში მოებჯინა, თავისი სიფთხილე, გამოცდილობა ამ გვარებში და გულის სიგრილე დაჰკარგა.

— მაშ თუ აგრეა—დაიყვირა გაკაპასებულმა სუტ-კნენამ—შენი ფეხი დამკარ თავში, შენი ფეხი, თუ ეგ საქმე არ დაგიხლართო!

— შენი ლეჩაქი დამხურე თავზედ—ამ მუქარაზედ მშვიდობიანად უბასუხა მოსემ: შენი ლეჩაქი, თუ ეხლავ გომურში არ დაგამწყვდიო, მინამ ქორწილი არ გათავდება. რას მიზამ! მიჩივლებ თუ? არა მგონია, შენი თავი სადიამბეგოდ გახადო: ცოდვა ბევრი გაწევს კისერზედ, სულ ერთი ერთმანეთს ზედ-მიეკეცება, და მაშინ ციმბირშიაც ალაგი არ გექნება, შე ტყუილო კნენავ, შენა! ეს ის დიამბეგი კი არ არის, რომელსაც გოგოს გაურიგებდი ხოლმე და ბურთსავით ხელში ათამაშებდი! ის დრო წავიდა.

ვერც ამ სიტყვებმა მოიყვანეს თავის გონზედ გამწარებული სუტ-კნენა. ის ისევ ისე სიმწარისაგან გონება-მიხდილი იყო, თორემ გაჯაერების და მუქარის მაგიერ ისეღ ნაირად მოიკატუნებდა თავს, ისეთ ნაირად მოუკვდებოდა ხელში, რომ ყველაფერს გააქარწყლებდა. ეხლა კი ჯაერისაგან, როგორცა ეთქვი, გონება დაბნეული ჰქონდა, იმიტომაც მაინც კიდევ შეჰყვირა:

— დამამწყვდე!... უი, მეზი კი დაგეცა მაგ უხეირო თავზედ! დამამწყვდე რა, შენი მოახლე გოგოვარ, ან შენი გომბიო ქალი!...

— რაო? აი თუ გოგოზედაც უარესი არა ხარ. მე ეხლაე გაჩვენებ, როგორც გაგისტუმრებ გომურში—უთხრა ხუმრობა გაშვებით მოსემა: შენ რომ ჩამოგარჩო კიდევ, ხმას არავენ გამცემს. მაგრამ სიფრთხილეს თავი არ ასტკივაო, მერე რომ არა დამაბრალო-რა, ეხლაე მიჩვენე ჯიბეში რა გაქვს.

მივარდა სუტ-კნენას ჩვენი მართალი კნიაზი. სუტ-კნენა ჯერ გაუძალიანდა, ბოლოს კი—ღვთის წყალობა გქონდეთ—იკადრა ერთის ლურჯის ხელსახოცის ამოღება, რომელშიაც რაღაცები ეხვია. სუტ-კნენა გაფითრდა და პირი გაუშრა. ველარა უთხრა-რა. მოსემ გაშალა ხელსახოცი და თავისი ათი თუმანი იქ გამოკრული ისევ ხელ-უხლებლად ჰნახა, მაშინვე ჯიბეში იკრა. ერთი რაღაც ქალღმერთი მოჰხვდა ხელში. გაშალა, თამასუქი იყო, ის თამასუქი, რომელიც სუტ-კნენამ ლუარსაბს დასტყუვა. მინამ მო-

სე ამ საქმეში იყო გართული, სუტ-კნენას ხერხი, ეშმაკობა, გამოცდილება დაუბრუნდა. იფიქრა სუტ-კნენამა: „ამ ყვირილს და მუქარს თავი უნდა დავანებო, თორემ დამწყვდევეს გამიმართლებსო. თუნდ დამამწყვდიდოს, არაფერი, ხუთი-ექვსი დღე სიზმარსავეთ გაირბენს: შინ მივწერ, რომ მზითვეს ეშმაკებ-მეთქი და ქორწილამდინ ვეღარ გადმოვალ. ვინ რას შეიტყობს, ოღონდ ეგ ათი თუმანი მაინც დავიბრუნო! ეგ მაინც არ დამეკარგოს!...“ ამ ფიქრებმა თვალის დახამხამების უმაღლეს გავრცელებას გამოიწვია, მაგრამ კი მოხერხებულს კნენასა.

— ეს ვინ მოგცა შენ? ჰკითხა მოსემ და აჩვენა თამასუქი. სუტ-კნენას მზად ჰქონდა პასუხი.

— ახლა, შენ არ დაიჯერებ, რასაკვირველია, რომ ეგ თამასუქი თუ ჩამოვართვი, ისევ შენის საქმისათვის ჩამოვართვი. თუ ვინიცოცხლავ, რომ მოვატყუო, ქალი ის არ ეაჩვენეთ—ეს შეეტყო და უარზედ დამდგარიყო, ამ თამასუქს ეაჩვენებდით და ვეტყუდით: დაიწერე, თორემ დიამბეგს წარუდგენთ და სულ ნაღდს დაგათვლიყვნებო. აი რისთვის გამოვართვი, შენ ხომ არ დაიჯერებ, გაჯავრებული ხარ, მაგრამ მე კი გული ძალიან შემეტყუა შენთვისა.

— თუ ეგრეა, რატომ აქამდინ არ მაჩვენე?

— რომ ვაჩვენო-მეთქი, ვიფიქრე, ვაი თუ ამის იმედით საქმეზედ მუყაითობა იმისთანა აღარ გასწიოს-მეთქი. რა ვიცი? ხორციელები ვართ.

— ახლა მაგითი გინდა მამატყუო განა?

— აკი გითხარ: არ დაიჯერებ-მეთქი. კაცს რაკი ერთხელ და ერთხელ ესტიბარი წაუხდება, აღარ დაუჯერებენ. მეც ისე მომდის. შენა გგონია, გატყუებ? თუნდ ეგ ბარათი შენ მიირთვი, ორასს თუმანში გაუბარე და მე ეგ ათი თუმანიც მეყოფა, ჩემო კარგო!

— შენ მაგითი მე ვერ მომატყუებ. ეს ბარათიც მე დამრჩება, ეს ათი თუმანიცა და შენ კი გომურის მაგიერად ხულაში დაგამწყვდევ, რომ ჯვარის-წერამდინ არ გამცე. მერე რაც გინდა ჰქენი. ბიჭო! დაიყვირა მოსემა.

ბიჭი მოვიდა.

— ეს ტყუილი კნენა წააბძანე ხულაში, ხალიჩაც მიართვი, მუთაქაც, ქვეშაგებიც. პური და ლეინო არ მოაკლოთ, ეს კი უნდა ჰქნა, რომ გარედამ კლიტით უნდა გადაკეტო და გასაღები აქ მომართო. თუ ეს ამბავი შაუტყვია ვისმეს, ვაი თქვენი ბრალი!

ბიჭი არ გაინძრა, ჯერ ტყუილი ეგონა.

— არ გეყურება შე....შვილო! დაუჭყიელა მოსემა.

ეხლა კი იკადრა ბძანების დაჯერება. მივიდა, წააელო ხელი და გამოსწია საწყალ სუტ-კნენასა, რომელიც ეხლა კი ისე მაიკუნტა, ისე მაიკუნტა, რომ: მუშტის ოდენა გახდა, მაგრამ მაინც კი იმედი არ დაჰკარგა, რომ გააქარწყლებს ამ ამბავსა და მშვიდობით გადარჩება. კიდევ სიტყვა მოიხერხა ეშმაკუ-

რად და უთხრა მოსესა ისე, ვითამ აქ არაფერი ამბავია:

— უი, შენკი გენაცვალოს ჩემი თავი! ტყუილი გაჯაერება რა რიგად გისდება! ამ სულელ ბიჭმაც დაიჯერა, ასე ჰგონია, მართლა უბძანე. გლეხ-კაცია, ვერ მიხვდა, ნუ გაუწყრები, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი!

ამისთანა ოსტატობამ კინალამ მოსე არ გააცი-
ნა. ბიჭიც გაშტერებული შედგა. ბევრი კიდეც სხვა
იოსტატა სუტ-კნენიანმა, მაგრამ ვერაფერმა ველარ
უშეგლა: ხულაში დაამწყვდიეს, შინ კი წიგნი მისწე-
რა—ჯერ კი მოსემ გადიკითხა—რომ აქ მზითევს და
საკერავენს ეუმზადებო და ოთხშაბათამდინ ნუ
მომელოდებითო. ეს მისწერა, შევიდა ხულაში, და-
ჯდა ხალიჩაზედ და დაიწყო ტარის რთვა, რო-
მელსაც საცა წაეიდოდა, თან წაიღებდა ხოლმე. ესე
იყო, მითამ და აქ არაფერია.

VIII

ოცა დავითი შინ მივიდა, სალამო ხანი იყო.
ამისი ცოლი ელისაბედი და ლუარსაბი ეზო-
ში ღობის ჩრდილში ისხდნენ. თვალი შეას-
წრო თუ არა, ლუარსაბი წამოხტა, მიეგება ძმას,
ვერაფერი კი ვერა იკითხა, იმიტომ რომ სცხვენო-

და. დავით ცხენიდან გადმოხტა, გაისწორა მოშვებული ჩაღსაკრავი, მოვიდა, ცოლს არც კი მიემშვიდობა და წამოწვა ხალიჩაზედ.

— როგორ მოგეწონა სასძლო? ჰკითხა ცოლმა-ლოუარსაბმა ყურები აიციქვითა.

— მზეთ-უნახავს რომ იტყვიან, ის არის, მიუგო დავითმა: მე იმისთანა ლამაზი ქალი არ მინახავს.

ლოუარსაბს გაუხარდა, ელისაბედს ეწყინა: ჩემზედ უკეთესი იქნებაო.

— მართლა, გეთაყვანე? ჰკითხა ლოუარსაბმა.

— შე ნუ მომიკვდები, იმისთანა ქალის მნახველი არა ვარ. ამის მერე ცოლს შეჰხედა და შურით დაუმატა: მე რომ პატარა კიდეც მომეცადნა, სხვა რიგად წავიდოდა ჩემი საქმე.

— რა? შენ შეირთავდი თუ? წააყვედრა გულღეარძლიანმა ცოლმა: უი შენ თვალეხს! შენთვის მეც არ ვემეტებოდი ჩემს ბედსა. მამა-ჩემი განა რომ უარზედ იდგა, შენისთანები მთხოულობდნენ!

— უარზედ იდგა, მე ვიცი, რუსთ ხელმწიფის შეილს მიგცემდა. იმისიც მაღლობელი იყავ, რომ მე გაგებრიყვდი.

ესე სიტყვა-სიტყვაზედ შეჰყვნენ და ერთი კაი ლაზათიანი ჩხუბი მოუეიდათ, ასე რომ მოგეწონებოდათ. ელისაბედს იმ დღითვე შურით აევსო გული და შეიძულა ჯერ თვალით არ ნახული რძალი.

„მალე ჩემი მტერი დაჰქნეს, მალე მე ის დაეაჰქნო, — ამბობდა გულში ელისაბედი: ამ სახლში

ჩემზედ უკეთესი და ჩემზედ უფროსი არაეინ არ უნდა იყოს. ჩემი ქმარი უნდა მაყვებრიდეს იმის სილამაზეს?! უი, უწინამც დღე გაჰქრობია. ასეთ ეკალს გავუყრი თვალში, რომ დღენი ვაწყველინო!“

ელისაბედი ქორწილში არ წავიდა.

ქორწილის ღამეს დიდი ამბები მოხდა. მოვიდა სიძე დიდის მაყრიონით, ძმაც თანა ჰყვანდა, სწორედ სამშაბათს დღეს. იმ დღეს საცოლო არ აჩვენეს, რასაკვირველია. მოსესაც შეეყარა დიდი ხალხი. უგანზრახვოდ არ იყო ეს ხალხის შეყრა მოსეს მხრით. ახლა კი მართალი ქალი გაისტუმრეს საყდარში. როცა ყველაფერი მოამზადეს, მერე მიიპატიჟეს საქმე როცა. როცა შევიდა ლუარსაბი საყდარში და თვალი მოჰკრა თავის საცოლოსა, ელდა ეცა. მოუბრუნდა თავის ძმას დაეითს, თავაზასაც და ზდილობასაც თავი დაანება და უთხრა:

— დავით, აკი მზეთ-უნახავიაო?

ხალხს სიცილი წაჰსკდა, საწყალი პატარძალი სირცხვილით აინთო და ტირილი დაიწყო. დავითი წინ წადგა, რომ დაინახა ერთი უმსგავსო პატარძალი, მღვდელს მიუბრუნდა:

— მამაო! ჯერ სხვა იწერს ჯვარს, თუ ეს რა ამბავია!

— კნიაზი ლუარსაბ თათქარიძე, და დარეჯან მოსე გძელაძის ასული იწერს ჯვარს, მიუგო მღვდელმა.

— პატარძალი სად არის?

— აი ესა ბძანდება.

— ლუარსაბ! დაუძახა ძმას დავითმა: მოგეატყუევეს ეს არ არის, ჯვარი არ დაიწერო.

მთელი ხალხი გაოცდა. ლუარსაბი დაღონებული და უფრო გაფითრებული გამოვიდა საყდრიდგან, მთელი მაყრიონი გამოჰყვა. ცხენები მოიკითხეს, უნდა წამოსულიყვნენ. ცხენები დაემაღათ. შეატყობინეს მოსეს, რომ საქმრო ჯვარს არ იწერსო. მოვიდა მოსე და თან მოიყვანა მრავალი ხალხი.

— კნიაზო დავით! ეს რა ამბავია? უთხრა გაჯავრებულსავეით მოსემ: ქალი საყდარშია და საქმრო ეხლა დადგა უარზედ? აქამდინ სად იყავით, თუ არ გინდოდათ ჩემი ქალი? ვინ გეხვეწებოდათ? თქვენისთანა ოჯახის შვილები მეხვეწებოდნენ, რომ არ მივეცი!

— აი, ბატონო, ქალი მანდ არის და, ვისაც გნებავდეთ, იმას მიეცით. ჩემი ძმა კი მაგის შემრთველი არ არის, მიუგო თავ-გამოდებით დავითმა.

— ეხლა განა? როცა მთელმა ქვეყანამ შეიტყო, რომ ჩემს ქალს ირთავს შენი ძმა, როცა შენმა ძმამ საყდარშიაც შეიყვანა ჩემი ქალი? არა, თავზედ ლაფს არავის არ დაეახსმევენებ? ან უნდა ჯვარი დაიწეროს, ან არა და აქედამ ცოცხლები ვეღარ წახვალთ! გაგონილა? სიძე სახლში ჩამიდგეს, ქალი საყდარში შეიყვანოს და ჯვარი აღარ დაიწეროს!...

— ის კი გაგონილა, რომ პატარძალი შეცვალონ! ეს შენი ქალი არ არის.

— ხალხო და ჯამათო! დახე, რომ ველარა მოუგონიათ-რა, იმას ამბობენ, შენი ქალი არ არისო, დაუძახა ხალხს მოსემა.

— მაშ ვისია, თუ მაგისი არ არის, გაიხმაურა მოსეს ხალხმა: ჩვენ ფიცს მოგცემთ.

— არა, ბატონებო, ჩემი ძმა ჯვარს არ იწერს. თუ ძალაზედ დადგებით, არც ჩვენა ვართ ლაჩრები, წამოსთქვა დავითმა და ხანჯალი მოიმართა.

ქალები, ვინც კი იყვნენ საყდარში, სულ აქედ-იქით მიიფანტნენ, ჰნახეს, რომ ამათი ალაგი არ არის. პატარძალი კი და ორი ვილაც ბებერი მოსემ საყდრიდამ არ გამოაყვანინა, იმედი ჰქონდა, რომ როგორმე მოახდენდა ჯვარის-წერას.

— მაშ მოსე თავადიშვილი აღარ ყოფილა, წამოიძახა მოსემ: თუ თქვენ ჩემი ოჯახი შეგარცხენინოთ; ჩემის ცოცხალის თავით არ ეაკადრებ ჩემს გვარს, რომ თათქარიძეებმა საყდარში ქალი გამიუპატიურონ, ჯვარი უნდა დაიწეროს.

— არ დაიწერს.

— უკასკნელი სიტყვაა?

— უკანასკნელია.

— დავით! უეცრად გადასხვადგრა სიტყვა მოსემ და ხმაც მოურბილა: აქედ მობძანდი.

დავითი გაჰყვა. იქით ორნივე გაშორებით გადგნენ. მოსემ ამოიღო ხუთი თუმანი და უთხრა ხმადაბლა დავითს:

— ეს ხუთი თუმანი, დაჩუმდი, შენ რა გინდა? შენ ხომ არ ირთავ?

დავითი დარბილდა.

— ხუთ თუმანზედ ძმა როგორ გავეყიდო? უპასუხა.

— შეიდი იყოს.

— ან შეიდად.

— რეა იყოს!

— ვერც რეა თუმნად.

— მაშ რამდენი გინდა?

— ათი მაინც იყოს.

— ცხრაზედ რას იტყვი?

— არა, ათი.

— ეჰ, ჯანი გავარდეს: ათი იყოს.

ამოიღო ათი თუმანი და მისცა. დავითმა ჯიბეში ჩაიღო.

— მე კი დავრუმდები და ჩემის ძმისა შენ იცი, უთხრა ღიმილით დავითმა.

— ოღონდ შენ დაჩუმდი და ერთი ორიოდე კაცი თქვენი მაყრიონიდანაც დაიყოლიე და ლუარსაბს მე მოეუხერხებ.

— ბატონი ხარ. მაგის პირობას გაძლევ.

— მაშ ხელი დაჰკარ.

დაჰკრეს ხელი ხელს და საწყალ ლუარსაბს ძალად გადასწერეს ჯვარი იმ ღამესა. მოსემ არც დაპირებული ორასი თუმანი მისცა, იმის მაგიერ ის თამასუქი დაუბრუნა, სუტ-კნენინას რომ წაართო. ლუარსაბს არ მიჰყვანდა ცოლი, მინამ არ გამისწორდებო, ბოლოს ესეც—რომ ვერა გახდა-რა—გარე-

მოგებას დაემორჩილა და წამოიყვანა შინ თავისი ღარეჯანი.

ელისაბედი სიხარულით აღარ იყო, რომ ლუარსაბმა მზეთ-უნახავის მაგიერ გონჯი ცოლი მოიყვანა. „ჰი, ვენაცვალე ღმერთსა! ეტყოდა ხოლმე ქმარს ელისაბედი: ჰი, ვენაცვალე! ჯერ ჩემზედ უკეთესი უნდა შეერთო და მერე ჩემთვის ნიშნი მოგეო! ჰი, ვენაცვალე ღმერთსა!“ ბოლოს ხომ—როგორც მოგეხსენებათ—ცოლების მოწყალებით ძმებს ჩხუბი მოუვიდათ და გაიყარნენ.

IX

ქვენმა ლუარსაბმა ესე დაიწერა ჯვარი. თუმცა ძალადობით მოხდა ესა, თუმცა მზითვე-შიაც მოატყუეს და მზეთ-უნახავის მაგიერ მახინჯი ღარეჯანი შერთეს, მაგრამ—შუბლზედ ეგ მეწერაო—იფიქრა და დაემორჩილა ბედის-წერასა. ბოლოს ხომ—შენც იცი, მკითხველო, რომ ამათ ერთმანეთი შეუყვარდათ. ამათ კი ისე ეგონათ, რომ უყვართ ერთმანეთი და სხვისა კი არ ვიცი. „ფერი ფერსაო, მაღლი ღმერთსაო“—ნათქვამია, ფერი ფერს შეხედა და ერთმანეთი შეიფერეს. ეს შეფერება ჩვენში ცოტასა აქვს მიღებული სიყვარულად? კარგი რამ არის ქართველი კაცი: ბედსაც და უბედობასაც თა-

ნასწორად ემორჩილება ხოლმე. არც ერთისთვის გაიხეთქს თავს და არც მეორისთვის დაიწყებს ბრძოლასა, — და არის ისე ყველგან ერთნაირად გულ-გრილი და შეუპოვარი. ამ გულ-გრილობას და შეუპოვრობას კმაყოფილებად აღიღებენ; კმაყოფილება კიდევ — ვილაცამა სთქვა — ბედნიერება არისო. ბევრჯელ უთქვამთ დარბაისელთ მოხუცებულთ ჩემთვის, რომ ახალ-თაგობას იმითი მაინც ეჯობივართო, რომ ჩვენ ცოტას კმაყოფილებიცა ვართო. მე კი დაფიქმებულვარ და გამიფიქრია: „კმაყოფილება კაცის მამაკვდინებელი სენია. ბედნიერია ახალი თაობა, თუ მართლა ის კმაყოფილება არა აქვს. იმედი თუა სადმე, ამაში უნდა იყოს: უმაღლონი სჯერდებიან მას, რაც არის, იმიტომაც იმათში უფრო ბევრია ბედნიერი, მაღლიანი კი ძნელად: ამათ ყოველთვის უკეთესი უნდათ იმიტომ, რომ კარგს უფრო კარგი მოსდევს თანა, „მსჯობს მჯობი არ დაეღევაო“ — ნათქვამი.“

ჩვენი ცოლქმარნი კი ამისთანანი არ იყვნენ: ამათ თავიანთ ცხოვრებაზედ „მჯობი“ ცხოვრება არ ეგონათ ქვეყანაზედა. ესენი კმაყოფილნი იყვნენ: ვალი ამათ არ ემართათ და ვახში, დავა არავეისთანა ჰქონდათ და დარაბა, მხოლოდ ერთი ჯაფრი ედოთ გულშია: შეილი არა ჰყვანდათ. აი ლუარსაბი ორმოცის წლისა და დარეჯანი ორმოც-და-ერთისა შესრულდა, რომ ღმერთმა მემკვიდრე არ უბოძათ. ბევრჯელ გადაფურცლა კნენამ კარაბადინი, ბევრი რაღაც

ბალახ-ბუღალახი მიირთო და ლუარსაბსაც დააღვინა, მაგრამ ვერა ეშველათ-რა. „ტყუილად თავს რად იხეთქენ—ამბობდა ხოლმე ამათზედ ღვარძლიანი ელისაბედი: ტყუილად რად იხეთქენ? სოლომონ ბრძნის წიგნს რომ ჩააბუღებულვება ხოლმე და კუდიანობდა—ეგ იმან ჩასცხო თავშია. ღმერთმა მაგათზედ გული აიყარა, ეხლა აღარა ეშველებათ-რა.“

ჩვენი ცოლქმარნი კი იმედს არა ჰკარგავდნენ. შეიტყეს, რომ ქალაქში ერთი მკითხავია, ის შეიტყობს უშვილობის მიზეზსაო. თუმცა შვილების დრო გადასვლოდათ, მაგრამ მაინც კიდევ ქალაქისაკენ კაცი აფრინეს, თან გაატანეს ერთი კარგი ბაღდადი, რომელზედაც—როგორც მოგვხსენებათ—უკითხავს მკითხავი იმას, ვინც თითონ ვერ მივა და რომელიც, რასაკვირველია, მკითხავს დარჩება ხოლმე. სამს დღეს უკან ბიჭმა პასუხი მოუტანათ, რომა „თქვენზედ ხატია გამწყრალიო. მერე რომელი ხატი? თელეთისაო, ასე სთქვა მკითხავმაო.“ ეს რომ გაიგეს ცოლქმართ, ერთ დროს და ერთ-ხმად პირჯერის წერით წამოიძახეს:

—საიღამ სად მოგვიკითხა! დიდება სახელსა უფლისასა. სთქვეს და ისევ პირჯვარი გადიწერეს.

—დალახვრა ღმერთმა! საიღამ სად მოგვიკითხა! ისევ გაიმეორა ლუარსაბმა.

—ხატზედ „დალახვრას“ როგორ ამბობ?

—ღმერთო ნუ მიწყენ, ღმერთო ნუ მიწყენ! რამდენჯერმე პირჯვარი გადიწერა სხაპასხუპით: აი

დალაზერა ღმერთმა, დაჩვეული რომ ვარ, ესე თავის-თავად ითქმის ხოლმე, ღმერთო, ნუ მიწყენ!

— ახლა რას იტყვი, ლუარსაბ, წავიდეთ?

— შორს რომ არის?

— რა ვუყოთ? ალბად ნება ღვთისა ეგ არის.

— მოდი აქვე ნეკრესის ღვთის-მშობელი ვილოცოთ.

— თელეთის ხატს ეწყინება: მე დავიბარეო, აქ კი არ მოვიდნენო და იქ კი წავიდნენო, იტყვის.

— მართალია, ეწყინება. გული მოუვა. აი მე ხომ კაცი ვარ, მეც გული მამივიდოდა და ის ხომ ხატი ბძანდება—ვენაცვალე იმის მადლს!—უფრო გული არ უნდა მოუვიდეს?

— ეგ არის და.

— მაშ რა ექნათ?

— უნდა წავიდეთ.

— შორს კი არის, თუ შენც იტყვი.

— ახლა, თუ მივიღივართ, ნულარ ამადლებ—გვიწყენს.

— მართლა, მართლა! ნუ მიწყენ, აგრემც დიდება შენსა სახელსა, ხატო თელეთისაო! გიახლები, გიახლები და თავყანსა ვცემ სახელსა შენსა.

დაიჯერეს მკითხავის სიტყვა: თედოს შეაბმევენეს ურემი, გადააფარეს ფარდაგი, ერთი კარგი ცხვარი დააკრეს ურმის ბოლოს, ახსენეს ღმერთი და ერთ მშვენიერ ზაფხულის დილას შეუღდნენ ქალაქის

შარა გზასა. ურემში ისხდნენ კნენა დარეჯანი და მისი მოახლე ლამაზისსეული. ერთი ბიჭი და ლუარსაბი თავის ულაყ ცხენზედ მჯდომი ნელ-ნელა აედევნენ უკან ფეხ-მძიმე ურემსა. მეომარის თვალადობა ჰქონდა ამ ქამად ჩვენს უამისოდაც საყვარელს ლუარსაბსა, თუმცა კი, როგორც ბამბის ტომარა, ისე იდო ცხენზედა. წელზედ ერტყა ქართული ხმალი და გძელი ლეკურა ხანჯალი, უკან წელში გაყრილი ჰქონდა სევადიანი დამბაჩა. შავი შალის ჩოხა ეცვა, იმისი კალთები ვაჟ-კაცურად ამოტარებული ჰქონდა ჩოხის ჯიბეებშია. შარვალში იჯდა, შარვლის ტოტები ჩაეკეცნა მაღალ-ყელიან ყარაბაღულ თეთრ ჩექმებში, წვივებზედ პტყელი ჩაღსაკრავი გძელ-ფოჩებიანი სირაჯსავეთ შემოეკრა. თავზედ ეხურა ლურჯი ყალმუხის ქუდი კახურად ჩატეხილი და შუბლთან შიგ შეეკეცილი, რადგანაცა ცხელოდა—ერთის სიტყვით, ხმლის პირი ზედ წამოცმულ ვაშლით რომ ამოდებული სჭეროდა, თავიდან ბოლომდინ ორშაბათის ყენი იქნებოდა.

ამ ყოფით ავიდნენ თელეთში მეხუთე დღეს, ილოცეს და მეორე დღესვე დაბრუნდნენ. ქალაქს რომ ჩამოუარეს და შეუდგნენ კახეთის გზასა, კნენა დარეჯანმა შეაქცია ზურგი კოფასა, წამოიჩოქა და გამოჰხედა ქალაქსა. ლუარსაბს ურემში ეძინა. ისიც გააღვიძა.

— ლუარსაბ, ერთი შეხედე, რა ამბავია. ამოდენა ქვეყანა გაგონილა, რომ აქ არის! დიდება

შენდა, ღმერთო ! სულ ქვითკირის შენობა უნდა იყოს.

კნენას ქალაქი ჯერ არ ენახა.

— მაშ არა და წნული იქნება.

— ერთი შეხედე და, რამდენი საყდრებია!...

— ვიცი. განა არა ეყოფილვარ?

— პირველად რომ ჩაგიყვანეს, კენჭებო არ ჩაგაყლაპეს*).

— როგორ არა? სამი ასეთი კენჭი ჩაგაყლაპე, რომ ძლიეს მოვინელე.

— აღარ დაგცადა ქალაქმა?

— არა, რაღას დამცდიდა, რომ კენჭებ-ჩაყლაპული ვიყავ? რომ არ ჩამეყალაპა, მაშინ სხვა იქნებოდა.

— ეგ ხომ აგრეა. კაი სანახავი კი უნდა იყოს!

— კარგი როგორ არ არის, მთელი მილეთის ხალხი სულ მანდ დაწანწალებს: თათარი, ყიზილბაში, ურია, ოსი, სომეხი, რუსები ხომ რაღა, ბუზსავით ირევიან.

— მართალია, რომ აქ კაცს თავს მოსჭრიანო და მერე ისევ გააცოცხლებენო?

— მართალია, მაშ? ეგ კიდევ რა! რაღაც მოუგონიათო, ფიცრებს თავისთავად ხერხაესო.

*) ჩვენში ბევრსა სწამს, რომ, თუ ვინც პირველად ქალაქში ჩადის და კენჭს არ ჩაჰყლაპავს, ქალაქი დასცდისო. მეც, ამის დამწერს, გადამაყლაპეს ერთს დროს.

- ახლა ეგა სთქვი.
- თავი არ მამიკვდება.
- როგორ? ისე თავისთავად?
- თავის თავად.
- არც კაცია, არც ადამიანი?
- არა.
- მაშ ხერხი ვის უჭირავს?
- ეშმაკს და ქაჯს, ლსერთმა ნუ იცის რუსების თავი!
- რუსების მოგონილია განა ეგა?
- მაშ არა და შენის მაზლის დავითისაა!
- დიდება შენდა, ღმერთო! თვალ-მაქციობას რომ ჰთამაშობენ, ისიც გინახავს?
- აბა რომელი?
- აი გაჭენებულ ცხენზედ რომ კაცი დადგება, იმ კაცზედ კიდევ კაცი, იმაზედ კიდევ კაცი და კიდევ და კიდევ.
- ეგ რა არის? მე კი არ დავდგებოდი ხოლმე გაჭენებულ ცხენზედ ჩემ პატარა ბიჭობაში!... დაიკვნა ლუარსაბმა.
- აი შენმა მშემ! შენ კი იქნებოდი, რომ დამდგარიყავ.
- ღმერთმა იცის! ეხლა ჯანი აღარ მამდევს და სიმარდე, თორემ ეხლავ გიჩვენებდი.
- ნუ იკვებ. ხომ ვიცი, ჩემო კარგო, რაცა ხარ.
- განა კვენხისთვის ვამბობ? მე იმისთვისა ვთქვი, რომ ეგ რა თვალთ-მაქცობაა-მეთქი. მაგაზედ უფრო ბევრი ასეთია, რომ...

— მაინც?

— რა ვიცი, რამდენი რამ არის.

— სთქვი რაღა, მეც ვიცოდე.

— ბევრია.

— მაინც?

— რა ვიცი, რამდენი რაღაცაებია...

— მაინც?

— ეჰ, ვინ მოსთელოს? ბევრია, ნეტავი შენ! რა რიგად ჩამოცხა! უჰ!

რომ არ იცოდა, რა ეთქვა ჩვენ უბოროტო ლუარსაბსა, სიტყვა გადაასხნაფერა. მოიხადა ყაღმაზის ქული, შუბლიდან და სახიდან იმითი ჩამოიწმინდა ოფლი. მერე გააკეთებინა ჩიბუხი და ჩიბუხის წვეაში ისევ ხვრინვა ამოუშვა, მერე ასეთი, რომ რამდენიმე დღის უძილო ეგონებოდა კაცსა.

მეხუთე დღეს შინ მშვიდობით მოვიდნენ ჩვენი ბედნიერნი ცოლ-ქმარნი, თან მოჰყვანდნენ, რასაკვირველია, იმედი, რომ შეილი გაუჩნდებათ. მაგრამ გავიდა სამი თთვე, კაბა არ დაუფიწროვდა დარეჯანსა. გავიდა ცხრა თთვეც და დარეჯანს მუცელი არ ასტკივდა. დარეჯანი მაინც იმედს არა ჰკარგავდა: ამდენი სხვა-და-სხვა ფერის და სხვა-და-სხვა ნაირად შელოცვილი ქვები შეიბა და კაბის

უბეზედ დაიკერა, რომ მართლა იმედი უნდა ჰქონოდა, და ჰქონდა კიდევ. თუ აქამდინ არ ეყოლა, ის იმიტომ, რომ ლუარსაბმა ხატს დაამუნათა და წააყვედრა— „შორს არისო“. თორემ ეს დამუნათება და წაყვედრება არა ყოფილიყო, ეხლა შვილი ეჯდებოდა ღარეჯანს? კალთაში. ლუარსაბი ავ გუნებაზედ იყო. ეგ არაფერი, რომ შვილი არ უჩნდებოდა და ხატმა მოატყუა: დაიბარა და არ მისცა კი შვილი. ამის ჯავრი ის იყო, რომ დავითს, ამის ძმასა, უთქვამს: „ის ოხერი როდის იქნება ჩაძაღლდეს, რომ იმის მამულებზედ ვინაყარდო“. ესა ჰკლავდა ლუარსაბსა, თორემ შვილის უყოლობა ამისთვის კიდევ დიდი უბედურება არ იყო.

ერთხელ ესე დაღონებული აქედ ტახტზედ გულდაღმა იწვა ლუარსაბი, იქით ტახტზედ კიდევ კნენა ღარეჯანი წინდასა ჰქსოვდა. ძალიან ცუდს გუნებაზედ იყო. ხმა-გაკმენდილი ჰერს გაუშტერა თვალი და ჰფიქრობდა. იმაზედ ჰფიქრობდა, როგორ მოახერხოს, რომ შვილი გაუჩნდეს?— „განა შვილი იმისათვის მინდა, რომ მართლა შვილი მყევანდეს—ამბობდა თავის-თავად: შენც არ მამიკვდე! დავითის გამოჯავრებით მინდა, ის არ მინდა ჩემს მამულებზედ გავახარო. იმისი ჯავრი არ მინდა შევირჩინო, თორემ ეს ჯაბრი რომ არ იყოს, ძალიანაც არ ვინაღვლიდი, რომ შვილი არა მყავს. ცოტანი არიან უშვილონი განა? მეც იმათში ვიქნებოდი. დავითი არ მინდა გავახარო, დავითი!“

ეს რომა სთქვა თავის-თავად, გადმობრუნდა ღარე-
ჯანისაკენ დაღონებული ზ მწუხარე ხმით უთხრა:

— ახლა დავითს უნდა შერჩეს ის სიტყვები!...
უნდა ჩვენს მამულ-დედულობედ გავახაროთ!... ღარე-
ჯან! შენი ჭირიმე, თუ გიყვარდე, თუ გიყვარდე აი!
ერთი ვაჟი-შვილი ჰყოფ, დავითის გამოჯავრებით მა-
ინცა ჰყოფ, რომ სხვა არა იყოს-რა. ოღონდ იმისი
ჯავრი კი ამომაყრევინე და მერე თუნდა მამკალ.
შენი ჭირიმე, შენი დედა-კაცობის ჭირიმე! თუ გი-
ყვარდე, აი!

— ეშობამ, შე ნუ მოუყვდები ჩემს თავს, ეშო-
ბამ, თუ აგრეა!—უპასუხა კნენიამ ისე, ასე გგონია,
მართლა ამის ხელში იყოს შვილის შობა: წუხელის
სიხმარში ერთმა მოხუცებულმა კაცმა—ფეხებამდინ
უმტვერო ქაღალდივით წვერი ჰქონდა—ერთი წამა-
ლი დამალევიანა და მითხრა: გამრავლდი, ვითარცა
იაკობო! მე მაშინვე მუხლზედ ვემთხვიე, შენ მაგი-
ერადაც ვემთხვიე.

— მართლა?—წამოიძახა იმედ-მოცემულმა ლუ-
არსაბმა: ისე თვალითა ნახე?

— აი როგორც შენა გხედაე.

— შენი ჭირიმე!... მაშ იმეღია, ღარეჯან-ჯან!

— მაშ, ქა!

— ჰო, შენ გეთაყვანე, შენა!—დაიჯერა და
გაიღწიმა ლუარსაბმა: როგორ გითხრა?

— გამრავლდიო, ვითარცა იაკობ.

— იაკობი ვინ იყო?

ღარეჯანმა არ იცოდა, ვინ იყო. ისე კი გაეგო,

მგონი წირვა-ლოცვაზედ, იაკობის სახელი, და ეინ იყო, რა იყო, როდის იყო—ამაების არა იცოდა-რა. მაგრამ არ ცოდნა ითაკილა, ისევ რაღაცა, მოჭორება ირჩივა „არეიცის“ თქმასა, როგორც ამ გვარ შემთხვევაში ყველა ქართველმა იცის ხოლმე.

— ეინ იყო? იკითხა დარეჯანმა: წირვა-ლოცვაზედ მაინც არ გაგიგია!... აბრაამის მძახლის განაყოფის შვილი იყო.

— ახლა, გამრავლდიო, ვითარცა იაკობ, მითამ რაო?

— მითამ ისაო, რომ გამრავლდიო,—აუხსნა დარეჯანმა.

— აი ეენაცვალე იმის ენას! მაშ იმედია?

— კიდე? ნუ იცი შენ ეგ, ნუ! ნუ ხარ უჯერო, ცოდვაა.

— აღარ ვიქნები, აღარ, ოღონდ შენ შვილი ჰშობე, თუნდა ენასაც მოვიკენეტ, ოღონდ კი დავითს ნუ გაახარებ.

— ღმერთია მოწყალე! გეუბნები არ გაეახარებ-მეთქი.

— ახ, ნეტავი კი მართლა ჰშობო და.

— კიდე! ნუ ხარ უჯათი, წმინდა კაცის სიტყვაზედ როგორ ხარ უჯერო, რა დაგემართა?!

— აი დალაზერა ღმერთმა! ჩემ თავად გულში უნდა მეთქვა—ღმერთმან იცის—და აკი კიდე წამომცდა. ახ, ნეტ....

— კიდე!

— ფუი, დალაზერა ღმერთმა! კინალამ კიდე არ წამცდა!... ახლა, მეტად რომ მინდა, იმიტომ, თო-

რემ... ეჰ, გადაებრუნდები, დაეიძინებ თორემ, მე რომ ვიცი ჩემის ენის ამბავი, ერთს კიდეც წამომა-როშენებს რასმეს და ღმერთი მიწყენს.

— თელეთისა არ იყოს! იმდენი ამუნათე, იმდენი იძახე—შორს არისო, რომ გაგვიწყრა და, აი, დღესაც შეილი არა გვყავს.

— მერე აკი მაშინვე შევეხვეწე, ნუ გაჯავრდები-მეთქი. რატომ არ მაპატივა! რა ეუყოთ, რომ „შორს არის“-მეთქი ერთხელ წამომცდა? ერთი ალილო მღვდელსაც შესცდებო.

— კარგი, კარგი! რაც იყო, იყო; ეხლა მაინც არ აწყენინო.

— მაშ დავიძინებ.

— შენი ნებაა.

ლოუარსაბი გადატრიალდა და პატარა ხანს უკან ერთი მაღლიანი თავისებური ხერინვა ამოუშვა.

ნეტავი არ დავიძინა. ძილში საშინელი სიზმარი ჰნახა. ჰნახა, რომ დავითი სიხარულით აღარ არის, რომ ამას შეილი არ უჩნდება; დადის ყველგან და სულ იმას იძახის: ის ოხერი როდის იქნება ჩაძაღლდეს, რომ იმის მამულებზედ ვინაევარდოვო. სტკივა გული ლუასაბსა, ჯავრი მოსდის, გული ყელში მოებჯინა. რა ჰქნას?—„ღმერთო! ამბობს სიზმარში გულ-ნატყენად ლუარსაბი: რა დაგიშავე შე დალოცვილო, რომ შეილს არ მაძლევ? მიბძანე და აკი გიახელ თელეთს სალოცაეადა, თორმეტ-აბაზიანი ცხვარი დაგიკალ, ორი აბაზის წმინდა სანთელი აგინთე. სხვა

რა ექნა? წირვა-ლოცვას უამისოდაც არ ეაკლდებოდი, მარხვა მე არ გამიტეხია, ყოველ წელიწადს წმიდა ზიარება მიმიღია და აღსარება მითქვამს. აბა ჩვენ მღვდელსა ჰკითხე, თუ მე ცოდვა მიქნია რამე. დავითის ლუკმად უნდა გამხადო?!... რაც იმას ქვეყანაზედ ცოდვა ჩაუდენია, ვინ მოსთელის? შარშან, ივანე ნათლის-მცემლის თავის მოკვეთის დღეს ხორცი უჭამია, პურის ნატეხს რომ მიწაზედ ჰხედავს, არ აიღებს და არ ემთხვევა, იქნება ფეხიც დაადგას და გასრისოს კიდეცა. უკურთხეველ ყურძენსა სჭამს, ფერის-ცვალობამდის არ მოიცდის ხოლმე, აღდგომა დღეს მღვდელს არ მოუცდის, რომ სუფრა უკურთხოვს, ისე მივარდება ხორცეულის, როგორც დათვი, ამისთანა მსუნაგია. ზიარებით კი ეზიარება ხოლმე, მაგრამ რა გამოვიდა? სამი დღე ემზადება, მარტო სამი დღე. აბა, ეს რა ზიარებაა. ეს ყველა იცი—შე დალოცვილო ღმერთო—და მაინც კიდევ იმისაკენა ხარ! დაილოცა შენი სამართალი! ჰო, მართლა, ერთი კიდევ დამავიწყდა: ერთი მწევარი ჰყავს, თავის თეფშში აჭმევს ხოლმე. ქრისტიანი კაცი კია. მე ხომ ამისთანას არაფერსა ვცოდავ, რად მიწყრები? მერცხალი გინდა, იმას დასძლევს ხოლმე*), ოფოფი გინდა, იმას დასძლევს, გუგული, კვიცი—რაც გინდა,

*) არის ამისთანა ამაოდ-მორწმუნება ჩვენში, რომ თუ ღვინო დალეული არ შეხვდი პირველად მერცხალს, მერცხალი დაგძლევს. კვიცი რომ დაინახო, მაშინვე ქვაზედ უნდა შედგე,

ყველაფერი ბოროტი იმაშია. მე კი—ლმერთო ხომ შენ იცი—არაფერს არ დაფუძლევდები, რად მიწყობი? იმისთვის, რომ თელეთში წასელაზნე ქოჭმანობა დავიწყე? აკი მაშინვე მოვინანიე!...”

ეგრე უჩიოდა ლმერთს სიზმარში ლუარსაბი. მერე ჰნახა, რომ მითამ ლმერთმა მიიღო ეს ჩივილი საბუთად და გული მოიბრუნა ლუარსაბისაკენ, აი მითამ რეა თთვეც არის, რაც დარეჯანი ორსულია. ერთი თთვეც, ერთად ერთი და ლუარსაბს შეიღლი ეყოლება და დავითს თვალი დაუდგება. უხარიან სიზმარში ლუარსაბსა, რომ ამის ჩივილმა გასჭრა, სიხარულით ფეხზედ ველარა დგება. დავით და იმისი ცოლი ჯავრით აღარ არიან. ლუარსაბს ისე შეიღლი არ უხარიან, როგორც ისა, რომ დავითი და ელისაბედი ჯავრით აღარ არიან. ორი კვირაც მითამ გავიდა, აი ორი კვირა კიდევ და დარეჯანი დაწვება. უხარიან ლუარსაბს, მაგრამ—აი უბედურობა—ლუარსაბი უეცრად ავადა ჰხდება და ძალიანაც ჰხდება, ასე რომ მითამ მოკვდა კიდევაც. მაგრამ ისე კი მოკვდა, რომ ყველაფერსა ჰგონობს. ესმის, რომ დარეჯანი საშინელის ხმითა სტირის და სოფლის მოტირალე დედა-კაცები მწუხარე ბანს აძლევენ. ესმის, რომ იქით, სადღაც კუთხეში, დავითი და ელისაბედი იცინიან,

თორემ დაძლეული იქნები, ოფოფს თავ-დავარცხნილი უნდა დახედე და სხვა. ლუარსაბს, როგორც ათასს სხვას, ეს დაძლევა ცოდვა ჰგონია, ამიტომაც ეგრე გულ-მოდგინედ დავითს ლმერთთან აბეზღებს.

ჰბტიან და ლუარსაბის ავეჯეულობა თავის სახლში გადააქვთ. ლუარსაბს სისხლი ყელში მოსდის, უნდა წამოდგეს, მაგრამ იცის რომ მკედარია და იმიტომ არა დგება.— „ხვალ მამულებს ჩაეიბარებო“, — იძახის ზმა-მალლა დავითი. ლუარსაბი იწევბა ამ სიტყვებზედა, იტანჯება, უნდა სთქვას, რომ „ნუ მისცემთო, დარეჯანი ორსულად არის, შვილი ეყოლებო“, მაგრამ იცის, რომ მკედარია და არას ამბობს. საშინელ მდგომარეობაშია საწყალი ცოცხალ-მკედარი ლუარსაბი. რა ჰქნას აბა მკედარმა? — „ეაი, რა დროს მოეკვდი!... როცა ღმერთმა შვილის მოცემა ინება, მაშინ! — ამბობს სიზმარში თავის-თავად ლუარსაბი: ახ, ნეტავი ეხლა კი გაეცოცხლდე და!...“

მაგრამ სად არის გაცოცხლება? აი კუბოც მოიტანეს, აი ჩაასვენეს კიდეცა და კუბოში ჩადებულნი და მორთული დაასვენეს ტახტზედა. მესამე დღეს მღვდლებიც მოვიდნენ, ასწიეს კუბო და წაიღეს გალობითა და ტირილითა. ამ გალობაში და ტირილში დავითისა და იმის ცოლის მზიარული სიმღერა ესმის ლუარსაბსა. ესმის ეს ყველაფერი, ჰგრძნობს, რომ ანდერძიც აუტეს და სასაფლაოზედაც წაიღეს, უნდა სთქვას: „ნუ დამმარხავთო“, მაგრამ იცის, რომ მკედარია და არას ამბობს. აი მიწაში ჩაუშვეს საწყალი ლუარსაბი, ესმის, რომ საფლავის პირზედ დავითი სდგას და ეუბნება დიამბეგს: ხვალ მამულები უნდა ჩამაბაროვო. ელისაბედი კი უჯავრდება: რას ჰბოდაე? სახელიოდ რად იხდი საქმესა, განა

დღეს კი ვერ ჩაიბარებ? ლუარსაბს ეს ყველაფერი ესმის, ჰენეშის, ჰვეალობს, იტანჯება, ცივ ოფლს ასხამს, ჰკანკალებს, თრთის ცალკე შიშისაგან, ცალკე ჯავრისაგან, რომ დავითსა რჩება ბურთი და მოედანი.— „ახ! ნეტავი კი ეხლა გავცოცხლდე და!“ — იძახის გულში ლუარსაბი.

მაგრამ სად არის გაცოცხლება? აი მიწაც მოყარეს, ჯერ მუჭა-მუჭად მიწა ცვივა და კუბოს ფიცრებზედ რახარუხი გააქვს, მერე შეატყო, რომ ნიჩბითაც დაუწყეს მიწის-ყრა. ლუარსაბს უღონდება გული, სული ეხუთებოდა, ჰაერი დაეხშო და აი ერთი წუთიც და გათავდება კიდეცა. მაგრამ ვინ არის მეშველი? ესმის, რომ ხალხის ხმაურობა თან-და-თან მისწყდა, ყველანი წაიღნენ და მარტო ლუარსაბი საფლავეში დააგდეს დაფლული. გულმა ტეხა დაუწყო, რომ დარეჯანმაც კი — ამის საყვარელმა დარეჯანმაც კი, — სხვებსავე თაღი დაანება და ამასთან არ დაიმარხა. ლუარსაბს გული ამოუჯდა, დაიწყო ტირილი: „ეგ იმედი მქონდა იმისაგან!“ ამბობს თავის გულში: „დამაცა, შენც საიქიოს არ მოხვალ, იქ მოგაგონებ“. ამ ლაპარაკში რომ არის, საფლავეზედ ფერხულის ხმა შემოესმა. ხმა გაიკმინდა, ყური დაუდგო. მოესმა, რომ დავითი და ელისაბედი ფერხულში ჩაბმულან და ჯერ კიდევ სველ საფლავეზედა ფერხულსაც უფლიან. „ჩაძაღლდი განა?“ უყვირიან ზემოდამ. ეხლა კი გული აენტო; ერთი საშინლად გაინძრა, უნდოდა ისე წამოწეულიყო, რომ კუბოს თავი და მიწა აეგ-

ლიჯნა, საფლავიდან ამოსულიყო, ამათთვის ერთი ყოფა დაეწია და თავზედ ლაფი დაესხა. ამ ტირილში და ვაი-ვაგლახში რომ არის, ერთი იხტუნა, მითამ საფლავიდან ამოხტომა უნდა და ტახტიდამ ძირს აგურებზედ კი ბრავგანი მოიღო. მაშინ კი თვალები დააჭყიტა, ჯერ კიდევ სიზმრის შიშის ზარი ისევ უბზუოდა თავში, ასე რომ სულელისავეთ გაშტერებული და ფილაქვანზედ გაშოტილი პირლია დარჩა. სასაცილო რამ იყო. ისე დაიკარგა, ისე გაფითრებული და ცივ ოფლში იყო, რომ დიდ ხანს გონზედ ვეღარ მოვიდა და არამც თუ წამოდგომა მოაგონდა, არც კი გაინძრა. ისეთი შეშინებული იყო, რომ სიკვდილის ფერი ედო ოფლიან სახეზედა. ამის დაცემაზედ ოთახი, რასაკვირველია, შეინძრა, დარეჯანს თურმე იქით, მეორე ტახტზედ ჩასძინებოდა და ოთახის ზანზარზედ ამასაც გამოეღვიძა. ამან,—რადგანაც ჯერ არ იცოდა ლუარსაბი რა ყოფაშია,—ჯერ წამოიძახა: ლუარსაბ! გაიგე? მიწის ძვრა იყო.

ლუარსაბი ჯერ კიდევ სიზმრის ამბავში იყო და ხმა არ გასცა, დარეჯანი წამოჯდა და მხოლოდ მაშინ დაინახა, რომ ლუარსაბი გაფითრებული აგურებზედ უძრავადა ჰგდიადა სულელისავეთ დაუჭყეტია უგუნური თვალები. დარეჯანს ფერი ეცვალა.

— უი შენს დარეჯანსა! ეს რა დაგმართვია, შენ გეთაყვანოს ჩემი ცოცხალი თავი?

ლუარსაბმა ვერც ეს დარეჯანის ნათქვამი გაიგო. სიზმარმა ისეთი თავ-ბრუ დაასხა, რომ შიში: ჯერ

გამონელეებული არა ჰქონდა და ეს ამბავი სიზმრის გაგძელება ეგონა, იმიტომ ჯერ არცარა ესმოდა-რა და ვერცარასა ჰხედავდა, თუმცა თვალები კი ეჭყიტა. დილ, ჯერ ისევ სიზმარი ეგონა, მხოლოდ ის აოცებდა, რომ „აკი დამმარხესო და მგონი მე ჩემს ოთახში ვარ ეხლაო. ეს როგორ მოჰხდაო?“

ამის ფიქრში დაიფანტა ამისი გონება. ამიტომაც პასუხის მაგიერად თავისი შიშ-ნაჭამი თვალები გიჟსავით შეაჭყიტა დარეჯანსა, თითქო ჰხედავს კიდეცაო და არც იჯერებსო, რომ იმის წინ დარეჯანია. დარეჯანს ელდა ეცა, ხომ არ გაგიჟდაო. მაშინვე ტახტიდამ ჩამოფრინდა და მივარდა გაშოტვილს ლუარსაბს.

— რა დაგემართა, შენი ჭირიმე, შენი! ხმა ამოიღე, გეთაყვანე, თორემ ლამის მე ჩემი დამემართოს.

— დამაცა!... გაუქნივა თანაც ხელი ლუარსაბმა, მითამ მამშორდიო: მინდა მოვიგონო.

ესა სთქვა, ხმა გაიკმინდა, მაინც არ წამოდგა და თვალე-დაჭყეტილმა და პირ-დაღებულმა დაიწყო ფიქრი, რომ მოიგონოს ის, რაც დაემართა. ისე უეცრად და ამ ყოფით გამოღვიძებულს სიზმრის ამბავი ცოტალა დაახსოვდა და ის უნდა მოეგონა.

— შენ გენაცვალე! მიემუდარა დარეჯანი: ჩქარა მითხარ, თორემ შიშისაგან ლამის გავთავდე.

ლუარსაბმა ყური არ ათხოვა და სიზმრის ფიქრში წასულმა თავის-თავად ხმა-მალლა ლაპარაკი დაიწყო:

— მე მოვკვდი. დარეჯანი ჯერ კი ტიროდა და მერე, როცა დამმარხეს და ყველამ თავი დამანება, დარეჯანმაც მილალატა. ეგ იმედი მქონდა იმისაგან? თავი დამანება და ჩემთან არ დამარხა!... აკი უყვარდი! დამაცალოს!... ის სულ-ძალლი დავითი!... ის ქოფაკი ჩემი რძალი!... ფერხული დაბესგანა, დამაცადონ!... აი, მკედარი არა გყოფილიყავ, მე ვუჩვენებდი იმათ!... მაგრამ რა მექნა, რომ მკედარი ვიყავი!...

ბევრს რალაცეების ბოდვას მოჰყვა ჩვენი ლუარსაბი. დარეჯანი კი გაფითრებული ყურს უგდებდა, არ ესმოდა, რას ჰლაპარაკობს.

— შენი ჭირიმე, ლუარსაბ! უთხრა კანკალით დარეჯანმა: სიზმარში ხარ, თუ ცხადი? მითხარ, თორემ შენს მაყურებელს სული დამელია.

— ეხლა განა? მაშინ რატომ არ დაგელია, როცა მიწა მომყარე და მარტოკა ჩამთალი შეე მიწაშია?

— რას ამბობ, შენი ჭირიმე! რასა? ერთი შემეტყობინე.

— რა უნდა შეგატყობინო? ცარიელი ტირილით რა გამოვიდა, უნდა თან ჩამამყოლოდი. არა გცხენიან, პირში როგორღა მიყურებ?

— უი, თვალები ეხლა დამდგომია, თვალები! შეჰჰყიელა დარეჯანმა და მაშინვე გამოეარდა მოაჯარზედ, რომ ბიჭებს დაუძახოს, რადგანაც გული დააჯერა, რომ ლუარსაბისათვის ეშმაკს ძილში თავში ჩაუკრამს და ჰკვიდამ შეეშლია. ის კი არა თუ, ლუარსაბი ჯერ კიდევ სიზმრის ამბავშია.

— მიშეელეთ, მიშეელეთ!

ჰყვიროდა ღარეჯანი მუაჯრიდამ თავში ცემით თავ-მოხდილი და გაწეწილი.

— მიშეელეთ! ვუი ამ ღლის მნახველსა, შე ქოფაკო ღარეჯანო!

ჰყვიროდა კნენა და იცემდა თავში, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა. ლუარსაბი ამ ყვირილზედ სრულიად გამოფხიზლდა. წამოხტა აგურებიდამ და ისე გაღელილი გავარდა, რომ შეიტყოს, რა დამართვია ღარეჯანს. ღარეჯანმა დაინახა თუ არა ლუარსაბი, ეგონა — მე გამომიღვაო, იშვირა ფეხი და ეცა კიბეს. კიბეზედ ფეხი გაუსხლტა და ისე რახარუხით ჩაგორდა ძირამდინა. ამ კიჟინაზედ ბიჭები მოგროვდნენ.

— დაიჭირეთ, დააბით! წივოდა გვერდებ-ღალეწილი ღარეჯანი: დაიჭირეთ, თორემ დაგეჭამს, ვაი, შე ქოფაკო თავო! ამ ღლესაც შეესწარ, რომ ქმარი გაგიგიჟდა!

ჰწიოდა საწყალი კნენა და იცემდა ძალზედ თავში, თითქო იმისი ბრალი იყოს ლუარსაბის გაგიჟება. ლუარსაბი გაოცდა. ეს ამბავი რომ ჰნახა, სრულიად გაშრა. ახლა ამას ეგონა, რომ ცოლი გაუგიჟდა და დაიწყო საწყალმა ტირილი: გულ-ჩხვილი იყო.

— რა გაყვირებს, ადამიანო, გადასძახა ხმა-ამოჯდომით და ნაღვლიანად ღარეჯანსა, სრულიად გონებაზედ მოსულმა და დამშვიდებულმა: ვინ გაგიჟდა, შენი სულისა, შენი! მე ჩემ გონებაზედა ვარ.

დარეჯანმა შამოჰხედა, დაინახა, რომ ლუარსაბი ისევ ის ლუარსაბია, არც გიჟი, არც ჭკვიანი, არც ფლავი, არც ჩლავი; მაგრამ მაინც კიდეე ჯერ ექვში იყო. გიჟმა იცის ხანდისხან დაჭკვიანებაო, გაიფიქრა გულში.

— აბა სწორედ შემომხედე, დაუძახა ქვევილამ დარეჯანმა და თვალები შემოაჭყიტა.

— აჰა, შენი სულისა! სთქვა ზე შეჰხედა ლუარსაბმა.

— წელან რას ჰლაპარაკობდი?

— აბა როდის, შენი ჭირიმე!

— აი, აგურებზედ რომ იწეკი.

— სიზმარი ენახე და იმას ვიგონებდი.

— მაშ აგურებზედ რად იყავი გაშოტილი?

— ცუდი სიზმარი ენახე: მმარხვენდენ მითამ და საფლავილამ ამოხტომა მინდოდა და ძირს კი დავეცი.

— მართლა, შენ გენაცვალე! შემოჰხარა დარეჯანმა: ეუი შერცხენილო თავო! მე კი ქვეყანა შეეყარე, ქმარი გამიგიჟდა-მეთქი.

დარეჯანი ამოვიდა მაღლა ლუარსაბთან და მაშინვე შემოსცინა. ლუარსაბმაც კბილები დაუკრიჭა.

— მართლა გიჟი გევონე, შენი სულისა? ჰკითხა ლუარსაბმა.

— მართლა გევონე, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი.

— აი დალახერა ღმერთმა, მე კიდეე შენ გევონე გიჟი. მაღლობა ღმერთსა ორივე კარგადა ვართ. კიბეზედ რომ ჩავგორდი?

— რა მიშავს? მე, რაკი შენ შენს გონებაზედ გხედავ, ყველაფერი დამავიწყდა.

— მეც ისე ვარ.

— უი, შენი ჭირიმე, შენი! რომ მართლა გაგიჟებულობდა, რა მამივიდოდა? უთხრა ესა დარეჯანმა და სიხარულით ატაცებულმა, რომ ლუარსაბი თავის ჰკეაზედ არის, ლოყაზედ უჩქმიტა.

ლუარსაბს იამა და, რომ უკან არ ჩამორჩეს ალერსშია, თითონაც უჩქმიტა და ზედ ტკბილის ხმით და ღიმილით „ჰი!“ დაატანა. ესე მოხდა ეს ამბავი.

XI

 ლუარსაბმა ეს სიზმარი თავიდან ბოლომდინ, როგორც იყო, ისე უამბო. დარეჯანმა ისე ახსნა ეს სიზმარი, რომ სწორედ ცხრა თთვეს უკან შეიღი უნდა ეყოლოს.

— აბა, როგორ? ჰკითხა ლუარსაბმა.

— ხომ სტიროდი სიზმარშია? ახლა დარეჯანმა ჰკითხა.

— ეტიროდი.

— მეც ხომ ეტიროდი?

— შენცა სტიროდი.

-- ტირილი კიდევ სიხარულის ნიშანია. მე და შენ სიხარული სხვა რა გვექნება, თუ არ შეილის ყოლა? მაშ შეილი გვეყოლება და ჩვენი სიხარულიც ისე აგვიხდება.

— მართლა, ტირილი ხომ სიხარულის ნიშანია. უთუოდ ეგრე აგვიხდება. აი ვენაცვალე სულში იმ სიზმარსა! თვალი არ დაუდგება დავითსა! აბა ფერხულს მაშინ ჩამოუელის, აი! ღმერთო, შენ იცი ეხლა.

ამ დროს ლამაზისსეულმა კარი შემოაღო და გახარებული შემოეარდა ოთახში.

— ქალბატონო, ქალბატონო! წამოიძახა გოგომა: ჩამჩიაშვილს რომ ძაღლმა შეილი დაუცოფა, იმისთვის ერთი აქიმი დედა-კაცი მოუყვანიათ, იმ დედა-კაცმა თურმე მკითხაობაც იცისო. ხომ არა გნებათ აკითხვინოთ? რაც კაცს გულში აქვს და შუბლზედ აწერია, ყველაფერს თურმე მაშინვე შეიტყობს.

— შენს პირს შაქარი, ჩემო ლამაზისსეულო, შენს პირს შაქარი, წამოიძახა გახარებულმა დარეჯანმა: წადი და ეხლავ აქ მოიყვანე, ფულს გაჩუქებენ-თქო: გოგო გამოტრიალდა და გაიქცა.

— დარეჯან, შენი ჭირიმი, დარეჯან! სიზმარი ცხადდება! შეჰყვირა ღრეჭით გახარებულმა ლუარსაბმა: ეა! მეტი რაღა გინდა! ღმერთმა თავის თავად მკითხავი კარზედ მოგაყენა. ეს რის ნიშანია?

— მაშ, ქა? რომ გეუბნებოდი და არ მიჯერებდი, მაშ რის იმედით გეუბნებოდი, რომ შეილი მეყოლე-ბა-მეთქი? მე რაღა ხანია გული მითხრობდა.

— მეც დიდი ხანია გული მითხრობდა, თურმე ეს ამბავი იყო. აბა ეხლა დაუდგება თვალი დავითსა, აი!

— რა ნაღველი აქვთ იმისთანა, რომ აეადმყოფს თავი დამანებებინეს და აგრე საჩქაროდ მიბარებენ? ჰკითხავდა ლამაზისსეულს გზა-და-გზა ერთი ტანში მოხრილი, პატარა, მოკუნტული, დაღმეჭილი, ბებერი დედა-კაცი.

— რა ვიცი? ხომ იცი, რომ უშვილონი არიან...

— ეგ ხომ მე უშენოდაც ვიცი, რომ შვილი არა ჰყავთ, გააწყვეტინა სიტყვა ოსტატურად გამოქნილმა და ცბერმა მკითხვემა.

სულელს ლამაზისსეულს გაუყვირდა: საიღამ იცისო!

— მაშ ქალაქში რომ მკითხავს აკითხვინეს და ეთქო, თელეთი ილოცეთო, ისიც გეცოდინება?—უთხრა გოგომა და დააცქერდა გაოცებული, ენახოთ, რას იტყვისო.

— მაშ, ჩემო კარგო, ჩვენი ხელობა რა არის? პურს მაგითი ეჭამ და ეგ როგორ არ მეცოდინება? მიუგო ოსტატმა დედა-ბერმა ისე არხეინად, ასე გგონია, მართლა იცოდაო.

— თელეთში რომ ვიყავით, ისიც იცი?

— გეუბნები, შვილო, ჩვენი ხელობა ეგ არის-მეთქი. მაგითი ეცხოვრობთ, მაშ არ გვეცოდინება?

ძალიან უხაროდა გულში მკითხვესა, რომ ამისთანა სულელი გოგო შეჰხედა, რომ ზოგიერთი საჭირო ამბავი გზა-და-გზა გამოათქმევინა. გოგოს კი საშინლად უყვირდა ამისთანა გულთა-მხილაობა ამ დედა-კაცისა. სულელს ფიქრადაც არ მოუვიდა, რომ

თითონ გააგებინა ყველაფერი, — უმაგისოდ არა ეცოდინებოდა-რა.

გოგომ თავლაზედ ამოატარა მკითხავი. მკითხვემა თავლის გარეშემო თვალი გადაავლო და ერთი ამოდრანტული რალაცა შენიშნა. „ეს კარგია“, სთქვა გულში.

ცოლ-ქმარნი მოუთმენლად ელოდნენ მკითხველსა. ბოლოს მკითხვეიც მოვიდა. რა წამსაც ფეხი ოთახში შემოდგა და თავი დაუკრა, მაშინათვე ოსტატურად მოფიქრებული სიტყვები მიაყარა:

— ძერას ჰკითხეს: შეიღები გირჩენია, თუ ორი თთვის წყალ-უსმელობაო? — წყლის უსმელობაო. ჯორსა ჰკითხეს: — შენ რაღაო? — უშვილობაო. თქვენთვის არაღის უკითხავს და რატომ შეილი არა გყავთ? ვინ დაგწყევლათ ეგრე?

ცოლ-ქმარმა გაოცებით ერთმანეთს შეჰხედეს: საიღამ გაიგო ეგრე მალეო! ლუარსაბმა პირი დააღო ჯერა, მინამ სიტყვების აზრს მიჰხედებოდა, როცა მიჰხედა, თათქო შეშინდაო, პირჯვარი გადიწერა და სთქვა იმ სახით, როგორც ჭექა-ქუხილის დროს ვიციით ხოლმე:

— კურთხეულ არს სახელი უფლისა. ეს რა მესმის, თქვენი ჭირიმეთ!... დედა-კაცო! ჩვენ გულში იჯექ?...

მკითხვემა ხმა არ გასცა, თითქო ამისთანა ქებას ყურსაც არ ათხოვებსო. მიუბრუნდა რალაც მზრუნველობით გოგოს და უთხრა:

— ჯამით წმინდა წყალი მომიტანე, ერთი შატარა დანა, ნახშირი და ახალი ხორბალი.

მინამ გოგო ამას მოუტანდა, ლუარსაბი და დარეჯანი ენა-ჩაქარდნილებსავეთ იყვნენ. ეგონათ, რომ, თუ არ ეშმაკის მანქანებით, ამისთანა გულთმისნობა არ იქმნება. მოდი და ეშმაკის ხსენებაზედ შიშისაგან ენა ნუ ჩაუვარდებოდათ!

გოგომ მოიტანა ყველაფერი. ბებერი ძირს ჩაჯდა. ჩააგდო ჯერ ერთი ხორბალის მარცვალი, აიღო ხელში დანა და ნახშირი და დაიწყო ტუჩების ცმაცუნი, მითამ და ულოცავს. მერე გაუშტერა თვალი წყალსა. ჩვენი ცოლ-ქმარნი შიშით და კრძალვით ელოდებოდნენ, ჩვენი ბედის-წერა რას იტყვისო.

— ქალაქში მკითხავთან გიკითხვინებიათ,—დაიწყო კუდიანმა: მკითხავეც კარგი შეგხვედრიათ, სწორედ უთქვამს, რომ თელეთი ილოცეთო.

ეხლა კი მართლა შეშინდნენ ცოლიცა და ქმარიცა. ერთმანეთს ყურება დაუწყეს. ამისთანა გულთამხილაობა რომ არ გაეგონათ თავის დღეში!

დედა-ბერი ვითომ არაფერს არ ამცნევს, რაც ძალი და ღონე აქვს აცმაცუნებს ტუჩებსა და თითო ხორბლის მარცვალსა ჰყრის წყალში.

— კარგი გიქნიათ,—დაიწყო ისევ მკითხავმა: კარგი გიქნიათ, რომ მკითხავისთვის დაგიჯერებიათ და თელეთის სალოცავად წასულხართ. შეგეწიოთ თელეთის მადლი! მაგრამ...

აქ სიტყვა გაწყვიტა ბებერმა: თითქო წყალში უნდა ამოიკითხოსო, თვალი უფრო დააკვირვა.

— მაგრამ რა? წასძახეს ერთხმად ცოლმა და ქმარმა.

— მაგრამ ისა, რომ იმ მკითხვეს გულთმისნობა სავსე არა ჰქონია,—ცოტა ჰკლებია, თორემ თელეთი როგორ არ გიშველიდათ, რომ გამოეცნო.

— აკი შენი ბრალიაო, დარეჯან! აღრეე რომ მითხარი. გამოდის ჩემი ბრალი არა ყოფილა,—უთხრა ლუარსაბმა თავის ცოლსა, მაგრამ ისე კი, რომ გაუტყრებული თვალი მკითხვეისათვის არ მოეშორებია.

— დამაცა, რა დროს ეგ არის. მე აქ შიშისაგან სული მძვრება. რა ყოფილა, შენ გენაცვალე, ეს დედა-კაცი!...

ამბობდა მართლა შეშინებული დარეჯანი.

— დიად, მკითხვეის ბრალია,—მოჰყვა ისევ კუდიანი: იმის ბრალია. იმას რომ მიგნება ჰქონოდა, ეხლა შეილი კალთაში გეჯდებოდათ. დიად, გეჯდებოდათ, რომ...

აქ ისევ სიტყვა გასწყვიტა ხერხიანმა დედა-კაცმა და უფრო გაუტყრა თვალი წყალსა. ლუარსაბი და დარეჯანი სმენად გადიქცნენ.

— დიად, თელეთი გიშველიდათ—კიდევ შეგეწოთ იმისი მადლი—თელეთი გიშველიდათ,—გააგრძელა სიტყვა მკითხვემა ისევ თვალ-აუღებლად: რომ თქვენს სახლში ჯადო არა ყოფილიყო.

ლუარსაბმა და დარეჯანმა, შიშისაგან სულწა-სულთა, ერთ დროს და ერთხმად კანკალით წამოიძახეს:

-- ვაი, ადრე და მალე დაღუპულო ოჯახო!...

— ნუ გეშინიანთ: ეხლ ის ჯადო საშიში აღარ არის, მე ხელში მყავს.

— აბა მაჩვენე, თუ ხელში გყავს, — უთხრა ლუარსაბმა, მაგრამ, რადგანაც თითონ ეშინოდა იმისი ნახვა, დარეჯანს უთხრა: მე კი ვერ შევხედავ, მე თვალებს დავხუჭავ და შენ გაშინჯე.

— უი, არა გეთაყვანე, შენ თითონა ჰნახე, მე დავხუჭავ თვალებსა, — მიუგო შიშისაგან ფერ-მიხდილმა ცოლმა.

— ნუ გეშინიანთ, — დააშოშმანა მკითხვემა: განა მართლა ხელში მყავს, ჯადო თქვენს ეზოშია.

— სადა, გეთაყვანე, სადა? არიქა, ბიჭემო, მიშველეთ! დაიყვირა ბატონმა.

— თავლას უკან რომ ორმოა, ჯადო იქა დევს... მშვიდად დაუმატა მკითხვემა.

— ბიჭებო! არიქა, ბიჭებო! აბა თქვენი ჭირიმეთ, ბიჭებო! თუ ბატონის წყალობა გინდათ, ბიჭებო! თუ ჩოხები გინდათ, თავლას უკან ორმოაო! არიქა, ბიჭებო! თქვენი ჭირიმე, ბიჭებო!

ჰყვიროდა ოთახში ზარ-დაცემული ლუარსაბი, აქედ კიდეც დარეჯანი კანკალმა აიტანა და ტუჩები გაულურჯდა, მაგრამ მაინც კიდეც ქმარს უთხრა:

— აქ რომ ჰყვირი, ვინ რას გაიგებს? გარედგადი და გაგზავნე ბიჭები.

— არა, გეთაყვანე, ეხლა კი შენ გადი და მერე თუნდა ორმოცჯერ მე გაეალ.

— გადი, რისა გეშინიან, ჯადო ხომ არ დაგარჩობს, ეუბნებოდა კნენა და თითონაც კი ეშინოდა.

— არა, გეთაყვა, შენ გადი. რა არის? ეხლა, თუ ღმერთი გწამს, შენ გადი, თუ გიყვარება, შენ გადი.

— არა გცხვენიან, მე დედა-კაცსა მგზავნი და შენ კი ქული გეხუროს და კაცი გერქვას?

— რა ღროს კაცობაა, რას ამბობ? სახლში ჯადო არისო.

— მე დაეუძახებ ბიჭებს, — უთხრა მკითხვემა: მაგაზედ როგორ დალონდით!

— ჰო, გეთაყვა, შენ დაუძახე, ჩვენ — ხომ ხედავ — დაელონდით, შეეცეწა ლუარსაბი: ახლა, ოთახში რომ ჩვენ მარტონი დავრჩებით, ხომ არაფერი?

— არაფერი.

მკითხვეი გავიდა, ბიჭები გაისტუმრა ჯადოს ამოსაღებად. ბიჭებმა ბევრი უტრიალეს თავლასა და იქ ორმო ევრა ჰნახეს. მოვიდნენ და ბატონს უთხრეს: იქ ორმოს რა უნდაო.

— ვაი, შენ ჩემო თავო! დაიძახა ლუარსაბმა: დახე, ჯადოს ამათთვისაც თვალი აუბამს, რა გვეშველება?

მკითხვემა ჩაიცინა.

— მე წაეალ თითონ. მე ჯადო თვალებს ვერ ამიბამს, სთქვა მკითხვემა: თქვენც წამოდი, რომ თქვენის თვალთა ჰნახოთ.

— არა, გეთაყვანე, ჩვენ ისეც დაგიჯერებთ, უთხრა ლუარსაბმა, რომ ეშინოდა იქ წასვლა: უჩვენოდ წადი, შენა ჰნახე, მითამ ჩვენ გვინახავს.

დედა-ბერი წაეიდა, თან ბიჭები წაასხა და პატარა ხანს უკან რაღაც ძონძები ამოიტანა.

აქ ნუ შემოიტან—ჰყვიროდა ლუარსაბი და თან კუთხეში იმალებოდა: აქ ნუ შემოიტან, მანდვე დააწვევინე, მანდვე!

ჯაღო დაწვეს.

XII

ეორე დღეს გუშინდელი ბიჭები დაიბარა ლუარსაბმა და ამისთანა საუბარი დაუწყო:

— მართლა ორმო იყო?

— თქვენი რისხვა არა გვაქვს, მართლა ვნახეთ, — მიუგეს ბიჭებმა. იმათ ხომ მალე იციან ამისთანაების გატანა.

— არა, თქვენის ორის თვალითა ჰნახეთ?

— ორის თვალითა, აი ისე, როგორც შენ გხედავთ, ბატონო!

— დიდება შენდა, ღმერთო! ამოდენა კაცი აქ დავებრდი და მე იქ ორმო არსად არ მინახავს!!! გაგონილა? როგორ შეიტყო? დიდი მისნობა არ უნდა ჰქონდეს!..

— მაგის ხელობა ეგ არის, შენი ჭირიმე, და იქილამ შეიტყო, მიუგეს ბიჭებმა.

— ალბად ეგრეა, თორემ... აი დალახერა ღმერთმა! აბა თქვენ გინახავთ ვისმე იქ ორმო, ან გაგიგონიათ?

— რაც არ არის, რასა ჰნახედნენ, წაიბუტბუტა ერთმა თავ-მოწონებულმა ყმაწვილმა ბიჭმა, რომელიც შორიახლო იდგა და მკლავი ხანჯალზედ ებჯინა: ერთი რალაც გოგო-ბიჭების ნაჩიქნია და იმ კუდიანმა ორმოდ გახადა. რა უკვირთ?

ეს ისე სთქვა, რასაკვირველია, რომ ლუარსაბს არ გააგებინა.

— შენ რა გენაღლემა, ძმაო, წასჩურჩულა ერთმა ხნიერმა გამოცდილმა გლეხ-კაცმა: ხომ ჰხედავ— ბატონს უხარიან, რომ იქ ორმოა. დაე ეგონოს, რომ ორმოა, შენ რა? შენი რისხვა არა მქონდეს, — მიუბრუნდა მერე ბატონს ცბიერი მონა: მე იქ ორმო არც მენახოს და არც გამეგონოს დღევანდლამდინა. აი, ჭიპი აქ მომიჭრია და ამოდენა კაცს ლამის სულიც აქ დამელიოს, მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ, შენი ჭირიმე, კუდიანის საქმე ეგ არის.

— განა ის კუდიანი იყო?

— მაშ? კუდიანობის ღამეს, ჭიაკოკოლობას, შენი ჭირიმე, გადაჯდებიან ხოლმე— აი დასწყევლოთ ღმერთმა— ცოცხზედა და თავის ბატონთან გაფრინდებიან ხოლმე. მოგახსენებენ, ჩიტურაშვილის დედა თურმე ბუხარში აძვრება ხოლმე, ცოცხზედ, რო-

გორც ცხენზედ, შეჯდება და ჰერი ბიჭო, გაუტევს ხოლმე.

— ეგ მეც გამიგია. რამდენი სასწაულია ქვეყანაზედ! დიდება შენდა, ღმერთო!... გადიწერა პირჯვარი ლუარსაბმა: მაშ ჩიტურაშვილის დედასაც ეცოდინება მკითხაობა?

— განა ყველამ იცის, შენი ჭირიმე! ის უფროსი რომ ჰყავთ და კუდიანობის ღამეს ძღვენით რომ მიდიან ხოლმე, ის უფროსი თურმე ეტყვის: შენ, მანო, მკითხაობა მიჩუქებია შენთვის, მეორეს კიდე ეტყვის: შენთენ — ექიმობაო. ესე გახლავთ.

— ეგრე იქნება, თორემ აბა საიდან გამოიცნობდა, რომ იქ ორმო არის? ჭკვიანი არ უნდა იყოს ის უფროსი!

— მოგახსენებენ, სოლომონ ბრძენზედ უფრო ჭკვიანიაო.

— არ ეტყობა თუ! დიდება შენდა, ღმერთო ჩემო! გადიწერა ისევ პირჯვარი და შევიდა ოთახში დარეჯანთან.

— გაიგე, დედა-კაცო, რა ამბები მოახდინა იმ უხეირო, უკბილო ბებერმა! უთხრა ცოლსა: ის უფროსი რომ ჰყავთ, იმისი პირველი კარის კაცი ეგ უნდა იყოს. აი დალახერა ღმერთმა! ეს რა ვნახე, თქვენი ჭირიმეთ!

— კარგი, ნულარ მომაგონე, თუ ღმერთ გწამს! აქამდინ ტანში შიშისაგან ჟრუანტელი მიელის.

— აი, გულთ-მისნობა რა არის! ამდენს ხალხს

ჩემს სახლში ჭიპი მოუჭრიათ და ერთმა არ იცოდა დღევანდლამდინ, რომ იქ ორმოა. რა ქნა, თქვენი ჭირიმეთ!

— ღმერთო, შეგცოდე და, იმას თუ ეშმაკი არ ეჯდა ტანში, რა ვიცი?

ცოლ-ქმარმა ეშმაკის ხსენებაზედ პირჯვარი გაღიწერეს და სამჯერ შეათურთხეს ეშმაკსა

— ეხლა კი... რა ვიცი? ეხლაც რომ შეილი არ გვეყოლოს, ერთი მეტის-მეტი ღვთის წყრომა იქნება, სთქვა ლუარსაბმა.

— ეჰ, შენც ერთი!... მაგას რაღა თქმა უნდა. ისე დაჯვრებული ვარ, რომ მითამ შეილი კალთაში მჯდომია. რაები არ გამოიცნო!... მოდი და ნუ დაიჯერებ.

— მაშ? მეც იმიტომ ვამბობ და!... მკითხაობა რომ არ გაეჩინა ღმერთსა—ვენაცუალე იმის სიბრძნეს—რა გვეშველებოდა? ჯადოს ვილა იპოვიდა?

ორივენი ჩაჩუმდნენ ზე ორივენი მაინც კიდევ გაცეცხულნი იმეორებდნენ გონებაში გუშინდელს საოცარს ამბავსა. ბოლოს ლუარსაბმა ისევ დაიწყო:

— დარეჯან! წყალში ხომ არა ჰხედავდა? ჰა? შენ რას იტყვი?

— იქნება მართლა!... შე ნუ მოუტყულები ჩემს თავს, სწორედ წყალში ჰხედავდა.

— რა ექნა, მე კი აგრე მგონია და!

— ღმერთმან იცის—იქნება სწორედ ეგრე იყოს.

— რა ვიცი! მე კი რაღაც ეჭვი მაქვს და!

— შენმა მზემ, ეგრე უნდა იყოს.

— რა ვიცი, ჩემმა გონებამ კი ეგრე გასჭრა და!

— ჩემი გულიც ეგრე მითხრობს, ლუარსაბის სიცოცხლემ!

— იმ ხორბლის მარცვალს რომ ჩააგდებდა ხოლმე წყალში და რაღაცა რგოლები კეთდებოდა, ის ხომ არ იყო?

— იქნება მართლა. სწორედ ის იქნებოდა.

— რა „ის“?

— შენ რომ სთქვი „ისა“.

— აკი გითხარ! მიუგო ლუარსაბმა თავ-მოწონებით, რომ მე გამოვიცანიო: სწორედ ეგრე უნდა იყოს, თორემ ის დედა-კაცი ეშმაკი ხომ არ იყო, რომ იმისთანა სასწაული მოეხდინა.

— ეგრე უნდა იყოს, მე კი—ლმერთო, შეეცოდე—ეშმაკობა შეეწამე.

— შენგან არ მიკვირს! ეშმაკი როგორ იქნებოდა, რქები არა ჰქონდა. ეშმაკს რქები უნდა ჰქონდეს.

— ეჰ, განა ეგ მეკი არ ვიცი, ისე გავიფიქრე.

— ჰო, ეგ სხვა არის.

ორივენი დაჩუქდნენ, ორივენი დარწმუნდნენ, რომ, რაც გუშინ არ ესმოდათ, მკითხავს რომ უყურებდნენ, ის დღეს გამოიცნეს და გაიგეს.

— მე კი გამოვიცან, აი! დაიკვება ლუარსაბმა. დარეჯანს თუმცა ლუარსაბი უყვარდა, მაგრამ მაინც კიდევ თითონ უნდოდა, რომ გამოცნობის სახელი ამისი იყოს და არა ლუარსაბისა: კაცი, სულელი თუ ბრძენი, ყოველთვის თავ-მოყვარეა.

— განა, რომ მდომებოდა, მე კი ვერ გამოვიცნობდი, მიუგო დარეჯანმა: არ მინდოდა, თორემ გუშინვე გამოცნობილი მქონდა.

— ახლა მაგას დაიჭინებ.

— ღმერთმანი, რომ ასეა.

— ეჰ, შენ ხომ კაცი ვერას დაგანახვებს და!

თუნდ სოლომონ ბრძენი მოვიდეს, მაშინვე ეტყვი: მე შენზედ ჭკიანი ვარო. ახლა რა არის, ერთხელ მე დამითმო. უცხო ხომ არა ვარ, შენი ქმარი ვარ.

არ ვიცი, დარეჯანმა დაუთმო, თუ არა, ეს კი ვიცი, რომ ლუარსაბს ძალიან ეწყინა, დარეჯანი რომ შეეცილა.

XIII

კითხაჲმა მეტად მტკიცედ დააჯერა ცოლ-ქმარი, რომ შეილი ეყოლებათ. ამ იმედს მკირედი ეჭვიც არ შეურყევდათ. ამ დაჯერებამ იქამდინ მიალწია, რომ ერთს მშვენიერს დღეს დარეჯანს ეჩვენა, ვითომც მუცელში ყმაწვილმა გაუჩუქუნა. რასაკვირველია, გახარებულმა კნეინამ მაშინვე ლუარსაბს ახარა.

— მართლა გაიჩუქუნა? წამოიძახა სიხარული-საგან გონება-მიხდილმა ლუარსაბმა.

— რას ამბობ, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი!.. დარბაისელი დედა-კაცი სიხარულისაგან კინალამ არ შეეხტი, მაგრამ მომაგონდა, რომ მუცელი წამიხდებამეთქი, — და შენ მაინც კიდევ არა გჯერა.

— უი, შენ კი ჩაგეკონე მაგ გემრიელ სულშია! ბარაქლა, რომ არ შეხტი, თორემ მუცელი წაგიხდებოდა. იმ სიხარულში ეგ როგორღა მოგაგონდა! მე კი — მე და ჩემმა ღმერთმა — შეეხტებოდი, მერე ისე შეეხტებოდი, რომ დავცემულიყავი, კიტრსავით გაესკდებოდი. დაუდგეს თვალი დავითსა! ფერხული აბა ეხლა დაუაროს, აი! მაშ დღეს მე და შენ ერთი კაი ქეიფი გავწიოთ, ერთი კაი წითელი ღვინო ავახდევინოთ, რომ შეილის სადღეგრძელო დავლიოთ. ურაა! დაიყვირა ლუარსაბმა და, რადგანაც გულდაღმა იწვა თავისებურად ტახტზედ, ერთი ფეხიც აიშვირა მაღლა და მანამ „ურა“ არ გაათავა, ფეხი არ ჩამოუღია.

ეს ამბავი სადილობის დროს მოჰხდა. აახდევინეს წითელი ღვინო. ცოლ-ქმარნი, დაჯერებულნი რომ მემკვიდრე ეყოლებათ და დავითიანთ თვალები დაუდგებათ, სადილზედ გამხიარულდნენ. ნამეტნავად ლუარსაბი შექეიფიანდა და კარგად გამოიბრუჭა. ელისაბედი ამბობდა, რომ ვითომც დარეჯანსაც უყვარსო ღვინის სმა. ეს კი ვიცი, რომ იმ სადილზედ ამანაც გადუსო ორიოდ ჭიქა. ლუარსაბმა სამი ჭიქა ერთად ჯერ არ დაბადებულის შეილის სადღეგრძელო გადაჰყლაპა და ალავერდი დარეჯანთანაც მივი-

და. დარეჯანმა, თუმცა ესეც ჩაღლეული იყო, მაგრამ დედა-კაცობის პატივი შეინახა და, ჭიქა თუმცა ჩამოართო, სულ არ დალია.

— დალიე, შენ გეთაყვანე! ეუბნებოდა მთერალი ლუარსაბი: ახლა ქეიფს ნუ წამიხდენ. ჩვენის შვილის სადღეგძელოს როგორ არა სომ? თუ მე და შენ არ დავლევთ, მაშ ვინ უნდა დალიოს? ღმერთი გვიწყენს, იტყვის: მე შვილი მივეცი და ისინი სადღეგძელოსაც არა სმენო. ნუ აწყენინებ მოწყალე ღმერთსა, ძლიეს კაი თვალით არის ჩვენზედა. მეც ქეიფს ნუ წამიხდენ. დალიე, გეთაყვანე!

უთხრა და მიაწოდა ისევ ჭიქა.

დარეჯანმა ჩამოართო ჭიქა, მაგრამ ისეთის მორცხობით, ისეთის თვალების ხამხამით და გემრიელ ღიმილით, რომ მე მაშინვე მივხვდი, რომ კნენა უამისოდაც გადაკრულია. ჩამოართო და გადაჰკრა. სასაცილო რამ იყო კნენა: ღვინო თან-და-თან ეკიდებოდა, ლოყები აუხაშხაშდა კიდევ, ტუჩებს ღიმილი მიეკრა ზედა და აღარა ჰშორდებოდა. ქვევითი ტუჩი ძირს ჩამოეშვა და დორბლმა დენა დაუწყო, თვალები აემღერა და თავისთავად ეხუჭებოდა,— ერთის სიტყვით, დარეჯანი ქეიფზედ იყო. ლუარსაბიც დაითერა. მიუშვა აღვირი ღვინოსაგან მოდუნებულს ენასა და მოჰყვა უგზო-უკელო ტიტინს. დარეჯანი სულ თავს აცანცარებდა და შესცინოდა.

— ეენაცვალე კახეთსა! ამბობდა მთერალი ლუარსაბი ენა-დაბმით: ეენაცვალე! ეგ რომ არა

ყოფილიყო, არც კახური იქნებოდა. მაშინ მე რაღა კაცი ვიქნებოდი? ჩემს გათქმულ სახელსა მაშინ ვინღა მოიგონებდა? დღეს თუ ლუარსაბის სახელი იხსენება სადმე, ღვინის მადლობელი უნდა ვიყო. თუ კაცი ვარ მე დღეს, აი ამ შავის ყურძნის წვევითა ვარ კაცი! ჩემოდენას საქართველოში ორიც არ დალევს, დიდი მსმელი ვარ. მე რომ სიმღერა ვიცოდე, მთელის კახეთის ღვინო არ მომერგევა. ეს არის, რომ არ ვიცი და! სიმღერა ღვინოს ანელებინებს და! თორემ სხვაფრივ რა მიჭირდა: ფაშვი კაი მსმელისა მაქვს, აქ თუნდა ოთხი ჩაფი ღვინო ჩაეტევა. ხომ გახსოვს ის იმერელი? აი, რომ მოვიდა, დადიანის „პოვერნია“ ვარო? „პოვერნია“ კი არა,—შენც არ მამიკედე—ის ძალად გამოგზავნეს იმერლებმა: აბა წადიო, კახეთში ერთი დევი კაცი არისო, ლუარსაბ თათქარიძე, ოლონდ ის კი დაგვითერეო და ნახევარ იმერეთს შენ მოგცემთო. ახლა იმან მე რომ დამინახა, მაშინვე მიხედა, რა კაცი-ცა ვარ, იმიტომ „პოვერნია“ დაირქვა, სახელი არ წამიხდესო. კვეხნაში კი ნუ ჩამომართმევ და ჩემი სახელი სათათრემდინ არის გავარდნილი, იმერეთშიაც მისულა ჩემი ქება. მაგრამ აი, ამ შენმა უხვირო ლუარსაბმა ასე გაგინადე ის ფხიკიანი იმერელი, რომ, რომ... სულ ჩემი მზე ვაფიცებინე. თითონვე თავის პირით მითხრა: ბაყბაყ დევი ხარო. თითოც მომიკაკვა და ყურში ჩუმად ჩამჩურჩულა: სანაძღვეო მოიგეო, ნახევარი იმერეთი შენი უნდა იყოსო. რომ მეჩივლა, რასაკვირველია, იმ ნახევარს გამოვიტანდი, მაგრამ ჩვენი მამა-პაპის

მამულებიც მაშინ ისე ოხრადა გერჩებოდა და იმერეთი რაღად მინდოდა? ეხლა ოხრად აღარ დაგერჩება: ვენაცვალე შენს სტომაქსა! ეხლა, მგონია, შიგ პატარა თათქარიძე ზის და წითელ ლეინოში ჭყუპალობს. უჰ, შენი კი ჭირიმე! მოდი ერთი ეგ ნაზი ტუჩები ამოგწუწნო!... ახლა ეგეც ხომ შეილი გვეყოლა, აბა ეხლა მაგის ქორწილზედ ვიფიქროთ. იცი, რა, დარეჯან? შენ ხომ ბრძენი დედა-კაცი ხარ და არც მე ვარ—ღეთის მადლით—სულელი, თოთხმეტის წლისა შესრულდება თუ არა—აბა იანგარიშე, როდის შესრულდება, მგონი ბევრი ხანი არ გასწევს, მალე შესრულდება,—შესრულდება თუ არა, ჯვარიც დაწეროთ. რაღას უნდა მოეუცადოთ? ახლა მაგის ქორწილში ლეკურს არ ჩამოუვლი? მე კი—ღეთის წყალობა შენა გაქვს—ასეთს ბუქნას დაეუვლი, რომ იქაურობას სულ მტვერი ავაღინო... ახლა იმ იმერელს, რომ ვაჯობე, იცი, რა ეუთხარი? წადი-მეთქი, სადაც შენი სთქვა, იქ ჩვენიცა სთქვი-მეთქი,—და იმერლებსაც უთხარი, რომ, რაც თქვენ კრიკინას წვენი გამოუვა, ერთ „ყლაპად“ არ მიყოფა-თქო და „ყლუბი“ კი კიდევ თქვენზედ დარჩება-თქო. აი ამისთანა კაცები ვართ კახეთში-მეთქი. მაშ?... თუ ღმერთი გწამს—კარგად არ მითქვამს?

— კარგად და პატიოსნად.

— მაშ, მოდი ერთი კიდეც ამოვწუწნო ეგ შენი მარწყვი ლოყები. ახლა, დარეჯან, შეილის ქორწილში ლეკურს არ ითამაშებ?

— რატომ.

— ჰო, გეთაყვანე! მოდი, იცი, რა ექნათ? მითამ ეხლა ქორწილია: აბა ერთი... ერთი შენებური დიდლოური... მე „განდილურს“ დავძახებ. თუ გიყვარდე, აი! მითამ ქორწილია. თუნდა ლეკური იყოს, ჰა! მე „პაწაწინა ნიგეზის ტოტს“ დავძახებ. ჰა და პაწაწინა ნიგეზის ტოტი! ჩუპრი-ჩუპარ, ჩუპრი-ჩუპარ, ჩუპრი დარეჯანსა!... ურაა!... აი გიდი!... ქული ჭერში!... კახური კა... ცის... ჭი... რი... იი... მეე... ჩა... აა... რაკ... რაა... კეებს... კუ... უუ... ლა... საა!... იმ იმერელსაც... კაი... საქმე... დავმარ... დავითსაც... თვალმც... გამოს... ძრო... მია... ურაა!

ყროყინებდა სიმღერის ხმაზედ გაბრუებული ლუარსაბი, ჰბოდავდა რაღაცეებსა და ამ ბოდვაში ჩედიწა კიდეცა.

XIV

ღარ გაათავებ? მკითხავს მოწყენილი და იქნება გაჯავრებულიც მკითხველი. როგორ არა? გაათავებ, მაგრამ იცით რითა? იმითი, რომ ლუარსაბის ბედნიერება დაირღვევა. თუ მაგისტანა მტკიცე ბედნიერებაც დაირღვევა, მაშ რაღა ყოფილა დაურღვეველი ქვეყანაზედ? დაიძახებს ჩემთან ერთ-ხმად დაღონებული მკითხველი.

მარტო ქვეყანა, მკითხველო, დაურღვეველი, და ერთი ლამაზი, გონიერი ქართველის ანდაზა: „ის ურჩენია მამულსა, რომ შვილი სჯობდეს მამასა“, თორემ „ნუ დაგდებ ძველსა გზასაო“—ეს ჩინეთი-დამ შემოგვეპარა და რასაც ჩინეთის ფერი ადევს, ის, რასაკვირველია, დაირღვევა ღვთისა და თქვენის წყალობითა, ჩემო ძველის გზის მოყვარევ, მაგრამ მაინც კიდევ საყვარელო ქართველო!...

გაიარა რამოდენმა ჟამმა და წუთის-სოფლის დაუდგრომელმა ბრუნვამ ბევრი რამ გამოცვალა ღეღამიწის ზურგზედ. ამათ შვილი არ მიეცათ. დარეჯანმა ერთი ექიმი ღეღა-კაცი იშოვა და წამლობა დაიწყო. ექიმმა ღეღა-კაცმა ერთი რაღაც წამალი მისცა, მთელი ორი კვირა ასმევდა და მესამე კვირას კი დარეჯანს ფეხები გააჭიმინა. დარჩა ქვრივად საწყალი

ლუარსაბი. წვერი დაიყენა, შავეები ჩაიცვა. თავისი ბედნიერება სულ დარეჯანთან დამარხა. ორი სიამოვნებაღა დარჩა ამ ტრიალ ქვეყანაზედ: ერთი მაღა; მეორე ისა, რომ ლამაზისსეული ფეხთ უჯდა ხოლმე, როცა ძილს დაპირებდა ბატონი, ფეხის გულებზედ და კანჭებზედ ხელს უსვამდა და ისე აძინებდა. ესღა იყო ამისათვის ნუგეშად, თორემ ის პატიოსანი ფაშვი ჩამოებღერტა, ის ხაშხაში ლოყები ჩაუყვითლდა, ის დიდრონი ძროხის ოდენა თვალები უგემურად მიეღივა, ის სამკეცი ფაფუკი ლაბაბი გულა ლელესავეით გაუხდა, ამასთანაც ის თავისებური განსხვავებითი მუდამი ღიმილი სახილამ დაეკარგა,—ერთის სიტყვით, წახდა კაკალი კაცი. მწუხარებამ ესე იცის. ბოლოს, ფერისცვალობის დღეს, რაღაც ეშმაკად, ნათლიმამამ ნახევარ ლიტრა კალმახი მოართვა. ჯაფარისაგან იმ კალმახს ლაზათიანად მიაძღა, მოუვიდა კუჭის ანთება და ჩაჰბარდა პატრონსა.

მოკვდა ლუარსაბიცა ისე, როგორც იხოცებიან ბევრნი ჩვენგანი, რომელნიც არც თავის სიცოცხლით უმატებენ რასმეს ქვეყანასა დარც თავის სიკვდილით აკლებენ.

წაიშალა ამ ორთა გვამთა ცხოვრების კვალი დედა-მიწის ზურგზედა. რისთვის მოვიდნენ და რისთვის წავიდნენ? ნუ თუ ნახევარი საუკუნე იმისთვის იცხოვრეს, რომ ოთხი ფიჭვის ფიცარი ეშოვნათ და სამ-სამი ადლი მიწა? ან კიდევ ქვაზედ წაიწერონ რომ „ჩუ... წლამდინ თავადი ლუარსაბი თათქარიძე

და მისი კნენა დარეჯანი ცოცხალნი ყოფილან და მერე დახოცილან?“ სხვა ხომ არაფერი გვეტყვის, რომ ესენი ამ ქვეყანაში ყოფილან და უცხოვრიათ. „წამკითხველო, შენდობა გეიბძანეთო“, ამბობს იმათი ქვის ზედ-წარწერილი. ნახევარი საუკუნე ამისთვის იცხოვრეს ამ ქვეყანაზედ, რომ ბოლოს მაინც კიდევ „შენდობა“ ითხოვონ და საბოლძოოდ გაიხადონ საქმე? უფროსთაგანს ქართველის საფლავის ქვას რომ აწერია „შენდობა გეიბძანეთო“, ეხლა მესმის, რისთვისაც აწერია. მაგ შესანდობარს და შესაბრალისს ჩვეულებას თაღისი აზრი და საფუძველი ჰქონია, მაგრამ არ გითარგმნი კი, მკითხველო! თუ კაი გული გაქვს და გამჭრე გონება, შენც თითონ ჩემზედ უკეთესად მიხედები, თუ არა და, თქმა საჭირო არ არის. ტყუილად გულს გატკენ, გაგარისხებ და ის რისხვა ისე აგიბამს თვალსა, რომ სხვას შენზედ მეტადაც რომ გული სტკიოდეს, ამას ველარ დაინახავ და იმის გულის-სატკენ სიტყვას მუხანათობაში ჩამოართმევ.

მე გავათავე და შენ, რაც გინდა, ჰქმენ, მკითხველო! გინდა იცინე, გინდა იტირე, როცა ამ ამბავს წაიკითხავ. ორივეს საბუთი ისევ ამავე მოთხრობაში გაქვს. თუ ოდესმე თვალი აგიხილვია და შენს გარშემო რაც გინახავს, იმაზედ გონება გივარჯიშებია,—ნახადი, რომ ხშირად ერთი და იგივე საგანი ზოგს აცინებს, ზოგს ატირებს. მე მინახავს ერთი მოხუცებული, ღარიბი, შიშველ-ტიტველი ფეხებ-დახეთქილი დედა-კაცი. ვინ იცის, რა გვარ უბედურობისაგან ლოთად ჩაყარდნილიყო და ლოთო-

ბაში სამუდამოდ დაეკარგა თავისი დედა-კაცობა და აღამიანობა. მე მინახავს ის საცოდავი დედა-კაცი, ქალაქის ბიჭებს დაეჭირათ და ხუთ გროშად მთელი საათი ახტუნებდნენ პამპულასავეთ. მე მინახავს, რომ იმათში ბევრი იცინოდა და ზოგიერთს კი ამ საცოდავის დედა-კაცის მაგ ყოფაზედ გული უტიროდათ. ვინ იყო ამათში მართალი? მოცინარენი, თუ მოტირალენი? ორივენი, იმიტომ რომ ერთნი თვალითა ჰხედდნენ მარტო და თვალისათვის მართლა სასაცილო იყო, მეორენი კი თვალითაცა და გონებითაცა. გონებას კი—ძნელად თუ გაეცინება. სჩანს, შეიძლება, რომ ერთი და იგივე ამბავი სატირალიც იყოს და საცინარიცა—ეგ იმაზედ არის დამოკიდებული, როგორი აგებულებისა ხარ: თუ იმისთანა გონების ძალა გაქვს, რომ, რაც უნდა მწუხარე ჭეშმარიტება იყოს, გულ-და-გულ შეხედები და თუ იმისთანა გულიცა გაქვს, რომ უბედურს და გზა-კვალ-არეულს შეიბრალებ, ამისთანა სასაცილო ამბავი უფრო ხშირად უნდა გატირებდეს შენა, თუ არა და იცინე, რამდენიც გენებოს. იცინე და თანაც გაჯავრდი ამ მოთხრობის დამწერზედ და მამიგონე ჭორი—შენ ხომ ჭორების მოგონება გიყვარს—რომ მე ვითომც ქართველობას ვღალატობ, რადგანაც იმის სასაცილო ამბავს გიამბობ და არა ემაღავ ზოგიერთ გულ-მოკლე პატრიოტივით. ვიცი, რომ, ჩვენდა საუბედუროდ, თქვენში, მკითხველო, ძნელად იპოვება იმისთანა კაცი, რომ მართალს სიტყვას გონება გა-

უსწოროს. ვიცი ეს და მაინც კიდევ პირში—როგორც მოყვარე—გეტყვი, რომ ლუარსაბი და დარეჯანი შენს კალთაში დაბადებულან და შენის ძუძუთი გაზდილან. გინდა მიწყინე, გინდა არა. თუ იმათ დასცინებ, მითამ შენის თავისთვის დაგიცინია, თუ დასტირებ—ეგ კაი ნიშანია: სჩანს, სწუხარ, რომ ამისთანანი ვართ, სჩანს შენის თავის გასწორების განზრახვამ ფრთა აიბა. ღმერთმა ქმნას, რომ ეგ აგრე იყოს.

მე თუ შენ მიყვარხარ, მკითხველო, იმისთვის მიყვარხარ, რომ იმედი მაქვს ეგ გასწორების განზრახვა, დღესა თუ ხვალე, შენში გაიღვიძებს. ამ იმედს ნუ წაგვართმევ. ნუ იფიქრებ, რომ ამ მოთხრობას შენი გაჯაერება უნდა. ამას მარტო ის უნდა, რომ შენ დაგანახვოს—რამოდენადაც შეძლება აქვს—შენი ცუდი, შენი ავი, რომ იცოდე, რა გაისწორო. მინამ სარკეში არ ჩაიხედავ, ან სხვა არ გეტყვის, ხომ ვერ გაიგებ, რომ პირზედ ურიგობა რამ გატყვია? ეს მოთხრობა სარკე იყოს და მე—თუ გინდა—მთქმელი ვიქნები. დააკვირდი, იქნება გენიშნოს რამე. ესეც იცოდე: მარტო შენი მტერი დაგიმაღლავს, შენს სახეზედ რომ ურიგობა ჰნახოს რამე, მოყვარე კი მაშინვე სარკეს მოგიტანს, რომ გაისწორო და ხალხში არ შერცხვე. მეც მოყვარესავით გექცევი,—სარკე მოგიტანე, ამაზედ როგორ უნდა გამიწყრე?! რა ეუყოთ, თუ ეს სარკე გაბზარული გამოდგება და შიგა-და-შიგ ლაქებიანიცა? რაცა მქონდა, ის მოგა-

რთვი, როგორც შემეძლო, ისე დაგეხმარე. თუ მაინც და მაინც წყრომას არ დაიშლი, შენი ნებაა. მე შენის წყრომისა არ მეშინიან. მაშინ მხოლოდ დავღონდები, რომ შენშია ცოცხალი; რომ შენ ის არა ჰყოფილხარ, რაც მეგონე. მაშინ გულ-ხელ-დაკრებილს ესლა დამრჩება სათქმელად: მე მიყვივლია და გათენდება, თუ არა—ეგ ღმერთმა იცის! წყრომა კი რომ არა ყოფილიყო, ეგ გათენება, ჩვენც კარგად გვეცოდინებოდა, როდისაც იქნებოდა!...

სხვათაგანზე მშვიდობით ბძანდებოდეთ და შენდობით იხსენიებდეთ მონასა თქვენსა....

ს ა ლ ჩ ე ვ ი :

ა) მეზაურის წერილები—1861 წ.

ბ) გლახის ნაამბობი—1862 წ.

გ) კაცია ადამიანი?!—1863 წ.

30-

